ÖZGÜR ÜNİVERSİTE KİTAPLIĞI 84

Editör TOLGA ERSOY
HAYDAR ÇETİNBAŞ

Resmi tarih tartışmaları -9-

27 MAYIS: BİR DARBENİN ANATOMİSİ

ÖZGÜR ÜNİVERSİTE

Resmi Tarih Tartışmaları 9

27 Mayıs: Bir Darbenin Anatomisi

Editörler: Tolga ERSOY
Haydar ÇETİNBAŞ

1. Basım Mart 2010

İÇİNDEKİLER

Sunu 7
Tolga ERSOY

27 Mayıs: Askerler ve "Siviller" 11
Kadir CANGIZBAY

Beyaz Zambaklar Memleketi ve İhtilâlin Mantığı 23
Mete K KAYNAR

27 Mayıs İlerici Bir Devrim Midir? 57
Ahmet Hamdi DİNLER

27 Mayıs Müdahalesinde Ordu'nun Gericilik Algısı ....
ve Gericilik Söylemi Üzerine Bir Değerlendirme 83
Kamil DEMİRHAN

27 Mayıs Darbesinin Sınıfsal Analizi 107
Babür PINAR

27 Mayıs: İşçiler ve Sendika(cı)lar 137
Haydar ÇETİNBAŞ

27 Mayıs ve Kürtler 159
İsmail BEŞİKÇİ

Ordu, 27 Mayıs ve Sol 169
Tolga ERSOY

Basın ve 27 Mayıs Darbesi 201
Renan ACAR

"Adımız Andımızdır" 235
Okay BENSOY

Sunu

27 Mayıs; 50 yıl önce ya da 50 yıl sonra...
Eğer "tarihi tekerrürden ibaret" sayacaksak 27 Mayıs'ın ardından gelenleri, gelme olasılığı olanları ya da gelecekleri adlandırmak için yeni bir tanımlamaya ya da anlatım türüne gereksinim mi duyacağız... ya da onu önceleyenleri dikkate aldığımızda 27 Mayıs'ın adını nasıl koyacağız, tarihimizdeki yerini nasıl nitelendirebileceğiz.

27 Mayıs; özetle bir askeri darbe. Ne var ki diğerlerini 27 Mayıs'tan ve birbirlerinden ayırmak, farklı anlamlandırmak için gösterilen çabanın bir benzeri "doğal olarak" 27 Mayıs içinde gösterilmekte. Onu sahiplenmenin ve ona meşruiyet kazandırmanın başka bir yolu yok çünkü. O kimilerine göre demokrasinin yeniden inşasının önemli bir adımı, Kemalist laikliliğin ve cumhuriyetin düşmanlarına karşı girişilen mücadelenin bir aşaması vesaire. Kuşkusuz kendisine/iktidarına karşı darbe yapılanlar ve/veya demokrasiyi salt seçim/genel oya indirgeyip otokrasisinin aracı olarak bu türden bir demokrasiyi savunan, sahiplenen diğer "kimi taraftarlar" içinde bunların tam tersi...

27 Mayıs'ı bütün yanıtların verildiği bir soru olarak görenler var; bizim böyle bir çalışmaya başlarken amacımız onların aksine 27 Mayıs'la ilgili olarak sorulmamış ya da az sorulmuş, görmezden gelinmiş, yanıtlanmamış soruların varlığını anımsatmak ve yanıtlar için bir kapı aralamak.

Bir süredir isimlerini çoktan unutmaya başladığımız "operasyonlar" aracılığıyla rejim kendini onarırken bu süreçte "mağdur" olduklarını iddia edenlerin savunularında ortak pay-

dalardan birisini de 27 Mayıs'ın oluşturması onunla ilgili soruların tekrar tekrar sorulmasını ve yanıt aranmasını zorunlu hale getirmekte. Ne yazık ki "solun" seyirci kaldığı ya da seyirci kalmamak adına ya da tanımlarını başkalarının yaptığı demokrasi, hak, özgürlük, ilericilik vb. kavramları onların yaptığı tanımlamalarla sahiplenmek adına bu ikili yapıda taraf olmayı seçtiğini görüyoruz; tıpkı 27 Mayıs savunularında olduğu gibi. Bu "tarafın" 27 Mayıs'la ilgili temel argümanlarından birkaçını anımsayalım: 27 Mayıs'ın ardından gelen anayasanın demokratikliği... evet onun ardından gelen anayasa müdahalelerıyle karşılaştırıldığında doğru olabilir, ancak bu türden bir karşılaştırmada 27 Mayıs anayasasının ardından gelenlere 12 Mart'a, 12 Eylül'e ve hatta fiili olarak onları izleyen postmodern müdahalelere meşruiyet kazandırdığı unutulmamalıdır. Bugün asgari anlamda dahi demokrasiyi öteleyen ve devleti indirgemeci demokrasi anlayışının önüne koyan ve buna haklılık payesi veren birçok kurum ve müdahale aracının 27 Mayıs ile siyasi yaşantımıza girdiğini anımsayalım. Niçin ve kimin adına yapıldığı iddia edilirse edilsin askeri cuntalar aracılığıyla hazırlanan ve bu süreçte toplumu hiçe sayan anayasaların, siyasi kurguların demokratik olabilmesi mümkün müdür? Kuşkusuz bu soruya yanıt vermeden tartıştığımız kavramlar bir kez daha gözden geçirilmeyi hak etmiyor mu? 27 Mayıs'ın ilericiliği ya da Kemalist ilericiliğin yeniden doğuşu: böyle biçimlenen bir tartışmada dile getirilen ilericilik ya da gericilik gibi kavramların temel devlet kurgusundaki ya da rejimin niteliğindeki anlamlarını, işlevlerini bilmeden taraf oluşturmak ya da taraf olmak taraf olanları rejimin sürdürülebilirliliğinin temel bileşenlerinden birisi haline getirmez mi. Nedir ilericilik ya da nedir gericilik? 150 yıllık darbeli siyasi geleneğimizde ilericilik kadar gericilik kavramının da ya da gericilik kadar ilericiliğinde var olan kurgunun sürdürülmesinin ideolojik araçlarından olduğunu görmemek zorunda mıyız? Gericilik kavramının duruma göre yeniden, yeniden tanımlanmasının meşruiyet aramaktan başka bir şey ifade etmediğini darbeli deneyimlerimiz bize öğretmiyor mu? Tıpkı 27 Mayıs'ta olduğu gibi 12 Eylül ya da 28 Şubat'ta ve trajikomik bir gidişat gösteren izleyen süreçte gericilik kavramının arkasına sığınan darbecilerin

darbelerinin hemen ardından bizatihi gericiliğe sığınarak, gericiliği kendilerine kalkan ve hatta gericiliği iktidar yaparak emekçiye/sol'a karşı yoğun bir saldırı başlattıklarını unutmamalıyız. Birde darbeciler ya da darbecilikle yüzgöz olmuş "solcuların" iyiden iyiye ölçüyü kaçırdıkları bir kavramdan daha söz etmek gerekiyor: antiemperyalist ordu, antiemperyalist darbe; "hadi canım" verilecek en kibar yanıt sanırım...

Sorgulama ve yanıt arama sürecinde başvurulacak basit bir yol olduğunu düşünürüm; yanıtı ne kadar "derinlerde" ararsak durumu o kadar fetişe eder, devleti o kadar yüceltiriz çünkü... Örneğin "sorumuzu" şu şekilde kurgulayabiliriz: bu "işten" nihayetinde kim kazançlı çıkıyor ya da kaybeden kim. Yanıtı açıklıkla verebiliyorsak "katili" bulmamız ya da esası/gerçeği yakalamamız mümkün. Yanıtımızı da verelim: kazanan sermaye, kaybeden ise emek; gerçekten yanıt bu kadar basit. Burada tekrarlamaktan kaçınmayacağımız bir unsur var; darbeli/darbesiz ya da seçimli/seçimsiz tüm faşizmlere karşı koyacak güçte işte tam da bu nedenle solda/emekte, unutmayalım.

Tolga ERSOY
Özgür Üniversite

27 Mayıs: Askerler ve "Siviller"

2010, 27 Mayıs darbesinin, nam-ı diğer 'Hürriyet ve Anayasa Bayramı'nın 50. yılı. 1961 anayasası Türkiye'nin gördüğü en özgürlükçü anayasaydı denilir; öyle ya da değil, önemli olan belirli bir hukuk metni üzerinden toplumun biçimlendirilebileceğine inanılması. Bu noktada şunu hatırlatalım ki, bundan tam 43 yıl önce, daha ilk dersinde Doğan Ergun hocamız şunu söylemişti: Toplum, hukuk normlarıyla ne biçimlendirilebilir, dolayısıyla ne de açıklanabilir bir gerçeklik olduğu içindir ki, sosyoloji diye bir bilim vardır. Bugün hakim olan kanaat ise şu: Darbe anayasasını tümden değiştirelim, 'sivil' bir anayasa yapalım; ancak böyle demokratikleşebiliriz. Bunu söyleyenler hiç mi samimî değillerdir: 1982 anayasası darbecilerin ısmarlama yaptırdıkları bir anayasa; en temel hak ve özgürlükleri bile sınırlandırıyor; sırf 12 Eylül vahşetinin mirası olması bile, tümden kaldırılmasını sembolik olarak çok anlamlı ve değerli kılıyor; ancak hedef demokratikleşmeyse, bu anayasa çerçevesinde de, üstelik herhangi bir anayasa değişikliğini bile gerektirmeyen adımları atmaya kesinlikle yanaşmaksızın bütün engelin bu anayasa olduğunu ileri sürmek en büyük iki yüzlülük. Gerek, demokrasinin en büyük ayıbı durumundaki yüzde 10 barajını veya milletvekili dokunulmazlıklarını kaldırmak, gerekse parti içi demokrasinin asgarî koşulu durumundaki ön seçim ve tercihli oy pusulasını getirmek, değil yeni bir anayasa, en ufak anayasa değişikliğini bile gerektirmez. Ancak söz

konusu ikiyüzlülük mevcut iktidar için varoluşsal bir zorunluluktur; zira AKP doğrudan doğruya 12 Eylül rejiminin ürünüdür; ama siyasal söylemini de asker-sivil karşıtlığı üzerine kurmak zorundadır: Hem darbeye/darbecilere karşıt bir tavır sergileyecek, ama hem de darbenin getirdiği olanakları sonuna kadar koruyup kullanacaktır.

Darbe her ne kadar askerler tarafından gerçekleştirilmişse de, esas kim kime darbe vurmuştur, işte ona bakmak gerekir: Darbeyle kim kendi egemenliğini devam ettirme/programını uygulatma imkânını bulmuş, kimlerin ise hak ve özgürlükleri kısıtlanmıştır. Darbe, MESS başkanlığından devşirme Başbakanlık Baş Müsteşarı Özal'ı devirmez; tam tersine, terfi ettirir, ekonomiden sorumlu Başbakan yardımcısı yapar. Darbeyle Özal 24 Ocak programını uygulama gücüne sahip kılınmış. Vehbi Koç Kenan Evren'e destek mektubu yazarken TİSK Başkanı Halit Narin'in darbeden sonra işçilere/sendikalara ilk söylediği söz de "bugüne kadar siz güldünüz, bundan sonra biz güleceğiz" olur. İşçilerin/emekçilerin ve sermaye sahibi olmayan toplum kesimlerinin darbeden paylarına düşen ise sendikalarının kapatılması, grevlerinin yasaklanması, kıdem tazminatlarının azaltılması, izin sürelerinin kısaltılması, örgütlenme ve sendikalaşma haklarının kısıtlanmasıdır. Darbe askeridir ama bütün bunlardan hiç biri doğrudan doğruya askere nema sağlayan tasarruflar ve düzenlemeler değildir: Kapitalist, varoluşsal bir zorunluluk olarak, yani yok olmamak için kârını maksimize etmenin peşindedir: oysa bürokrat için makûl bir rüşvet yeter.

Halka siyaset, emekçilere de sendikalaşma yasağı (nüfus 40 milyon iken sendikalı sayısı 2,5 milyon, şimdi 850 bin); en az yüzde 50'si kayıt dışı bir ekonomi; özelleştirme, taşeronlaşma vs... aracılığıyla ve milyonlarca 'terör göçmeni' sayesinde, toplumsal çatışmaların eksenini kaçak, sigortasız, güvencesiz ve can güvenliksiz çalışanlarla, daha kötüsüne de razı işsizler arasına kaydırıp etnik renklere de boyayan tam bir 'korsan' kapitalizmi; yani darbeyi yaptırtanların bile rüyalarını aşan bir neo-liberalizm. 12 Eylül'ün TÜSİAD sermayesinin önüne açtığı yol o kadar geniştir ki, Melih Gökçek'in şehrin içinden geçirdiği 6-7 şeritli otoyollar misali, sokakta yürümeyi dahi öğrenemeden dört çekerli jiplerin üzerine tüneyen varoş kaç-

kınlarının şerit falan tanımaksızın her türlü cambazlığı yapacakları, şerit tanımazlıkları ölçüsünde de trafik usûl-adabına riayet eden 'yoldaş'larına fark atacakları bir devir açılır: Etrafı pisletmemenin yolunu, tuvalet terbiyesi edinmek yerine, kuburu alabildiğine genişletmekte görenlerin devri.

Tayyip Erdoğan'ın villasının kaçak olduğu ortaya çıkar/çıkartılır: kendisine karşı bir koz olsun diye; buna karşılık, mezkur kişinin oyu artar; belediye başkanı seçilir: AKP'nin ikbalinin altındaki sır da tam tamına ve sadece ve sadece budur. Örgütleri yok edilmiş, örgütlenmişleri cezalandırılmış, örgütlenmeleri yasaklanmış, bunların yanı sıra, 'terörle mücadele' adına üretim araçlarından (yayla, mera, hayvan, tarla, bahçe) ve yerinden yurdundan kopartılıp sürgüne zorlanmış çil yavrusu gibi dağıtılmış, hukuksal ve sosyal her türlü güvenceden yoksun, bu yoksunluğu ölçüsünde de kendi varlığını bireysel olarak kaçak ve kaçamak yollardan sürdürme peşine düşürülmüş milyonlarca insan.

AKP, kendi açısından hayatî öneme sahip ve en kritik yasaları yasa torbaları arasına yasa, yasaların içine madde, maddelerin içine de kelime sıkıştırarak ve de gece yarısı sonrası kaçamakları olarak çıkarırlar: Her şeyleri kaçak, kaçamak, kısacası gecekondu usûlüdür. Gayri-nizamî nizamînin, kayıt-dışı kayıtlının önüne geçerken çevre de merkezin geleneksel alanlarını işgal etmeye başlar: Kendileri darbe sayesinde yükselmişlerdir; ama darbe kendileri için yapılmış değildir; dolayısıyla kendilerini darbecilere hiç de borçlu hissedecek değillerdir ve işte tam bu noktada siyaset tümüyle asker-sivil karşıtlığı üzerinden formüle edilmeye başlanır. Evet, mevcut anayasa darbe dönemi ürünüdür ama, işte bu darbe anayasasının bile emekçilere hak gördüğü toplu sözleşmeli, grevli sendika haklarını vermeye yanaşmazken, demokratikleşmenin ön koşulu olarak -ha deyince yapılamayacağını bildikleri halde/için- yeni bir anayasayı ileri sürenler de, bu darbenin en ikiyüzlü ürünleridir. Bu iki yüzlülüğün doruk noktası ise, hem 'kürt açılımı'/'demokratik açılım' ve 'kardeşlik ve millî birlik-bütünlük projesi' deyip, hem de yüzde 10 barajına sonuna kadar sarılmaktır: Yüzde 10 barajı sadece anti-demokratik değil, aynı zamanda Kürt olarak/kalarak Meclis'e girmek iste-

yenlerin önünü kesmek üzere işletilip muhafaza edilen, dolayısıyla hem ırkçı, hem de bölücü bir mekanizmadır.

Sivilleşmeyi bizatihi demokratikleşmeymiş gibi göstermenin önderi ve şampiyonu ise darbe hükümetinin başbakan yardımcısı Turgut Özal'dır: Mehmet Barlas gibileri başta, yakın çevresindeki gazeteciler, bu kişinin şortla ordu denetlemesini, sivilleşme yolunda geri dönülmez bir adım olarak yüceltirler. Oysa sivillik ile demokratiklik arasında bire birlik bir ilişki kesinlikle yoktur: III. Napolyon'un II. İmparatorluk'undan Hitler'in III. Reich'ına, siviller eliyle ve seçimle/referandumla kurulmuş bir çok diktatörlük vardır. Türkiye'de darbeleri askerlerin yaptığı açıktır, ancak bunları, özellikle de 12 Eylül'ü baştan sona askerlerin planlayıp hazırladıkları şeklindeki bir açıklama Türkiye'nin komprador kapitalist sınıfını aklamaktan başka bir şey değildir: Emekli general Bedrettin Demirel'in "şartların olgunlaşmasını bekledik"ini ön plana çıkartanlar, Süleyman Demirel'in " bana milliyetçiler cinayet işliyor dedirtemezsiniz"ini hafızalardan tümüyle silme peşindedirler ve bu söz TÜSİAD beslemesi faşist katillerin grevci işçilerin üstüne salındığı, okulundan çıkan öğrencileri topluca bombalarken, evinde oturan gençleri de telle boğarak öldürdükleri günlerde söylenmiştir. Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın idamları temelinde "üçe üç, intikam" diyerek Deniz'leri darağacına gönderen, kendisi de 12 Mart muhtıra/darbesini yediği halde 11 Eylül 1973'te Şili'nin seçilmiş sosyalist cumhurbaşkanı Allende'nin genelkurmay başkanı Pinochet tarafından katledilerek devrilmesini "eyi getti, eyi getti" diyerek alkışlarken aynı zamanda Türkiye'nin legal 'sol'una gözdağı vermeyi deneyen de yine Süleyman Demirel'dir; o Süleyman Demirel ki, TİP milletvekili Çetin Altan'ı Meclis Genel Kurul Salonunda toplu halde linç etmeye kalkan Adalet Partisinin genel başkanı ve İsmet Paşa'yla anlaşıp milli bakiye sistemini kaldırtan kişi. Buradaki amaç, TİP'in/sol'un Meclis'e girmesini engelleyip önünü kesmektir. Emekçilere karşı AP-CHP işbirliğinin en billurlaşmış tezahürü ise sendika seçme özgürlüğünü sıfıra indirgemeye yönelik yasal düzenlemeler olacaktır ki, bunlar 100 bine yakın insanın, polislerinki bir yana askerî barikatları da aşarak İzmit'ten İstanbul'a sel olup aktığı, ancak o pek

devrimci 'millî demokratik devrim'cilerin pek de bulaşmadığı 15-16 Haziran 1970 başkaldırısına yol açacaktır.

1965 seçimlerinin hemen öncesinde İsmet Paşa zaten 40 yıldır 'ortanın solu'nda olduklarını ilan etmiş, tabiî böyle söylemekle ilk defa seçimlere girecek TİP'in oylarını kapmayı hedeflemiştir. Ancak sonuç büyük bir başarısızlık olur: Solun oylarını kapamadığı gibi, oy da kaybeder, hem de yüzde 7 civarında. Millî bakiyenin kaldırılmasının verdiği sonuç ise şöyle özetlenebilir: 1969 seçimlerinde oyumuz boşa gidecek kaygısıyla solun bir bölümü 'ehven-i şer'dir diyerek CHP'yi seçerken, seçmenin bir bölümü de 'sola kaydı' diyerek, CHP'nin eski genel sekreteri ve tarihimizin gördüğü en ağzı köpüklü anti-komünisti Turhan Feyzioğlu'nun Güven Partisi'ne yönelir. TİP'in oylarındaki düşüş çok azdır; ancak milletvekili sayısı 15'den 2'ye düşerken, sol/sosyalist mücadelenin legal çerçevede yapılmasını *oportünizm* olarak nitelendirip illegal/silahlı pratiği yüceltenler sol içinde ağırlık kazanıp TİP'in karşısına dikilirler. 60'lı yıllarda sol için legal alanın sıkı sıkıya dar olduğu açıktır; ancak, legal çerçeveyi tümüyle ikinci plana atmanın silahlı mücadeleyi tek yol hâline getirmesi ve sivil hayattan kotarılacak lojistik desteğin önünü kesmesi de mukadderdir ve bu yılların Türkiye'si 27 Mayıs darbecilerinin muzaffer olmanın ötesinde, silahlı müdahalenin toplumu ileri götürmenin neredeyse tek yolu olduğu inancını okur-yazar takımı arasında yeniden kökleştirip yaygınlaştırdığı bir ülkedir.

Burada 'yeniden' diyoruz; zira Osmanlı'nın devlet merkezli yenileşme-çağdaşlaşma-modernleşme, bunun için de 'Batı-gibi'leşme süreci içinde okur-yazarlık, 'okunmadan da bilinen'le bağını tümüyle koparıp, bilinmeyeni okuyarak öğrenip uygulama-uygulatma işleviyle özdeşleşirken, devletin egemenliğini kullanan bürokrasiye intisabın da yegane koşulu durumundadır. Ancak, 1950'de bürokratik tek parti yönetiminden Demokrat Parti iktidarına geçilmesiyle söz konusu okur-yazarların imtiyazlı konumunda büyük gedikler açılır: Devlet memurluğu/bürokrasiye intisap toplumda yükselmenin tek yolu olmaktan çıkmıştır; ki, bu gelişme hem 27 Mayıs'a gidişte, ama daha önemli olarak da, 12 Mart'a gidilirken sol olma iddiasındaki hareketin büyük ölçüde yüksek öğrenim gençliği

çerçevesinde yoğunlaşıp, asker-sivil bürokratlarla stratejik, dolayısıyla da darbeci bir ittifak içine girmesinin yollarını açmıştır.

'Milli demokratik devrim'cilik adı altında toplanabilecek hareket ve örgütlenmelerin, özellikle de millî bakiye sisteminin terkinin ardından ana sloganlarının 'ordu-gençlik el ele', stratejik kredolarının da 'ordumuzun devrimci geleneği' olması, toplumsal-siyasal gidişatı sınıf temelinde okuyabilenler açısından temel bir anlamı taşır: Müstakbel memurlarla muvazzaf (görevdeki/vazifedeki) memurlar üsttenci bir ittifak peşindedirler. Kullanılan jargon marksistir; ama böylesi bir jargon aracılığıyla yaz edilen, biyo-demografik bir kategori (gençlik) ile işlev bazlı bir grubun 'el elelik'ine dayanan bir devrim teorisidir. Ayrıca şu temel hakikat de göz ardı edilmiş olmaktadır: Saraydan (veya Köşk'ten) devrim yapılmaz (F. Başkaya); yani egemen konumunda bulunan kendi kendisini devirmez ve mevcut egemenlik ilişkilerini alaşağı etmeyen hiçbir değişikliğe de devrim denilemez.

Bir yanda 27 Mayıs darbesinde şu ya da bu ölçüde yer almış veya darbenin destekçisi olmuş, ancak darbenin getirdiği düzenden hak ettikleri ölçüde nemalanamamış olduklarını düşünen askerler, diğer yanda da kendi sınıfsal mensubiyetlerinden ve devrimci potansiyele sahip olabilecek toplumsal gruplardan bağımsız olarak devrim yapmanın peşine düşmüş tam anlamıyla marjinal bir öğrenci gençlik grubu ile bunlara fikir babalığı yapan ve bütün güçlerini de bu işlevlerinden alan bir okur-yazar (kendi tabirleriyle 'aydın') takımı: İşte bunlar el ele verip devrim yapacaklardır.

1971 Martına gelindiğinde devrim hükümetinde kimlerin yer alacağı bile aşağı yukarı belli, en azından üzerinde tartışılır hâle gelmiştir bile. Ancak bu darbeci devrimciler tarafından oportünist/sosyal-faşist olarak nitelendirilip her fırsatta şiddete maruz bırakılan bayağı küçük bir azınlık neyin gelmekte olduğunun farkındadır; ama, dedik ya sayıları çok azdır: 6 Mart'ta, başında Behice Boran'ın bulunduğu TİP 'faşizme hayır' kampanyasını başlatır. Silme devrimci memur ve üniversiteli kenti Ankara'da o gece afişlemeye çıkacak ancak 5-6 genç bulunabilir ve tam 6 gün sonra da faşizm hakikaten gelir. Ancak ordu-

muzun 'devrimci geleneği'ne inananlar/güvenenler/dayananlar muhtırayı ilerici, anti-feodal ve anti-emperyalist bir müdahale olarak alkışlarlar: 18 devrimci kuruluş hemen o gün akşamüstü bir destek bildirisi yayınlar, ertesi gün İlhan Selçuk da Cumhuriyet'in ikinci sayfasındaki köşesinde aynı bildirinin altına kendi imzasını atacağını ilan eder; aynı sayfanın sol alt köşesinde ise, Oktay Akbal, daha bir romantik/şiirsi, "dün öğleye doğru Atatürk Anıtkabir'deki mezarından doğrulup Çankaya'ya doğru şöyle bir yürüdü" mealindeki bir ifadeyle muhtırayı kutlar.

12 Mart'la askerler geri gelmişlerdir; ama, 1961-71 arası da gerçek anlamda sivil değildir: 61 seçimlerinden hemen sonra, askerler AP'den senatör seçilen Prof.Dr. Ali Fuat Başgil'i Başbakanlık'a götürürler bir gece, Cumhurbaşkanlığına aday olmamaya ikna etmek üzere, tabiî ölüm tehdidiyle, ve Başgil sadece istifa etmekle kalmaz, ülke dışına çıkmak zorunda da kalır. Darbeci cuntalar devam eder, iki darbe teşebbüsünde bulunulur. En alçakçası ise CHP Genel Sekreteri ve kendisi de hem milletvekili hem de Başbakan Yardımcısı Turhan Feyzioğlu'nun Meclis kürsüsünden Meclis'i tehdit etmesi olur: "Zinde kuvvetler kapının önünde, ayağınızı denk alın"; bir evladın kendi öz babasını annesinin zamparasına dövdürtmekle tehdit etmesi misali. Oysa Feyzioğlu, 27 Mayıs öncesinin demokrasi kahramanıdır: Siyasal Bilgiler Fakültesi dekanıyken, sırf öğrencilerine "nabza göre şerbet vermeyin" dedi diye görevinden bakanlık emrine alınmıştır. Bu, tabiî kendisinin demokratlığından çok, Demokrat Parti iktidarının müstebitliğiyle Başbakan Menderes'in otokratlığının bir göstergesidir. Bu noktadan bakılınca 27 Mayıs darbesinin en büyük zararı, askerlerin kendisine gösterdiği kötü muameleden kalkarak, Menderes gibi bir diktatör özentisinin 'demokrasi şehidi' mertebesine yerleştirilmesi ve de demokrasinin asker-sivil karşıtlığı üzerinden okunur hâle gelip demokratikleşmenin sivilleşmeye indirgenmesine zemin hazırlamasıdır. Evet, Menderes ve iki bakanının idamı cinayet, Yassıada yargılamaları hukuk ve adalet açısından büyük bir rezalet. Mahkeme Başkanı Salim Başol'un nihaî referansının 'sizi buraya tıkan güç' olduğunu açık açık söylemesi, Başsavcı Ömer Altay Egesel'in suç delili

olarak kürsüden Menderes'in bürosundaki çekmeceden çıktığı iddia edilen kadın külotunu kürsüden sallaması, hak-hukuk veya edep-adap bir yana asgarî insanlık açısından pespayeliğin doruk noktasıdır; Türkiye'nin Amerika'nın kanatları altına girmeye soyunması, bir yandan Marşal Planı çerçevesine sığınırken geleceğin darbeci başı/kontrgerilla elebaşlarını Amerikan eğitimine teslim edip, kendi vatandaşı Rumların seçtiği patriği -yeterince anti-komünist değil diye- bile istifaya zorlayıp, yerine, Amerika'dan özel uçakla gönderilen Amerikan vatandaşı Athenagoras'ı -Lozan'a aykırı olarak- geçirtmesi, komünizmle savaş bağlamında Tan Matbaasının basılmasından Sabahattin Ali'nin katledilmesine pek çok devlet operasyonu 14 Mayıs 1950 öncesinin marifetleridir ama, 27 yıllık bir tek parti diktatörlüğünün kanşız/çatışmasız bir şekilde son bulmasının bu ülkeye bahşettiği büyük fırsatı yok eden de Menderes'in şahsında Demokrat Parti iktidarıdır.

Son elli yılımızı karartan 27 Mayıs darbesinin hiçbir demokratik meşruiyeti yoktur; ama, 1960'a gelindiğinde Demokrat Parti iktidarının da, sadece demokratik değil sosyal-ahlakî meşruiyeti de gerçekten dibe vurmuştur. Bu dibe vuruş bir anda, 1960'a gelindiğinde gerçekleşmez: Muhalefetteyken sendikal hakların savunucusudurlar, sonra bunu unuturlar; hele ki nisbî temsil, sadece vaat ettikleri değil, temsilde adalet ve demokrasi açısından namus meselesi yaptıkları bir meseledir ama, onu da unuturlar. Çoğunluk sistemi sayesinde, seçmenin sadece yüzde 50'sinin oyuyla Meclis'in yüzde 93 buçuğunu, 1957'de de yüzde 36'lık oyla yüzde 71'ini kapatırlar: Millî irade gâspıdırlar. Amerikalıların gözüne girmek için 1951'de komünist tevkifatını başlatırlar, hem de 2-3 yıl sürecek şekilde. Sıra Kore'ye asker göndermeye gelmiştir. NATO'ya kabûl edilmek üzere: Meclis kararı olmaksızın çocuklarımız savaşa sürülür, Kunuri'de Amerikalıları kurtarsın diye. İsmet Paşa büyük muhalefet eder; ancak bu ihanete esastan karşı olduğundan değil, sadece usûlen: Bu karar Meclis'te oylanmalıydı ki, kendileri de gösterebilselerdi 'hür dünya'ya ne kadar bağlı olduklarını. Demokrat Menderes, Osman Bölükbaşı'nın partisini kapattırır, kendisine oy verdi diye Kırşehir'i il iken ilçe yapıp eski ilçesi Nevşehir'e bağlar: Kırşehir, Menderes'in

kendi ifadesiyle, ülkenin genel gidişatı açısından 'anormallik' göstermektedir Millet Partisi'ne oy vermekle. Tabiî bu arada Bölükbaşı da hapse atılacaktır, üstelik Meclis'te yaptığı bir konuşma nedeniyle. MP'nin resmî kapatılış gerekçesi ise 'irticaî faaliyet'te bulunmasıdır, tıpkı 27 Mayısçılar tarafından kendisinin de suçlanacağı şekilde: Hakimlerin re'sen görevden alınıp tüm bir mahkemenin lağvedilebilir kılındığı bir ortamda, Başbakanı olduğu devletin 2 numaralı kurucusunu Meclis'ten attırtmaktan veya hem yargı hem de icra yetkisiyle mücehhez Tahkikat Komisyonu kurdurtmaktan hiç mi hiç çekinmez. Demokrat Parti iktidarının son döneminde birçok gazeteci hapisanede, pek çok gazete de baş sayfasının tümü veya önemli bir bölümü bembeyaz çıkmaktadır; mesele tabiî sansür meselesi, sansürlenen de Güney Kore'nin Amerikan piyonu katliamcı diktatörü Sigman Ree'nin bir halk ayaklanmasıyla iktidardan düşürülmesidir, kendi düşürülüşünden bir-bir buçuk ay önce. Bu arada radyo da muhalefete tümüyle kapatılıp, saatler boyu Vatan Cephesi'ne iltihak edenlerin adları okunur hâle getirilmiştir. Muhalefet bütünüyle Şer Cephesi ilân edilirken İsmet Paşa'nın yurt içi gezileri engellenmeye çalışılır, bindiği tren mülkî amirler tarafından durdurulur. 1960 Nisan'ında önce İstanbul'da, ardından da Ankara'da üniversite öğrencilerinin iktidarı protesto gösterileri başlar, polis İstanbul Üniversitesi rektörünü yerde sürükler, bir öğrenci de öldürülür. Bütün bunların yanı sıra 50'lerin komünist tevkifatçısı Menderes, 1960 Temmuz'unda Moskova'yı ziyarete hazırlanmaktadır; antikomünistliği azaldığı için değil, daha ziyade müşteri kızıştırmak bâbında: Soğuk Savaş'ın tam ortasındayızdır ve 27 Mayıs olur; darbe bildirisini Türkiye radyolarından okuyan albay, Amerika'ya eğitime gönderilen ilk Türk subaylarından, bildirinin son cümlesi ise "Nato'ya ve Cento'ya bağlıyız..."dır.

Darbecilerin bildirisinde değinilmemiştir ama, Demokrat Parti iktidarına yöneltilen suçlamalardan en başta gelenlerinden biri irticaya taviz vermesidir; bu iddianın en büyük kanıtı olarak ileri sürülen de ezanın Arapça okunmasına izin verilmiş olmasıdır. Bir de Menderes'in kendi milletvekillerine " siz isterseniz Şeriat'ı bile geri getirebilirsiniz" dediği yolunda söylentiler vardır; ki bu noktada endişe yaratması gereken,

Menderes'in şeriatçılığı değil, basitin de basiti ve hukuk tanımaz 'çoğunlukçu' bir demokrasi anlayışına sahip olup, her gün biraz daha otokratlaşması, yani 'dediğim dedik/ben yaptım oldu'cu bir diktatöre dönüşmesidir. Bu arada şunu da hatırlatalım ki, gerek darbe öncesi, gerek darbe sonrası 'irticaya/şeriata taviz'le suçlanan Menderes de, en üstesinden gelinmez rakip olarak gördüğü Bölükbaşı'nın Millet Partisi'ni 'laikliğe aykırı faaliyet'te bulunduğu gerekçesiyle kapattırmış, ancak Türkiye Radyolarında Arapça ezanlı, Kuran'lı, ilahili ilk sahur programlarını yaptırtma (1961 Ramazan'ı) şerefi de kendisini laiklik karşıtı (da) diyerek deviren 27 Mayısçılara 'nasip' olmuştur.

Menderes'in ne kadar diktatör, darbecilerin de ne kadar tutarsız oldukları tartışmasının çok çok ötesinde, şu söze dikkatinizi çekelim: 'Demokrat Parti, halkımızı yolla suyla elektrikle kandırıp Atatürk Devrimini yarıda kesti'; yani DP'yi suçlamanın dayanağı, köylüye yol-su-elektrik vaad ettiler de sözlerinde durmadılar değil, Devrim tamamlanmadan insanlara yol-su-elektrik götürdüler. Bunu söyleyen ve 'devrim'in yolunun kesilmesine hayıflanan kişi –ki, kendisi Türkiye'nin en iyi eğitim görmüş akademisyenlerinden ve en seçkin Atatürkçülerinden biridir– şunu demek istiyor: Köylü mevcut hâliyle, bunları hak etmiyordu; önce devrimin öngördüğü değişime uğrayacak, ancak ondan sonra yol-su-elektrik.

Devrimin hedefi, imtiyazsız sınıfsız homojen ve mükemmel bir toplum yaratmaktır. Toplum tam tamına homojen olsun ki farklı farklı partiler değil de tek parti aracılığıyla temsil edilebilsin; bu yolda en hakiki mürşid bilim olsun ki herkes için geçerli objektif doğrular ve iyilerin neler olduğunu tespit etme işi de sınıfsal bir egemenlik ve dayatmanın tümüyle uzağında nötr bir fonksiyon niteliği taşısın: Tam tamına bir bürokratik ideoloji. Bürokratın idealindeki toplum, her şeyin kendi bürosundaki dosyalara kaydedilmiş olduğu şekilde kaldığı, yani mümkün olsa ne tek bir kişinin doğup ne de tek bir kişinin öldüğü, herkesin aynı saatte kalkıp aynı saatte yattığı, aynı şeylerden zevk alıp aynı şeylerden iğrendiği ve üzülmesi de eğlenmesi de aynı vesilelerle aynı anda aynı mekanda aynı şekilde gerçekleşeceği bir yatılı bölge okulu; yani yönetimin işini kolaylaştırmak açısından herkesin soyundan sopundan,

kendi ailevî ilişki ve adetlerinden, evinden köyünden tümüyle kopartılmış olduğu bir ortam veya başka bir anlatımla padişahı da olmayan bir Enderun; zira, Millî Mücadele'nin ardından kendi egemenliğini cumhuriyet adı altında toplumun tümüne dayatan bürokrasi aynı zamanda tam bir devşirmelik geleneğinin ürünüdür. Millet adı altında ısmarlama bir devlet kavmi yaratmanın peşindelerdir; dolayısıyla da her türlü kimliğe eşit derecede açık bir vatandaş kavramının da en uzak olduğu bir noktada: 1959'da 49 Kürt aydını tutuklanıp haklarında dava açılmıştır ama DP iktidarı döneminde hiçbir Kürt ayaklanması olmamıştır; 27 Mayıs darbecileri ise bütün siyasî tutukluları serbest bırakırken 49'lar içeride tutulup davalarına devam edilir. Çoğunluğu yöre ileri gelenleri olmak üzere 500'e yakın Kürt Sivas'ta bir kampta 9 ay yargılanmaksızın tutulmuşlar, sonra aralarından 55'i aileleriyle birlikte Batı illerine sürgün edilirken, diğerleri de kendilerine hiçbir açıklama yapılmadan serbest bırakılmışlardır. İşte bu sürgünlerin konuşulduğu günlerdedir ki, darbenin göstermelik önderi Cemal Gürsel, 'Kürt diye bir şey yok, onlar dağ Türkleri' demiştir. Darbe, aynı zamanda yer adlarını Türkçeleştirme konusunda hızlanmaya yol açarken, ülkemizi de tam bir uğursuzluklar zincirine bağlamıştır.

Ve 12 Eylül 1980, reel sosyalizmin çöküşünün ufukta bile görünmüyor olması bir yana, ister en solda isterse en sağda tüm eblehlerin sevinerek veya korkarak komünizmin zaferini bekledikleri bir dönem, Türkiye ise Sovyetlere komşu, NATO'nun ileri karakolu/kapı bekçisi, hele Şah'ın da devrilmesinden sonra Amerika'nın solun güçlenmesini görmek isteyeceği en son yer. 12 Eylül solu ezer yok eder; ama bununla yetinmez toplumsal karşıtlık ve çatışmanın sağ-sol ekseninden çıkıp etnik bir eksene kayması için de her şeyi yapar.

Askerî darbe, aslında bir ülkenin kendi ordusu tarafından işgal edilmesidir; ancak bu, işgalci işgal edilenle aynı dili konuştuğu için/ölçüde doğrudan bir işgal olarak algılanmaz; işgalciyle işgal edilenin dili aynı olmadığı durumda, hele işgalci bir de dil yasağı getirmiş ise, işgal edilenin tepkisi çok daha farklı olur: Kürtler bu topraklarda hep vardı, I. Meclis'in 'millet'ini Türk etnisitesine indirgeyen Cumhuriyet'in esas derdi de

hep Kürtler olmuştu; ama, Kürt varlığını, neo-liberalizmin 'herkesi birbirinin katili olma yarışı'na sokma stratejisinin bir aracı olarak kullanma çağını açan 12 Eylül darbesi olmuştur ve bu darbenin esas babası Turgut Özal'sa, en has evladı da Tayyip Erdoğan olup, adına ister Kürt açılımı desinler, ister Demokratik açılım, bu günlerde sahneye koymayı bile beceremedikleri oyun da, askeri yoldan çökertilemeyen PKK'yı, diplomatik manevralarla da desteklenmiş bir halkla ilişkiler kampanyasıyla tasfiye etme projesinden başka bir şey değildir.

Kadir CANGIZBAY

Beyaz Zambaklar Memleketi ve İhtilâlin Mantığı

> Her millet, idare makinesinin başına ya akıllı ve kudretli veya önemsiz ve sönük kişileri geçirir. Bunlardan birinin iş başına gelmesi milletin manevî seviyesine ve haline bağlıdır. Millette toplanmış iyi bir şey var mı, yok mu? Veyahut toplanıyor mu? Milletin aklı, milletin iradesi, milletin vicdanı gelişiyor mu, yoksa çürüyor, zehirleniyor mu? Aşağı ve *hattâ sefil* bir hayat içinde mahvolup gidiyor mu? ... Burada her birimizin hayatının karakteri ve çalışma tarzımız, inceleniyor. Biz kendi memleketimizde ne yapıyoruz Milletimizin mukadderatında nasıl bir rol oynuyoruz?
> ***Grigori Petrof***
> ***Beyaz Zambaklar Memleketi***[1]'nden

27 Mayıs 1960'ı 28 Mayıs'a bağlayan Cuma gecesi saat 03.00'de "Dündar Seyhan'ın 25 Mayıs'ta derslerinden büttün-

---

[1] ***Beyaz Zambaklar Memleketinde***, Cumhuriyetin ilk yıllarında birçok kez basılmış, Ali Haydar Taner tarafından çevrilmiş bir Grigori Petrof eseri. Petrov'un Finlandiya'ya yaptığı seyahatler sonucunda yayınlanan makalelerin derlenmesiyle oluşturulmuş bir kitap. Uzun yıllar öğretmen okulları ve askeri okullarda zorunlu materyal olarak okutulmuş. Çoğu kez, Eleanor H. Porter'in 1913 yılında yazdığı ***Pollyanna***'sı ile birlikte 27 Mayıs'ı planlayan askerlerin halet-i ruhiyesini en iyi ifade eden kitaplar olarak anılırlar. Toker (1998:31) Cemal Madanoğlu'nun iki CHP'li iki DP siyasetçi ile birlikte Kızılay'da yürüme önerisini "Cemal Madanoğlu Polly Anna'yı da aşmıştı" ifadesi ile taşkalaya alır. Aynı tavır Toker'in Akis Dergisi yazarı Kurtul Altuğ'un (1991:37) kitabında da sergilenir.

lemeye kalan oğlu -en sonunda- sınıfını geçer. Bu olayla birlikte Türkiye yeni bir döneme girecektir. Kışlalarından hareket eden askerler, Ankara ve İstanbul sokaklarına dağılırlar. Ankara'daki birliklerin başında Cemal Madanoğlu bulunmaktadır. İstanbul'da 3. Zırhlı Tugay'a komuta eden Orhan Erkanlı ise daha erken davranmış, tanklarıyla birlikte planlanandan daha erken İstanbul sokaklarını kontrol altına almaya başlamıştır[2]. Başbakan Menderes Kütahya'da gözaltına alınır. Bu iş ile Agasi Şen ve Muhsin Batur görevlidir. Cumhurbaşkanı Celal Bayar ise köşktedir. Kendisini teslim almaya gelen subaylara direnir. Cebinden tabancasını çıkarır. Şakağına dayar ve ateşler; tabanca ateş almaz. subaylar Bayar'ın elinden tabancasını zorla alırlar ve Bayar'ın Harbiye yolculuğu da böylece başlamış olur.

Artık Cemal Tural'ın sözleriyle "Kalbi vatanca vuran, vicdanı milletçe işleyen Harbiye[nin]... Türk Milletine bir gecede yeni bir vatan, yeni bir hürriyet kazandırması... aziz ve kahraman ordusunun süngülerinin pırıltısı ve himâyesi altında hakikî ve ebedî saltanatını kurması" zamanı. Gürsel'in ifadesi ile "ışıklı günlere kavuşması" zamanı gelmiştir (Ulay, 1964:125)

Bu güne kadar 27 Mayıs ile ilgili birçok anı, inceleme kaleme alınmış, darbe/ihtilâl birçok yönden tartışılmıştır. Bu makalede ise 27 Mayıs, farklı bir yönden tartışılmaya, ele alınmaya çalışılacaktır. Bu amaçla 27 Mayıs sürecinde, bu sürecin kimi aktörleri tarafından sarf edilmiş sözlerden, o dönemde gerçekleşen bazı olaylardan, bazı ayrıntılardan hareket-

---

[2] Darbe İstanbul'da, Ankara'dan bir saat önce başlar. Buna, Ankara'dan gönderilen şifreli mesajın İstanbul'da farklı yorumlanmasına neden olmuştur. Ankara'dan, İstanbul'daki Erkan Kabibay'ı arayan Muzaffer Yurdakuler *"Emekli Sandığından İstediğin 2740 lirayı aldım 10 lirasını kestiler. 2730 lira kaldı. Eskişehir'deki havacı arkadaşın parasını da aldım ama bildiremiyorum. Onu da sen halledivar."* şeklinde konuşur. Bunun anlamı 27 Mayıs saat 3 de harekatın başlayacağı ve saat 4'de hedeflere ulaşılacağı, ayrıca Eskişehir'de bulunan Başbakan Menderes'in gözaltına alınma işinin de İstanbul grubuna havale edildiğidir. Oysa Kabibay şifreyi, 27 Mayıs saat 4 de başlaması (2740 lira) gereken hareketin bir saat erkene, saat üçe alındığı (2730 Lira) şeklinde yorumlamıştır. O yüzden de 3'de hedeflere ulaşacak şekilde birlikler hareket ettirilmiştir.

le, tam da Şevket Süreyya Aydemir'in kitabına verdiği isimle "ihtilâlin mantığı" tartışılmaya çalışılacaktır.

Bir askeri darbe -ya da savunucuları tarafından bir ihtilâl- olarak adlandırılmasına rağmen 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve hattâ 28 Şubat ile karşılaştırıldığında oldukça çelişkili, etkisiz, plansız, programsız, stratejisiz ve en önemlisi Cumhuriyet tarihi içerisindeki emir komuta zinciri, silsile-i meratip içerisinde gerçekleştirilmemiş tek darbedir. 27 Mayıs'ın askeri hiyerarşi içerisinde gerçekleştirilmemiş olması bir yana, gerçek anlamda bir siyasî lidere, bir siyasî plana, programa ve kafasındaki planı gerçekleştirmek için önceden tasarlanmış ve Milli Birlik Komitesi'ne ait diyebileceğimiz herhangi bir stratejiye sahip olmaması da altını çizmektedir ki darbe, darbeden sonra Celal Bayar'ın ifade ettiği gibi, kardeş kavgasına son vermek, ideal demokrasinin kurumlarını kurmak vb. türünden amaçların ötesinde bir mantığa sahip görünmektedir. Şöyle ifade etmek gerekirse, kendisini bir ihtilâl olarak sunan darbe o kadar plansız programsız, belirsiz, çelişkili, muğlak amaçlara ve her biri anlık gelişmelerin eşliğinde alınmış, üzerinde uzun uzadıya öncesinde düşünülmemiş uygulamalara sahiptir ki bu bizi, ihtilâlin mantığını darbenin uygulamalarından ve görünen neden ve hedeflerinden çok, onun ötesinde bir yerlerde aramaya itmektedir.

Darbe, görünürde, ideal bir demokrasiyi kurmak, kardeş kavgasına son vermek ve iktidarı milletin asıl sahiplerine vermek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Hiç kuşkusuz, pratikte bunun anlamı, iktidarın CHP'ye devridir. Nitekim özellikle 14'lerin komiteden tasfiye edilmelerinden sonra bu politika daha da belirginleşmiştir. 27 Mayıs'ın CHP'yi ve CHP'nin 60 öncesindeki politik vaatlerinin birçoğunun Anayasa ve yasal düzenlemelere taşımaya çalıştığı da bir realitedir. Ancak, tüm bunlara rağmen, 27 Mayıs'ın mantığını basitçe CHP'nin iktidara taşınması operasyonu, CHP artı ordu eşittir iktidar formülü vb. çerçevesinden okumak da doğru değildir; 27 Mayıs süreci bu formüllerle okunmamalıdır. Çünkü darbe basitçe, Demokrat Parti'nin yerine, askerin başka bir partiyi, mesela CHP'nin getirmesi amacıyla yapılmamıştır. İhtilâlin mantığı, baskıcı DP hükümetinin düşürülüp onun yerine başka partinin

getirilmesi değil 1950'lerden itibaren siyasal kurumlara yerleşmeye başlayan elitlerin tasfiyesidir. Özetle, 27 Mayıs'ın devirmeye çalıştığı DP hükümeti değil, DP hükümeti ve meclis grubunun da içerisinde bulunduğu yeni siyasî elitlerdir. Nitekim, Milli Birlik Komitesi'nin 27 Mayıs sabahından sonra DP hükümeti ya da meclis grubuyla yetinmeyip, siyasî kurumlardaki tüm DP'lileri temizlemeye çalışması da bunun açık göstergesidir. Nasıl ki 1950 sonrasının siyasî elitleri DP hükümeti ve milletvekillerinden daha geniş ise, tek parti döneminin iktidar bloğunu oluşturan unsurlar da sadece CHP den ibaret değildir. CHP, o iktidar bloğunun mihenk taşıdır; ancak kendisi değildir.

Çalışmanın temel iddiası şudur: 1950'de iktidara gelen Demokrat Parti örgütü, on yıllık iktidarı boyunca, öncesindeki dönemden farklı bir siyasî kültüre sahip elitleri iktidara taşımış; Cumhuriyet döneminin klasik iktidar bloğu üyeleri ile ilişkileri konusunda da oldukça başarısız, beceriksiz olmuş; hattâ deyim yerindeyse bu konuda oldukça hoyrat ve çoğunlukla da duygusal davranmıştır. On yıllık DP iktidarı, ne tek parti dönemi boyunca iktidarda olmaya alışmış bu iktidar bloğunu tam anlamıyla tasfiye ederek kendi iktidar bloğunu oluşturabilmiş, ne de eski iktidar bloğu ile siyasî sisteme kattığı yeni siyasî elitler arasında sorunsuz ittifaklar kurmayı başarabilmiştir; nitekim, DP eski iktidar bloğunu dönüştürmek konusunda da oldukça başarısız olmuştur. 27 Mayıs ile sonuçlanan çatışma da buradan kaynaklanmaktadır. Bu çatışmayı DP'nin siyasî sisteme kattığı yeni elitlerden biri olan Sebati Ataman (Ilıcak:1978:266-267) şöyle özetlemektedir: "Mesela 1960 bütçesinin müzakeresinde, o zamana kadar cereyan eden bütçe müzakerelerinin aksine, muhalefetin ağırlık noktası ekonomik değil politik oldu. Ekonomik tenkitlerine gayet ikna edici, inandırıcı cevaplar bulabilecek durumdaydık... Bir takım beylik laflar söylendi, fakat cevaplarını aldılar. Bütün ağırlığı politik sahaya yönelttiler. Ben şahsen memlekette bir ihtilal olacağına asla ihtimal vermedim. Çünkü... Cumhuriyet kurulduktan sonra... Türk Ordusunun iç politikanın mücadelelerine asla karışmak istidadında olmadığına inanmış vaziyetteydim...1957 seçimlerinden sonra, Halk Partisi tarafından bir

ihtilal zemini yaratılmaya... söyledim... Ordunun bu politikalara inanacağına... ihtimal vermedim."

Bu nedenle de on yıl boyunca hükümette olmasına karşın, bu sürede iktidara gelmeyi becerememiş, gerçekten iktidara oturmaya her çalıştığında ise eski iktidar bloğunun üyelerini tedirgin etmekten fazla bir şey yapamamıştır. Özellikle Menderes'in eski iktidar bloğuna karşı çoğu zaman İsmet İnönü'nün şahsında somutlaştırarak ifade ettiği bu hoyratlık, o kadar şiddetli bir nefret halini almıştır ki iş, tarih kitaplarından İnönü Savaşları'nın çıkarılmasına, İnönü'nün bazı kentlere sokulmamaya çalışılmasına, Tahkikat Komisyonları kurulmasına, CHP'nin mallarına el konulmaya çalışılmasına, akademisyenlerin kara cüppeliler olarak tanımlanmasına, orduyu astsubaylarla yönetme tehdidine, emir erlerinin subay karılarının yatak odalarından çıkarılması gerektiğini ifadeye kadar ulaşmıştır. DP hırçınlaştıkça da 27 Mayıs'a giden yol açılmaya başlanmıştır. 27 Mayıs'a gelinirken eski iktidar bloğu topyekûn DP'ye ateş püskürmektedir; askerler silahlarını ellerine almaya hazırlandıkları anlarda, İstanbul Üniversitesi Senatosu üyeleri de kaleme sarılmış, Eskişehir'de yaptığı konuşmada üniversite hocalarına "kara cüppeliler" diyen Menderes'i kınayan bir bildiri yazmaktadırlar. İktidar bloğu ile ittifak kuramayan yeni siyasî elitler tasfiye edilecektir.

Bu nedenledir ki 60 darbesi, on yıllık iktidarı boyunca DP'nin izlemiş olduğu politikalardan çok, DP'nin yönetim mantığı ve dayanmakta olduğu kültür kodlarından rahatsızlık duyan kesimlerin, askerin yardımıyla yeni siyasî elitlerin tasfiye edilerek, eski yönetici bloğun iktidara taşınması süreci olarak okunmalıdır. Durum böyle kalamazdı; DP yeni siyasî elitleri siyasal hayata taşımış ama onları tek parti dönemi iktidar bloğu ile uzlaştıramamış, onlarla ittifaklar kuramamıştı. Tabii böylesi bir taşınma, yani DP yerine tek parti siyaset kodlarının ve kadroların başarıyla transferi konusunda darbenin ne kadar başarılı olduğu oldukça tartışmalıdır. O kadar tartışmalıdır ki, darbenin üzerinden henüz iki yıl geçmiş olmasına karşın (22 Şubat 1962 ve 20 Mayıs 1963 tarihlerinde) Talat Aydemir'in 27 Mayıs'ın başarısız olduğunu ilan ederek 27 Mayıs'ı ikinci defa gerçekleştirmek için yola çıkmasını da bu çerçevede ele

almak daha doğru olacaktır. Tarihin garip bir cilvesidir ki, DP'nin başaramadığı işi, yani tek parti dönemi iktidar bloğu ile önce uzlaşma, sonra da onu tasfiye ederek, dönüştürerek kendi iktidar bloğunu kurma işini, 27 Mayıs'tan sonra kurulacak Adalet Partisi gerçekleştirecek: Süleyman Demirel'in AP'si[3] ile birlikte, DP döneminde iktidara taşınan ama kısa süreliğine (27 Mayıs darbesiyle) siyasî kurumlardan uzaklaşan bu elitler bir daha gitmemek üzere siyasî yapılara yerleşecek, 60 sonrasından günümüze kadarki iktidar bloğunu oluşturmaya başlayacaklardır. Turgut Özallar, Mesut Yılmazlar, Tansu Çillerler, Tayyip Erdoğanlar da bu iktidar bloğuna dayanarak iktidara rahatlıkla oturabileceklerdir. Onların, Menderes'in hesaplaşmak zorunda kaldığı bir "paşa faktörü" yoktur artık: paşa ile temsil olunan tek parti iktidar bloğu 1965'ten sonra geniş oranda tasfiye edilmiştir.

İhtilalin mantığı, darbenin görünen değil yukarıda ifade edilen gerçek anlamında ifade bulmaktadır. On yıllık iktidarı süresince, tek parti dönemi yönetici bloğunun vazgeçilmez ayakları olan asker ve akademi ve bürokrasinin çeşitli unsurlarıyla ilişkileri konusunda oldukça özensiz ve beceriksiz olan DP siyasî elitinin, bu on yıllık süreçte kendi iktidar bloğunu yaratamaması ve tek parti döneminin eski iktidar bloğunun

---

[3] Ragıp Gümüşpala önderliğinde kurulan AP ile onun 6 Haziran 1964 tarihinde vefâtından sonra genel başkanlığa gelen Süleyman Demirel'in AP'si birbirlerinden farklı değerlendirilmelidir. 27 Mayıs'ta 3. Ordu Komutanı olan Gümüşpala, darbecilere bir rest çeker; genç darbeciler bu resti görürler ve Cemal Gürsel'i darbenin başına getiriler. Gümüşpala, darbe ile birlikte tutuklanarak Yassıada'ya gönderilen dönemin Genel Kurmay Başkanı Rüştü Erdelhun'un yerine 3 Haziran tarihinde bu göreve atanır. Ama bir ay sonra re'sen emekliliğine karar verilerek görevinden alınır. Gümüşpala tek parti iktidar bloğunun bir üyesidir. Kurtuluş Savaşı ve Şeyh Said İsyanı'nda görev almıştır. AP'nin başında yer alması, darbecilere kızgınlığı, sadece yukarıda özetlenen bu olay ile ilgilidir: nitekim kendini görevden alan MBK karşısındaki her oluşum içerisinde yer alacaktır. Süleyman Demirel ise DP döneminde siyasal kurumlara katılan yeni elitlerdendir. 1954 yılında Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nde Barajlar Dairesi Başkanlığı'na atanmış, 1955 yılında da Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüne tayin edilmiştir. Süleyman Demirel ihtilâlin mantığını en iyi anlayan DP siyasal elitidir. Tek parti dönemi iktidar bloğu ile başarılı ittifaklar kurmayı ve ardından da onun tasfiyesini Demirel gerçekleştirecektir. Bu nedenle Ragıp Gümüşpala'nın AP'sinden Demirel'in AP'sine geçiş, basitçe bir genel başkan değişikliğinden daha derindir.

unsurları tarafından tasfiye edilmesidir. darbeyi darbecilerin gözünde bir ihtilâl olarak tanımlamaya, bir bayram (Anayasa ve Hürriyet Bayramı) olarak kutlamaya imkân veren. Oysa yukarıda da ifade edildiği gibi. bayram havası kısa sürecek. DP'li siyasî elitlerin çok da kolay siyasî sistemden tasfiye edilemedikleri görülecek; ilk seçimlerde Adalet Partisi oyların %34,79'unu alacaktır. 1950 seçimlerinde siyasî sisteme yerleşen yeni siyasî elitlerin tasfiyesinin hiçte öyle bir darbeyle gerçekleştirilemediğini 1961 seçimleri ardından öğrenen askerler (21 Ekim Protokolü) seçim sonuçlarını tanımamayı ve 27 Mayıs'ı tadil etmeyi arzulayacaktır ancak Genel Kurmay Başkanı'nın devreye girmesiyle yeni bir darbe girişimi engellenecek[4]: hayaller 1962 Şubat'ına ertelenecektir.

---

[4] Genelkurmay Başkanı Cevdet Sunay, protokolden haberdar olur olmaz, protokole imza atan subayları makamına çağırmış ve onlarla 23 Ekim 1961 tarihinde bir toplantı yapmıştır. Sunay, toplantıda, protokolün bozulmasını istemiş ve subayları duydukları rahatsızlık konusunda tatmin edici açılımlar sağlayacağı konusunda söz vermiştir. Bunun üzerine CHP genel başkanı İsmet İnönü, genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları ve protokolü imzalayan subayların kaygısını giderecek bir uzlaşma formülü bulmuştur. Formül, 24 Ekim 1961 tarihinde, Çankaya Köşkünde, devlet başkanı Cemal Gürsel'in başkanlığında toplanan siyasî parti yöneticilerinin imzaladıkları bir protokolle kabul edilmiştir. Protokolle, partiler Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesi, 3-4 Ağustos 1960 tarihinde yapılan tasfiye ile ordudan uzaklaştırılmış olan subayların görevlerine iade edilmesi, eski DP'liler için af çıkarılmaması, İsmet İnönü'nün başbakan olması hususları üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Bkz (Mazıcı, 1998:110)

Düşükler Yassıadada

"Bize Yeşilçam oyuncuları gibi film çevirttirdiler, revai hak mı bu?"[5]
Celal Bayar

27 Mayıs sabahı Ankara'da büyük bir coşku vardır. Bir yandan "düşükler" bir bir Harp Okulu binasında gözaltına alınırken, diğer yandan evlerin balkonlarına bayraklar asılmakta. Kızılay Meydanı'nda toplanan halk "ihtilâl"i kutlamaktadır. 1950-1954 yıllarında Demokrat Parti listesinden Muğla Bağımsız Milletvekilliği'ne de seçilmiş olan Cumhuriyet Gazetesi sahibi ve yazarı Nadir Nadi'nin belirttiği gibi (Cumhuriyet 1 Ocak 1961) "Nihayet beklenen gün gelip çat[mış]. Tatlı vaatlerle oyunu

---

[5] "Tüm bu hazırlık sadece bir film çekimi içindi. O günlerde halk arasında Yassıadadakilerin durumunun çok kötü olduğuna dönük söylentiler çıkmıştı. Bunu üzerine askeri yönetim hemen sinemalarda gösterilmek üzere bir film hazırlanmasını emretmişti. Tüm tutuklular yeni geliyorlarmış gibi gece yarısı iskeleye götürülüp merdivenlerden yürütüldüler. İş bununla da bitmedi Adada yaşamın ne kadar iyi olduğunu göstermek için berberde, hastanede koğuşta çekimler yapıldı. Odasında kitap toplama taklidi yapan Fatin Rüştü Zorlu'nun tedirginliği yüzünden okunuyordu. Refik Koraltan alışveriş yaparken rahatsızdı Perihan Artıbirun filmde hafif aksayarak yürüyebiliyordu. Düşükler Yassıada'da filmi hemen piyasaya sürüldü ve sinemalarda gösterilmeye başladı. Tabii hiç alışılmadık bir seslendirmeyle yapıldı bu. "Vatan cephesi başkumandanı Vatan Aygün. Barların haraççıbaşısı Faruk Aktay ve Üniversite Gençliğinin amansız celladı Bumin Yamanoğlu. İşte İstanbul'un kumar, cinayet ve eroin kolektif şirketi." Daha yargılamalar başlamadan hükümler giydirilmiş gibiydi. Hele aylardır kamuoyunda görünmeyen Menderes'in kamera karşısında zorla yemek yemeye çalıştığı sahne izleyenleri şaşırttı. "Söz vermeden edemez." "Sofrasında kilosu bin liraya satılan havyar bulunmamakla beraber, iştahından bir şey kaybetmemiş görünmemektedir. Aileme. Bayar isminden Utanmayınız Onunla iftihar edeceğiniz günler yakındır. Sonra elinde çantası ve çamaşırlarıyla adamın banyosuna gitti. Belindeki kemeri çıkardı. Boynuna doladı ve olanca gücüyle sıkmaya başladı. O sırada içeri giren nöbetçi 77 yaşındaki devrik Cumhurbaşkanı'nın yüzünü mosmor, kulağından kan sızarken buldu. Bayar acilen tedaviye alındı. Son anda kurtarıldı." (27 Mayıs Belgesi'nden Mehmet Ali Birand)

çuvala doldurduktan sonra kıs kıs gülerek milleti hiçe sayanlar aradıkları belâyı bul[muşlardır]." Daha sonra Yassıada Komutanlığı ile görevlendirilecek olan Tarık Güryay ise darbe sabahını şöyle anlatır: "Kızılay'a doğru yürümeye koyuldum. Kızılay Meydanı adeta bir bayram yeri gibi idi. Milletçe henüz kazanılmış bir milli zaferin bayramı idi bu. Kolay kolay tasvir olunmaz bir manzara. Sokağa çıkma yasağı kalkınca evlerinden dışarıya fırlayanlar otobüs, kamyon, dolmuş, taksi, jip önlerine ne çıkmışsa içlerine atlamışlar ve hep aynı denize akan nehirler gibi, o geniş meydana dökülmüşlerdi." (Güryay, 1971:36)

27 Mayıs sabahı gerçekten de bir sevinç vardır. Askerin yönetime el koyduğu haberini duyan belirli bir kesim, sevinç gözyaşları içindedir. 28 Nisan'da Tahkikat Komisyonu tarafından cezaevine konan Emekli Albay Cemal Yıldırım –Yıldırım, 1946'da, henüz Kurmay Binbaşı'yken Şefik Erensü'nün Ankara'daki evinde toplantılara katılan genç subaylardan birisidir. 1957'de 9 Subay olayını ihbar eden Samet Kuşçu ile de yakın arkadaştırlar. Kuşçu'yu ordu içinde teşkilatlanma konusunda dışarıdan teşvik etmektedir. 9 subay olayı ile ilgili olarak ilk gözaltına alınanlardan birisi de odur. Ordudan ayrılmış, CHP milletvekili olmuştur- Ankara Merkez Cezaevi'ndeki ranzasında hüngür hüngür ağlamakta, uçakla Ankara'ya getirilmekte olan Cemal Gürsel gözyaşlarına zor hakim olmaktadır. Yeni İstanbul Gazetesi 28 Mayıs tarihli sayısını "Bütün yurtta mutlak bir huzur hakim" manşetiyle çıkartır. Gazete'nin birinci sayfasının altında ise "Ankaralılar Orduyu Sevinçle Karşıladı" başlıklı haber, haberin sağında da sokakta oynayan çocukların resmi yer almaktadır. Resim altında ise "Dün sokaklarda neşe içinde oynayan çocuklar" yazısı yer almaktadır.

Tüm bu dramatik sevinç gösterileri arasında darbenin yönetim kademesinde kimlerin olduğu, darbenin başında kimin yer aldığı ve darbeden sonra ne yapılacağı dahi tam olarak bilinmemektedir. Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel bile, darbeyi haber aldıktan sonra kendisinden kıdemsiz bir askerin darbenin başına geçmesi durumunda askerleriyle Ankara'ya yürüyeceği tehdidini savuran 3. Ordu Komutanı Ragıp Gümüşpala'nın restinden sonra, İzmir Karşıyaka Yalı Cadde-

si'ndeki evinden (Milliyet, 29 Mayıs 1960 s.4) apar topar Ankara'ya getirilerek darbenin liderlik koltuğuna oturtulacak; ardından da 38 kişilik bir Milli Birlik Komitesi oluşturulacaktır.

Darbe yapılmış, darbeyi yönetecek bir komite oluşturulmuştur ancak, darbeciler Cemal Gürsel'in 28 Mayıs 1960 tarihinde yaptığı basın toplantısında ifade ettiği dört temel prensibi gerçekleştirecek[6] ne bir liderliğe, ne bu konuda fikri bir hazırlık ve programa, ne de bu amaçları tahsil edebilecek kapasite ve birikime sahiptirler; darbeyi gerçekleştirenlerin kendi içinde tutarlı bir örgütleri (Milli Birlik Komitesi) de yoktur. Darbe gerçekleştirilene kadar Milli Birlik Komitesi tarzı bir komitenin kurulması bile düşünülmemiştir. Daha da ilginci, komite kurulmasına karar verildiğinde darbenin başına getirilen Gürsel, komite üyelerinin çoğunu tanımamakta olup (Toker, 1998:25), komite üyelerinin belirlenmesinde de bir inisiyatife sahip değildir.

Demokrat Parti'nin iktidardan nasıl uzaklaştırılacağı, nasıl bir anayasa hazırlanması gerektiği, bu anayasayı kimlerin, nasıl ve ne zaman hazırlayacağı ya da "kardeş kavgasına" nasıl son verileceğine dair yine "Milli Birlik Komitesi'ne ait" diyebileceğimiz, önceden tasarlanmış bir strateji ve program da mevcut değildir. Darbenin önemli isimlerinden ve daha sonra 14'ler içerisinde yer alan Orhan Erkanlı'nın da Metin Toker'e yıllar sonra söylediği şu sözler de bu gerçeğin altını çizmektedir: "28 Mayıs'ta hiçbirimiz ne yapacağımızı bilmiyorduk." (Toker, 1998:25). Çünkü darbecilerin önceden tasarladıkları, üzerinde anlaştıkları tek konu DP hükümetinin ve onun iktidar elitlerinin siyasî kurumlardan uzaklaştırılmasıdır; kardeş kav-

---

[6] Cemal Gürsel'in sözleriyle bu prensipler hiçbir siyasi partı ve zümreyi tutmamak, kan dökmemek, meşru müdafaa zorunda kalınmadıkça silah kullanmamak, memleketin fikir hareketlerinin seferber edilmesiyle ideal bir demokrasinin bütün müesseselerini kurmak ve bunların tamamlanmasını müteakip hür bir irade ile tecelli edecek milli iradeye göre iktidar vazifesi devredildikten sonra tüm askerlerin aynı rütbeleriyle eski görevlerine dönmesini sağlamak, yabancı memleketlerde bu gibi hadiselerden sonra ordu mensupları arasında beliren iktidar hırsı makam hırsı, servet hırsına asla müsaade etmemek ve son olarak da dış bağlantı ve taahhütlere aynen sadık kalmak şeklinde ifade edilmiştir (Milliyet, 29.05.1960, s.4).

gası, anayasa, vb. ise bu işin görünürdeki yansımasından başka bir şey değil. Gerçekten de, kardeş kavgası gibi sorunlar, darbenin gerçek nedenini oluşturmaktan o kadar uzak, darbeciler de bu sorunun çözümü konusunda o kadar kısırdırlar ki, örneğin, Madanoğlu'nun kardeş kavgasına son vermek için planı, bir yanına DP'li Sıtkı Yırcalı ve Şem'i Engin'i diğer yanına da CHP'li Kemal Satır ve Turhan Feyzioğlu'nu alarak Kızılay'da yürümekten ibaretti[7]. Bir darbenin en önemli isimlerinden birinin, darbenin nedenleri arasında gösterilen bir konuda böylesine gayri ciddi, komik ve saçma öneriler getirmesi de açıkça göstermektedir ki, 27 Mayıs'ın görünürdeki nedenleri ile ihtilâlin mantığı arasında doğrudan bir ilişki kurmak zordur.

27 Mayıs ve Milli Birlik Komitesi ile ilgili olarak vurgulanması gereken bir diğer nokta, hem Cemal (Gürsel, Madanoğlu) paşaların, hem İrfan Baştuğ'un ve Tuğgeneral Sıkıtı Ulay'ın, hem de Orgeneral Fahri Özdilek'in hareketin ve komitenin içerisinde belirleyici bir role sahip olmadıkları, gerçekte hareketin içerisinde hiçbir generalin yer almadığıdır. General rütbesindekilerin tamamı, harekete meşruiyet verebilmek amacıyla, sembolik gerekçelerle o koltuklara oturtulmuş kişilerdir.

Generaller harekete, darbeden çok kısa bir süre önce dâhil edilmişler; deyim yerindeyse, darbenin ihtiyaç duyduğu bol yıldızlı komutan ihtiyacını karşılama işlevi görmüşlerdir. Gerçi bu durum ilerleyen tarihlerde değişecek, Gürsel komite içerisinde ağırlığını hissettirecek, 13 Kasım'daki tasfiyelerden

---

[7] Madanoğlu ve Metin Toker arasında geçen bu konuşma farklı kaynaklarda Madanoğlu'nun İsmet Paşa'ya Sıtkı Yırcalı, Şem'i Engin, Kemal Satır ve Turhan Feyzioğlu birlikte Kızılay'da yürümeyi teklif ettiği şeklinde yer almaktadır. Bu konuşmaya değinen tüm kaynaklar konuşmanın Madanoğlu ve Toker arasında geçtiği ve Madanoğlu'nun bu fikrini açmak için Toker'den yardım istediği yönündedir. Oysa Toker, kendi kaleme aldığı kitapta (1998:31) Madanoğlu'nun İsmet Paşa'nın Kızılay'da yürümesini önerdiği ile ilgili hiçbir ayrıntıya yer vermez. Aksine Kızılay'da siyasilerle yürüme arzusunda olanın Madanoğlu'nun kendisi olduğunu belirtir. İlgili bölümde Toker şu değerlendirmeyi yapar: "Cemal Madanoğlu Polly Anna'yı da aşmıştı. İki Demokrat ve iki Halkçıyla beş yüz metre yürüyecek ve bu, ihtilâlin felsefesini yansıtacaktı." Bu çalışmada Toker'in kendi anlatımları esas alınmıştır.

sonra dengeler yeniden şekillenecektir ama bu, darbenin ilk aylarında hem liderlik koltuğunda, hem de komite içerisinde fiili anlamda bir generalin "söz sahibi" olmadığı gerçeğini değiştirmeyecektir.

Darbeyi gerçekleştiren askerler Milli Birlik Komitesi adı altında örgütlenmiş, komiteyi oluşturan üyelerin isimleri kamuoyuna, darbeden neredeyse yirmi gün sonra, 13 Haziran 1960 tarihinde ilan edilmiştir. Darbeciler, ne komitenin kaç kişiden ve hangi isimlerden oluşacağı konusunda, ne de komite oluşturulduktan sonra bu isimlerin kamuoyuna açıklanıp açıklanmayacağı konusunda net bir fikre sahiptirler. Komitenin oluşumu, üyelerin seçimi, generallerin bu komite ve darbe sürecindeki rolleri 27 Mayıs kervanının nasıl yolda düzülduğünü göstermektedir. Kimsenin 28 Mayıs ile ilgili bir fikri yoktur: çünkü, daha önce de vurgulandığı gibi, darbecilerin üzerinde anlaştıkları tek şey DP'nin topyekûn tasfiye edilmesi gerektiğidir. Hükümetin devrilmesi ve meclisin feshi, DP dönemi siyasi elitlerinin siyasî kurumlardan topyekûn tasfiyesinin bir aşamasıdır. Nitekim ihtilâlin mantığı da bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Milli Birlik Komitesi'nin başkanı Cemal Gürsel'dir. Gürsel, ordu içerisindeki kıpırdanmalardan 1959 Şubat ayından beri haberdardır; hattâ o tarihlerde hareketin liderliğini dahi kabul etmiştir. 1955'de DP'ye karşı ordu içerisinde oluşan örgütlenme(lerden biri olan) Samet Kuşçu'nun ihbarı ile çökertildikten sonra, örgüt pasifize olmuş, üyeler birbirleriyle irtibatlarını kesmeye başlamışlardır. Dokuz Subay olayının etkileri dinmeye başladığında ise ordu'da yeni kıpırdanmalar görünmeye başlar. Bunlardan biri de Sadi Koçaş grubudur. Koçaş, yakın çevresiyle irtibatını kesmez; örgütlenmenin başarıya ulaşabilmesi için bir generalin hareketin başına geçmesinin gerekliliğinin de farkındadır. Bu amaçla fikirlerini dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Necati Tacan'a açar. Tacan, Koçaş'ın teklifini kabul eder, ancak 1958 yazında kalp krizi geçirerek ölür. Cemal Gürsel, Tacan'dan boşalacak Kara Kuvvetleri Komutanlığı görevine atanacaktır. Koçaş grubu, Gürsel'i de yakın takibe alır. Gürsel ile konuşma fırsatı 1959 Şubat'ın da NATO tatbikatını izlemek üzere Almanya'da birlikte bulundukları dönem-

de yakalanır. Gürsel ile birlikte Almanya'da bulunan Koçaş, ihtilâlin başına geçmesi önerisini Gürsel'e de götürür ve Gürsel öneriyi kabul etmekle birlikte "Bana güvenebilirsiniz. Yalnız şunu bilesiniz ki gerçekten müdahale zarureti olmadıkça yapılacak herhangi bir hareketi tasvip etmem. İhtilal son çare olmalıdır." der (İpekçi- Coşar. 1965:108).

Gürsel hareketin liderliğini kabul etmiştir ama, hiçbir toplantıya katılmaz; yönlendirici bir etkisi yoktur: hiçbir kararda belirleyici değildir. Hattâ liderliğini kabul ettiği örgütün kaç kişiden ve hangi isimlerden oluştuğu konusunda dahi net bir bilgisi yoktur. Bu konu ile ilgili olarak Koçaş, Gürsel'i kandırma yoluna gider. Teşkilatın gücü hakkında sorular soran Gürsel'e Koçaş, çok geniş ve kuvvetli bir teşkilatlarının olduğunu söyleyecektir: fakat gerçekte henüz üç dört kişiden oluşan bir teşkilat vardır. ortada.

Özetle, Gürsel, Şubat 1959'dan sonra hareketin liderlik koltuğundadır; ancak, deyim yerindeyse, Gürsel'in liderliği, liderlikten çok bir ağabeylik, hamilik, bir askeri darbe örgütünün ihtiyaç duyduğu üst rütbeli, dört yıldızlı subay ihtiyacını gidermekten ibarettir. Ağabeyliğini yaptığı askeri örgütlenmeye Kara Kuvvetleri Komutanı nüfuzunu kullanarak kimi yardımları da olmuş: hareketin fiili liderlerinin tavsiye ettiği bazı atamaların gerçekleştirilmesini de sağlamıştır. Ancak, diğer yandan, DP iktidarına karşı örgütlenmekte olan gizli askeri örgütün "lideri" Gürsel, 3 Mayıs 1960 tarihinde Adnan Menderes'e iletilmek üzere Ethem Menderes'e bir mektup sunar. Mektubunda Gürsel, Celal Bayar'ın istifa etmesini, halk tarafından çok sevilen Adnan Menderes'in Cumhurbaşkanlığı'na gelmesini, böylece bu sevgiden mahrum edilerek kırılan gönüllere yeniden güven verilebileceğini dile getirir. Ardından Gürsel, tüm birliklere iletilmek üzere kaleme aldığı bir veda mektubu hazırlayarak İzmir'e gitmiştir. Ethem Menderes'e teslim edilen mektup "ihtilâl örgütünün" bir oyunu, taktiği vb. de değildir. Nitekim hareket, bu gelişmenin ardından kendisine yeni bir lider arama yoluna gidecek; Orgeneral Fahri Özdilek ile irtibata geçecektir.

Gürsel'in hareketin başından ayrılmasından sonra irtibata geçilen Orgeneral Özdilek, kendisiyle bu konuyu konuşmaya

gelen Muzaffer Yurdakuler'in önerisini kabul etmez; ama onları ihbar edip darbe girişiminde bulunmaktan tutuklanmalarını da sağlamaz. Darbeye "omuzu kalabalık" lider arama konusunda ikinci deneme de başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Üçüncü aday, Cemal Madanoğlu'dur. Madanoğlu, Milli Birlik Komitesi'nin 27 Mayıs öğlen saatlerine kadar en rütbeli subayı, Ankara grubunun en etkili ismi; darbenin ilk günlerinin fiili lideridir. Madanoğlu örgütün başına 14 Mayıs günü, yani darbeden sadece 13 gün önce geçecektir. Madanoğlu'nu hareketin başına geçmeye, Orhan Kabibay ikna eder. Madanoğlu'da darbe örgütüne katılıp katılmama konusunda tedirgindir. Bu konuda, Gürsel gibi Madanoğlu'na da yalan söylenir. İzmir'e giden Gürsel'in "Benim yokluğumu Madanoğlu aratmaz." (İpekçi Coşar, 1965:108) dediği kendisine söylenecek, Madanoğlu'nun harekete katılmasında bu yalanın önemli bir rolü olacaktır. Madanoğlu yine de tedirgindir. Bu iş için kendisinden daha rütbeli bir generalin bulunması gerektiğini sürekli olarak dile getirir[8].

Tümgeneral Madanoğlu'nun da altını çizdiği, darbeye dört yıldızlı bir lider bulma ihtiyacı, harekat gününe kadar devam eder. Mayıs ayının sonlarına doğru Tuğgeneral Rafet Yıldırım'a da konu açılacak, Yıldırım teklifi kabul etmesine karşın, birkaç gün sonra sanki hiçbir şey olmamış gibi Londra'ya giderek harekata katılmaktan vazgeçecektir. Darbeciler, Cevdet Sunay ile de temas sağlamaya çalışacak ama Sunay da bu şekildeki hareketlerin tehlikeli olduğunu söyleyerek öneriyi reddedecektir. Darbenin gerçekleştirileceği ana kadar süren lider arayışları, Ragıp Gümüşpala'nın tehdidinden sonra, Cemal Gürsel'in İzmir'den özel uçakla Ankara'ya getirilmesi ve 27 Mayıs'ın öğlen saatlerinde Genelkurmay binasına gelerek koltuğuna oturmasıyla en azından şeklen çözülebilecektir. Gürsel ne kadar sembolik olursa olsun, darbe içerisindeki tek kuvvet komutanıdır. Madanoğlu'nun istifası ve Bağtuğ'un vefâtı ardından da Gürsel, Sıtkı Ulay ve Fahri Özdilek ile bir-

[8] Lider arayışları 9 Subay Olayı öncesindeki örgütlenmede de mevcuttu. Örgüt önce İsmet İnönü'ye yanaşmaya çalışır; oradan red cevabı alan subaylar dönemin Milli Savunma Bakanı Şemi Ergin'e açılırlar. Fakat o da hareketin liderliği kabul etmez.

lıkte darbe içerisindeki üç generalden biri olarak kalacaktır. 27 Mayıs ve takip eden günlerde fiili liderlik ise Tümgeneral Cemal Madanoğlu'ndadır.

Milli Birlik Komitesi içerisindeki bir diğer general, Orgeneral İrfan Baştuğ'tur. O da harekete, Mayıs ortalarında, darbeden sadece günler öncesinde katılmıştır. Orgeneral Baştuğ'un katılımına rağmen Madanoğlu hala tedirgindir. 23 Mayıs Pazartesi günü, harekete yeni katılan İrfan Baştuğ'un Ankara'daki evinde yapılan toplantıda da Madanoğlu bu tedirginliğini yine dile getirir, bu işin silsile-i meratip içinde, emir komuta zinciri içerisinde yapılması gerektiğini ifade eder. Madanoğlu'nun önerisine göre kuvvet komutanlarına harekât ile ilgili bilgi vermeli ve kuvvet komutanları köşke giderek hükümetin istifa etmesini sağlamalıdır. Ancak bu öneri reddedilir.

27 Mayıs gerçekleştirildiğinde Harp Okulu Komutanlığı'nı yürütmekte olan Sıtkı Ulay'ın darbe sürecine katılımı ise 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencilerin gerçekleştirdiği mitingin olduğu günlerde gündeme gelmiştir. Ulay'ın durumu komite içerisindeki diğer generallerden de farklıdır. Darbeciler Harp Okulu içerisinde örgütlenmeye çalışmakla birlikte, okul komutanı Ulay ile temasa geçmemişlerdir. Nisan sonundaki öğrenci olaylarından beri kaynayan Harp Okulu, 21 Mayıs'ta sokağa dökülmüş, protesto gösterileri düzenlenmiştir. Bu olaydan hayli etkilenen Ulay, olayların ardından bir şeyler yapılması gerektiğinden bahsetmeye; okul içinde heyecanlı nutuklar atmaya başlamıştır. Hattâ Ulay, Kara Kuvvetleri Komutanı Gürsel'e giderek artık harekete geçmek gerektiğini belirten bir konuşma da yapmasına karşın, Gürsel açık vermemiş, Ulay'ı sakinleştirerek Harp Okulu'na geri dönmesini sağlamıştır. Ulay'ın bu girişimi, darbecilerin onunla temasa geçmeleri için bir zemin yaratmış, Sami Küçük Ulay'a açılarak örgütlenmeden bahsetmiş, Ulay'da teklifi kabul etmiştir. Ancak Ulay'la görüşmenin hemen ardından Cumhurbaşkanı Bayar'a gönderilen ihbar mektubu, Ulay'a yönelik şüpheleri artırmış, Ulay ile konuştuğu için deşifre olan Sami Küçük dışında hiç kimsenin onunla irtibata geçmemesine karar verilmiştir; ta ki 27 Mayıs sabahına kadar.

Milli Birlik Komitesi içerisindeki son general 1. Ordu Komutanı Fahrettin Özdilek'tir. Cemal Gürsel'in izine ayrılarak harekattan kopmasından sonra, meşhur 555K (5 Mayıs 1960 saat 5'te Kızılay'da toplanma parolası) mitinginin ertesi günü kendisiyle irtibat kuran Muzaffer Yurdakuler'in liderlik önerisini reddeden Özdilek, darbeden sonra komite içerisinde yer alacak, hattâ Milli Birlik Komite'nin yasama organı haline getirilerek komiteden ayrı bir Bakanlar Kurulu oluşturulması sırasında Başbakanlık görevini de üstlenecektir.

Toparlamak gerekirse, darbenin gerçek anlamda liderliğini üstlenen üst rütbeli bir asker olmadığı gibi, daha sonra oluşturulan komite içerisinde görev alan paşaların konumları da oldukça belirsiz ve silik'tir. Darbeyi yönlendiren generaller değildir. Nitekim Generallerden İrfan Baştuğ, 1960 Eylül'ünde trafik kazası geçirerek komiteden ayrılacak, darbenin etkili ismi Cemal Madanoğlu 6 Haziran 1961'de istifa edecek, Sıtkı Ulay ve Fahrettin Özdilek ise bakanlık ve Cumhuriyet Senatosu üyeliği görevleri alarak siyasete atılacaklardır. Fahrettin Özdilek, Cemal Gürsel Başbakanlığı'nda kurulan ve 30 Mayıs 1960 tarihinde göreve başlayan 24. Hükümet'te Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı ve Milli Savunma Bakanı. 5 Ocak 1961'de göreve gelen 25. Hükümet'te ise ilk önce Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı olarak görev yapacak, Gürsel'in Cumhurbaşkanlığı'na seçilmesinden sonra ise bir aydan daha kısa bir süre Başbakanlık görevini yürütecektir. Ulay ise 24. Hükümet'te Bayındırlık Bakanlığı ve Ulaştırma Bakanlığı (Münakalat Vekilliği), 25. Hükümet'te ise Devlet Bakanlığı ve Bayındırlık Bakanlığı yapacaktır.

Liderlik sorunu, darbe tarihinin 25 Mayıs'tan 27 Mayıs'a tehir edilmesinde de, Gürsel'i 27 Mayıs'ın öğlen saatlerinde darbenin liderlik koltuğuna oturmasında da, darbenin olduğu sabah Ankara'daki birlikler arasında silahlı çatışmaların çıkmasında da kendini belli etmiş; hareketin ordu içinde kendisine dört yıldızlı bir paşa bulamaması –silsile-i meratipin ihlali- 27 Mayıs sonrasında izlenen politikalarda da önemli bir belirleyen olmuştur. İlk olarak darbe, 25 Mayıs günü gerçekleştirilemeyecektir çünkü harekâttan haberdar edilen diğer birlikler bu konuda yazılı emir istemektedirler; fakat örgüt içinde bu emirleri

verecek kuvvet komutanı yoktur. İkinci olarak Erzurum'da görevli Gümüşpala'nın hareket içerisinde dört yıldızlı paşa bulunmazsa Ankara'ya geleceği resti Gürsel'e yarayacak onu liderlik koltuğuna taşıyacaktır. Ve son olarak, örgüt içindeki liderlik zafiyeti, en sonunda Ankara'da askeri birliklerin karşı karşıya gelmesine, Jandarma Okulu, PTT, Radyoevi, TBMM bahçesi ve Güvenpark'ta silahlı çatışmaların ortaya çıkmasına ve bu çatışmalar sırasında Harp Okulu öğrencisi Ali İhsan Kalmaz'ın öldürülmesine yol açacaktır. 27 Mayıs hareketinin önemli isimlerinden Orhan Erkanlı da yıllar sonra gerçeği itiraf ederek, "Ismarlama lider, başsız cunta olamayacağını sonradan anladık." (Erkanlı, 1972:21) diyecektir. Lidersizliğin en önemli sonucu ise darbenin ordunun emir komuta zinciri içerisinde gerçekleştirilememesinde kendini göstermektedir. Lidersizlik, 27 Mayıs'ın başarısızlığının en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. Nitekim 27 Mayıs'ın başarısızlığı aynı zamanda, DP dönemi siyasî elitlerinin tasfiyesinin başarısızlığı; tek parti dönemi iktidar bloğunun tekrar siyasî kurumlara yerleşme ihtimalinin de başarısızlığı anlamına gelmektedir. Nitekim öyle de olacaktır.

Darbenin ilk heyecanı atlatıldıktan sonra, darbe karargâhı Harbiye'den Başbakanlık binasına taşınır. Menderes'in odasında artık Cemal Gürsel oturmaktadır; toplantılar ise yine başbakanlıkta yapılmaktadır. Her şey o kadar belirsiz, o kadar plansız, programsızdır ki, toplantılara kimin katılacağı, kimin katılmayacağı bile belirsizdir. 29 Mayıs'ta Ankara'ya gelen İstanbul 3. Zırhlı Tugay Tank Taburu Komutanı, darbenin İstanbul ayağının bir numaralı ismi Orhan Erkanlı Başbakanlık binasına geldiğinde kapıdaki görevliler kendisini tanımazlar. Erkanlı silah zoruyla Başbakanlık binasından içeri girmek zorunda kalır (Altuğ, 1991:23).

Erkanlı'nın zorla içeri girerek katıldığı toplantıda 50-60 subay bulunmaktadır ve hiç kimsenin nasıl bir komite oluşturulacağı ve kimlerin bu komitede yer alacağı konusunda bir fikri yoktur. Birliğini bırakan her subay soluğu başbakanlık binasında almakta ve toplantılara katılabilmektedir. Ancak darbeden sonra komite üyelerinin sayı ve isimlerinin belirlenmesi ve sadece bu isimlerin komite çalışmalarına katılması yönünde bir

irade belirir. Bu amaçla Orhan Erkanlı'ya görev verilir ve onun başkanlığında altı kişilik bir alt komite oluşturulur. Alt komitenin görevi komiteye kimlerin dâhil olup olmayacağını belirlemektir. Seçici kurul, adaylar arasından darbe içerisindeki hizmetleri, rütbeleri ve ordu içerisindeki dört temel kuvvet içindeki itibar ve temsil yetenekleri ve gelecekte o üyeden beklenen hizmete yetkinliği kriterleri çerçevesinde seçim yapacaktır. Erkanlı salonun boşaltılmasını ister; seçici kurul çalışmalarını bitirdikten sonra bir liste oluşturulacak ve komiteye dâhil olanların isimleri kapıya asılacaktır. Erkanlı'nın bu önerisi şiddetli eleştirilere maruz kalsa da İstanbul grubunun baskısı ile kabul edilir ve seçici kurul, 6 saatlik çalışmadan sonra 38 kişilik bir liste oluşturur. Kurul hazırladığı listeyi Bakanlar Kurulu Salonu'nun kapısına asarak ilan eder. Ne neden üye sayısının 38 ile sınırlandırıldığı ile ilgili, ne de kimin neden komiteye alındığı ya da alınmadığı ile ilgili mantıklı bir açıklama vardır. Dündar Seyhan, Talat Aydemir ve Sadi Koçaş gibi 1950'lerin ortalarında örgütlenerek hareketi 1960 27 Mayıs'ına taşıyan çekirdek kadronun Milli Birlik Komitesi dışarısında bırakılmasına sebep, bu isimlerin darbe sırasında yurtdışında olmaları olarak açıklanır (Altuğ, 1991:24).

Oluşturulan Milli Birlik Komitesi de hayli ilginç bir yapıya sahiptir. Harekete 1950'lerden beri yön veren önemli isimler komitenin dışında kalmışlardır. General rütbesindeki beş komutan bir kenara konulursa, geri kalan komite üyelerinin onikisi binbaşı, sekizi albay yedisi yarbay ve beşi de yüzbaşı rütbesindedir[9]. Darbe ilk başta bir binbaşılar darbesi görünümündedir; hattâ Kamil Karavelioğlu ve Ahmet Er 1927 doğumlu, Numan Esin ise 1929 doğumludur; yani darbe gerçekleştirildiğinde Esin henüz 31 yaşındadır. İhtilalin mantığını kavrayamadıkları için 13 Kasım 1960 tarihinde tasfiye edile-

[9] Milli Birlik Komitesi içerisinde yer alan üyelerin rütbeleri farklı kaynaklarda farklı şekillerde verilmektedir. Örneğin Sina Akşin'in derlediği Türkiye Tarihi serisinin 4. Cildinde yer alan Hikmet Özdemir'in makalesinde Selahattin Özgür ve Münir Köseoğlu'nun rütbeleri Yüzbaşı olarak verilirken, MBK üyelerini tanıtan Milliyet Gazetesi'nin 14-16 Haziran 1960 tarihli nüshalarında bu kişilerin rütbeleri binbaşı olarak verilmiştir. Yukarıdaki tasnif Milliyet Gazetesi'ndeki rütbelere göre yapılmıştır.

cek olan 14'lerin yaş ortalaması 36.8; iktidarı CHP'ye devretme eğilimdeki ılımlıların yaş ortalaması ise 45.3'tür (Özdemir, 2002:232). Bir diğer ifade ile, DP iktidara geldiğinde henüz 20'li yaşlarda olan genç askerler, tek parti dönemi zihniyetine ile görece uzak, büyük çoğunluğu ordunun İkinci Dünya Savaşı'ndan ve özellikle NATO'ya girilmesinden sonra NATO ve ABD kurumlarında eğitim almış, aldıkları bu eğitimlerin bir sonucu olarak Türkiye'ye 2. Dünya Savaşı sonrasında ABD tarafından biçilen stratejik rol çerçevesinde ülkede kapsamlı bir reform yapılmasını hararetle savunan genç kuşak radikaller, iktidarın CHP'ye devrine karşıyken; darbeye oldukça geç tarihlerde ve sadece üst rütbeli oldukları için dâhil edilen, yaşları kemale ermiş (örneğin, 1895 doğumlu Gürsel 27 Mayıs'da 65 yaşında; 1898 doğumlu Fahrettin Özdilek 62 yaşında, Cemal Madanoğlu ise 53, İrfan Baştuğ ve Ulay ise 52 yaşlarındadır.) generallerin başını çektikleri askerler, büyük çoğunluğu tek parti dönemi içerisinde yetişmiş, siyasî kültürlerini orada pekiştirmiş ve o zihniyetin içerisinden gelen ılımlılar ise iktidarın bir an önce CHP'ye devredilmesi düşüncesindedirler. Darbenin ilerleyen dönemlerinde, yaşıtları profesörlerle birlikte ihtilâlin mantığını belirleyen ve yürürlüğe koyan da onlar, tek parti iktidar bloğunun içerisinde yer alan, bu bloğun siyasî kültür kodlarını içselleştirmiş tek parti dönemi elitleri olacaktır. 1950'lerin ortalarından beri örgütlenmekte olan komite içindeki gençlerin mantığı ise ihtilâlin mantığına uygun değildir. İşte bu nedenledir ki, harekete sadece günler öncesinde katılmalarına ve darbenin ilk dönemlerinde hareketin içerisinde mostralık olarak yer almalarına karşın, generallerin başını çektiği klik gençleri tasfiye edebilecek, böylece darbe içerisinde darbe gerçekleştirilecek ve ihtilâl gerçek mantığına uygun şekilde işleyebilecektir. Nitekim, daha darbenin ilk günlerinde, güçün darbe içerisindeki gençlerde olduğu, generallerin göstermelik olarak sürece dâhil oldukları günlerde (28 Mayıs sabahı) bile, Gürsel'in İsmet İnönü'ye telefon ederek "Emirleriniz bizim için daima peygamber buyruğudur." (Toker, 1998:21) demesini; CHP Genel Başkanı İsmet İnönü'nün de 29 Mayıs günü Cemal Gürsel'i makamında ziyaret ederek "Büyük bir iş yaptınız. Başarınıza yardımcı olmak için asıl ben sizin emrinizde

olacağım." (İpekçi Coşar, 1965:270) demesini bu çerçeveden değerlendirmek yerinde olacaktır: İsmet Paşa'nın emirlerini peygamber buyruğu belleyen bir darbe lideri, Cemal Ağa'nın emrinde olduğunu söyleyen CHP Genel Başkanı: İhtilalin mantığının billurlaştığı nokta tam da burasıdır: tek parti döneminin iki siyasî elitinin, o iktidar bloğunun iki üyesinin, 50 sonrasının yeni siyasî elitleri tasfiye konusundaki ahde vefâları. Nitekim, tıpkı DP hükümetinin devrilmesinde olduğu gibi, iktidarın CHP'ye devri burada sadece ayrıntıdır; amaç değil. DP hükümetinin devrilerek iktidarın CHP'ye devri düşüncesi, DP'nin ittifak kuramadığı, dönüştüremediği, kendisini de içerisine dahil edemediği tek parti dönemi iktidar bloğunun, 1950 sonrasında siyasi kurumlara yerleşen siyasi elitleri tasfiye etmeye çalışmasının sadece yolunu, metodunu oluşturmaktadır: memleket idaresinde bir reform yapılması düşüncesi ise genç radikallerin 1962, 1963'e kadar görmeye devam edecekleri bir hayal olarak kalacaktır.

Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti: Darbeden İhtilal Biçmek

> Aziz arkadaşlar! Çalışma koşullarımızın ne kadar ağır olduğunu biliyorum. İnsanlarınızın emeğinizi değerlendirmediği ıssız yerlerde nasıl yaşadığınızı biliyorum. Maddi durumunuzu da anlıyorum. Ama ne yapabiliriz? Unutmayın: Halkı uyandırmaya daha yeni başlıyoruz... sizleri fedakarlığa davet ediyorum herkesi değil, yalnızca fedakarlık yapmayı kabul eden ve bunu yapabilecekleri çağırıyorum. Affedersiniz ama sizinle açık konuşacağım: Biliyorum ki, her meslekte olduğu gibi aramızda ruhen eğitmen olmayanlar da var. Onlar sanatkâr bile değiller. Onlar mesleklerini sevmeyen, mesleklerini kahreden tembellerdir. Bir arkadaş olarak onlara nasihat ederim: Okulu bırakın. Başka bir uğraş bulun, yazıhanelere gidin, tüccar olun. Başka işlerle ilgilenin. Ama canlı ruha ve büyük bilgiye gerek duyulan meslekleri işgal etmeyin...
>
> ***Grigori Petrof***
>
> ***Beyaz Zambaklar Memleketi***'nden

27 Mayıs sabahı İzmir'den Ankara'ya gelen Gürsel, Genelkurmay Başkanlığı'na geldiğinde heyecanla karşılanır. Genç subaylar, Şu'ra Salonu'nun önünde tek sıra dizilerek Gürsel'i tebrik ederler. Gürsel ise orada bulunanlar içerisinde sadece üç kişiyi tanımaktadır (İpekçi-Coşar 1965: 242). Darbenin "lideri" darbenin diğer önde gelenleri ile darbeden sonra tanışma fırsatı bulabilmiştir.

Gürsel'in Genelkurmay Başkanlığı binasında tebrikleri kabul ederek darbenin diğer isimleriyle tanıştığı sırada, akademisyenler de İstanbul'dan Ankara'ya intikal etmektedirler. Yeni bir anayasa hazırlayacak ve darbeye bir nevi danışmanlık yapacak olan bu heyette yer alacak isimlerin tespiti bile önceden düşünülmemiş, akademisyenler Madanoğlu'nun inisiyatifi ile seçilmişlerdir. Aslında bu iş ile görevlendirilecek isimler konusunda Madanoğlu'nun da bir bilgisi yoktur. Aklına, iki hafta evvel Bahçelievler'de bir arkadaşıyla yemek yedikleri

sırada tanıştırıldığı ve memleket meseleleri üzerine sohbet ettikleri bir profesör gelir. O gece o evden ayrılırken Madanoğlu şoförüne şu boz evi unutma diye talimat vermiştir. Darbe günü de aklına o boz ev ve o evde tanıştığı Profesör Nedim Ergüven gelir. Şoföre talimat verilir: o evde yaşayan yaşlı profesör ve üst kattaki genci alıp gelmesi söylenir. Şoför Madanoğlu'nun dediğini yapar; ama general Madanoğlu bu defa da verdiği emri unutmuştur. Karşısında iki sivili görünce "Ne bekliyor bunlar? Alın götürün Harp Okulu'a" diye çıkışır: sonradan verdiği emri hatırlayınca da yaşlı profesörden özür diler "Rica ederim baba, bana şuraya birkaç profesör adı yazın." der (İpekçi-Coşar 1965: 253) . Ergüven'in yazdığı isimler, Sıddık Sami Onar, Naci Şensoy, Hüseyin Nail Kubalı, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Ragıp Sarıca, Tarık Zafer Tunaya, İsmet Giritli ve Muammer Raşit Sevig'dir.

Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti çalışmalarına tam olarak Nedim Ergüven'in Madanoğlu'na yazdığı yukarıdaki isimlerle devam etmeyecektir. Milli Birlik Komitesi'nin 13 Numaralı Bildirisi ile göreve başlayan ilim heyeti[6] içerisinde de anlaşmazlıklar baş gösterecek, tasfiyeler olacak, yeni isimler heyete dâhil edilecektir. İlk günlerde heyet çalışmalarına, Madanoğlu'nun hazırlattığı listede ismi yer almayan Vasfi Raşit Sevig de katılır. Ancak Hikmet Sami Kubalı, Muammer Raşit Sevig ile aynı komisyonda çalışmak istemediğini, her iki Sevig'inde komisyonda yer almasına karşı çıktığını belirtince, Başkan Onar pratik bir çözüm bulacaktır. Muammer Raşit Sevig emekli bir profesördür ve bu heyet içerisinde yer alması bu açıdan uygun değildir. Vasfi Rıza Sevig'in ismi ise heyete çağrılı isimler arasında yer almamaktadır; bu nedenle her ikisinin de komisyondan çıkarılmalarının daha doğru olacağına karar verilir. Onar, uygun bir dille bu kararı Vasfi Raşit ve Muammer Raşit

---

[6] Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti'nin kurulduğunu açıklayan 13 Numaralı Milli Birlik Komitesi Bildirisinde harekâtın nedenleri üzerinde durulur. "Biz vatandaşları birbirine düşürecek bir kardeş kavgasını önlemek için bu işe giriştik." İfadesiyle başlayan bildiri, yeni Anayasa'nın hazırlanması görevinin Rektör Onar başkanlığındaki heyete verildiğini belirtirken, yeni anayasa kabul edilene kadar siyasi parti faaliyetlerinin yasaklandığı da belirtilmektedir. (Milliyet, 28 Mayıs 1960, s1)

Sevig'e anlatarak Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti içindeki ilk tasfiyeyi de gerçekleştirecektir. Daha sonra, Ankara Üniversitesi'nden de takviye yapılarak yeni bir İlim ve Hukuk Heyeti oluşturulmasına karar verilir.[1]

27 Mayıs sabahı alelacele İstanbul'a haber verilerek uçakla Ankara'ya getirilen profesörler, Gürsel'in makamına alınırlar. İhtilalin mantığını teorik olarak izah edecek, bu mantığa akademik bir meşruiyet kazacak heyet Gürsel'in huzurundadır. Tarık Zafer Tunaya, hocaların hazırladıkları ilk raporu okur. Bu raporla da darbenin gayrimeşru hale gelmiş bir iktidara karşı gerçekleştirilmiş meşru bir hareket olduğu ilan edilir. Hocalar hazırladıkları tebliğin de bu raporla birlikte ilan edilmesini rica ederler. Tebliğde 28 Nisan'daki üniversite olayları sırasında katledilen öğrenciler-yada Tunaya'nın ifadesi ile devrim şehitleri- için üniversite bahçesine bir abide dikilmesi, her yılın 27 Mayıs'ında o abide etrafında anma toplantısı yapılması gibi konulara değinilir. Askerler kendi aralarında nasıl bir komite oluşturacaklarını bile bilmezken, akademisyenlerin darbenin tören ve abide boyutunu bile ihmal etmemeleri önemli bir ayrıntı olarak dikkate değerdir. Basının da kampanyalarla destek verdiği bu abide işi 27 Mayıs'ın en dramatik yönlerinden birini oluşturmaktadır. Hürriyet şehitleri için dikilmesi planlanan abide için Milliyet Gazetesi bir kampanya düzenler, gazete ilk günde 48.000 lira toplamayı başarır. Başta Milliyet Gazetesi'nin kendisi olmak üzere birçok kişi ve kuruluş katılır kampanyaya (Milliyet 28 Mayıs 1960 s.1). DP döneminde partiye 500.000 lira bağış yapan Vehbi Koç da 25 Haziran'da 26 kilo altın ve bir hastane bağışlar (Milliyet 26 Haziran 1960 s.1). 27 Mayıs günü başlayan zihniyet dönüşümünde Koçların yalnız olmadığını belirtmek gerekiyor. DP Genel Merkezi adına açılmış İş Bankası Yeni Camii Şubesi 5187 Numaralı hesaba

[1] Yeni üyelerle birlikte heyet şu üyelerden oluşmaktadır. Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar. Üyeler 1) Prof. Dr. İlhan Arsel. 2) Doç. Dr. Muammer Aksoy. 3) Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer. 4) Prof. Dr. Faruk Erem. 5) Doç. Dr. İsmet Giritli. 6) Prof. Dr. Burhan Köni. 7) Prof. Dr. Nurullah Kunter. 8) Prof. Dr. Bahri Savcı. 9) Prof. Dr. Tarık Z. Tunaya. 10) Prof. Dr. Sahir Erman. 11) Doç. Dr. Feyyaz Gölcüklü. 12) Prof. Dr. Hüseyin Naili Kubalı. 13) Prof. Dr. Ragıp Sarıca. 14) Prof. Dr. Naci Şensoy. 15) Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu.

50.000 lira yatırarak DP'ye destek olan Eczacıbaşı da 27 Mayıs'ın ardından bir zihniyet dönüşümü geçirmiş ve devrim şehitleri abidesi kampanyası için 5.000 lira vermekte bir sakınca görmemiştir.

Kampanya, "Türk milletinin hürriyet ve demokrasi uğruna mücadele ederek canlarını veren şehitler için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağı şüphesizdir." ifadeleriyle duyurulur. Yüksek İlim Heyeti de kampanyaya hararetle destek verir. Özellikle Onar, DP iktidarı döneminde öldürülen gençlerin isimlerinin belirlenmesinden sonra onların anısına bir abide dikileceği yönünde açıklamalar yapar gazetelere. Öldürülen gençlerin gömüldükleri yerlerin belirlenmesi için İstanbul Üniversitesi Profesörlerinden Sahir Erman ve Refii Şükrü Sulva başkanlığında doçent, asistan ve öğrencilerden oluşan bir heyet Askeri İdare ve Emniyet Müdürü Yarbay Vahit Erdoğan'ı ziyaret ederek, öldürülen gençlerin bulunması için yardımlarını isterler. Yarbay bu gençlerin mezarlarının bulunacağı yönünde söz verir (Milliyet 29 Mayıs 1960 s.1).

2 Haziran'daki gazeteler, BBC'nin bir yarbay ile yaptığı söylenen bir röportajdan hareketle buzhanelerden cesetler çıktığını, cesetlerin öldürülen öğrencilere ait olduğu yönünde haberler yayınlarlar. Olayların olduğu günlerde kamyonlarla cesetlerin taşındığını gören görgü tanıkları (!) bir bir gazetelere açıklamalarda bulunurlar. Sıddık Sami Onar, 3 Haziran'da gazetelere yaptığı açıklamalarda, 2 öğrencinin cesedinin bulunduğunu açıklar. Gazetelerde öldürülen öğrencilerin hayvan yemi yapılan makinelerde kıyılarak toz hâline getirildiğine (Milliyet Gazetesi, 04. Haziran 1960 s. 1) dair haberler yayınlanır. Bu arada, İstanbul Üniversitesi de, şehitler için dikilecek abide için bir kampanya başlatmış, bu amaçla Beyazıt Emniyet Sandığı'nda 2104 Numaralı bir hesap açmıştır. Tek sorun ortada, Turan Emeksiz den başka bir şehidin bulunamamasıdır. Üniversite dekanları kayıp öğrencilerin bulunması için fakültelere ilanlar asarlar (Milliyet 15 Mayıs 1960 s.5). En sonunda beş gencin cesedi bulunur. Turan Emeksiz[12], Ali İhsan Kalmaz,

[12] 28 Nisan 1960 tarihinde Üniversitede gerçekleştirilen miting sırasında açılan ateşle öldürülmüştür

Nedim Özpolat[13]. Ersan Özey[14] ve Gültekin Sökmen[15]. Cenazeler, büyük bir törenle Anıtkabir'in bahçesine defnedilirler.[16]

28 Mayıs öğlen saatlerine geri dönersek; Gürsel ile görüşmeye gelen hocalar oldukça heyecanlı ve mutludurlar. Heyetin en heyecanlı üyesi Hüseyin Nail Kubalı, darbenin bir "pouvoir orginal" teşkil ettiğini beyan ederek, darbenin meşruiyetinin hukuksal temellerini çizer. Kubalı, darbenin meşruiyetinin bizzat darbenin kendisinden kaynaklanan bir meşruiyet olduğunu, bu nedenle tüm yasal ve anayasal mevzuat üzerinde istediği gibi tadilat yapma hakkına sahip olduğunu ifade eder. Kubalı'ya göre darbe bir "pouvoir orginal" olduğundan yapacağı düzenlemelerde kendisini hukuka bağlı hissetmek zorunda değildir.

Hocalardan yeni bir anayasa yazılması ricasını yineleyen Gürsel'in anayasa ile ilgili sözleri de 27 Mayıs darbesi içerisindeki askerin zihin kodlarını göstermesi açısından önem taşımaktadır. Gürsel, akademisyenlerle yaptığı toplantıda şu sözleri sarf eder: "Yeni anayasayı çok çabuk hazırlamanızı istiyorum. O kadar ki birkaç maddesi eksik ya da yanlış olursa bile makbul sayacağım." Tekrara düşme pahasına bu ayrıntının altını bir defa daha çizmek gerekiyor. İhtilalin dört prensibini sayarken gazetecilere "ideal bir demokrasinin bütün müesseselerini kurmak ve bunların tamamlanmasını müteakip hür bir irade ile tecelli edecek milli iradeye göre iktidar vazifesini" devredeceklerini açıklayan Gürsel, aynı günlerde profesörlere bazı maddeleri eksik ve yanlış bile olsa yeni anayasanın bir an önce hazırlanması gerektiğini söylemektedir. "İhtilal"i gerçekleştiren askerin mantığı öylesi bir mantıktır ki, bazı maddeleri yanlış ve eksik bir anayasa ile ideal bir demokrasinin kurulabileceği tasavvur edilmektedir. Bir diğer ifade ile, görünür ne-

---

[13] 30 Nisan 1960 tarihindeki mitingler sırasında çıktığı tankın üzerinde dengesini yitirerek tankın altında kalmıştır. 17 yaşında ve İstanbul Erkek Lisesi öğrencisidir.

[14] 27 Mayıs sabahı babasıyla otomobilde giderken kaza kurşunuyla öldürülmüştür. Maarif Koleji 5. Sınıf öğrencisidir.

[15] Harp Okulu öğrencisidir. 27 Mayıs'ta günü darbe hazırlıkları sırasında elindeki tüfeği ateş almış ve hastaneye kaldırılmış; hastanede ölmüştür.

[16] 24 Ağustos 1988 tarihinde bu cenazeler Anıtkabir'den alınarak Cebeci Şehitliği'ne nakledileceklerdir.

denleri ve hedefleri açısından darbe o kadar mantıksızdır ki ihtilâlin mantığını çoğu zaman onun sözlerinde ve eylemlerinde bulmak zorlaşmaktadır.

Gürsel, askerin kışlasına o kadar kısa sürede döneceği düşüncesindedir ki, bu kısa süre içerisinde bakanlıklara yeni bakanların atanmasını bile gereksiz görür. Asker çok kısa bir süre sonra ideal demokrasiyi tesis ederek kışlasına döneceğine göre, bu kısa süre zarfında bakanlıklar pekâlâ müsteşarlar eliyle de idare edilebilirler. Akademisyenler ise aynı görüşte değildir; nitekim onların dedikleri tatbik edilerek, bir Bakanlar Kurulu oluşturulmasına karar verilir. Milli Birlik Komitesi de yine profesörlerin tavsiyesi ile yasama organı haline getirilir. Tayin edilen bakanların listesi 29 Mayıs tarihli gazetelerde yer alır. Gürsel'in görevleri arasında artık Başbakanlık ve Milli Savunma Bakanlığı da eklenmiştir[17]. Fakat henüz kamuoyu Bakanlar Kurulu'nu hazırlayan iradenin kimlerden oluştuğunu bile bilmemektedir. MBK üyelerinin kimlikleri 13 Haziran'da gazetelere yansıyacaktır. Madanoğlu'nun bastırması ile -daha doğrusu bastırması ile de değil, Bakanlar Kurulu'nu belirlemek için toplantı halinde olan MBK'daki tüm üyelerin bakan olma arzusunda olduklarını gören Madanoğlu'nun sinirlenerek camlı masaya yumruk atması ve "Siz aklınızı mı kaçırdınız!" (Altuğ, 1991:36) diye bağırması üzerine- MBK üyelerinin bakan olarak atanmasından vazgeçilir.

Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti'nin hocaları, ertesi gün açıklanacak bildirilerini kaleme almak için Gürsel'in yanından ayrılırlarken oldukça mutludurlar. Gürsel ile akademisyenlerin toplantısı sırasında odada bulunan Güryay (1971: 41) bu vedalaşma sahnesini detayları ile anlatır ve görülmeye değer bir manzara olduğunu, hocaların arasında el öpenlerin, el sıkanlardan çok olduğunu da belirterek şu anısını nakleder: "Ben hepsinin de gözleri sevinç ve şükran yaşları ile dolmuş o insanlar arasında Gürsel'in boynuna ve ellerine sarılanları gördüm. Ünlü profesörümüz Hüseyin Nail Kubalı, en heyecanlanmış olanları arasındaydı. Salonu bütün arkadaşlarından sonra terk

[17] Gürsel Milli Savunma Bakanlığı'nı 30 Haziran 1960 tarihinde Milli birlik Komitesi üyesi Fahrettin Özdilek'e bırakacaktır.

ederken Gürsel'i Paşam, aziz paşam, diyordu, ilan etmek şerefini kazandığınız ikinci cumhuriyet size de sevgili Türk milletine de hayırlı uğurlu olsun. Tanrı ordudan da sizden de razı olsun."

İlim ve Hukuk Heyeti'nin kaleme aldığı ve 28 Mayıs tarihinde açıklanan bu tebliğ de ihtilâlin gerçek mantığı ile tam olarak uyum içerisindedir. "Bugün içinde bulunduğumuz durumu adi ve siyasî bir hükümet darbesi saymak doğru değildir." İfadesi ile başlayan tebliğde, hukuk, adalet ve amme hizmeti fikrini temsil etmesi gereken siyasî iktidarın, "...maatteessüf aylardan, hattâ senelerden beri bu mahiyetini kaybetmiş, şahsî nüfuz ve ihtiraslarla zümre menfaatini temsil eden maddi bir kuvvet haline gel"diği ifade edilmekte, devlet kudretinin "...bu ihtiras ve nüfuzun tahakkuk vasıtası haline getiril"miş olduğu vurgulanmaktadır. DP iktidarının meşruiyetini yitirdiği de tebliğde altı çizilen ifadelerden bir diğeridir. Tebliğdeki ifadesi ile "Bir hükümetin meşruiyeti sadece menşeinde, yani iktidara gelişinde değil, iktidarda da kendisini bu mevkie Anayasaya riayeti ve millet efkarı, ordu kaza ve ilim müesseseleri gibi müesseselerle işbirliği yaparak hukuk nizamı içinde yaşaması ile" mümkündür. TBMM de, heyete göre, "...siyasî iktidar tarafından hakiki bir teşrii organı olmaktan çıkartılarak, şahıs ve zümre menfaatine hizmet eden bir parti grubu haline getirilmiş olmak suretiyle fiilen münfesih hale getirilmiştir." Heyet, "Milli Birlik Komitesi hareketini, yani, devlet müessese ve kuvvetlerinin idareyi ele almasını, bu mecburiyetin: yani devlet nizamını bozan, halkı birbirine düşürerek anarşiye yol açan, sosyal müesseseleri işleyemez hale koyan ve bu müesseselerin dayandığı ahlaki temelleri yok etmeye çalışan fiili bir durumu engelleyerek meşru ve sosyal nizamı tekrar kurmak ihtiyacının bir neticesi" saymayı uygun görmüştür. Tebliğe göre alınması gereken iki tedbir vardır. Fiili ve geçici bir hükümet kurarak idareyi devam ettirmek ve "...devletin ihlal edilmiş ve işleyemez hale gelmiş Anayasası yerine bir hukuk devletinin gerçekleşmesini sağlayacak, devlet organlarını kuracak ve sosyal müesseselerin hak ve adalet prensiplerine demokrasi esaslarına dayanmasını temin edecek bir anayasa hazırlamak." (Bekata, 1960:267-270)

Tebliğdeki ifadelere daha yakından bakıldığında, ihtilâlin mantığı ile ilgili ipuçları elde etmek mümkündür. Gürsel ile görüşme sırasında Kubalı'nın ifade ettiği gibi, darbenin bir pouvoir orginal olduğu görüşü yayınlanan tebliğin de ana temasını oluşturmaktadır. Darbe, basit bir askeri darbe değil, meşruiyetini yitiren iktidara karşı devlet kurum ve kuvvetlerinin, sosyal nizamı yeniden kurmak için giriştikleri meşru bir harekettir. Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti'ne göre DP iktidarı "şahsi nüfus ve ihtiraslarla zümre menfaatini temsil etmeye başlamış; TBMM'yi bir yasama organı olmaktan fiilen çıkararak, bir parti grubu haline getirmişlerdir. İlim Heyeti'nin bu görüşü yanlış olmasa gerektir. Gerçekten de DP, 1950'den itibaren yeni bir elit kitleyi siyasî kurumlara yerleştirmeye çalışmıştır; heyeti rahatsız eden de budur. Benzer şekilde, parlamentonun bir parti grubu haline getirildiği de doğru bir eleştiri olarak kabul edilebilir. Eleştiri doğru olmakla birlikte yine de eksik ve taraflıdır. Çünkü, 1920'den 60'lara, gelinen süreçte TBMM gerçek bir "yasama organı" olarak görev yaptıysa, buna en fazla yaklaştığı dönem, tüm eksiklik ve hatalarına karşın yine de 1950-60 dönemidir. İlim heyetinin eleştirileri yine de haklıdır; DP, 1920-1950 döneminde siyasî kurumlarda yer almayan bir kitleyi siyasî kurumlara, meclise taşımıştır; oy çokluğuna dayanarak da meclisi parti örgütü haline getirmiştir; ama bu münhasıran DP'nin işlediği bir suç olmayıp, o döneme kadarki parlamento tarihi çerçevesinden bakıldığında sadece vakayı adiye olarak tanımlanabilecek bir durumdur. Bunu Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti içerisindeki hocaların bilmemesi de imkânsızdır; 1950-60 arasındaki parlamento(lar) öz itibariyle bakıldığına DP'nin siyasî parti örgütü görünümündedir; ancak göreceli olarak bakıldığında örneğin 1927 yılında yapılan seçimlerde oluşan parlamento, 1950 seçimleri sonunda oluşan parlamentodan kat be kat daha fazla siyasî parti örgütü halindedir. En azından 1950'den sonra parlamentoda birden fazla parti mevcuttur. Ama Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti'ni rahatsızlık eden şey, parlamentonun bir toplumsal sınıfın, zümrenin çıkarlarına göre hareket etmesi değil – ki dönemin Türkiye'sinde bu tür bir sosyal sınıftan, bir burjuvaziden ya da işçi sınıfından vb. bahsetmek de oldukça zordur- DP'nin kendi

siyasî elitlerini yaratması ve onları siyasî kurumlara taşımasıdır. Bir başka ifade ile, parlamentonun yeni siyasî elitlerin oluşturduğu bir grubun parti örgütü haline getirilmesidir; sadece parti örgütü haline getirilmesi değil. Yüksek İlim Heyeti teşhisinde bu açıdan haklıdır; DP kendi elitlerini yaratmış ve siyasete taşımış; bu arada tek parti döneminin iktidar bloğu içerisindeki elitlerle ilişkilerinde oldukça sert, hoyrat ve acımasız olmuştur. 27 Mayıs'ı yaratan da budur: DP tek parti dönemi iktidar bloğu ile ittifak kurmakta, onu dönüştürerek kendi iktidar bloğunu yaratma konusunda zücaciye dükkânındaki fil gibidir; eski iktidar bloğu da 27 Mayıs ile kendi tasfiyesini önlemeye çalışmaktadır. Ancak bu konuda 27 Mayıs'ın da başarısız olacağını 1961'den sonra Adalet Partisi ve özellikle 1965'ten sonra Süleyman Demirel önderliğinde merkez sağın kendi iktidar bloğunu oluşturacağı, eski iktidar bloğunun farklı unsurlarıyla başarılı ittifaklar kuracağı ve onları da dönüştürdüğü görülecektir.

Tebliğde yer alan "Bir hükümetin meşruiyeti sadece menşeinde, yani iktidara gelişinde değil, iktidarda da kendisini bu mevkie Anayasaya riayeti ve millet efkarı, ordu kaza ve ilim müesseseleri gibi müesseselerle işbirliği yaparak hukuk nizamı içinde yaşaması ile" mümkün olacağı ifadesi de benzer noktanın altını çizmektedir: DP'yi gayrimeşru kılan şey, Anayasa'ya aykırı kanunlar çıkartması olamaz. Çünkü 1924 Anayasası'nda tüm yasaların Anayasaya uygun olması gerektiğine dair hüküm olmakla birlikte, bunu denetleyebilecek –Anayasa Mahkemesi tarzı- bir kurum yoktur. Gözler'in (2000:63-75) belirttiği gibi "1924 Anayasası sisteminde kanunu uygulayacak organlar, kanunun anayasaya uygunluğunu araştıramazlar. Zira o kanunun anayasaya uygunluğu konusunda tek yetkili makam, Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Meclis de bir kanunu kabul ettiğine göre bu, o kanunun Anayasaya uygun olduğu sonucuna varılmış anlamına gelmektedir. Nitekim yine Gözler'e göre, 1924-60 döneminde devlet organları da aynı sonuca varmışlar ve Anayasayı değil, Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunu uygulamışlardır. Gözler, bu uygulamanın, Türk anayasa hukukçuları tarafından şiddetle eleştirilmiş olsa da hukukun genel teorisine en uygun uygulama olduğu düşüncesindedir.

1924 Anayasası'nda yasaların anayasal denetimi ile ilgili bu tartışmaları, tamamı hukukçulardan –hatta bir kısmı anayasa hukukçularından- oluşan Yüksek İlim ve Hukuk Heyeti üyelerinin bilmemesi diye bir şeyi düşünmek dahi gerçek dışıdır. Çok basitçe, 1924 Anayasası'nda yasaların anayasaya uygunluğunu denetleyecek yegâne kurum parlamentonun kendisidir. Meclis, çıkarttığı yasanın Anayasaya uygun olduğu kanaatindeyse, bu, o yasanın Anayasa'ya uygun olduğu anlamına gelmektedir. Bir yasa çıkarılmışsa, Anayasa'ya göre, parlamento o yasanın Anayasa'ya uygun olup olmadığını denetlemiş ve uygun olduğu kanaatine vararak kabul etmiş anlamında demektir. Yine Gözler'in ifade ettiği gibi, "Zira yasama organının yorumu yanlış olabileceği gibi, kanunun denetlenmesi işinin bir anayasa mahkemesine verilmesi ihtimalinde de, anayasa mahkemesinin yorumu da yanlış olabilir. Teorik açıdan durum değişmez. Aslında realist yorum teorisinin gösterdiği gibi, "doğru yorum" veya "yanlış yorum" yoktur. "Otantik yorum" veya "otantik olmayan yorum" vardır. 1924 Anayasası döneminde de yasama organının yorumu otantiktir."

Heyet üyelerinin de 1924 Anayasası'nda Anayasaya uygunluk ile ilgili derin bir bilgi sahibi oldukları kuşkusuzdur. Zaten tebliğde DP'nin Anayasaya aykırı kanunlar çıkartması sebebiyle meşruiyetini yitirdiği düşüncesi yan cümlelerle desteklenerek verilmiştir. Tebliğdeki "Anayasaya riayeti ve millet efkarı, ordu kaza ve ilim müesseseleri gibi müesseselerle işbirliği yaparak hukuk nizamı içinde yaşaması" cümlesi buna güzel bir örnek olarak verilebilir. İşte DP'nin eski iktidar bloğunu dönüştüremediği, kendi iktidar bloğunu oluşturamadığını söylendiğinde ifade edilmeye çalışılan da tam olarak budur. Nitekim heyet de bu noktanın altını çizmektedir: DP ordu, kaza ve ilim müesseseleri ile tek parti iktidar bloğunun menbaları ile ilişkilerinde başarılı olamamıştır. Meşruiyetini kaybetmesinin nedeni de budur.

Yüksek İlim Heyeti'nin bu cümlesini en iyi 1965'ten sonra Süleyman Demirel'in AP'si tefsir edecektir. 1969 yılında, Kayseri Cezaevi'ndeki Celal Bayar ve diğer DP'liler ile ilgili af tasarısı gündeme geldiğinde ordu ile karşı karşıya gelen Demirel, "arabayı devirmemek" için tasarıyı geri çekmesini bilecek:

Faruk Gürler'in Cumhurbaşkanı seçilmesi için dayatan askerin restini, başka bir askeri aday göstererek aşabilecektir.

Değerlendirme: Bu Yolda Devam Ederseniz Ben De Sizi Kurtaramam

Ünlü Meclis konuşmasında İsmet İnönü DP'lilere bu şekilde sesleniyordu. İnönü'nün konuşmasının satır aralarına bakıldığında onun da DP'yi eski iktidar bloğuyla ittifak kuramamakla suçladığı görülebilir. İnönü, 18 Nisan 1960 Pazartesi günü mecliste yaptığı ve Tahkikat Encümenleri'ni eleştirdiği konuşmasında şu noktalara dikkat çekmektedir: "Bu Encümen hükümetin üstünde B.M. Meclisi'nin üstünde, bir baskı rejiminin bünyesi olacaktır... Bu suretle memlekette bir dehşet idaresi fiilen kurulacaktır... Önerge bu devlette hiçbir müesseseye itimat olmadığını söylüyor. Devlet memurlarına itimadı yoktur. Adalete itimadı yoktur. Orduya itimadı yoktur. Hiçbir müesseseye itimadı olmadığını söyleyen bu otorite... seçimlere gitmeye dahi cesaret edemiyor... Baskı idaresine millet bütün namuslu teşkilatı ile bütün sade vatandaşları ile mukavemet edecektir. Şimdi iktidarda bulunanların... Milletleri ihtilâle nasıl zorladıkları İnsan Hakları Beyannamesine girmiştir. Eğer idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa, o memlekette ayaklanma olur... eğer insan hakları yürütülmez vatandaş hakları zorlanırsa, baskı rejimi kurulursa, ihtilâl behemehal olur... Arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilâl meşru bir haktır... İhtilal niçin yapılır? Eğer ihtilâl vatandaş için, başka çıkar yol yoktur kanaati zihinlere ve bütün müesseselere yerleşirse, meşru bir hak olarak kullanılacaktır." (Bekata, 1960:213-214)

İsmet İnönü'nün meclis konuşması, bu konuşmadan yaklaşık bir buçuk ay sonra kaleme alınacak Yüksel İlim ve Hukuk Heyeti'nin vurgulayacağı noktaları ön plana çıkarmaktadır. İsmet İnönü de haklıdır. DP'nin devlete ve organlarına, orada çakılı duran tek parti dönemi iktidar bloğuna itimadı yoktur. Bu bloğu tasfiye etmeye çalışmış, yeni siyasi elitler sisteme dâhil edilmiştir ama, siyasi sisteme katılan bu yeni elitlerin iktidar bloğu ile ittifak kurması ve/ya o bloğun DP'yi içine alacak şekilde dönüştürülmesi becerilememiştir. DP, eski iktidar bloğuyla ittifak kurmak, süreç içerisinde onu dönüştürme-

ye çalışmak bir yana, bu iktidar bloğunun yaşayan en önemli temsilcisinin prestiji üzerinden tek parti iktidar bloğu ile hesaplaşmaya çalışmaktan fazla bir şey yapmamış; tarih kitaplarından İnönü Savaşları'nı çıkartmayı, paraların üzerinden İnönü'nün resimlerini kaldırmayı, eski iktidar bloğunu çözmenin başarılı bir yolu olacağını düşünmüştür. Oysa bu politikalar, eski iktidar bloğunun kendisine karşı bir darbeyi örgütlemesini hızlandırmaktan başka bir işe yaramamıştır. DP bu tasfiye/dönüştürme sürecini yönetememiş, başarıyla tasfiye edemediği ya da ittifak kurmayı beceremediği bu bloğun darbesiyle devrilmiştir.

Mete K. KAYNAR

Kaynakça

ALTUĞ Kurtul.(1991). ***27 Mayıs'tan 12 Mart'a***, İstanbul: Yılmaz Yayınları.

AYDEMİR Şevket Süreyya. (1999). ***Menderes'in Dramı***, 7. Baskı, İstanbul: Remzi Kitapevi.

BEKATA, Hıfzı Oğuz. (1960). ***Birinci Cumhuriyet Biterken***, Ankara: Çığır Yayınları.

BÖLÜGİRAY, Nevzat. (1989). ***Sokaktaki Asker***. İstanbul: Milliyet Yayınları.

ÇAKMAK, Diren. (2008). "Türkiye'de Asker-Hükümet İlişkisi: Albay Talat Aydemir Örneği" ***Akademik Bakış***, Cilt 1, Sayı 2, Yaz.

ELEVLİ, Avni. (1960). ***Hürriyet İçin: 27 Mayıs 1960 Devrimi***. Ankara: Yeni Desen Matbaası.

ERKANLI, Orhan. (1972). ***Anılar, Sorular, Sorumlular***. İstanbul: Baha Matbaası.

GÖZLER Kemal. (2000). ***Türk Anayasa Hukuku***, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.

GÜRYAY, Tarık. (1971). ***Bir iktidar Yargılanıyor***. İstanbul: Cem Yayınevi.

ILICAK, Nazlı (1978). ***15 Yıl Sonra 27 Mayıs Yargılanıyor*** İstanbul: Kervan Yayıncılık.

İPEKÇİ Abdi, COŞAR Ömer Sami (1965), ***İhtilalin İçyüzü***. İstanbul: Uygun Yayınevi.

KAYALI, Kurtuluş. (1994). ***Ordu ve Siyaset: 27 Mayıs - 12 Mart***. İstanbul: İletişim Yayınları.

MAZİCİ Nurşen. (1989). ***Türkiye'de Askeri Darbeler ve Sivil Rejime Etkileri***. İstanbul: Gür Yayınevi.

TOKER, Metin. (1998). ***Demokrasimizin İsmet Paşa'lı Yılları 1944-1973, Yarı Silahlı, Yarı Kılıklı bir Ara Rejim, 1960-1961***. 2. Baskı. Ankara: Bilgi Yayınevi.

TUNÇKANAT Hardar. (1996). ***27 Mayıs Devrimi Diktadan Demokrasiye***. İstanbul: Çağdaş Yayınları.

ULAY, Sıtkı. (1964). ***General Sıtkı Ulay'ın Hatıraları. Harbiye Silah Başına***. İstanbul: Kitapçılık Ticaret Limitet Şirketi Yayınları.

YAŞAR Muammer. (1990), ***Paşalar Politikası***, İstanbul: Tekin Yayınları.

27 Mayıs İlerici Bir Devrim Midir?

Yöntemsel Giriş: 27 Mayıs'ı Nasıl Ele Almalı?

> 'Devrimciler 27 Mayıs'a nasıl bakmalıdır? Devrimci proletarya açısından sorun, elbette ki soyut planda 27 Mayıs'ın desteklenmesi değildir. O her şeyden önce burjuva bir harekettir. Ancak gerek emekçi hareket ve güçlerin önünü açtığı gerekse de sınıfsal karakteri bağlamında müttefik niteliğinin teslimi gerekir, bu niteliğiyle bütünüyle halk karşıtı ve egemen çıkarlara karşıtlık veren 12 Eylül (ve tabii 12 Mart) ile arasındaki farkın nitel karakterinin altı çizilmelidir. *27 Mayıs burjuva anlamda ilericidir* ve ona yönelik egemen sınıf saldırıları karşısında bir yanıyla tıpkı Kemalizm'in anti-emperyalist kimliği gibi savunulmalıdır' (Doğan, 1988, vurgular benim).

Yukarıdaki alıntı Türkiye'de 27 Mayıs askeri darbesine yönelik hakim bir kanının izlerini taşıyor. Buna göre sol, 27 Mayıs 1960'ı 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 ile eş tutmamalıdır; çünkü solu tasfiye eden, baskıcı yönetimler getiren, Türkiye ekonomisini liberalleştirerek emperyalistlere açan darbelerden farklı olarak 27 Mayıs anayasal özgürlükleri, planlı ekonomiyi getirmiştir. Böylesi bir yaklaşımda önemli yöntemsel sorunlar var. İlk olarak bir olgunun (27 Mayıs'ın) nedenlerini doğrudan yol açtığı sonuçlar üzerinden çözümlemesi. Oysa darbeyi takip eden dönemde verilen anayasal özgürlükler darbeyi yapanların niyetlerine bağımlı olmak zorunda değil.[1] Nitekim işçi örgütlenmelerinin ve sosyalist partilerin hızlı yükselişi üzerine bu hareketlerin önce 1971 sonra da 1980'de tasfiye edilmeye çalışıldığını görüyoruz. Ayrıca 1982 Anayasası'ndan çok önce

[1] Bu konuda yerinde bir uyarı için Bkz. Aydınoğlu (2007).

1971 sonrasında Anayasal değişikliklerin yapıldığı da bir gerçek. İkincisi 1960'lardaki ekonominin devlet güdümlü, planlı, içe dönük olması ve işçi ücretlerinde yükselmelerin görüldüğü bir dönem olması kapitalist ekonomiyle, sermayeyle ve emperyalizmle bağlantılı olmadığını göstermiyor. Tersine uluslararası kapitalist sistemle ilişkilerin daha da yoğunlaştığı, derinleştiği bir dönem 27 Mayıs sonrası.[2] Yazı boyunca göstermeye çalışacağım gibi Dünya Bankası ve IMF'nin gereklerine daha fazla uyulduğu, işçi ücretlerindeki artışların iç pazara yönelik üretim yapan bir ekonominin tüketici ihtiyacıyla örtüştüğü bir döneme denk düşüyor 1960'lı yıllar.

Bu yazıda 27 Mayıs darbesinin, *siyasi ve iktisadi çelişkilerin yoğunlaştığı bir tarihsel momentte*, söz konusu çelişkileri, kapitalist sistemin içerisinde çözen, devlet-toplum ilişkilerini yeniden düzenleyen, ancak bu düzenlenmenin biçimini de önceden belirlemeyen özgül bir müdahale olduğunu ileri süreceğim. Ordu şüphesiz bu müdahalenin görünürdeki yüzüdür. Ancak askeri darbe, (iç ve dış aktörlerden oluşan) bir ittifakın, darbenin tasfiye etmek ya da askıya almak istediği güçlere karşı belirli bir tarihsel anda *geçici olarak* bir araya gelmesiyle mümkün olur. Bu nedenle de benzerliklerine rağmen darbelerin hepsini süreklilik arzeden tek bir sınıf ya da düşüncenin sonucu olarak okumak doğru olmaz. Diğer bir deyişle, darbeyi darbe sonrası getirilen özgürlükler üzerinden ilerici olarak değerlendirmek kadar, darbe sonrası durumunda değişik biçimlerde güçlenen grupların (örneğin sanayi burjuvazisinin veya işçi sınıfının) ihtiyaçlarının doğrudan bir sonucu olarak da görmek doğru olmaz. Bu gibi tarihsel indirgemecilikleri önlemek için 1945-1960 arası dönemi dikkatle incelemek gerekiyor. Ancak bunu yaparken incelenen her olayı 27 Mayıs'ın nedeni olarak gösterme tehlikesinden de kaçınmak gerekiyor. Darbenin kaçınılmazlığının ispatını bu dönemde geriye dönük

---

[2] Örneğin Eralp (1981) ithal ikameci sanayileşme döneminde uluslararası sermaye, yerel sermaye ve devlet arasındaki ilişkiye vurgu yapar. Benzer şekilde Evans (1979) Brezilya örneğinde devlet güdümlü planlı kalkınma modelinin yerel sermayeye ciddi fırsatlar yaratan bir dönem olduğunu, ancak bu fırsatların uluslararası sermayeyle eklemlenme dinamiklerinden bağımsız olmadığını gösterir.

olarak aramak yerine bu dönemin gelişmelerini izleyerek nasıl - başka olasılıklar arasından - darbeyle sonuçlandığına bakmayı tercih ediyorum.

27 Mayıs darbesi Demokrat Parti (DP) iktidarına son verdi. Bu nedenle yazı DP iktidarının ve ideolojisinin özgüllüklerini inceleyerek başlıyor. Bu inceleme için yazının kapsamını aşmayacak şekilde Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP) arasında (süreklilik ve farklılıklara odaklanan) bir karşılaştırma yapılıyor. Daha sonra 1950-1960 arası dönemin iktisadi politikalarının yarattığı çelişkiler ayrıntılarıyla tartışılıyor. 27 Mayıs darbesine götüren dönemde iktidarın, muhalefetin ve ABD'nin yaklaşım ve stratejilerinin analizinin ardından darbe ve sonuçları ele alınıyor.

CHP ve DP İktidarları: 1923-1960

Türkiye tarihinde CHP iktidarının devletçilikle, DP iktidarının ise liberalizmle bağdaştırıldığını görüyoruz. İki partinin yönetme biçimlerinin ve devlet-piyasa ilişkisini düzenleme biçimlerinin ciddi özgüllükleri olduğu doğru; ancak bunlar bir devletçi/liberal dikotomisi olduğu anlamına gelmiyor. Liberalizm-devletçilik karşıtlığının yaygın bir referans noktası olarak kullanılma nedenlerinden biri özsel ideolojiler olarak görülmeleri. Oysa her iki ideolojiyi de siyasi iktidarların ve partilerin değişik nedenlerle pragmatik olarak başvurdukları kaynaklar olarak görmek bize daha geniş ve esnek bir bakış açısı sunabilir. Bu esneklik birbiriyle çelişkili gibi gözüken bazı olguların nasıl aynı anda varolduğuna da açıklık kazandırabilir. Örneğin Demokrat Parti iktidara gelirken aşırı liberalizme vurgu yapıyor, ekonomik programını serbest teşebbüsçü, liberal olarak ilan ediyor; yıllar boyu tek başına iktidar olmuş ve devletle özdeşleşmiş bir siyasi partiyle kendini bu şekilde ayrıştırmaya çalışıyor. Ama kendisi aşağıda göstereceğim gibi, inanılmaz sayıda kamu iktisadi teşekkülü (KİT) kurarak bir anlamda CHP'den daha fazla devletçilik uyguluyor.[3] Yine CHP

[3] Devletçiliği iktisadi alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an önce doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refahını yükseltmek için, devletin gerek doğrudan doğruya iktisadi faaliyetlere girişmesi, gerekse mizamlama, teşvik ve yardım yollarıyla hususi teşebbüs ve

1946'dan itibaren 1950 sonrası DP'nin uygulayacağı pek çok liberal ekonomik politikanın temelini atıyor.[4]

Gerçekten de 1946-1950 ve 1950-1953 dönemlerinin ekonomi politikaları acısından belirgin süreklilikler gösterdiğine tanık oluyoruz. İktisat politikaları açısından Demokrat Parti'nin ilk yılları bir değişiklik göstermiyordu (Boratav, 1998). 1940'ların ikinci yarısında sadece Türkiye'ye değil pek çok azgelişmiş ülkeye Marshall Yardımı ve Truman Doktrini çerçevesinde ciddi dış yardımlar yapılmaya başlanmıştı. Nitekim Türkiye Dünya Bankası, IMF ve Avrupa İktisadi İşbirliği Örgütü'ne 1947'de, NATO'ya ise 1952'de üye oldu. 1930'lu yılların korumacı politikaları yerini 1946'dan itibaren serbestleşmeye dayalı politikalara bıraktı. 1946'da yapılan devalüasyonun ardından ithalatta miktar kontrollerinin uygulanmasını sınırlayan liberalizasyon listeleri çıkarıldı. 1947'de Türkiye için hazırlanan Thomburg raporu yatırımlarda tarıma öncelik veren, özel teşebbüsünü öne çıkaran ve 1930'ların kamu teşebbüslerini derece derece tasfiye etmeyi öngören bir iktisadi plan öneriyordu (Küçük, 1975). Aynı yıl hazırlanan İktisadi Kalkınma Planı yabancı sermayeye yatırım ve kâr transferi garantisi veriliyordu (bkz. Tekeli ve İlkin, 1974). 1950'ye gelindiğinde 11704 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla ilan edilen ithalat rejimi ticari serbestleşmeyi oldukça ileri bir aşamaya getirdi. Yabancı sermayeye konulan sınırlamalar Mayıs 1947 ve Mart 1950'de kaldırıldı.[5] 1946-1953 arası dönem aynı zamanda tarımsal büyüme yıllarıydı. Tarım kesiminin milli hasıla içindeki payı 1946-1947 arasında % 42'ye, 1952-1953 arasında % 45.2'ye çıktı. Ancak ticaretin serbestleşmesi beraberinde ciddi problemler de getirdi: 1946'daki büyük ticaret faztasına rağmen 1946-1953 yılları arasında dış ticaret açığı 500 milyon doları buldu; bu açık ancak dış yardım ile kapatılabildi. 1946

---

sermayenin umumi menfaate uygun şekilde ve süratle gelişmesine vazife olması manasında alıyoruz."

[4] Benzer şekilde kapitalizmin tarihsel dönemlerinin koşul ve gereklerine göre uluslararası kurumlar ya da hegemonik kapitalist ülkelerin önerileri de değişiyor. 1940'larda ticari serbestleşmeyi savunan Dünya Bankası ve IMF'nin 1960'larda Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulmasına öncülük etmeleri gibi.

[5] 1954 başlarında ise Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu ve Petrol Kanunu kabul edilecekti.

ve 1950 arasında gelen Amerikan fonları toplam gayri safi milli hasılanın yüzde üçüncü oluşturuyordu (Keyder, 1999). Devalüasyon tarım ihracatını başlangıçta olumlu yönde etkilese de ithalat 1947'den itibaren % 100'ü aşan bir sıçrama gösterdi. İhracat sabit kalınca ödemeler dengesi açıkları arttı.[6] Bir diğer deyişle uluslararası kapitalist sistemin getirdiği olanak ve sınırlılıklar hem CHP hem de DP iktidarları için geçerliydi.[7]

O halde basit devletçi/liberal ikiliklerini kabul etmiyor ve her iki iktidarın kapitalist sistem çerçevesinde hareket ettiğini düşünüyorsak; iki parti arasındaki farkları ve özgüllükleri nasıl kavrayacağız? 1920'li ve 30'lu yıllar boyunca CHP iktidarının geliştirdiği stratejiler Türkiye'yi modern kapitalizmle bütünleştiren, ama bunu yaparken kapitalizmin yarattığı ya da yaratacağı çelişkileri azaltmaya çalışan bir model olarak görülebilir. Bu strateji 1923-1929 arasında dünya ekonomisiyle daha bütünleşik, 1930 sonrası bunalımla birlikte devlet güdümlü ve içe dönük bir çerçevede gerçekleşmişti.[8] İktidarın o dönemki siyasi problematiği şöyle formüle edilebilir: Kapitalist kalkınmayı ve üretici güçlerin gelişmesini sağlarken aynı zamanda keskin sınıf çelişkilerinin oluşmasını nasıl önleyebiliriz? Kemalist iktidarın politikalarına baktığımızda yabancı sermaye ya da özel sektörü teşvik edici uygulamaları görsek de örneğin toprak sahipleriyle uzlaşmacı, mülkiyet ilişkilerine dokunmayan kontrollü bir yaklaşım görüyoruz. Sürekli dile getirilen 'sınıfsız kaynaşmış millet' ideali de sembolik düzeyde bu yaklaşımın yansıması olarak düşünülebilir. Özel sektörün gelişimine olanak tanıyacak, ancak bireysel çıkarın ve kârın ekonominin düzenini ve toplumsal bütünlüğü bozmasına izin vermeyecek bir siyasi stratejiden sözediyoruz.[9] Devlet müdahaleleri de bu

---

[6] Ayrıntılar için Bkz. Boratav (1998), Yerasimos (1980).

[7] Çok partili hayata geçiş sürecinin ayrıntıları için Bkz Timur (1981).

[8] Keyder'e göre eğer dünya bunalımı olmasaydı iktidar 1923-1929 arasındaki politikaları uygulamaya devam edebilirdi.

[9] Kapitalizmin gelişme sürecinde bu tarz yaklaşım ve tepkilerin ortaya çıkması sadece Türkiye gibi azgelişmiş ülkelere özgü değildi. Ticaretin, kar maksimizasyonunun toplumsal kabul görmesi Batı Avrupa ülkelerinde de vakit almıştı. Bkz. Buğra (1995). Örneğin 1930'lu yıllarda Hakimiyet-i Milliye Gazetesindeki çıkan yazılarda Türkiye'nin sınıf mücadelesi olmayan bir millet olduğu (Hakimiyet-i Milliye, 20 Mart 1931), CHP'nin farklı çıkar-

stratejinin bir aracı olarak kullanılıyor. Halkevleri[10] aracılığıyla resmi ideoloji tabana yayılmaya çalışılıyordu. Hem batıcı ve modern olmaya çalışan, modernitenin getirdiği ilerlemeyi isteyen, ama bu ilerlemenin getireceği çelişkilerin toplumun organik bütünlüğünü bozmasını istemeyen bir ideolojiydi bu. Örneğin köylüyü modern zihniyete göre şekillendirmeye çalışan ama yine de Köy Enstitüleri aracılığıyla köyde tutmaya çalışan bir stratejiydi.[11]

Demokrat Parti de aslında hakim sınıfların içerisinden çıkmış bir partiydi. Celal Bayar'ın şu sözleri aslında CHP'nin de düşüncelerini yansıtır nitelikteydi: "Türkiye toplum yapısının, Batı milletleri toplum yapısına uymadığını görüyorduk. Bir kere, memleketimizde sınıflar keskin çizgilerle birbirlerinden ayrılmamışlardır. Tersine birbirinin içinde, birbiriyle mütedahil olarak yaşarlar. Patron işçi ile, ağa çobanla hem menfaat hem hayat görüşü bakımından Batı'daki gibi bir çatışma içinde değildir." Ancak böylesi bir saptamanın siyasi sonuçları ve politika önerileri DP açısından farklı olacaktı.

DP'nin kurucularından zengin bir kapitalist çiftçi olan Adnan Menderes'in ilk olarak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tartışmalarında öne çıktığını görüyoruz.[12] Büyük kapitalist tarım işletmelerinin gelişmesine ve toprak mülkiyetine zarar vereceğini düşündüğü bu tasarıya şiddetle karşı çıkan Menderes daha sonra tek parti yönetimini eleştirecek ve DP'nin kuru-

---

lar arasında uyum sağlaması gerektiği (Hakimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1931); kârın normal ve intizamlı kazanılması gereği (Hakimiyet-i Milliye, 4 Haziran 1932; tüccarın devletin seçtiği yolu takip etmesinin daha faydalı olacağı (Hakimiyet-i Milliye, 28 Ağustos 1932), özel sektör girişimciliği ile kamu çıkarı arasındaki dengenin kurulması zorunluluğu gibi temalar sürekli olarak karşımıza çıkıyor.

[10] Halkevleri üzerine yaptığı çalışmasında Gürallar-Yeşilkaya (1999) Halkevlerinin Kemalist ideolojinin istediği işlevi yerine getiremediğini ileri sürer.

[11] Karaömerlioğlu (2006) bütün modern söylemine rağmen neden köycülük ideolojisinin hakim iktidar tarafından çok uzun zaman kullanıldığını karşılaştırmalı örneklerle çözümler.

[12] Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu tartışmaları 1945 yılında Meclis'te yapılmış ve Haziran 1945'de kabul edilmiştir. Ancak 1947-1962 arasında dağıtılan toprakların neredeyse tamamına yakınını Hazine ve Vakıf toprakları oluşturmuş; toprak sahiplerinin elindeki toprakların kamulaştırılması gerçekleştirilmemiştir (Bkz. Özlem, 1972; Küçük, 1986).

luşunu liberal demokratik ilkelere dayandıracaktı. DP'nin programı tartışmalarında Menderes CHP ile arasındaki farkı şu şekilde koymaya çalışıyordu: 'Biz aynı partinin birbirini takip eden hükümetlerinden değiliz. *Millet iradesiyle* iktidara gelen bir partiyiz. Milli ve siyasi murakabeden mahrum bir iradenin çok uzun yıllar sürüp gitmesi, bir çok hataların irtikabına, bir çok israflara ve ifratlara yol açmıştır... Böylece ve zamanla müdahaleci kapitalist, bürokratik ve inhisarcı bir devlet tipi ortaya çıkmıştır' (Akalın, 2006, vurgular benim). Toplumsal düzeni kuran ve toplumu temsil eden devlet vurgusu yerine milli iradeyi koyan, halkevlerini faşist teşekküller olarak niteleyen, CHP iktidarının hegemonyasını kuramadığı toplumsal grupları kendine bağlayan bir partiydi DP. Marx burjuva toplumunu üretim ve mübadele araçlarını, kapitalizmin yeraltı güçlerini kontrol edemez hale gelmiş bir büyücüye benzetir (Berman, 1999). Bu anlamda CHP'nin *yeraltı güçlerini* kontrol altında tutmaya çalışan, DP'nin ise ayni güçleri kontrolsüzce serbest bırakmayı seçen bir parti olduğunu söyleyebiliriz. Devlet aygıtı CHP döneminde resmi ideolojinin kitlelere yayılması için kullanılırken, DP döneminde sürekli olarak kapitalist üretici güçlerin daha da gelişmesi için seferber edilmiştir sanki. CHP köylüyü modernleştirip köyde tutmaya çalışırken, DP köyleri kapitalist kalkınmanın parçası yapıyordu. Daha şehre göç etmesine bile gerek kalmadan kasaba ve kentle bağ kurabilen, hızla parasallaşan ekonomik ilişkilerin içerisine giren, *gelişen kapitalist mübadele ve üretim ilişkilerinin aktörü* haline gelen köylüler DP iktidarına bağlanıyordu.[13]

CHP karşıtlığı DP'yi radikal bir toplumsal muhalefetin sesi haline getirmek için yeterli bir gösterge değildi. Çokpartili hayata geçişin ürünü olması ve CHP'ye yönelttiği eleştiriler kendisinin çok demokrat olduğu anlamına gelmiyordu. Tersine,

[13] Bunda kuşkusuz DP'nin popülist politikalarının rolü büyük. DP ve popülizm tartışmalarının bir özeti için Bkz. Sunar (1983). Sunar DP'nin milletvekillerinin temsil ettikleri illerden gelen vatandaşlara hastanelerde yer bulduğunu, fiyat politikalarını belirlediklerini, devlet-vatandaş ilişkilerine aracılık eden siyaset komisyoncularını yarattığını anlatır. Ancak bu mekanizmalardan her toplumsal kesim eşit derecede yararlanmıyordu; köylü kısmı daha fazla destek görürken işçi sınıfına grev ve toplu sözleşme hakları verilmiyordu.

tıpkı CHP gibi DP de işçi sınıfı örgütlenmesine ve radikal hareketlere karşı kesin tavır alan bir parti olacaktı.[14] Serbest Fırka denemesinin önde gelen isimlerinden Ahmet Ağaoğlu'nun oğlu Samet Ağaoğlu'nun sözleri Demokrat Parti sayesinde 1930'lu ve 1940'lı yıllarda artan toplumsal gerilimlerin nasıl hakim sınıflar açısından tehlike teşkil etmeyecek bir şekilde kanalize edildiğini oldukça iyi gösteriyor:

> 'Demokrat Parti... yönetici kadro ve asker-sivil bürokrasinin halkla elele verme hareketinden başka bir şey değildir ve böyle olması kanaatimce memleketin lehine tecelli etmiştir. Aksi halde daha Atatürk'ün son yıllarında bile tek parti yönetiminden bunaldığını belirtmeye başlamış halkın *böyle bir rehberlikten yoksun olarak girişeceği kurtulma teşebbüslerinin nerelere kadar varacağını kestirmek asla mümkün değildir*' (Ağaoğlu, 1972, vurgular benim).

14 Mayıs 1950 seçimlerinde DP iktidara geldiğinde 20 milyonluk bir nüfusun yüzde sekseni kırsal alanda yaşıyordu. İmalat sanayinde kentlerde dahi işçilerin yüzde 37'si aile ya da kendi işlerinde çalışıyorlardı. İşverenler için çalışan ücretli emeğin sayısı ancak 400.000 kadardı (Keyder, 1999). DP, Türkiye'nin kapitalizme en çok açılmış ve toplumsal değişim sürecine girmiş bölgelerinden (Marmara, Ege) oy alırken, CHP de üretim ilişkilerinin hala daha geri düzeyde olduğu bölgelerden ya da küçük üreticiliğin yoğun olduğu Karadeniz illerin-

---

[14] Yazının kapsamı içerisinde ayrıntılı olarak tartışmak mümkün olmasa da işçi hareketleri ve hükümetler arasındaki ilişkiye dair bir kaç hatırlatmada bulunmakta yarar var. 1946 yılında, daha önce sınıf temeline dayalı cemiyetlerin kurulmasını yasaklayan Cemiyetler Yasası değiştirilerek sendikaların kurulmasına olanak tanınmıştı. Bunun üzerine kurulan pek çok sendikaya 1947 yılında siyaset yasağı getirildi. 20 Şubat 1947'de özellikle sosyalist faaliyetlere katılımı engellemek için sendikaların milli teşekküller olduğu ve milli menfaatlere aykırı hareket edemeyecekleri kanun altına alındı. Önceleri taleplerini CHP üzerinden ifade etmeye çalışan sendikalar CHP'nin grev karşıtı tutumuna karşı DP'ye doğru kaydılar. Ancak DP dönemi de yeni otoriter biçimler getirecek, sendikaların bağımsızlaşmasına izin vermeyecek, ve siyaset yapma biçimini patronaj ilişkileri üzerinden sürdürecekti (ayrıntılar için Bkz. Sülker, 1968; Işıklı, 1974; Eroğul, 2003).

den oy aldı. Demokrat Parti iktidarda olduğu süre boyunca kapitalist güçleri geliştirme ilkesinden vazgeçmedi. Öyle ki DP iktidarının sekizinci yılında ABD Dışişleri Bakanlığı, Amerikan Operasyonlar Eşgüdüm Heyeti'nin Türkiye'nin durumu üzerine hazırladığı raporda Menderes'in 'aşırı yatırım tutkusu' eleştirilecekti. Burada temel sorun Menderes'in üretici güçleri geliştirmesi değil, bunu kapitalist ekonominin ve uluslararası ekonomik dengelerin sınırlarına rağmen sürdürmüş olmasıydı. Menderes iktidarının temel paradoksu şuydu: bozulan ödemeler dengesi, enflasyon, azalan kredi olanakları gibi problemleri kendi hegemonik projemden taviz vermeden nasıl çözebilirim? Aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde göstereceğim gibi hegemonyası, farklı toplumsal grupların yaratılan artıktan pay almasını sağlayacak şekilde kapitalist üretim güçlerinin sürekli geliştirmesine bağlıydı. Ancak bunun için gerekli politikaları uyguladıkça sermayenin kriz eğilimli çelişkilerine de sürekli maruz kalacaktı. Bir sonraki bölümde 10 yıllık DP dönemine daha yakından bakarak söz konusu iktisadi ve siyasi çelişkileri derinlemesine inceleyecek, Menderes'in kendi hegemonyasını hem sağlamlaştıran hem de tehdit eden bir devlet aygıtı üzerindeki gücünü kaybetmemek için uluslararası baskılara nasıl direndiğini göstermeye çalışacağım.

1950-1960: Demokrat Parti Dönemi Politikaları

Menderes dönemi politikaları özel sektörü geliştirmeye devam etti. Menderes iktidara geldikten sonra bütün temel ekonomik kararları iş dünyasıyla ortak alacağını ilan etti.[15] Ancak hakim sermaye uzun süre tarım ve ticaret sermayesi olarak kaldı. Banka kredileri, taban fiyatları ve zirai kredilerle tarım sermayesi gelişmeye devam etti. 1945'de 1000 adet olan traktör sayısı 1955'de 40.000'e çıktı. Yine de sanayi sermayesinin gelişimi açısından bazı değişiklikler gerçekleşti. 1950-1960 döneminin ortalarına kadar makine ithalindeki ağırlık tarım makineleri iken, dönemin ikinci yarısında sanayi makinelerinin de ithaline başlandı. tarım makinelerinin payı 1952-1955 yılla-

[15] 1970 yılında yapılan bir araştırma 224 büyük firmadan % 40.54'ünün 1950-1960 yılları arasında kurulduğunu gösteriyor (Buğra, 1995).

rı arasında % 33.8'den % 15.2'ye düşerken imalat sanayi makinelerinin payı % 20'den % 30.1'e yükseldi (Yerasimos, 1980). 1954'den sonra ihracat firmaları ithalata ayrılan dövizin daha büyük kısmından yararlanmak için yeni sanayi işletmeleri kurmaya başladılar.

Dönemin en önemli gelişmelerinden biri KİT sayısındaki olağanüstü artıştı. 1950 yılında sayısı 110 olan Kamu İktisadi Teşebbüslerinin sayısı 1960 yılında 215'e yükseldi. CHP'nin uyguladığı devletçilik, döneminin KİT'leri özel sektörün ucuza hammadde sağlamasını kolaylaştırmış, aynı zamanda daha ilkel düzeyde bir ithal ikameciliğin ilk adımlarının atılmasını sağlamıştı. İnsel (1996) KİT'lerin basitçe ekonomik bir işlev üstlenmediğini, toplumun her alanına sızarak toplumsal aktörleri kontrol etmeye çalışan bir devlet ideolojisi ve rasyonalitesinin parçası olduğunu ileri sürer. Ancak Menderes döneminde KİT'leri anlamak için ekonomik, toplumsal ve siyasi olanı birbirinden ayırmamak gerekiyor. KİT'ler ucuz hammadde ve aramalı üretimini sağlıyor, tarım ürünlerine pazar yaratıyor, istihdam sorununun çözümüne katkıda bulunuyor, tarım ürünlerinin fiyatı düştüğü zaman köylüler için önemli olan girdilerin (üç beyaz: şeker, un, patiska) ucuza alınmasını sağlıyordu. 1950-1960 döneminde siyasi iktidarın KİT'lere atfettiği önemi anlamak için Menderes'in sözlerini hatırlatmakta yarar var:

> 'Bir yabancı Türkiye'de bir fabrikanın fonksiyonu nedir bilmez... O bunu kendi tuzu kuru ülkesindeki kriterlere göre değerlendirir. Biz fabrikadan, üretim yanında başka fonksiyonlar da bekleriz. Türkiye'de bir yere fabrikanın kurulması demek, oraya okul, revir, doktor gitmesi demektir. *Fötr şapkalı adam gitmesi, istihdam yaratılması ve tarımın gelişmesi demektir.* Bunları o adam bilmez ki... Ona akıl hocalığı yapan benim adamım da bilmez. *Benim için mesele şekerin sadece kilo başına maliyeti değildir.* Ben fabrikaları kurarken onun bu yan fonksiyonlarını da göz önünde tutmak mecburiyetindeyim' (vurgular benim).

Menderes'in bu sözleri iktisadi problemlerin en yoğunlaştığı zaman bile iktidarın istikrar önlemleri dayatan uluslararası

kurumlara kafa tutabilmesinin maddi temellerini gösteriyordu. Şekerin kilo başına maliyeti sermaye birikiminin gerektirdiği hesaplamaların yapılması demekti. Fötr şapkalı adamın yeni fabrikaların kurulduğu bölgelere gitmesi bu bölgelerin daha fazla gelişmesi anlamına geliyordu. İstihdam, okul, revir ise kapitalist ilişkilerin yeniden üretimi için gerekliydi. Aslında Menderes üstü örtük olarak şuna işaret ediyordu: Devletin rolü sadece piyasayı kurmak, birikimin koşullarını hazırlamak değildi, toplumsal açıdan da çok önemli bir işlevi vardı.[16] Ancak bu işlevlerin birbiriyle çelişmesi DP iktidarını ciddi sıkıntılarla başbaşa bırakacaktı.

Kapitalist üretim güçlerinin geliştirilmesine paralel olarak bu dönemde altyapı yatırımlarına da hız verildi. Demiryolları yatırımları durmasına karşın liman, karayolu rıhtım yatırımları arttı. Devlet Karayolları ve Devlet Su İşleri (DSİ) gibi kurumlar çok önem kazandı (Yerasimos, 1980). 1960 yılı sonrası planlı kalkınma ve ithal ikameci sanayileşme bu altyapı yatırımları üzerinde yükselecekti. Daha da önemlisi, DP, dış yardımların aktığı ve azgelişmiş ülkelerin bağımsız sanayileşmesinin henüz desteklenmediği bir uluslararası konjonktürde, siyasi iktidar devlet aygıtının ve kapitalist ekonominin sunduğu olanakları, dönemin uluslararası işbölümünün sınırları dışında da kullanma cesaretini gösteriyordu:

> 'Çok fabrika yaptığımız söyleniyor. Yeni fabrika yapmayıp da hep pamuk ihracatçısı mı kalalım. Ne için pamuğumu işleyip satmayayım? O da olmadı iplik yapıp satarım. Hammadde satıcısı olmaktan daha iyi değil mi?' (Yavuzalp'dan aktaran Yetkin, 1995: 60).

[16] Claus Offe (1975) kapitalist devletin birbiriyle çelişen ikili işlevinden sözeder: Birikim işlevi ve meşruiyet işlevi. Devletin sermayenin birikimi için gerekli koşulları sağlaması ve kaynakları sermayenin gelişimi için seferber etmesi bir noktadan sonra diğer toplumsal grupların nezdinde meşruiyet tehlikesiyle karşılaşmasına neden olur. Eğer meşrulaştırma işlevini üstlenerek toplumsal gruplara kaynak aktarımında bulunursa bu da sermayenin ve piyasanın ihtiyaçlarıyla çelişecektir. Kapitalist devlet bu gerilimin üzerinde hareket etmektedir.

Menderes'in bir siyasetçi olarak başarılı kalabilmesi desteğini aldığı toplumsal grupları bir arada tutabilmesine bağlıydı. Plansız tarım sübvansiyonları, sürekli artan harcamalar hükümeti para basmaya itiyor, bu yüzden de enflasyon sürekli olarak artıyordu. Bütçe harcaması her hükümetin başvurduğu bir yöntemdir. 1980 sonrasında arz yanlı para politikaları ve bütçe kısıtlamaları hakim olduğu zaman bile gerektiğinde bütçe dışı fonların kullanımıyla siyasi iktidarlar hegemonyalarını sağlamlaştırmaya çalıştılar. Ancak Menderes döneminde harcamalar kontrol edilebilir olmaktan çıkmıştı. Tablo 1 enflasyonun 1952-1957 arasındaki beş yıl içinde nasıl bir artış izlediğini ortaya koyuyor.

Tablo 1: Temel Ekonomik Göstergeler: 1952-1957

Yıllar	Enflasyon	TL/dolar	GSMH dolar	GSMH TL
1952	%0.8	2.80	4.782.0	13.389.3
1954	%11.0	2.80	5.863.8	15.914.5
1956	%16.8	2.80	7.873.9	33.047.0
1957	%18.7	2.80	10.467.8	29.309.9

Kaynak: Oran (2001)

Türkiye'nin diğer gelişmekte olan ülkeler gibi dış kredi ve yardımı almasını sağlayan Marshall Planı[17] üçüncü dünya ülkelerinin bağımsız sanayileşmesine yönelik bir plan değildi, bu nedenle de ithalat içinde yatırım malı yok denecek kadar azdı. Üretime girdi sağlanamıyordu. Örneğin yeni yapılmakta olan karayollarında kullanılacak otomobiller ve bunların tüketimi için petrol gerekliydi. 1952 sonrasında Dış Ticaret/GSMH oranı hızlı bir biçimde düşmeye başladı (Bkz. Tablo 2). Daha önce de belirttiğim gibi 1950'ler tarımsal kapitalizmin geliştiği yıllardı, ama uluslararası ekonomideki sıkıntılar tarımsal gelişmeyi olumsuz etkileyince kırdan kente göçü teşvik etti. Cid-

[17] Marshall Planı'nın ayrıntıları için Bkz. Çelik (1969).

di bir sanayileşme henüz varolmadığı için bu kitlelerin başlangıçta kente entegrasyonu mümkün olmadı.

Tablo 2: Dış Ticaret/GSMH Oranı

1946	1952	1954	1956	1958
9.77	19.21	14.31	9.05	4.50

Kaynak: Oran (2001).

Diğer bir deyişle 1940'ların sonu ve 1950'lerin başındaki hızlı yükselişten faydalanan Demokrat Parti daha sonraki hızlı inişten ciddi ölçüde etkilenecekti. İthalatta serbestleşmenin negatif etkilerinin hissedilmeye başlaması, CHP iktidarının biriktirdiği döviz rezervlerinin erimesi ve girdi eksikliği ile tarımın da gerilemesi sonucu döviz darboğazına girildi. IMF ile ilişkiler bozuldu. IMF 1954 yılında ödemeler dengesini yeniden sağlamak için devalüasyon önerdi. Seçim yılında Menderes bu öneriyi reddetti. DP iktidarı döneminde Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri İktisadi İşler Yardımcısı, sonra da Genel Sekreter olarak Menderes ve Zorlu ile birlikte çalışan Melih Esenbel'in sözlerine göre:

> 'Amerika, Menderes ve Zorlu'ya baskı yapıyordu. Amerika Menderes'ten devalüasyon yapmasını, ithalatını kısmasını kalkınma hızını düşürmesini istiyordu. O zaman kalkınma hızı yüzde 8-9 dolayında çıkmıştı ve bizden yüzde 4'e düşürmemizi istiyorlardı. Menderes ise başlattığı yatırımları tamamlayabilmek için sonuna kadar direndi. *Eğer 1954'de Amerika'nın istediği gibi devalüasyon yapılmış olsaydı yatırımlar aksayacaktı.* Halbuki Menderes yatırımları durdurmak istemiyordu' (Batur'dan aktaran Yetkin, 1995, vurgular benim).

1954 seçimlerinden sonra da benzer iktisadi politikaları uygulamayı sürdüren DP hükümetine ABD'den ve OECD Konseyi'nden ciddi baskılar yapıldı. Ancak 1958 yılına kadar DP hükümeti IMF ile anlaşmaya yanaşmadı. Dış ticaretin tümüyle felç olduğu bir yıl olan 1958'in Nisan ayında IMF ile görüşmeler yeniden başladı. IMF Heyeti Türkiye'nin iktisadi alanlarda şu değişiklikleri yapmasını öneriyordu: Enflasyon hızının dü-

şürülmesi, ülkedeki kaynakların ıslahı, ekonomik yapıya uygun bir yatırım planı, tarım dahil tüm kredilerin sınırlandırılması, denk bütçenin yapılması, tarım alanlarında yatırımların verimli kılınması için entansif tarım yapan işletmelerin hızla genişletilmesi (Yerasimos, 1980). Aynı yıl yapılan Paris müzakerelerinin dış yardım koşullarından biri olarak 'bir kalkınma programı çerçevesinde yatırımların zorunlu koordinasyonunu sağlamak üzere gerekli yetkilere sahip bir koordinasyon bakanlığının kurulması' istendi (Avcıoğlu, 1968). Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın yardım isteğine ABD Başkanı Eisenhiover'den 13 Haziran 1958'de gelen yanıt IMF Heyeti'nin önerilerinin kabul edilmesi gerektiği seklinde oldu. ABD Dışişleri Bakanlığınca Amerikan Operasyonlar Eşgüdüm Heyeti 18 Haziran 1958 tarihinde hazırladığı rapor, Türkiye'deki krizin nedenleri olarak iç tasarrufu aşan yatırım tutkusuna, ekonominin mevcut çıktılarının sübvanse edilmesine ve borç ödeme kapasitesinin aşılmış olmasına işaret ediyordu.

DP hükümetinin kabul etmek zorunda kaldığı 4 Ağustos devalüasyonu ile birlikte bir dizi ekonomik tedbir alındı. Bu aynı zamanda IMF'ye verilen ilk niyet mektubunun da tarihiydi. DP buna rağmen kalkınma hedefinden vazgeçmek istemiyordu. Adnan Erdaş ve Memduh Aytur IMF'ye verilen niyet mektubuna 'Türkiye'nin kalkınma hızı % 6 olacaktır' diye bir ibare koydurmak isteseler de başarılı olamadılar. Ancak niyet mektubundaki kararlar IMF'nin isteklerine yanıt verir nitelikteydi: Türk parasının dış değeri üç katından fazla düşürüldü, para basımının denetim altına alınacağı ve bütçe açıklarının önleneceği sözü verildi, kamu kuruluşlarının kendi kendilerini finanse etmeleri konusunda karar alındı. Bu kararların sonucu olarak Türkiye'nin borçları ertelendi ve kredi olanaklarının önü yeniden açıldı.

Kimi yazarlar Menderes'in yaptığı bu anlaşmanın Osmanlı'nın 1854 yılında İngiltere'den borç istediği zaman bankalar para vermeye başlamadan İngiliz Heyeti'nin yaptığı önerilerle aynı olduğunu ileri sürerler. O dönemde de kamu harcamalarının kısılması, para basılmasına son verilmesi, orta vadede memur sayısının azaltılması ve yolsuzlukla mücadele için yargı reformu yapılması öneriliyordu (Oran, 2001). Bu benzer-

likler kuşkusuz önemlidir, ancak basitçe dış baskıların önemine değil, kapitalist sistemin gelişiminin kapitalist devletleri farklı dönemlerde yapısal olarak benzer çelişkilerle karşı karşıya bırakmasına işaret etmektedir. Yolsuzluk, devlet harcaması, para basma kapitalist ilişkiler içindeki siyasi iktidarların değişik dönemlerde yeniden yüzleştiği, ürettiği ve çözmeye çalıştığı problemlerdir.

1958 tıkanması aşıldıktan sonra Türkiye daha ileriki dönemlerde de sık sık karşılaşacağımız siyasi stratejilere sahne oldu. Kararlar alınmış, sözler verilmişti; ama uygulama parçalı ve kesintiliydi. 1958 programı ticari malların fiyatlarının saptanması ve ticaret rejimi konusunda uzun süredir yaşanan belirsizlikleri gidermede etkili olamadı. Milli Koruma Kanunu maddelerinin tamamı yürürlükten kaldırılmadı. KİT'lerin fiyatlarındaki artışlar da kesintileşmiyordu. Üstelik 1958'den sonra Merkez Bankası tarafından tarım ürünleri fiyatlarının belli düzeyde tutulması için verilen kredilerin miktarı azaltılacağına daha da arttırıldı. Altyapı yatırımları da yavaşlatılmadı.[18]

Bunun dışında kredi kısıtlamaları büyümeye çalışan sanayi kesimini memnun bırakmamıştı. Ancak işadamları hükümetle ters düşmekten kaçınıyordu. Örneğin İstanbul Ticaret Odası CHP'li bir heyetin Oda'yı ekonomik meseleleri tartışmak amacıyla ziyaret etme isteğini geri çevirmişti. Menderes ise aynı yıl Oda'yı ziyaret ederek işadamlarının şikayetlerini dinlemeye çalışıyordu. İşadamlarının göreli çekingen tutumunu bu dönemde kamusal alanda sesini duyuran güçlü kolektif örgütlenmeleri olmamasına bağlayabiliriz. Buğra'nın belirttiği gibi pek çok önemli özel sektör firması İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde kurulmuştu. Büyük sermayenin temsilcisi TUSİAD çok daha sonra 1970 yılında kurulacak, 1979 yılında Bülent Ecevit hükümetinin düşmesinde önemli rol üstlenecek, 1980 darbesi sonrası ise orduyu yaptığı müdahaleden ve daha sonraki ekonomi politikalarının hayata geçirilmesinden dolayı tebrik edecekti. 1950'lerin sonunda ise işadamlarının bu kadar açıktan siyasette rol oynadıklarını görmek mümkün değildi. Ancak

[18] OECD 1958 istikrar programının başarıya ulaşamadığını belirtir (Yerasimos, 1980).

yine de farklı alanlarda taleplerini ve beklentilerini oda örgütlenmeleri aracılığıyla iletiyorlardı.

Bu gelişmelerin ortasında DP hükümeti'ne hem dışardan hem de içeriden ciddi muhalefet gelişmeye başladı. Bir sonraki bölümde bu muhalefetin niteliğini, DP'nin buna karşı geliştirdiği stratejileri ele alacağım.

27 Mayıs 1960 Öncesi İç ve Dış Aktörlerin Stratejik Manevraları

Ele aldığım dönemle ilgili yapılmış tarihsel çalışmalar 27 Mayıs'tan çok önce darbe tartışmalarının başladığını ancak darbe beklentisinin uzun zaman birinci seçenek olarak düşünülmediğini gösteriyor. Darbenin 27 Mayıs öncesi de bir olasılık olduğuna örnek Arcayürek'in çalışmasında veriliyor. Arcayürek, ABD İstanbul Başkonsolosluğuna sığınarak 1957 yılında yapılması planlanan darbenin hazırlayıcılarını ihbar eden yüzbaşı Samet Kuşçu'yu anlatır. Olayların içinde olan İstanbul Emniyeti 2. Şube Müdürü Ergun Gökdeniz'in anlattığına göre Kuşçu darbeyi yapacakların isimlerini veriyordu. Bu kadrolar daha sonra 27 Mayıs darbesini yapacaktı. 1957 yılında CIA'nın darbe niyetlerine destek vermemesi ABD'nin hükümetin politika değişikliği yapacağını düşünmesine bağlanabilir. Nitekim 1958 devalüasyonu kısmen ABD'nin çıkarlarına uygun politikaları hayata sokmuştu (Arcayürek, 2007). ABD'nin 30 Aralık 1958 tarihli Ulusal Haber Alma Değerlendirmesi Belgesi Türkiye'nin mevcut durumu ve izleyen bir kaç yıl içindeki olası gelişmeleri değerlendirdiği raporu da darbe seçeneğini o zaman için dışarıda bırakıyordu. Rapor, Türkiye'nin kararlı Anti-Sovyet politikalar izlediğini, ülke içindeki sorunların hızlı bir modern devlet olma çabasının sonucu olduğunu, halkın hoşnutsuzluğunun CHP'yi güçlendirdiğini, ancak yine *aşırı siyasal provokasyonlar ve ciddi ekonomik kötüleşmeler olmadığı sürece bir darbe beklentisinde olmadıklarını* belirtiyordu (aktaran Akalın, 2006).

Ancak 1958 sonrası Menderes'in yukarıda anlattığım uzlaşmacı olmayan tutumu dış desteğin azalmasına yol açınca, siyasi iktidar farklı stratejik seçenekler aramaya yöneldi. Uluslararası kapitalist sistemin gereklerini yerine getiremeyen bir

iktidar kendi siyasi başarısı için yeni kredi olanakları yaratma yoluna gitti ve NATO üyesi olan, ABD'nin müttefiki olan bir Türkiye Sovyetler Birliği ile yakınlaşma yolunu seçti (Bkz. Küçük, 1986). SSCB ile ilişkiler 2. Dünya Savaşı sonrası bozulmuş. Türkiye Kore'ye asker yolladıktan ve 1952'de NATO üyesi olduktan sonra da soğuk kalmıştı. Menderes'in arayışları bu durumu değiştirmek için bazı adımlar atılmasına yol açacaktı. Fatin Rüştü Zorlu'nun 9 Ocak 1960 bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşma bu anlamda dikkate değer. Zorlu konuşmasında Türkiye ve SSCB arasındaki ilişkilerde nasıl yumuşamaya gidildiğini anlatıyordu:

> 'Elbette büyük komşusu ile dostluk sulh ve selamet içinde yaşamaktan daha samimi bir arzusu olamazdı. Eğer bu dostluk ve emniyet ortadan kalkmış ise bunda TC'yi kabahatli görmeye imkan yoktur. SB'nin Batı ile temasları yenidir. Biz bu temaslardan günü gününe haberdarız. Türkiye bu temaslardan herhangi bir olumsuz duygu ve güvensizlik duymadığı gibi, müttefikimize de itimadımız vardır. Bazı arkadaşlar niye bizim müttefiklerimiz Sovyet Rusya ile temas ediyorlar da bizim temaslarımız doğru görülmüyor ve günah sayılıyor diye sual sordular. Derhal sunu söyleyeyim ki, böyle bir düşünce söz konusu değildir. Ve kimse Türkiye'ye böyle bir telkinde bulunmamıştır. Esasen bizim orada bir elçiliğimiz var. Onların da burada bir elçilikleri var. Böylece temas halindeyiz' (aktaran Akalın, 2006).

SSCB ile ilişkilerin geliştirilmeye çalışıldığı bir dönemde iç muhalefet de hareketlenmeye başladı. CHP'nin yaptığı muhalefet de artıyordu. Ordu içindeki huzursuzluklarla ilgili gazetelerde eleştiri yazıları yayınlanıyor, her mahallesinde bir milyonerin yükseldiği iftiharla söylenilen bir dönemde düşük emekli aylığı ile geçinemediği için çeviri yapıp hayatını kazanan orgenerallerin, kuru ekmekle geçinen albayların genç kuşaklara örnek teşkil etmediği söyleniyordu (aktaran Avcıoğlu, 1974).

Bu huzursuzluklara DP'nin verdiği tepki ülke içindeki özgürlüklerin daha fazla kısıtlanması yönünde oldu. 18 Nisan 1960'da DP'nin verdiği önergenin Meclis tarafından kabul edilmesiyle kurulan Tahkikat Komisyonu parti kongrelerini,

toplantılarını, siyasal faaliyetlerini, yeni örgüt kurma girişimlerini, tahkikat kararı ile ilgili müzakerelerin yayınlanmasını yasakladı. Bu son yasak yüzünden o zaman başında çıkmayan İnönü'nün konuşması darbe niyetlerini açığa çıkarmak açısından aydınlatıcıdır:

> 'Biz ihtilal metotları takip ederiz, seçimsiz iktidara gelmek isteriz, derler. Simdi iktidarda bulunanların, milletleri nasıl ihtilale zorladıkları insan hakları beyannamesine girmiştir. Eğer bir idare insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette *ihtilal behemehal olur. Böyle bir ihtilal dışınızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır.* Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam. Simdi arkadaşlar şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. İhtilal meşru bir hak olarak kullanılacaktır (aktaran Eroğul, 2003, vurgular bana ait).

Tahkikat komisyonu hakkında CIA Başkanı Allan Dulles'in 28 Nisan 1960 tarihli Ulusal Güvenlik Konseyi toplantısında söyledikleri de darbe olasılığının değerlendirildiğini gösteriyordu:

> '1960'ın başından itibaren Türkiye'deki muhalefet partisi eski devlet başkanı İnönü'nün CHP'si hükümet tarafından gittikçe artan bir biçimde baskı altında tutuluyordu... Türk hükümeti şimdi yıkıcı faaliyetleri soruşturmak üzere bir komite atadı. Geniş yetkiler kullanan bu komite İnönü'ye partisine karşı hareket halindedir... *Türkiye'de anayasal prosedürler daha dikkatli izlenmediği sürece şimdi Kore'de varolan durumla benzer bir durum gelişebilir*' (aktaran Akalın, 2006, vurgular benim).

Tahkikat Komisyonu'nun aldığı önlemlerin ardından olayların gelişme seyri hızlandı. 1 Mayıs 1960 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı tarafından gönderilen bir telgrafta Türkiye'deki gelişmelerin genç bir demokrasinin siyasal evriminde beklenebilecek dengesiz bir gelişme olarak nitelendirildiğini, ABD hükümetinin yapabileceği şeyler olsa da dışarıda kalma-

sını tavsiye ediliyordu (Akalın, 2006). Bir sonraki gün İstanbul'da yapılan NATO toplantısı sırasında muhalefet ve gençlik gösterilere hazırlanırken hükümet sıkıyönetim düzeni sağlamak için sokağa çıkma yasağı koydu. Amerikan Büyükelçisi Warren toplantının ikinci günü Ankara'ya geçince, Menderes'e kaygılarını iletmek için toplantıdan ayrıldığı söylentileri yayıldı (Akalın, 2006). NATO toplantısı sonrası 5 Mayıs 1960'da *Fısıltı* gazetesinin verdiği kodla haberi yayınlan Ankara gösterisi de şiddet tedbirlerinin artması dışında bir işlev görmedi (Eroğul, 2003). Ancak iktidar muhalefet gösterilerini bastırmasına rağmen muhalefet konusunda endişeli bir tutum sergilemiyordu. 6 Mayıs 1960 tarihinde ABD Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı telgrafta Büyükelçi Warren Zorlu'nun *öğrenci* gösterilerine büyük destek gelmediğini ve sükunetin genelde egemen olduğunu söylediğini aktarıyordu. Ancak ABD basını ve hükümeti aynı fikirde değildi. 8 Mayıs 1960 tarihli New York Times Menderes'in politikasını değiştirmediği sürece olayların nasıl gelişeceğinin bilinemeyeceğini yazıyordu' (Avcıoğlu, 1968).

Bu eleştirilere karşı Menderes'in verdiği cevap 11 Mayıs tarihinde hiç bir gerekçe göstermeden Meclis'i tatile sokmak ve iki gün sonra da Ege'de bir geziye çıkmak seklinde oldu. İzmir'deki miting Menderes'in güvenini tazeledi:

> 'Şu görülen manzara bir faniye nasip olabilecek mazhariyetlerin en kıymetlisini teşkil etmektedir. Heyecanınızın ve bu ihtişamlı kucaklayışınızın bana telkin ettiği coşkun saadet sonsuzdur. Şimdi onlar, istemeyiz diye haykıranlara biraz tavizkar dahi olsa bir latife ile cevap vermek istiyorum: Kimi istemiyorsun? Bugünkü iktidarı mı? Menderes'i mi? Beni mi? İktidarı iş başına getiren siz değilsiniz ki... Gelin de görün İzmir'de şu muhteşem manzarayı, yüzbinlerce vatandaşımız büyük bir heyecan ve inanışla isteriz diye haykırıyorlar. Bizi bağırlarına basıyorlar...' (aktaran Eroğul, 2003).

Mitinglerdeki halk desteği seçim tarihi ilan etmenin de çelişkileri aşmanın yollarından biri olduğunu düşündürüyor. Ancak 20 Mayıs'ta Menderes Nehru'yu karşılamak üzere Anka-

ra'ya döndü. Aynı zamanda Harbiyelilerin yürüyüşüyle ordu da göstericilerin saflarına katılmıştı (Eroğul, 2003). CIA başkanı Allen Dulles son durumu özetlerken Türkiye'de ordunun bölündüğünü, kıdemli subayların hükümete sadık kalma eğiliminde olduğunu alt kademelerin arada kaldığını. Başbakan Menderes'in halkın hoşnutsuzluğunu gözünde canlandıramadığını belirtir. Durumun daha da kötüleşeceğini, hatta ordunun fiilen duruma el koymasının mümkün olduğunu ileri sürüyordu. CIA CHP'yi zaten yakın takibe almış, CHP hakkında bir rapor hazırlatmıştı. Ankara'daki Büyükelçilik de CHP'lilerle sürekli temas halindeydi.[19]

> 'CIA Menderes'in zalimane idaresi karşısında Türk ordusunda kaynaşma başladığını çok evvelden haber almış ve Washington'a bildirmişti. İhtilalden bir hafta evvel Washington'a gönderilen telgraflarda hükümet darbesinin yakın olduğu belirtilmekteydi... (Menderes) fabrika ve baraj inşaatında o derece müsrif hareket etti ki... ihtilali hazırlayanların çevreleri ile temas temin etmeye muvaffak olan CIA mensupları durumu günü gününe Washington'a bildiriyorlardı. CIA'nin Türk ihtilal hareketini evvelden öğrenmiş olması, CIA düşmanlarının, teşkilatın ihtilalde faal bir rol oynamış bulunduğunu düşünmelerine yol açtı' (Bülent, 1961'den aktaran Yetkin, 1995).

Suphi Gürsoytrak'a göre "ABD ordunun her kesimine, en küçük birimine kadar her yere girmişti, 1960'dan önce... Ordunun büyük küçük bütün birimlerine giren Amerika kuşkusuz istihbarat elemanlarını da yerleştirmişti. Sürekli rapor alıyordu Amerika. Ordu dışındaki devlet kademelerinde de aynı durum olduğuna göre CIA bir yandan ABD Büyükelçiliği bir yandan, soluk alışımızı bile saptıyordu" (Yetkin, 1995).

Toplumsal hegemonyayı sağlayan enflasyonist ve yatırım temelli politikalarla piyasa ve uluslararası kapitalist sistemin gerekleri arasındaki gerilim; siyasi iktidar ve muhalefet arasın-

[19] Fatin Rüştü Zorlu döneminde Dışişleri'nde Ticaret İşleri Genel Müdürü olarak görev yapan eski Milli Savunma Bakanı Hasan Esat Işık da "Menderes ve Fatin Bey'i deviren Amerikalılardır" diyecekti (Yetkin, 1995).

daki gerilim: Batı dünyasına entegrasyon ile Sovyet bloğuyla stratejik ittifak arayışları arasındaki gerilim. Bu gerilimlerin Türkiye tarihinde çözülme anı 27 Mayıs 1960 günü, çözülme biçimi ise askeri darbe oldu.

27 Mayıs Sonrası Değişen İktisat ve Siyaset

Doğan Avcıoğlu 27 Mayıs'ın kısır bir entelektüel ortamda yapıldığını, hareketin lideri, fikirleri ve kadrosu olmadığını, sadece bir anayasa yapma fikri olduğunu ileri sürer. Ancak 27 Mayıs'ı sadece bir askeri müdahale olarak değil, Dışişleri Bakanlığı'nın güvencesi altında yapılmış bir hareket olarak da görmek gerek. 5 Haziran 1960'da Dışişleri Bakanı Selim Sarper NATO'nun eski bir dostu olarak övülüyor. Türkiye'deki darbenin Pakistan'ınkinin benzeri ve Mısır, Irak ve Küba'dakinin de karşıtı olduğunu ortaya koyduğunun altı çiziliyordu.[20] Darbenin ardından Sovyetler Birliği-Türkiye ilişkileri askıya alındı. Sarper'in deyişiyle 'Şimdiye kadar Rusya'dan yapılmasını istediğimiz herhangi bir yardım isteğimiz bulunmadığı gibi bundan sonra da böyle bir istekte bulunmaya niyetli olmadığımızı söyleyebilirim' (aktaran Avcıoğlu, 1974). Darbe sonrası ABD ile Milli Birlik Komitesi (MBK)[21] arasındaki ilişkiler de gelişti. 1960'ın Ağustos'unda MRBM füzeleri yerleştirildi. ABD'nin kaygı duyduğu ve Doğu Anadolu'ya yönelik Rus propaganda yayınları yapan radyo istasyonlarına önlem olarak yeni radyo istasyonları inşa edildi (Yetkin, 1995). Ağustos 1960'da MBK 7000'e yakın subayı emekliye ayırdı. 27 Mayıs yönetiminin önce devlet sonra da adalet bakanı olan Amil Artus anılarında NATO ve ABD'nin direktiflerinin bu durumda kilit rol oynadığını gösteriyordu (Yetkin, 1995).[22]

27 Mayıs ordunun siyasetteki rolünü güvence altına aldı. 1961 Anayasası'nın 3. Maddesi'ne göre MGK 'kanunun gös-

---

[20] Sarper'in ilerleyen dönemde istifa edişinin ayrıntıları için Bkz. Akalın (2006).

[21] Avcıoğlu'nun aktardığına göre 27 Mayıs'tan sonra kurulan MBK'da daha sonra 12 Mart Hükümeti'nde yer alacak olan büyük işveren temsilcileri vardı.

[22] Yetkin (1995) ordunun emekliye ayırmadığı ve terfi ettirdiği subayların 12 Mart ve 12 Eylül döneminde de karşımıza çıkacağını hatırlatır.

terdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarından kuruldu. MGK'ya Cumhurbaşkanı başkanlık eder, bulunmadığı zaman bu görevi başbakan yapar. MGK milli güvenlikle ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere gerekli temel görüşleri Bakanlar Kuruluna bildirir'. Böylece MGK'nın görüş bildirmesine anayasal zemin sağlanıyordu.[23]

Her darbe sonrası sermayenin güvenini tesis etmek için Dünya Bankası'nda yetişmiş uzmanların teknik bilgilerini kullanmak üzere çağrılması geleneğinin ilk adımı 27 Mayıs sonrasında atılmış oldu. 12 Mart sonrası Dünya Bankası'nda çalışmış Attila Karaosmanoğlu'nun, 12 Eylül sonrası Turgut Özal'ın görev alması gibi IMF uzmanı Kemal Kurdaş Türkiye'ye getirildi (Doğan, 1980). Daha önceki dönemde Menderes'le yolları ayrıldıktan sonra Latin Amerika ülkelerinde konsültasyonlar yapan Kurdaş 1960 yılının Aralık ayında Maliye Bakanı oldu. IMF ve Dünya Bankası'yla anlaşan Türkiye, Menderes döneminde reddedilen kredileri almaya hak kazandı.[24]

1960 sonrası ithal ikameci sanayileşmeye dayalı bir planlı ekonomi izlenmeye başlandı. Gelişmiş ülkeler üretim mallarını gelişmekte olan ülkelere satabilmek için gerekli olan finansmanı devletlerarası açılan kredilerle sağlıyordu. Açılan kredilerin içinde proje kredileri önemli bir yer tutuyordu, çünkü bu projeler nedeniyle açılan kredilerle alınan üretim malları kapitalist sistemin azgelişmiş ülkeler için istediği bir sanayileşmenin, montaj sanayinin ortaya çıkmasına neden oluyordu.[25] Yüksek işçi ücretleri iç pazara dönük üretim yapan ekonominin tüketici ihtiyaçlarıyla örtüşüyordu. Bu dönemde kurulan en

---

[23] Emekli askeri Hakim Ümit Kardaş 9 Mayıs 2005 tarihinde Radikal Gazetesinde Neşe Düzel ile röportajında MGK'nın özgüllüğünü şöyle ifade ediyor: 'Bizdeki MGK siyasetin üretildiği, siyasi çözümlerin tartışıldığı bir yer. Asker orada konuşurken siyaset yapıyor ve bir siyasi parti gibi çalışıyor.' Kardaş 1961 ile ortaya çıkan MGK'nın 1971'deki düzenlemeler ve 1982 Anayasası ile daha da güçlendiğini belirtiyor.

[24] 27 Mayıs sonrası 1960 ve 1961 yılları boyunca Amerikandan gelen dış yardımlar hakkındaki ayrıntılı bilgi için Yetkin (s.61).

[25] Uluslararası kapitalist işbölümü içerisinde Türkiye'de demir çelik sanayi kurulmasının nedenlerini anlatan yetkin bir çalışma için Bkz. Seni (1978).

önemli kurum Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) idi. ABD Büyükelçisi Hove Türkiye'ye verilecek yardımları belirten muhtırasında DPT'nin kurulmasını överek ABD'nin memnuniyetini şöyle ifade ediyordu:

> 'Yeni hükümetin başarılı bir ekonomik kalkınmanın katlanılacak büyük çapta fedakarlıklarla mümkün olabileceğini açıkça takdir etmekte olması ve hususi sektörün bu kalkınmada oynayacağı rolü de müdrik bulunarak planlı bir kalkınmaya atfettiği önem, ABD üzerinde çok müspet bir tesir yaratmış ve cesaret vermiştir. Bilhassa Bir Devlet Planlama Dairesi'nin bulunması 1962 yılı için bir intikal planının hazırlanması, beş yıllık bir kalkınma planının hazırlanmasındaki gelişmeleri, vergi mevzuatının yeni baştan düzenlenmesi ve kuvvetlendirilmesi hususunda öngörülen tedbirleri, İktisadi Devlet Teşekküllerinin esaslı bir şekilde gözden geçirilmesi, fiyatlardaki nispi istikrarın devam ettirilmekte olduğunu, Hazine'nin enflasyonist borçlara son vermiş olmasını ve istikrar içinde ilerleme yolunda atılan diğer bütün adımları memnuniyetle müşaade etmekteyiz' (aktaran Avcıoğlu, 1974).

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu bu dönemdeki çalışmaların ürünüdür. Kemal Kurdaş'ın Latin Amerika deneyimlerinden yola çıkarak önerdiği KİT'lerin yeniden organizasyonu öngören 440 sayılı yasa da bu dönemde hazırlandı. Bu dönemde Türkiye Sınai kalkınma Bankası (oldukça TSKB) gelişti ve Koç ve Sabancı gibi holdinglerin büyümesine katkı sundu (Bkz. Parlar, 1997). Merkez Bankası'nın faiz hadleri % 6'dan % 9'a çıkarıldı. 1960 yılında 13.110 milyon olan kredi hacmi 1961'de 8.713 milyona düşürüldü. Bu düşüşün nedeni dağıtılan kredilerin % 50'sini oluşturan Merkez Bankası'nın kredileri kısmasıydı. Küçük bankaların çoğu bu süreçte tasfiye oldu (Yerasimos, 1980). Tarım gelirlerini vergilendirme çalışmaları, tarım kredilerindeki değişiklikler ise seçim sonrasına bırakılacaktı (Yerasimos, 1980).

Sonuç: Kapitalist Devletin Reorganizasyonu Olarak 27 Mayıs

27 Mayıs Türkiye'de yoğunlaşan iktisadi ve siyasi çelişkileri bir süreliğine çözen bir darbedir. Menderes daha uzlaşmacı bir tutum izlese belki de bu darbenin olması için gerekli koşullar yaratılmamış olacak, söz konusu çelişkiler başka bir şekilde çözülecekti. 27 Mayıs sonrası hayata geçirilen politikalar bir önceki dönemdeki enflasyonist politikaları sona erdirdi, sanayi kesiminin daha istikrarlı bir şekilde büyümesine olanak tanıdı, ABD'yi ve uluslararası kurumları memnun eden önlemleri aldı. Göreli bir sanayileşme sağlansa da Türkiye'nin uluslararası kapitalist sistemle olan bağı daha da güçlendi 1960'larda. Ancak 1960'ların politikaları bir dizi yeni çelişkiye yol açacak, darbe sonrası verilen anayasal özgürlükler büyük ölçüde kısıtlanacak, yükselen işçi hareketleri sonraki iki darbeyle bastırılacaktı. Hem iç hem de dış dinamiklerin özgül bir tarihsel momentte birleşmesi sonucu oluşan ve kapitalist devletin reorganizasyonunu sağlayan 27 Mayıs darbesini ilerici sıfatıyla sahiplenmek nasıl mümkün olabilir?

Ahmet Hamdi DİNLER

Kaynakça

Ağaoğlu, S. (1973) *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yıkılış Sebepleri*.

Akalın, C. (2006) *Askerler ve dış Güçler*, Cumhuriyet Yayınları.

Arcayürek, C. (2007) *Derin Devlet*, Detay Yayınları.

Avcıoğlu, D. (1968) *Türkiye'nin Düzeni*, Tekin Yayınları.

Avcıoğlu, D. (1974) *Milli Kurtuluş Tarihi*, Tekin Yayınları.

Aydınoğlu, E. (2007) *Türkiye Solu: 1960-1980*, Versus Yayınları.

Berman, M. (1999) *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, İletişim Yayınları.

Boratav, K. (1998) *Türkiye İktisat Tarihi*, Gerçek Yayınları.

Bostancıoğlu, *Türkiye'nin Sorunları Dizisi*, öncesi ve sonrası

Buğra, A. (19945) *Devlet ve İşadamları*, İletişim Yayınları.

Çavdar, T. (2003) *Türkiye Ekonomisinin Tarihi 1900-1960*, İmge Yayınları.

Çelik, E. (1969) *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*, Gerçek Yayınları.

Doğan, Y. (1980) *IMF Kıskacında Türkiye*, Toplum Yayınları.

Düzel, N. (2005) 'Ümit Kardaş'la Röportaj', *Radikal*, 9 Mayıs 2005.

Eralp, A. (1981) 'Türkiye'de İzlenen İthal İkameci Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye', *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Özel Sayı: Türkiye'de Planlı Gelişmenin Yirmi Yılı, 1960-1980, s. 613-33.

Erdoğan, Z. (1988) '27 Mayıs Tartışmaları', *11. Tez*, Sayı 8.

Eroğlu, C. (2003) *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, İmge Yayınları.

Evans, P. (1979) *Dependent Development: The Alliance of Multinational, State and Local Capital in Brazil*, Princeton University Press.

Gürallar-Yeşilkaya, N. (1999) *Halkevleri: İdeoloji ve Mimarlık*, İletişim Yayınları.

Işıklı, A. (1974) *Sendikacılık ve Siyaset*, Odak Yayınları.

İnsel, A. (1996) *Düzen ve Kalkınma Kıskacında Türkiye*, Ayrıntı Yayınları.

Karaömerlioğlu, A. (2006) *Orada Bir Köy Var Uzakta*, İletişim Yayınları.

Keyder, C. (1993) *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye, 1923-1929*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları

Keyder, C. (1999) *Devlet ve Sınıflar*, İletişim Yayınları.

Küçük, Y. (1975) *Planlama, Kalkınma ve Türkiye*, Bilim Yayınları.

Küçük, Y. (1986) *Türkiye üzerine Tezler*, Tekin Yayınları.

Küçük, Y. (1986) *Türkiye Üzerine Tezler*, Tekin Yayınları.

Offe, C. (1975) 'The Capitalist State and the Problem of Policy Formation', *Stress and Contradiction in Contemporary Capitalism* içinde, Lindberg, L. (der.), Washington DC: Heath.

Oran, B. (2001) *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları.

Özlem, O. (1972) *100 Soruda Türkiye'de Kapitalizmin Gelişimi*, Gerçek Yayınları.

Parla, S. (1997) *Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet*. Biblotek Yayınları.
Seni, N. (1978) *Emperyalist Sistemde Kontrol Sanayi*. Birikim Yayınları.
Sunar, İ. (1983) 'Demokrat Parti ve Popülizm'. *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, böl. 8.
Sülker, K. (1968) *100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri*. Gerçek Yayınları.
Tekeli, İ. ve S. İlkin, (1974) *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı, Türkiye Belgesel İktisat Tarihi*, Ankara.
Timur, T. (1981) *Çok Partili Hayata Geçiş*. İletişim Yayınları.
Yerasimos, S. (1980) *Azgelişmişlik Sürecinde Türkiye*, Gözlem Yayınları.
Yetkin, Ç. (1995) *Türkiye'de Askeri Darbeler ve Amerika*, Ümit Yayınları.
Hakimiyet-i Milliye, 20 Mart 1931
Hakimiyet-i Milliye, 10 Nisan 1931
Hakimiyet-i Milliye, 4 Haziran 1932
Hakimiyet-i Milliye, 28 Ağustos 1932

27 Mayıs Müdahalesinde Ordu'nun Gericilik Algısı ve Gericilik Söylemi Üzerine Bir Değerlendirme

Bu çalışmada, 27 Mayıs 1960 askerî müdahalesinin temel nedenleri arasında sayılan ve müdahalenin meşrûiyet dayanaklarından birini oluşturan "gericilik" tehdidi söylemi, ordu ve siyaset ilişkisi bakımından ele alınmıştır. Ordu'nun siyasal alana askerî müdahalelerinde "gericilik" tehlikesi söyleminin süreklilik kazanmış olduğu görülmektedir. Bu süreklilik, Osmanlı Devleti'nin modernleşme ve modern Türkiye'nin çağdaşlaşma süreci ile ilişkilendirilebilir. Bu ilişkinin temelinde, Ordu'nun kendisini tanımlarken kullandığı devrimci/ilerici ve kurucu kimliğinin etkili olduğu söylenebilir. 31 Mart Ayaklanması ile ortaya çıkan "gericilik" tehdidinin Hareket Ordusu'na müdahale meşrûiyeti sağlamış olması gibi, 27 Mayıs, 12 Eylül ve 28 Şubat askerî müdahalelerinde de gericilik söylemi benzer bir meşrûiyet aracı olarak kullanılmıştır. Bu durum, "gericilik" tehdidinin Ordu'nun askerî müdahalelerine meşrûiyet sağlayan bir araç haline dönüştüğünü göstermektedir.

"Gericilik" tehdidinin Ordu'nun askerî müdahalelerinde müdahale nedenleri arasında gösterilmesi, siyasî meşrûiyet kaynaklarından biri olduğu düşüncesini desteklemektedir. Bu durum, çalışmada müdahalenin özellikle "gericilik" kavramı üzerinden değerlendirilmesinin temel nedenini oluşturmuştur. Ordu'nun "gericilik" nitelendirmesi ile ne ifade etmek istediği ya da "gericilik" kavramının Ordu için ne ifade ettiği; Türkiye'de siyasal bir söylem olarak çoğu zaman Ordu tarafından

kullanılan bu kavramın söylem ya da slogan haline dönüştürülmeden değerlendirildiğinde ne anlama geldiği soruları, çalışmanın ana çerçevesini oluşturmuştur. Bu soruların Ordu ve "gericilik" tehdidi söyleminin daha açık biçimde değerlendirilebilmesi için önem taşıdığı düşünülmektedir. Ayrıca, çeşitli siyasal söylemler içinde yer alan muhafazakârlık, gericilik ve ilericilik kavramlarının kuramsal anlamları ile pratik anlamları arasında gözlemlenen farklılık, çalışmada bu kavramların daha net biçimde açıklanması gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. 27 Mayıs müdahalesi sürecinde Ordu'nun gericilik algısının temel kaynaklarına ve gericilik söyleminin değerlendirmesine geçmeden önce müdahale genel hatları ile aktarılmaya çalışılmıştır.

27 Mayıs 1960 Askerî Müdahalesi

27 Mayıs 1960 tarihinde Ordu, Millî Birlik Komitesi[1] (MBK) aracılığıyla yönetime el koymuştur. Ankara Radyosu'nda okunan bildiride, *"...bugün demokrasinin içine düştüğü buhran ve müessif hadiseler dolayısıyla ve kardeş kavgasına meydan vermemek maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresini ele almıştır..."* (Tunçkanat, 1996: 266) denilerek darbenin temel nedeni açıklanmıştır. Bildiri, Ordu'da yaşanan ılımlılar/radikaller ayrışması içerisinde radikalleri temsil eden Albay Alparslan Türkeş'e okutulmuş, böylece darbenin önünü yanlısı olmadığı mesajı iletilmeye çalışılmıştır (bkz. Ahmad, 2007).

27 Mayıs askerî müdahalesinin sebepleri hakkında farklı değerlendirmeler yapılmaktadır. Örneğin, Demokrat Parti'nin (DP), basın, aydınlar ve üniversiteler üzerinde kurduğu baskı rejimi (Ünsaldı, 2005: 70), seçmene yapılan siyasî baskılar (Özdağ, 1997: 59), DP'nin Türk ulusuna ait ahlâkî değerlerin yerine para kazanmayı yücelten "gayri ahlâkî" maddî değerleri koyması (Ahmad, 2008: 152) ya da DP iktidarı sırasında İs-

[1] 27 Mayıs müdahalesi öncesinde silahlı kuvvetlerde belirginleşen farklı gruplardan gelen 38 üyeden oluşan komite, ılımlılar ve radikaller olarak ifade edilen ayrışmanın bir sentezi niteliğindedir (Akyaz, 2006: 132). MBK üyeleri, 1961 Anayasası ile 12 Eylül 1980'e kadar "yaşam boyu senatör" olmuşlar. 27 Mayıs'tan sonra yapılan genel seçimle birlikte bu üyeler, Tabi Senatörler Meclis Grubunu oluşturmuşlardır (Arcayürek, 1984: 114).

lâm'ın yeniden siyasal yaşam içerisinde aktif hale gelmesi, müdahalenin temel nedenleri arasında ifade edilmiştir. Bu nedenlerin yanı sıra, DP dönemi Kemalizm ideolojisinden ayrılışı ifade etmiş, popülist bir tutumla devrimlerin bir kısmı halka mâl edilirken bir kısmının ise dışlanmış (Özdağ, 1997: 55) olması, DP'nin Atatürk devrimlerinin karşısında konumlandırılmasına dayanak sağlamıştır. DP'nin toplumsal kutuplaşmaları desteklemesi bakımından Vatan Cephesi gibi siyasal uygulamalarının da 27 Mayıs'a giden süreçte olumsuz etkileri olmuştur. Bu nedenlerin tamamı birlikte ele alındığında, 27 Mayıs'a yaklaşan süreçte DP'nin siyasi meşrûiyetinin giderek zayıflamış olduğu söylenebilir.

İlk bakışta, müdahaleyi, meşrûiyetini kaybeden iktidarın askerî darbe ile devrilmesi olarak değerlendirmek mümkündür. Ancak, askerî müdahaleyi ilk önce DP'nin anti-demokratik uygulamalarına dayandıran Millî Birlik Komitesi, müdahalenin üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra, müdahalenin "ülkede yükselen kardeş kavgasını engellemek" amacıyla gerçekleştirildiğini vurgulayarak müdahaleyi hazırlayan ortamın oluşmasında CHP'ye de sorumluluk yüklemiştir. Böylelikle MBK, bir taraftan kendisini siyaset üstü bir konuma yerleştirirken diğer taraftan da Ordu içinde giderek sesleri yükselen radikal grubun olası yeni bir darbe girişimini engellemeye çalışmıştır (Özdağ, 1997).

Darbenin en belirgin sonucu, Demokrat Parti iktidarının son bulması olmuştur. Müdahale sonrasında Ordu'nun yönetimi ele geçirmesi olumlu karşılanmıştır. Bunun nedeni, Ordu içerisindeki subay kadrolarının halka yakın duruşu ve darbenin askerî hiyerarşi dışı bir örgütlenme içinde gerçekleştirilmiş olmasıdır (bkz. Akyaz, 2006). Sol örgütler, basın, üniversiteler müdahaleye olumlu yaklaşmışlar ve müdahaleyi desteklemişlerdir. Ekonomik anlamda tarım odaklı gelişme politikaları yerine devlet destekli sanayileşme politikalarını destekleyecek yeni bir hükümetin kurulacağına dair düşünce, iş çevrelerinin de müdahaleyi desteklemesini sağlamıştır (Ünsaldı, 2005: 70). Darbe bildirisinde Ordu'nun NATO ve CENTO'ya olan bağlılıklarının sürdürüleceği ifâdesi, ABD'nin olası bir müdahalesi için güvence olarak algılanmıştır (bkz. Ünsaldı, 2005).

27 Mayıs müdahalesi değerlendirilirken dönemin siyasî gelişmeleri bakımından Ordu'nun geleneksel olarak rejimin kurucusu ve koruyucusu rolü, İnönü'nün 27 Mayıs öncesi yapmış olduğu konuşmalar ve aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) programı ile darbe sonrasında gerçekleştirilen reformlar, darbenin CHP lehine yapıldığı ve iktidarın İnönü'ye teslim edileceği düşüncelerinin yayılmasına neden olmuştur. Bu açıdan darbe, CHP'nin kazançlı çıkacağı, DP'nin ortadan kaldırılması için girişilen bir proje olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, DP'nin siyasî mirasını üstlenecek olan Süleyman Demirel'in 27 Mayıs'a bakışı, *"CHP lehine DP'nin Ordu tarafından ezilmesidir. Hepsi bundan ibarettir"* (Ünsaldı, 2005: 71) şeklindedir. Bu açıdan bakıldığında, 28 Mayıs'ta Cemal Gürsel'in İsmet İnönü'ye, "Emirleriniz bizim için peygamber buyruğudur, Paşam" (Özdağ, 1997: 252) gibi bir ifade kullanması, Ordu ve İnönü arasındaki yakın ilişkiyi desteklemektedir. Ayrıca, darbe sonrasında, CHP'nin teşkilatlarına yolladığı genelgede MBK'nın "iyi niyetli" olduğuna yönelik inancın dile getirilmesi ve bu süreçte komitenin desteklenmesinin istenmesi de bu ilişkiyi doğrular niteliktedir (Özdağ, 1997: 252). Ancak, İnönü'nün müdahale sonrasında biran önce seçimlerin yapılması konusunda Gürsel'i yönlendirmesi ve radikallerin CHP ile Ordu'nun birlikteliği yakıştırmasından rahatsız olması, Ordu ve İnönü'nün arasını açmıştır. Gürsel, İnönü'nün kendisine telkin ettiği "biran önce seçimlere gidilmesi gerektiği görüşüne" ilişkin olarak, "Paşa, gerdeğe girecek kızlar gibi seçim istiyor... İsmet Paşa'yı gözümüzde büyütmüşüz!" dediği ifade edilmektedir (Arcayürek, 1984: 201). İlerleyen zamanda MBK'nın müdahaleye yönelen siyasîleşme suçlamalarından kendisini uzaklaştırmaya çalıştığı görülmektedir. Müdahale bir taraftan özerkleştirilirken diğer taraftan da içlerinde Alparslan Türkeş gibi askerî yönetimin sürdürülmesi gerektiğini savunan radikal subayların bulunduğu grup kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır.

Ordu'da etkisi giderek artan radikal grup, meşruiyetini siyasî partilerin oy tutkusu dolayısıyla yönetimi işindeki beceriksizliğine dayandırmış, kendisini partiler üstü bir yerde konumlandırmış ve "devlet idaresini ıslah" etme görevini yüklenmiş-

tir. Bu grup, müdahaleyi bir devrim olarak yorumlamıştır. Ülkede inkılâplar oturana kadar ve demokratik yönetime geçmek için gerekli koşullar oluşana kadar Ordu'nun yönetimde kalması gerektiği savunulmuştur (bkz. Özdağ, 1997: 291). Radikal grubun etkisinin artması her ne kadar müdahalenin İnönü'nün ileri sürdüğü gibi "DP'nin baskı rejimine karşı yapılmış bir hükümet darbesi" olduğu fikrini zayıflatsa da radikallerin Ordu'dan tasfiyesi ile Gürsel Ordu'ya hâkim olmaya başlamış ve İnönü ile yeniden yakınlaşmıştır. 15 Ekim seçimlerinden sonra Adalet Partisi'nin beklenenden oldukça fazla oy alması ve 21 Ekim Protokolü Ordu'nun yeniden müdahale edeceği korkusunu yaratmış, Ordu'nun siyasal alandaki baskısı Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı seçilmesi sürecinde yeniden etkili olmuştur. AP'nin cumhurbaşkanı adayı Ali Fuat Başgil adaylıktan geri çektirilmiş (Arcayürek, 1984: 147), İnönü'den de Cumhurbaşkanlığı'na aday olmaması ve CHP'nin de Gürsel'i desteklemesi istenmiştir. İnönü bu teklifi cumhurbaşkanının halkoyu ile seçilmemesi şartı ile kabul etmiştir (Özdağ, 1997: 350). 21 Ekim Protokolü ile siyaset üzerinde oluşturulan baskı, 27 Mayıs'ın Ordu'nun siyasal alanda siyasal bir taraf olarak kurumsallaşması sürecinin başladığının önemli bir göstergesi olmuştur.

27 Mayıs darbesi özellikle DP kadroları tarafından antidemokratik bir müdahale olarak görülürken, cumhuriyetçi kesim ve solun bir bölümü için, "DP'nin himayesinde yükselen burjuvaziye ve muhafazakâr kitleye karşı 'ilerici' bir darbe" olarak düşünülmüş (Cizre, 2006: 168) ve desteklenmiştir. Kendisini laik ve cumhuriyetçi olarak tanımlayan sivil kesim, 27 Mayıs müdahalesini laiklik karşıtı ve gerici hareketlerin çatısı olarak görülen Demokrat Parti'ye karşı yapılmış bir darbe olarak kabul ederek laiklik ve cumhuriyetçilik ekseninde Ordu ile arasındaki bağı güçlendirmiştir. Akyaz'ın (2006: 180), "*... 27 Mayıs müdahalesinde genç subayları siyasî iktidara karşı gizli örgütlenmelere götüren nedenlerden önemli birisi bu subaylarda yer eden, iktidar partisinin, Atatürk devrimlerine, özellikle laikliğe karşı tavır almış olduğu inancıydı*" ifâdesi, Ordu'nun laiklik ve Atatürk ilkelerinin tehlikede olduğuna ilişkin inancının DP'ye karşı girişilen gizli örgütlenmeler süre-

cinde etkili olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, DP'ye karşı Ordu içinde 1956 yılında kurulan gizli örgütlenmelerden birinin adı "Atatürkçüler Cemiyeti"dir ve bu cemiyet, devletin yanı sıra, devletle özdeşleştirilen Atatürkçülüğü korumak amacını da taşımıştır (bkz. Akyaz, 2006).

Ordu'nun; rejimin ve Atatürkçülüğün korunması sorumluluğunu kendisinde görmesinin nedenleri arasında Atatürkçülük söylemi[2]'nin kendisine kazandıracağı meşruiyetin göz önünde bulundurulmasının yanı sıra, DP'nin siyasî karar ve uygulamalarının da etkili olduğu söylenebilir. Ordu ile DP arasında laiklik ve gericilik üzerinden oluşan karşıtlıkların çatışmaya dönüşmesinde DP'nin kendi tabanına gerçek anlamıyla gerici referanslar ile seslenmesinin etkili olduğu düşünülebilir. "Siz isterseniz hilafeti bile getirirsiniz!" şeklindeki ifadede hilafete referansla halkın nasıl bir güce sahip olduğunun aktarılması bu söylemlerden biri olarak kabul edilebilir. Her ne kadar Menderes, bu ifadeyi kullandığı konuşmasında kendisine yönelen "diktatörlük" suçlamalarından kurtulmayı hedeflemiş olsa da, bu söylem kendisine yönelen diktatörlük iddialarını doğrular nitelikte olmuştur. Bu ve benzeri söylemler, özellikle Ordu ve cumhuriyetçi kesim tarafından ileri sürülen; demokrasinin rejimi değiştirmek için kullanılan bir araç olduğu şeklindeki argümanları da desteklemiştir.

Darbenin temel sonuçları arasında ilk olarak DP'nin kapatılması, sonrasında ise DP'ye destek veren kişilerin devlet kadrolarından uzaklaştırılması görülmektedir. Örneğin, DP ile ilişkili olduğu düşünülen askerlerden 255 general ve amiralden 235'i ve 3381 üst rütbeli subay, DP iktidarı süresince 50 gene-

[2] Atatürkçülüğün, devrimcilikle özdeşleştirilmesi bakımından sağladığı kuruculuk vazifesinin yanı sıra bu söylemin Türkiye'de siyasal hareketlerin meşrulaştırılmasında önemli bir kaynak olduğu söylenebilir. Bu kaynağın özellikle 27 Mayıs müdahalesiyle başlayan süreçte giderek popüler hale geldiği gözlemlenebilir. Akyaz (2006: 180), Atatürkçülüğün bu hali için "Resmî Atatürkçülük" olarak ifade etmektedir. Bu düşünceye göre, "Atatürk sağ olsaydı..." ile başlayan cümleler, Atatürkçülük söyleminin temel dayanak noktasını oluşturmaktadır. "Atatürk sağ olsaydı..." söyleminin doruk noktaya ulaştığı dönem için 12 Eylül 1980 darbesi ile başlayan dönemi örnek vermek mümkündür. Bu söylemin kullanıldığı bir diğer üç örnek de Refah Partisi'nin "Atatürk yaşasaydı Refahlı olurdu" söylemidir (Çakır, 1994: 13).

ral kadrosu bulunması gerekirken 240 general kadrosu açılması dolayısıyla Ordu'nun DP'nin şahsi menfaatlerine alet edildiği ileri sürülerek, zorunlu olarak emekli edilmiştir (bkz. Özdağ, 1997: 308). Çeşitli üniversitelerden 147 öğretim üyesi, MBK tarafından tembel, yeteneksiz ve reform düşmanı olmak (Kırçak, 1993: 106) suçlamalarıyla görevlerinden alınmıştır. Özdağ (1997), bu suçlamaların diğer üniversite mensuplarından geldiğini ifade etmektedir.[3] Bu dönemde MBK'nın, "suçluları" cezalandıran bir "devrim komitesi" olarak işlev gördüğünü düşünmek mümkündür. Bu tasfiye hareketi MBK'ye yönelik eleştirilerin artmasına neden olmuş ve Ordu'nun konumunu sorgulayan fikirler ortaya çıkmıştır. Tasfiye hareketi öğrenciler tarafından da protesto edilmiştir. Yassıada mahkemelerinde yargılanan eski başbakan Adnan Menderes ve devlet adamları Fatin Rüştü Zorlu ile Hasan Polatkan idam edilmiş[4], DP kadrolarından 31 kişi müebbet, 402 kişi de 2 ile 20 yıl arasında hapis cezasına çarptırılmıştır (Ünsaldı, 2005: 71). 1961 Anayasası ile işçilere, üniversitelere ve basına yönelik birtakım özgürlükçü, sosyal ve demokratik haklar getirilmiştir. Ayrıca, millî güvenlik kurulu, devlet planlama teşkilatı ve Anayasa Mahkemesi gibi kurumlar oluşturulmuştur.

27 Mayıs Müdahalesi açısından Demokrat Parti ve Ordu'nun "Gericilik" Nitelendirmesinin Temel Dayanakları

27 Mayıs müdahalesini gerçekleştiren askerî kadronun algısında "gericilik" kavramı ile Demokrat Parti nasıl ilişkilendirilmektedir? "Gericilik" nitelendirmesi ile ne ifade edilmektedir? Bu nitelendirmenin oluşumunda ve gericilik ile DP arasındaki bağın inşa edilmesinde öncelikli olarak Demokrat Parti'nin iktidara geldikten sonra aldığı kararlar ve uygulamalarının etkili olduğu söylenebilir. Çünkü Demokrat Parti'nin rejimin laiklik anlayışı açısından meşruiyetini yitirmesinin nedenleri

[3] bkz. Özdağ: 1997: 354-361

[4] Bu süreçte infazın yapılacağı gün İnönü, Gürsel'e Menderes'in affedilmesi için bir mektup gönderdiği; ayrıca, Pakistan Devlet Başkanı'nın da, "Bırakınız ben alayım, ülkeme gelip yaşasın." dediği, ancak infazın gerçekleştirilmemesinin orduda huzursuzluk yaratacağı düşüncesiyle engellenmediği ifade edilmektedir (Arcayürek, 1984: 561).

bu süreçte yer alan söylem ve uygulamalarından kaynaklanmaktadır. Bu uygulamalara referansla yapılan "gericilik" tanımına dayanarak DP gericilik ile nitelendirilmektedir. Sorunun "gericilik" ile ne ifade edilmek istendiği kısmı, gericiliğin gayri meşrû bir siyasal hareket olarak değerlendirilmesi sürecine dayanmakta ve gericiliğin söylemleşmesi ile karşı siyasal hareketin meşrûiyetinin ortadan kaldırılması için araçsallaşması durumuna odaklanmaktadır.

Türkiye'de tek partili, millî şeflik döneminden; çok partili "demokratik" hayata geçişle meydana gelen liberal değişim, dünya ile etkileşimin arttığı daha özgürlükçü bir dönüşümü beraberinde getirmiş, ancak bu değişimle birlikte muhafazakâr siyasî hareketin etkinliği de artmıştır. DP bir yandan tek parti rejimine karşı demokratik bir değişimi ifade ederken diğer taraftan da cumhuriyet devrimi ve Kemalizm'e karşı mesafeli olmuş, "Yeter! Söz Milletin" sloganı ile bir taraftan muhafazakâr bir parti görünümünde milletin değerleri adına iktidara yönelirken diğer taraftan varolan millet ile cumhuriyet devrimlerinin idealindeki millet arasında "alternatif bir millet tanımı" yapmıştır (bkz. Mert, 2006: 314). Ordu tarafından, Kemalizm ve devrimlere güç veren bütünlüğün, tutan ve tutmayan devrimler ayrımıyla (Özdağ, 1997: 55) bozulduğu düşüncesi savunulmuştur. DP ise tek parti döneminde milletin manevî değerlerinin yok sayıldığı söylemini sürdürmüştür. Bu süreçte DP'ye yönelen "gericilik" suçlamalarına karşı CHP'nin 1947 Kurultayı'nda siyasî kaygılar ile başlattığı siyasal İslâmî yönelim, DP'yi kendi dini-siyasal uygulamaları ve söylemleri bakımından rahatlatmıştır.

DP'nin "Millete mâl olmamış devrimler"e referans veren söylemlerinde ve uygulamalarında laiklik yönünde yapılan reformların bazılarının millet tarafından benimsenmediğine gönderme yapılmıştır. Bu ayrım, DP'nin laiklik açısından meşrûiyetinin zayıflamasındaki nedenlerden biri olmuştur. Aynı zamanda DP'nin iktidara gelişinin ilk yıllarından başlayarak genel hatlarıyla din derslerinin ilkokul programına konması, İmam-Hatip okullarının açılması, din eğitiminin ortaokul programına konması, İstanbul'da bir Yüksek İslâm Enstitüsü'nün açılması, cami sayısının artırılması, Kuran kurslarının açılma-

sı, ezanın yeniden Arapça okutulması uygulamaları (Tekin, 2005: 657), DP'nin laiklik karşıtı ve karşı devrimci bir siyasî hareket olarak algılanmasında etkili olmuştur. DP'nin iktidar dönemi İslâmî hareketin, basın aracılığıyla fikir hayatında da kendisini rahatça ifade edebildiği bir dönem olmuştur (Subaşı, 2005: 217). Demokrat Parti'nin son yıllarına gelinirken genel seçimler öncesinde Menderes'in Adana'da yaptığı konuşmasında "İstanbul'u ikinci bir Mekke, Eyüp Sultan Camiini de ikinci bir Kabe yapacağız" (Kırçak, 1993: 58) şeklindeki din vurgulu seçim vaatleri de DP'nin laiklik karşıtlığı çizgisine yerleştirilmesinin temel nedenleri arasında yer almıştır. Bu uygulamalar ve söylemler[5] laiklik açısından DP'ye yönelen muhalif söylemin temel dayanak noktalarını oluşturmuş, 27 Mayıs'ta da Ordu'nun "gericilik" nitelendirmesini güçlendiren referanslar olarak ortaya çıkmıştır.

Muhafazakâr ve "siyasal İslâmcı" kesimin DP'nin çatısı altında sisteme katılması 27 Mayıs'ı gerçekleştiren kadronun gözünde DP'nin gerici olduğuna yönelik referanslarından bir diğeri olmuştur. Burada "siyasal İslâm" ifadesi ile anlatılmak istenen kesim; ulus-devlet ve laikliğe karşı olan, siyasî söylemlerini İslâm'a dayandıran, taraftar tabanlarını geliştirmek için dini kurumlardan ve cemaatlerden yararlanan, geleneksel yaşam biçimini benimseyen, kendi içerisinde bir organizma haline dönüşerek devleti ve onun kurumlarını gayri meşrû gören siyasî hareketi içine alan kesimdir. İslâmî hareketin siyasallaşması ve tepkiselleşmesi sürecinde, Ahmet Çiğdem'in (2005: 28) de işaret ettiği gibi, cumhuriyet rejimi ile İslâmcı hareketin yaşadığı gerilim ilişkisinden söz edilebilir. Örneğin Said-i Nursî, Millî Mücadele'ye katılmış ancak Cumhuriyet döneminde "pozitivizm ve din konusundaki şüpheciliğin, İslâm için en büyük tehlike olduğunu düşünerek" (Yavuz, 2005: 266) Kemalist *rejimle çatışmıştır*. Cumhuriyet döneminin kamusal alanı kapsayan radikal bir değişim anlayışına karşı Nursî, topluma "özel alanı kuşatan bir din eğitimi vermek" anlayışını benimsemiş, bu sayede "özel alanda dinibütün, sağlam imanlı

[5] DP'ye yönelen gericilik nitelendirmesine neden olan söylem ve uygulamalar için ayrıca bakınız: "Türkiye'de Gericilik".

fertler yetiştirildiği müddetçe" (Yavuz, 2005: 267) kamusal alandaki çabaların geçersiz kalacağına işaret etmiştir. Said-i Nursî, "siyasetçiden dindar olmayacağını" savunmuş olsa da, kaybolan dini değerleri yerine koymaya yönelik bir amaç için yapılacak olan siyaseti meşrû görmüş ve Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) karşısında açıkça Demokrat Parti (DP)'yi desteklemiştir (Yavuz, 2005: 268). Ayrıca, Said-i Nursî'nin Celal Bayar ve Adnan Menderes'e "üniversitelerde 'nur medreseleri'nin açılması" için yazdığı mektup da (Özek, 1964) bu ilişkiyi destekler niteliktedir. Demokrat Parti ile Nurculuk arasında kurulan ilişki, Ordu'nun gericilik söyleminin oluşmasında önemli bir etken olmuştur. 1960'ta Said-i Nursî'nin mezarının siyasî sembol haline dönüşebileceği düşünülerek, mezarın askerler tarafından, bilinmeyen bir yere götürüldüğüne yönelik iddialar da (akt. Yavuz, 2005: 268) bu gerilimin varlığını desteklemektedir.

Demokrat Parti'nin Atatürk devrimlerine ve onun devrimci zihniyetine karşı olduğuna dair düşünce, rejim içerisinde DP'nin bir diğer meşruiyet problemi olarak ortaya çıkmıştır. Ordu'nun ve ona destek veren sivil kesimin DP'ye yönelik "gerici" nitelemesinde, Kemalist devrimin tamamlanması için girişilen sosyal ve ekonomik reformların durdurulması da önemli bir yere sahip olmuştur. Demokratik zihniyetin oturması sürecinde gerekli olduğu düşünülen temel girişimlerden Köy Enstitüleri'nin kapatılması, toprak reformunu gerçekleştireceği inanılan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun uygulanmaması ve özellikle DP'nin kurucu kadrosu tarafından bu girişimlerin sert biçimde eleştirilmesi (Albayrak, 2004), Atatürk'e ve rejime yönelik gerici bir hareket olarak düşünülmüştür.

Her ne kadar, devrimci zihniyetten dönüşe örnek olarak CHP'nin 1947 Kurultayı ve CHP'nin sosyo-ekonomik politikaları gösterilse de, CHP'nin Atatürkçülük söylemi ve onun Atatürk'ün partisi olma yönündeki psikolojik avantajı ile CHP, bu tartışmalar içerisinde kendiliğinden ilericiliğin tarafında görünmektedir. CHP'nin durumuna benzer bir durum, Ordu için de geçerlidir. Ordu da cumhuriyetin kurucu ve koruyucu unsuru, Atatürkçülüğün ve devrimciliğin simgesi olarak görülmüştür. Oysa ki, 27 Mayıs sonrasında, Milli Birlik Komite-

si'nin bir sözcüsü. Türk ulusunun kurtuluşunda imamların rolünü vurgulamış. MBK'nın din konusundaki genel eğilimi, DP'nin İslâmî söylem ve uygulamalarına dayandırılan "gericilik" söylemi karşısında. Ordu'nun kendi söylem ve uygulamalarında İslâm'a yeni bir rol vermesi yönünde olmuştur (Ahmad, 2007: 476). Gürsel'in, Malatya'daki konuşmasında İslâm'a yaptığı referanslarda İslâm'ı, inanç bazında ancak siyasal ve ekonomik alanda devletin ve milletin çıkarları doğrultusunda halkı yönlendirecek işlevselliğe sahip millî bir araç olarak gördüğü aktarılmıştır (Ahmad, 2007: 476). Devletin kontrolünde pozitif bir İslâm anlayışı övülmüştür. "İslâm'ın inanç bazında değerlendirilmesi" ifadesi ile daha çok rejime karşı tepkiselleşmeyen bir İslâmî inanç kabul görmüştür: *"İslâm çalışmamızı emreder.", "Geriliğimizden dini sorumlu tutanlar yanılıyorlar. Hayır, geriliğimizin nedeni dinimiz değil, dinimizi bize yanlış tanıtanlardır. İslâm, dünyadaki en kutsal, en yapıcı, en dinamik ve en güçlü dindir."* (Ahmad, 2007: 476) İslâm'ın inanç bazındaki yorumları, dinin devletin ve milletin ideal amaçları doğrultusunda yardımcı bir araç olarak kullanılması ve dinin değişen dünyaya bu sayede ayak uydurması gerektiğine işaret etmektedir. Bu tanıma uyan meşrû bir din anlayışının cumhuriyetin idealindeki din anlayışı olduğu söylenebilir.[9] Gürsel din konusunda doğru şekilde bilgilendirilen halkın Kuran'ın ve ezanın Türkçeleşmesi gibi dinde reform isteklerinin ileride kendisinin talebi olacağını da ifade etmiştir (Ahmad, 2007: 477). Millî Birlik Komitesi'nin 35 Numaralı tebliği de komitenin ezanın Türkçe okunması konusundaki fikirlerini ifade etmektedir. Bu tebliğde "... bazı şahıslar tarafından yapılan, ezan ve Kuran'ın Türkçe okutulması gibi, va-

---

[9] Dinin kitleleri yönlendirme işlevi gerici ve muhafazakâr hareketlerde kullanılmakla birlikte, cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk'ün hazırlattığı Cuma hutbelerinde de görülmektedir. Örneğin: Tayyare Cemiyetine Yardım başlığıyla hazırlanan hutbede, dinin modernleşme sürecindeki katkısına ve millî unsurlara yapılan vurguya işaret edilmiştir. Kuran'ın Enfal suresinden hareketle, günün gelişen teknolojisine dikkat çekilerek devletin uçak işinde maddî yardıma ihtiyacı olduğu ifade edilmiş ve "Ey müslümanlar! Halinize göre paranızı pulunuzu sakın bu uğurda esirgemeyin... böylelikle tayyareciliğimiz ilerlesin... yoksa adamın ne dünyası dünyâ, ne de ahireti ahiret olur." (Usta, 2005: 28-30) denilmiştir.

tandaşlarımızın zihinlerinde yanlış kanaatler uyandıracak istidattaki, beyan, tefsir ve propagandaların, hiçbir suretle MBK'nın fikirlerini ifade etmediğine" işaret edilmiştir. Ancak, MBK'nın dine karşı bu çekingen tutumu Ordu'daki bazı subaylar tarafından olumsuz karşılanmıştır (Tunçkanat, 1996: 323)

"Gericilik" Kavramının 27 Mayıs Hareketi İçindeki Yeri ve Kavramın Söyleme Dönüşmesi

27 Mayıs sürecinde Ordu'nun "gericilik" söylemi, özellikle "din sömürüsü" argümanına paralel olarak gelişmiştir. Her ne kadar, kuramsal olarak gericilik kavramı muhafazakârlığın köktenci ve tepkisel tarafını oluştursa da, kavram pratikte dinin siyasal amaçlara alet edilmesi anlamında kullanılagelmiştir. Örneğin, 27 Nisan 1960'dan, 27 Mayıs 1960'a kadar geçen darbe öncesi gergin dönemde, Cemal Gürsel'in Millî Savunma Bakanı Ethem Menderes'e 3 Mayıs 1960'da Ordu'nun siyasallaştırılması ve ülkenin son durumu üzerine yazdığı mektupta yapılan uyarılardan biri, "din sömürücülüğünden vazgeçilmesi" gerektiği konusu üzerinedir (Tansel, 1960: 15). Benzer şekilde MBK, 25 Temmuz'da yayınladığı bildiride, *"dinin siyasetten ayrılması gerektiği öngörülmekle birlikte, komitenin Müslümanlığa karşı çıkmadığı açıklanmıştır"*, ancak bu bildiri ile dine karşı çıkmama ifadesinin "nurcular" tarafından kötüye kullanılacağı düşünülmüş ve içişleri bakanlığının gericilik tehdidine karşı yaptığı açıklamada tüm irtica hareketlerinin başının ezileceği ifade edilmiştir (Kırçak, 1993: 101).

27 Mayıs hareketi içinde Ordu, ilericilik çizgisi içinde kendisini konumlandırmıştır. Laiklik ilkesinden ve cumhuriyetin kazanımlarından bir kopuşa karşı 27 Mayıs, bu ilkelerin yeniden kurulmasını sağlayan ve halka özgürlük kazandıran bir hareket olarak ifade edilmiştir. Cemal Gürsel'in 1961 Anayasası hazırlanırken öğretim üyelerine yaptığı konuşma sırasında Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun Gürsel'e, *"Anayasa'da yer alınasını istediğiniz belirli bir ilke var mı?"* sorusuna verdiği yanıt: *"Öyle bir anayasa yapınız ki, Türk ulusu bir daha hürriyet mücadelesi yapmak gereğini duymasın; iktidar dâhil hiçbir güç, dini siyasete alet edemesin ve bu ülkede laikliğin kılına*

dokunulamasın" olmuştur (Özdağ, 1997: 237). Gürsel'in bu konuşmasında Ordu'nun özgürlük ve laikliğe zarar veren hareketlere karşı kendisini siyasal düzeni garanti altına alan, koruyan, kollayan bir güç olarak gördüğü ve tam da bu söylem üzerinde kendisine meşruiyet kazandırdığı görülmektedir. Gürsel, 6 Ocak 1961'de Kurucu Meclis'in açılışı için hazırladığı söylevde de ülkenin demokrasi tecrübesi sürecinde, *"Milleti bir kere daha geriye döndürülmüş, varlığının teminatı olan Atatürk inkılâpları birer birer hiçe sayılarak gerici zümrelerin çoğalmasına... böylece memlekette ilmin ışığı yerine taassubun kara görüşlerinin... hâkim olmaya başladığına"* (Tunçkanat, 1996: 333) işaret edilmiştir. Cemal Gürsel ve Alparslan Türkeş'in konuşmalarında da birçok kez DP dönemi, "gericiliğin atağa geçirildiği dönem" olarak vurgulanmış, sembolik olarak da en basit haliyle "çarşafın yayılmasının bu durumun bir göstergesi olduğu" ileri sürülmüştür (Özdağ, 1997: 292).

Türkeş, DP'nin Atatürk devrimlerine "öncelikle ezanı Arapça okutmakla ihanete başladığı" ve *"Türk camiinde Türkçe Kuran okunması gerektiği"* görüşüne sahip olmuştur (Özdağ, 1997: 293). Gürsel'in tarikatlar içinde çeşitli düşünceleri olduğu, tarikat liderleri ve *"softaları göndereceğ bir ada aradığı"* ileri sürülmüştür (Özdağ, 1997: 314). Müdahalenin kurumsallaşma sürecinde kurulan Türk Kültür Dernekleri'ne yüklenen ilerici beklentilerden biri de *"köylerimizde mistik bir yaşayışın içine sürüklemek suretiyle avareliğe sevk edilen vatandaşlarımızı uyarma"* ve gericiliğe karşı derneklerin halkı bilgilendirmesi beklentisi olmuştur. Gericiliğin desteklenme süreci, sadece dini içerikli söylemleri değil, eğitim ve tarım reformlarının engellenmesi sürecini de kapsamıştır. Bu gerici hareketlere karşı 27 Mayıs ve Millî Birlik Komitesi, "Atatürk devriminin ikinci dalgası" olarak ifade edilmiştir. Ordu kendisini, II. Kuvay-i Milliye nesli olarak ifade etmiştir (bkz. Özdağ, 1997: 318).

Ancak, Ordu'nun ve CHP lideri İsmet İnönü'nün siyasal alanda böyle bir dönüşümün gerçekleştirilmesine yönelik çabalarının, söylem ve uygulamalarının uzun sürmediğine yönelik çeşitli olguların ortaya çıktığı görülmektedir. Bu süreç, müdahalenin bir devrim olarak kurumsallaşması sürecinden başlaya-

rak, İsmet İnönü'nün başbakanlığı süresince devam etmiştir. İfade edilen özgürlükler, çeşitli sınırlılıklar içerisinde kabul edilmiştir. Örneğin, Muzaffer Yurdakuler, Doğu Anadolu'da başlatılmaya çalışılan "dönüşüm" sürecinde eğitim seferberliğine ve okula karşı direneceği düşünülen şeyh ve ağalara karşı: *"ulusal devrimlerimize karşı gelmek cesaretini gösterecek köy, şehir ve insan kitlelerini jet ve toplarla imha edeceğiz"* demiştir (Özdağ, 1997: 351). Eğitim seferberliğine ya da diğer reformlara karşı direniş gösteren kitlelerin hareketlerini önleme yolu olarak böyle bir söylemi çağdışılık olarak nitelendirmek mümkündür. Ulaşılmak istenen hedefler doğrultusunda toprak reformuna yönelik herhangi bir girişimde bulunulmaması ya da varolan girişimlerin engellenmesi, komitenin ağalık konusunda sürgünden başka bir çözüm öneremememesi de bu çağ dışılık nitelendirmesini destekler nitelikte bir olgu olarak değerlendirilebilir.

Özellikle MBK içerisinde, müdahalenin devrimci yönünü vurgulayan subaylar, destekledikleri Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilatı aracılığıyla, müdahalenin kurumsallaştırmasını amaçlamışlardır. Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilatı girişimini ilericilik ve devrimcilik ya da inkılâpçılık düşünceleri ile bütünleştirmek mümkün görünmemektedir. Ülkü ve Kültür Birliği tasarısında, *"Atatürkçü ruh ve ülkü yolundaki devrim idealinin yayılması", "En küçüğünden en büyüğüne bütün sosyolojik birimlerin millî bilinç etrafında toplanması", "Yabancı ideolojiler ve yobazlarla mücadele edilmesi", "Kent ile köy arasındaki kültürel uçurumun kapatılarak ve devrimin, hakiki ve aydınlık manasıyla dinin, köye sokulması", "Gençliğin ve ailenin çağdaş, inkılapçı bir ahlâk ile yetişmesi için çalışılması", "Beden terbiyesinin yaygınlaştırılması", "Devrimlerin geniş kitleler tarafından benimsenmesinin sağlanması"* (Özdağ, 1997: 365) gibi idealler bulunmaktadır. Bu açıdan Ülkü ve Kültür Birliği hareketini ilericilik ve devrimcilik çizgisinden çok, "devrim"in muhafazakârlaşma süreci olarak düşünmek mümkün gözükmektedir. Kendi içerisinde de kuramsal olarak değerlendirildiğinde, aileye, "devrimci" ahlâka, yabancı ideolojilere ve beden terbiyesine kadar birçok bireysel alanın düzenlenmeye çalışıldığı ve hedeflerin yaşamı oldukça kapsayıcı bir yapıya sahip olduğu

görülmektedir. Bu açıdan, Ülkü ve Kültür Birliği Teşkilatı kurma girişiminin özgürlükleri destekleyici olmasından daha çok, muhafazakâr esasları içinde bulundurduğunu söylemek mümkündür.

Atatürkçülük zihniyetinden uzaklaşmanın işaretleri olarak görülen ve DP'ye yönelen "gericilik" nitelendirmesinin kaynaklarından birisi de daha önce belirtildiği gibi, toprak reformuna DP kadrolarında bulunan ağaların karşı çıkması ve DP iktidarı sürecinde toprak reformunun uygulanmaması olmuştur. 27 Mayıs müdahalesinin ilerici zihniyetinden ve İnönü'nün başbakanlık sürecinden beklenilenin aksine, Tarım Bakanlığı'na daha önce toprak reformuna şiddetle karşı çıkan, Adalet Partili Cavit Oral ismindeki toprak ağasının getirilmesi (Kırçak, 1993: 117), CHP'nin ve Ordu'nun DP'ye yönelttiği gericilik nitelendirmesini söylemleştiren bir etken olarak görmek mümkündür. Ordu'nun ve CHP'nin NATO ve CENTO'ya bağlılıklarındaki kararlılık da DP'nin ülkeyi Amerika güdümünde yönettiği yönündeki suçlamaları zayıflatıcı nitelikte olmuştur. Kırçak (1993), İnönü'nün, koalisyon hükümetinin Amerikancı ve gerici üyeleriyle elele verdiğine dikkat çekmektedir: "*Mülk sahiplerinin vergileri indiriliyor, toprak ağalarının vergilendirilmesi durduruluyor, servet bildirimleri etkisiz hale getiriliyor ve özellikle toprak reformunun sözü bile edilmiyordu.*" diyerek CHP'nin ilericilik iddiasını çürüten politikalarını aktarmaktadır. Ordu'nun iktidara yönelttiği ülkeyi Amerika'nın güdümüne sokma suçlamalarına karşı, Arcayürek (1984: 114), 27 Mayıs'tan hemen sonra Türkiye'nin ABD'ye "havadan dilediği fotoğrafı çekmek için Türk hava alanlarını açtığına" ve "Türk denizlerinde oşinografik araştırmalar yapma" izni ile Türkiye'nin denizaltı varlığının ABD'ye açılmasına izin verildiğine dikkat çekmektedir. Ayrıca, ülkede gelişen sol harekete karşı girişilen karşı mücadele ve mecliste tüm partilerin üyelerinden oluşan bir komünizmle mücadele komisyonun kurulmasının (Kırçak, 1993) da 27 Mayıs'ın ve İnönü'nün görüşlerindeki özgürlüğün sınırlarına işaret ettiğini ve "gericilik" kavramının söylemleşme sürecini desteklediğini ileri sürmek mümkündür.

Gericilik Kavramının Kuramsal Alt Yapısı

Gericilik kavramı daha önce de belirtildiği gibi, Ordu tarafından özellikle dinin siyasete alet edilmesi durumuna referansla kullanılmıştır. Ancak bu kavramı, değişimin kökten ve tepkisel bir şekilde reddedilmesi olarak ifade etmek daha doğru gözükmektedir. DP, Ordu tarafından "gerici" olarak nitelendirilirken Ordu, bu "gericiliğin" karşısında kendi konumunu "ilerici" olarak nitelendirmektedir. Ancak, Ordu'nun yapmış olduğu gericilik tanımı üzerinden bir sonuca varılmak istendiğinde, Ordu'nun da belirli söylem ve uygulamalarının da "gerici" olduğu görülmektedir. Gericiliğin bir söylem olarak kullanılması durumu, bu kavramın ifade ettiği anlamın ve kavramın *öneminin netleştirilmesi gerekliliğini* ortaya çıkartmaktadır. Bu açıdan, birbirleriyle ilişkili olarak ilericilik, gericilik ve muhafazakârlık kavramlarının açıklanmasının, gericilik kavramının bir söylem olarak kullanılması sürecinin değerlendirilmesinde yardımcı olacağı düşünülmektedir.

İlericilik kavramı, temel olarak ilerleme fikrine dayanmaktadır. Bu fikir çoğu kez tarihsel örnekler ile belirli şablonlar üzerinden açıklanmaya çalışılmış ya da gericilik karşısında kendisini konumlandırarak bir antitez şeklinde gelişmiştir. İlerleme fikri, ideal olan değerlere doğru süreklilik taşıyan bir yönelişi ifade etmektedir. Bu, sonu belirli olmayan yöneliş içerisinde, evrensel ve doğru olan hakkında belirli tespitler tarihsel olaylara referans ile oluşturulurken, yanlış ve anormal olan da bu süreç içinde tespit edilmektedir (Bock, 2006). Bu durumda, ortaya iyi doğru, yanlış ve kötü arasında bir belirlenme sorunu çıkmaktadır; bu belirlenmenin, dini bir belirlenim mi yoksa din dışı nedenlerden kaynaklanan, dini açıklamalarda "kaba ve tehlikeli" olarak ifade edilen, maddî yenilikleri kıstas alan bir belirlenim mi olacağı sorunu doğmaktadır. Bu sorunun temelinde ise zamansal değişime *atfedilen* olumlama bulunmaktadır. Yani, her zaman için yeni olanın eskiye göre daha doğru ve ondan üstün olması zorunluluğu düşüncesi yatmaktadır. Geçmişe özlem ve aşırı hayranlık, ilerlemenin temel engeli, aynı zamanda zihinsel gelişmenin düşmanı olarak kabul edilmektedir.

İlerlemeyi insan doğasının bir parçası olarak gören ilerlemeci anlayış içinde geçmişe hayranlık, insan doğasına bir karşı gelişi de ifade etmiştir. İlerleme sürecinin somut olarak her toplumda aynı şekilde gerçekleşmiş olması gerektiği ifade edilmişse de bu değişim, her toplumda aynı şekilde gerçekleşmemiştir. Bu yüzden, kurgusal bir iyi ve ilerlenen hedef ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kurgunun ispat edilmesi için, soyut olarak ifade edilen ilerleme sürecini doğrulayan bir tarih anlayışı oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu durumun temel bir sonucu olarak ilerlemeyi gerçekleştiren toplum, gelişmiş toplum olarak ifade edilmiştir. Ancak, belirlenen süreçleri geçemeyen toplumlar geri kalmış ya da az gelişmiş sınıflandırması içinde yer almışlardır. Bu tarihsel süreç en belirgin haliyle Reform, Rönesans, Aydınlanma ve Fransız Devrimi'nde kendisini göstermiştir. Antik Yunan'da nasıl ki polis, küçük toplulukların ulaşmak istediği üstün siyasal birim ise, Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan laik ulus-devlet de aynı polis gibi ulaşılmak istenen en iyi düzen olarak değerlendirilmiştir. Ancak, Reform ve Rönesans ile başlayan sürecin son noktası olarak değerlendirilen Fransız Devrimi'nin ortaya koyduğu fikirlerin ve toplumsal düzende meydana geldiği varsayılan değişimin "muasırlık" nitelendirmesi ile meşrû bir yapıya bürünmesi, eski düzenin gayrı meşrû olduğunun ifade edilmesi, toplumsal düzenin sürekliliğini savunanlar tarafından ağır eleştirilerle karşılanmıştır. Türk modernleşmesi açısından değerlendirildiğinde, ülkenin muasır medeniyetler seviyesine ulaştırılması hedefi doğrultusunda cumhuriyetin değerlerini ve Atatürk ilke ve inkılaplarını benimseyen siyasî yönelimler ve ordu gibi rejimin kurucu, kollayıcı öğeleri zamansal çizginin ilericilik tarafında değerlendirilmişlerdir.

Muhafazakârlık, 19. yüzyıl başlarında, "Fransız Devrimi" sonrasında gerçekleşen ekonomik, siyasal ve sosyal değişime, Aydınlanma'ya karşı bir duruş olarak ortaya çıkmıştır. Aydınlanma ve rasyonalizm fikirlerinde "Fransız Devrimi" özgürlük düşüncesiyle olumlanırken, muhafazakârlık için bu devrim, "yıkıcı ve baskıcı mutlak iktidar" şeklinde yorumlanmıştır (Nisbet, 2006: 137). Pragmatizm, organizmacılık, hiyerarşi, otorite ve aile, cemaat, din gibi sosyal kurumlara güven ilkele-

ri, muhafazakârlığın temel değerleri olmuştur (Nisbet, 2006). Mülkiyet ve statünün korunması, muhafazakârlık için toplumsal düzenin korunmasını ifade etmektedir. Muhafazakârlıkta, ideal bir insan ve birey anlayışı yoktur, insan somut toplumsal ve sınıfsal ilişkileri içinde ele alınır. Özgürlük ve bireycilikten çok ödev ve üyeliğe önem verilir. Muhafazakârlık, bir taraftan değişime karşı tepkisel bir reddediş ve reform düşüncesinin tamamen karşısında olma, diğer taraftan da değişim üzerinden kendi konumunu belirleyen "muhafaza etmek için değişim" şeklinde ortaya çıkmaktadır. Muhafazakârlığın bu yorumu modernleşme düşüncesini kabul etmekte, ancak toplumsal değişimin yavaş bir şekilde varolan toplumsal kurumlara zarar vermeden gerçekleştirilmesi gerektiği görüşünü savunmaktadır. "Eski ilerlemeyi, yeni ilerlemeye feda etmek anlamlı mıdır?" (Hirschman, 1994: 98) sorusu bu görüşü daha net ifade etmektedir. Bu duruma, yapılan yeniliği başka bir yenilik ile tehlikeye atma tezi denilmektedir (bkz. Hirschman, 1994). Türkiye'de merkez sağ siyaseti, uygulayan siyasi hareketlerin hatta belirli dönemlerde CHP'nin siyasi söylem ve uygulamalarında modernleşmeye paralel olan, ancak "modernizmin zıddı değil refekatçisi" (Bora, 1999) olarak gelişen muhafazakârlık düşüncesine uygun olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan, Demokrat Parti de muhafazakâr bir parti olarak değerlendirilebilir.

Muhafazakârlığın tepkisel ve militan boyutu ise gericilik olarak nitelendirilebilir. Gericilik kavramsal olarak, düzeysel değil radikal bir şekilde, değişimin karşısında olmaktır, gericiliğin temel belirleyicileri köktencilik ve tepkiselliktir. Değişimi tamamen reddeder ve geçmişe karşı duyulan özlemi ifade eder. Siyasal iktidarın kaynağını laik ulus-devlete dayandıran düşünceye, Fransız Devrimi'ne ve Aydınlanma'ya karşıdır. köktenci muhafazakârlık diyebileceğimiz bu görüş, iktidarın kaynağını Tanrı'ya dayandırır, toplum sözleşmesi ve doğal haklar reddedilir. Gericiliğin kuramsal kaynakları arasında bazı temel tezlerden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, toplumu belirli bir yönde itme girişiminin toplumu istenilen yönde değil, onun tam tersi yönde hareket ettireceği tezidir (Hirschman, 1994). Örneğin refah devleti politikaları, daha önce aile, kilise

ve yerel topluluklar gibi, geleneksel yapılar üzerinden karşılanmaktadır. Ancak, geleneksel yapıların zayıflaması sonrasında kurumların bu işlevini devletin yüklenmesi büyük bir kamu ihtiyacını ortaya çıkarmış, refah anlamında iyileşme yönünde bir değişim beklenirken, ihtiyaçların karşılanamaması ile refah durumu daha da kötüleşmiştir (akt. Hirschman, 1994). Bu açıdan, devrimin vaatleri geçersizleşmiştir.

Bir diğer tez ise devrim sayesinde köklü bir değişimin gerçekleşemeyeceği, ancak yüzeysel bir değişimin gerçekleşeceği "boşunalık tezi"dir (akt. Hirschman, 1994: 62). Boşunalık tezi ile ifade edilen şey, toplumsal düzenin kendisini yeniden ürettiği düşüncesine dayanmaktadır. Köklü bir değişim olarak kabul edilen devrim, aslında kendinden önce de varolan sistemin yeniden ifadesidir. Örneğin, halkın iradesi kavramının gerçeği yansıtmadığı iddia edilir. Çünkü, "halkı temsil eden kişi, halk tarafından seçilmez, bir kural olarak kendisini onlara seçtirir" böylece genel oy hakkı, *mevcut hakimiyet biçimlerini* değiştiremez (akt. Hirschman, 1994: 66). Aynı zamanda, demokratik seçimlerin kendinden önceki duruma benzer şekilde her şekilde seçkinleri iş başına getireceği, devlet kaynaklarının ve halkın bu seçkinler tarafından yağmalanma şansının artabileceği de ileri sürülmüştür (Hirschman, 1994: 69). Boşunalık tezi, radikal bir toplumsal değişimin belirli bir süreç içinde değerlendirilmesi gerekliliği yaklaşımından uzak olması nedeniyle ve "değişim ve ilerlemeye karşı geliştirdiği küçümseyici ve alaycı tavrı" ile değişimin getirdiği demokratik kurumların meşruiyetini zayıflatmak gibi bir olumsuz bir sonuç doğurmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında, gericiliğin Karl Manheim'ın da belirttiği gibi (akt. Bora, 1999: 56), kuramsal düşünsel temelleri olan tepkisel siyasal bir düşünce tarzı olduğu görülmektedir. Demokrat Parti'nin bazı söylemlerinde tepkisellik söz konusu olsa bile, bunların DP'yi gerici bir parti olarak nitelendirecek dayanakları sağlamadığı gözükmektedir. Ordu'nun gericilik söyleminin temel dayanaklarını oluşturan argümanların, yani dinin siyasete alet edilmesinin de gericilik kavramının kuramsal temelleri ile uyuşmadığı görülmektedir.

Değerlendirme

Bu çalışmada, gericilik kavramının Ordu tarafından söylemleştirildiği değerlendirmesi, Ordu tarafından DP'ye yönelen gericilik nitelendirmesinin temel dayanakları arasında yer alan ve ancak çağdışı ya da popülist siyasî söylem ve uygulamalar olarak değerlendirilebilecek siyasî eylemlerin DP'ye benzer bir şekilde Ordu tarafından da benimsenmiş olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Demokrat Parti'yi kavramsal olarak gericilikle nitelendirmek doğru bir yaklaşım olarak görünmemektedir. Demokrat Parti'nin köktenci bir şekilde modernizme ya da gelişmeye ve değişime ya da modernizm sürecinin belirgin bir sonucu olan kapitalizme ve Batı ile kurulan ekonomik işbirliklerine karşı olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak, toplumsal bir kurum olarak dine söylemsel bazda yapılan vurgu ve değişime tepki gösteren gruplarla birlikte, CHP yönetimi ile tarihsel gerilimini sürdüren siyasal İslâmî yönelimli grupları *içinde barındırması, DP'nin muhafazakârlık çerçevesinde* değerlendirilmesinde ve DP'nin çağdışı politikaları benimsediği görüşünün desteklenmesine neden olmaktadır. DP'nin siyasî söylemlerinde kullandığı ve özellikle cumhuriyetin ilk döneminde CHP'nin köktenci laiklik ve dinde reform, toprak reformu, eğitim reformu girişimlerinin karşısında durarak siyasî gücünü arttırmasının da DP'nin muhafazakârlık çerçevesinde değerlendirilmesine neden olduğu söylenebilir. DP'nin söylemlerinin özellikle kırsal alanın geleneksel taleplerini karşılamaya yönelmiş olması da bu değerlendirmeleri destekler niteliktedir. Ayrıca, muhafazakâr milliyetçi geleneğin komünizm tehdidine karşı, toplum içinde dini ve manevî değerleri güçlendirme politikalarının da DP'yi muhafazakâr ve milliyetçi çizginin içine soktuğu görülmektedir.

DP'nin özellikle din politikası ve dinin oy çıkarları çerçevesinde kullanılma politikasının Ordu'nun gericilik söylemini belirleyen temel unsur olduğu ve gericilik kavramının "dinin siyasete alet edilmesi" gibi yanlış bir tanıma ulaşmasında etkili olduğu düşünülebilir. Aksi takdirde, Ordu'nun da dini ve manevî değerleri koruma üzerine, toplumun tamamını kapsayacak millî ve manevî duyguların güçlendirilmesi ve komünizmle mücadele sürecinde dini söylem ve uygulamalarının DP'nin

söylem uygulamaları ile benzerlikler gösterdiği görülmektedir. Özellikle anti-komünizm siyaseti üzerinde uzlaşmacılık, Ordu'nun siyasî ilişkilerinde sadece 27 Mayıs müdahalesinde değil, diğer askerî hareketlerde de temel bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Cizre, 2002: 29). DP'ye yönelik suçlamalarda özellikle özel hayata ilişkin konuların ısrarla yinelenmesi[7] ve DP'nin şeref ve ahlâk bakımından değerlendirilmesi ya da 147 öğretim üyesinin üniversiteden "affedilmesi" olayında, öğretim görevlilerinin görevlerinden uzaklaştırılmasında özel hayatlarına ilişkin ahlâksızlıkla ilişkilendirilen suçlamalarında[8] Ordu'ya yönelen muhafazakârlık nitelendirmesini güçlendirdiğini söylemek mümkündür. Ordu'nun siyasî iktidar üzerinde doğrudan etkili olduğu 1960-1965 döneminde uygulanan tarım ve eğitim politikalarında da gerçekçi bir değişikliğin olmaması, Ordu'nun gericilik kavramını yalnızca kendi siyasî meşrûiyetini güçlendirmek için rejimin siyasî dayanaklarından da güç alarak kullandığı savını desteklemektedir.

Kamil DEMİRHAN

[7] Arcayürek (1984: 63), Refik Koraltan'ın İhtilal gecesi yatağına "genç bir hanımı aldığı", Fatin Rüştü Zorlu'nun metresi ve Menderes'in sevgilisi Ayhan Aydan ile yaşadığı ilişki üzerine söylentiler ve suçlamalar ile DP'ye yönelik yükselen karalama kampanyasına işaret etmektedir.

[8] Bkz. Özdağ, 1997: 354.

Kaynakça

Ahmad, Feroz. (2007). "Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)", İstanbul: Hil Yayınevi.

Ahmad, Feroz. (2008). "Modern Türkiye'nin Oluşumu", Kaynak Yayınları.

Akyaz, Doğan. (2006). "Askerî Müdahalelerin Ordu'ya Etkisi", İstanbul: İletişim Yayınları.

Akyaz, Doğan. (2006). "Ordu ve Resmî Atatürkçülük", ***"Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm"***. İletişim Yayınları

Albayrak, Mustafa. (2004). "Türk Siyasî Tarihinde Demokrat Parti", Phoenix Yayınevi.

Arcayürek, Cüneyt. (1984). "Yeni Demokrasi", Yeni Arayışlar (Açıklıyor-4). İstanbul: Bilgi Yayınevi.

Başkaya, Fikret (Editör). (2009). "31 Mart'tan Günümüze "Gericilik" Söylemi", Özgür Üniversite.

Bock, Kenneth. (2006). "İlerleme, Gelişme ve Evrim Kuramları", ***"Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi I"***. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Bora, Tanıl. (1999) "Türk Sağının Üç Hali" İstanbul: Birikim Yayınları.

Cizre, Ümit. (2005) "Muktedirlerin Siyaseti (Merkez Sağ-Ordu-İslâmcılık)", İletişim Yayınları.

Cizre, Ümit. (2002). "AP-Ordu İlişkileri", İletişim Yayınları.

Cizre, Ümit. (2006). "Egemen İdeoloji ve Türk Silahlı Kuvvetleri: Kavramsal ve İlişkisel Bir Analiz", ***"Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: Kemalizm"***. İletişim Yayınları.

Çakır, Ruşen. (1994). "Ne Şeriat, Ne Demokrasi", Metis Yayınevi.

Çiğdem, Ahmet. (2005). "İslâmcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar", ***"Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: İslâmcılık"***. İletişim Yayınları.

Hirschman, Albert. (1994). "Gericiliğin Retoriği", İstanbul: İletişim Yayınları.

Kırçak, Çağlar. (1993). " Türkiye'de Gericilik", İmge Kitabevi.

Mert, Nuray. (2006). "Muhafazakârlık ve Laiklik", ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık"***. İletişim Yayınları.

Nisbet, Robert. (2006). "Muhafazakârlık", ***"Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi I"***, İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Özdağ, Ümit. (1997), "Menderes Döneminde Ordu-Siyaset İlişkileri ve 27 Mayıs İhtilali", Boyut Kitapları.

Özek, Çetin. (1964). "Türkiye'de Gerici Akımlar ve Nurculuğun İç Yüzü", İstanbul: Varlık Yayınları.

Subaşı, Necdet. (2005). "1960 Öncesi İslâmî Neşriyat: Sindirme, Tahayyül ve Tefekkür", ***"Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: İslâmcılık"***, İletişim Yayınları.

Tansel, Selahattin. (1960). "27 Mayıs İnkılâbını Hazırlayan Sebepler", İstanbul: Milli Eğitim.

Tekin, Yusuf- Akgün, Birol. (2005), "İslâmcılar-Demokrasi İlişkisinin Tarihi Seyri", ***"Modern Türkiye'de Siyasî Düşünce: İslâmcılık"***, İletişim Yayınları.

Tunaya, Tarık Zafer. (2003) "İslamcılık Akımı", İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Tunçkanat, Haydar. (1996). "27 Mayıs 1960 Devrimi (Diktadan Demokrasiye)", Çağdaş Yayınları.

Usta, Emine Şeyma. (2005). "Atatürk'ün Cuma Hutbeleri", İleri Yayınları.

Ünsaldı, Levent. (2005), "Türkiye'de Asker ve Siyaset", Kitap Yayınevi.

Yavuz, M. Hakan. (2005), "Bediüzzaman Said-i Nursî ve Nurculuk", ***"Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslâmcılık"***, İletişim Yayınları.

27 Mayıs Darbesinin Sınıfsal Analizi

Emperyalist Sermaye İhracı Siyasi Yapının Yeniden Biçimlenmesini Dayattı

Burjuva ulusal devlet kurarak siyasi bağımsızlığını kısıtlı ölçekte kazanan Türkiye burjuvazisinin, ekonomik olarak güçlü ve bağımsız olmadığı saptanabilir bir gerçektir. Ekonomik güçsüzlük, ayakta durabilmek için gerekli sermaye birikiminden yoksunluk ve emperyalist ülkelerle var olan köprülerin atılmaması, Osmanlı Devleti'nin siyasi mirası ile birlikte tüm ekonomik borçlarının ve sorumluluklarının yüklenilmesi; işin başında Türkiye'nin emperyalizmin iktisadi sömürgesi olma durumunun devamlılığını sağlayan faktörlerdi. Kazanılan kısıtlı siyasi bağımsızlığa ve ulusal burjuva siyasilerinin cumhuriyetin kuruluşuna önderlik etmesine rağmen; Türkiye'nin emperyalizmin ekonomik sömürgesi olma durumu sürdü. Dolayısıyla Türkiye cumhuriyeti nispi bağımsız devlet olarak yapılandı. 1923 yılından başlayarak 1950 yılına kadar, Türk burjuvazisi ile emperyalist burjuvazi arasında yoğun bir ekonomik ilişki -sermaye ihracı anlamında- gelişmedi. Bunun nedenini, ulusal burjuvazinin anti-emperyalist tavrına ve Türkiye'nin sınırlarına büyük gümrük duvarları konulmasına bağlamak hata olur. Lenin'in belirttiği gibi: "*Mali sermaye, ekonomik ve uluslararası işlerinde o kadar önemli ve büyük bir güçtür ki, politik anlamda tüm bağımsızlığa sahip devletlere bile boyun eğdirebilir ve zaten eğdirmektedir de*"(1) Emperyalist mali sermaye, ekonomik ve uluslararası işlerinde "büyük bir ekonomik güç" olmasına karşın, 1923-1950 döneminde, Türkiye'yi tam sömürge haline getirme konusunda yeterli çaba sarf etmemiştir. Oysa Türkiye burjuvazisinin bu dönemde, güçlü

bir gelişme için gerekli sermaye birikimine sahip olmadığı ve her an "yoğun sermaye ihracı"na muhtaç olduğu bilinen bir gerçektir.

Üzerinde durmamız gereken önemli bir sorun: Emperyalistlerin, genellikle sermaye için "kârlı" bir yatırım alanı olarak görmedikleri ülkelere sermaye ihracı yapma konusunda tereddüt ettikleri gerçeğidir. Küresel mali sermaye, kârlı bir yatırım alanı olarak görmediği ülkelere sermaye aktarma zorunluluğu duymayabilir ve sermaye ihracı için az gelişmiş ülkelerde, Lenin"in deyişiyle, "*kapitalizmin yüksek derecede olgunluk kazanmasını*"(2) bekleyebilir. Buradan hareketle, geri kalmış ülkelerde kâr oranının düşük olduğunu söylediğim anlaşılmamalıdır. Burada belirtmek istediğim; Emperyalizmin, sermaye ihracı için bir tercih söz konusu olduğu zaman "en kârlı" yatırım alanlarına yöneldiği ve bu kârlılık derecesine göre söz konusu ülkelere sermaye ihracında öncelik tanıdığıdır. Yoksa "*geri kalmış ülkelerde kâr her zaman yüksektir; çünkü buralarda sermaye pek az, hammadde ucuz, toprak fiyatı nispeten düşük, ücretler azdır*"(2) Kaldı ki; söz konusu ülkelere sermaye ihracının yapılmaması, bu ülkelerin birer meta pazarı olmasını da engellemez.

1923 sonrası, Türkiye'deki ekonomik ve siyasi durum, sermaye ihracını cezbedecek, iç açıcı bir tablo çizmiyordu. Sanayi için önemli hammadde yoktu. Zengin maden yatakları olan bölgeler de zaten mali sermayenin denetimine girmişti. Örneğin Musul bir petrol bölgesiydi ve bu bölge Türkiye sınırları dışına çıkarılmıştı. Anadolu'da tarım zayıftı ve "belirlenmiş" maden yatakları yok denecek kadar azdı. Ulusal kurtuluşçu öğeler barındıran bir savaştan yeni çıkmış bir ülkede anti-emperyalist eğilimlerin yoğunlaştığı da düşünülürse; sermaye ihracı, Türkiye burjuvazisi için hayati bir sorunken, uluslararası mali sermayenin, yapılacak sermaye ihracının "kârlı" bir yatırım olup olmayacağı endişesini taşıması anlaşılabilir bir durumdur. Türkiye'ye sermaye ihracının yapılmamasını; siyasi iktidarların "anti-emperyalist" politikalarına bağlamak "milliçi" grupların avuntusu olan bir görüştür. 1923-1950 yılları arasındaki dönemde, burjuva hükümetlerin anti-emperyalist nitelikleri nedeniyle; Türkiye'nin yoğun sermaye ihraç alanı

olmasının engellendiğini sanmak yanılsamadır. Çünkü burjuva iktidar hükümetleri hiçte yabancı sermayeye düşmanca tavır almamışlar, aksine yabancı sermayeyi teşvik etmişlerdir. Bu tutumu M. Kemal, İzmir İktisat Kongresi'nde şöyle dile getirir: *"Zannolmasın ki ecnebi sermayelerine hasmız; hayır bizim memleketimiz vasidir (geniştir). Çok say (emek) ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeye her zaman hazırız. Ecnebi sermayesi bizim sayimize inzimam etsin (tamamlayıcı olsun) ve bizim ile onlar için faydalı neticeler versin"*(3) Bütün bu dileklere rağmen uluslararası mali sermaye, birçok banka ve kurum vasıtasıyla mali bağımlılığı elinde tutarak ve Türkiye'ye yapılan meta ihracını her yıl daha da fazlalaştırarak; ekonomik ilişkiyi bu temelde yürütmüş, sermaye ihracına gerek görmemiştir. Emperyalistler Türkiye'de bağımlı bir sanayinin kurulması için gerekli sermaye ihracına uygun koşulların olmadığı bu dönem içerisinde yoğun sermaye ihracını ertelemişlerdir. *"Sermayenin ihraç zorunluluğu, (tarımın geri kalmış olması ve yığınların yoksulluğu nedeniyle) sermayenin 'kârlı' yatırım alanı bulunmadığı ülkelerde, kapitalizmin 'yüksek derecede olgunluk' kazanmasına bağlıdır."(4)* Kuşkusuz mali sermaye, sanayinin gelişmesi için gerekli sermaye ihracını yapmamasının yanı sıra, Türkiye'de cılız da olsa burjuvazi tarafından yaratılmak istenen sanayileşmeyi de baltalamıştır.

Ancak II. Emperyalist paylaşım savaşı sonrası dünyadaki güçler dengesinin değişmesi, emperyalizmin; geri kalmış ülkelere ilişkin ekonomi-politikasını da değişime uğrattı. Doğu Avrupa ülkelerinde, anti-faşist hareketlerin zaferi ve anti-emperyalist ulusal kurtuluş hareketlerinin başarısı ile birçok sömürgenin bağımsız devletlere dönüşmesi, emperyalist ülkelerde üretim kapasitesinin genişlemesi, uluslararası mali sermayenin uzmanlaşması, yeni işbölümlerinin gelişmesi ve ABD'nin II. Emperyalist paylaşım savaşından "kârlı" ve "güçlü" çıkmasının yanı sıra, Türkiye'nin jeopolitik öneminin artması, tarımın gelişmesi ve işgücünün fazla ve ucuz olması da; uluslararası mali sermayenin Türkiye'ye ilişkin düşüncelerinde değişime yol açtı. Ancak Türkiye sanayi yatırımları için gerekli altyapı yönünden yetersizdi. Bunun halli için "sınai gelişimin

gerekli koşullarını" yaratmak gerekiyordu ve uluslararası sermaye buna yöneldi. 1950'ler sonrası altyapının oluşturulduğu bir dönem başladı. Elektrik santralleri, karayolları, demiryolları, barajlar, köprüler inşası hızlandı. Demokrat parti hükümetinin; halkın gözünde "Türkiye'yi imar eden hükümet" diye yüceltilmesinin en önemli temeli bu gelişmeye dayandırıldı. Bu durum sonraki yıllarda CHP'ye ve CHP hükümetlerine karşı toplumsal propagandanın maddi temelini de oluşturdu. Kuşkusuz mali sermayenin amacı, halkın yaşam seviyesini yükseltmek değil; sermaye ihracının önündeki engelleri kaldırmak, dolayısıyla kendi kârını yükseltmekti. Ve öyle de oldu; altyapıya dönük yatırımların ardısıra, sanayide, kârlı yatırımlar başlatıldı. "*Kapitalizm, kapitalizm olarak kaldıkça, sermaye fazlası, belirli bir ülkede yığınların yaşam düzeyini yükseltmeye değil –çünkü bu durumda kazançlarında da bir azalma söz konusudur- dış ülkelere, geri kalmış ülkelere sermaye ihracı yoluyla bu kârları arttırmaya yönelir*"(5)

Askeri Darbe Tekelci Sermaye İçin Tercih Değil Zorunluluktur

Bu yeni dönemde, yoğun sermaye ihracıyla başlayan "iktisadi gelişme" doğal olarak siyasi alanda da kendine yol açmak zorundaydı ve 1924 Anayasasıyla belirlenmiş siyasal alanın sınırları bu yeni "ekonomik gelişmeye" dar gelmeye başlamıştı. "*İhraç edilmiş sermaye, ihraç edildiği ülkelerde, kapitalizmin gelişmesini etkiler, hızlandırır. Böylece, sermaye ihracı, ihracatçı ülkelerdeki gelişmeyi bir parça durdurma eğilimi taşısa da bunun bütün dünyadaki kapitalizmi derinlemesine ve genişlemesine geliştirmek pahasına olduğunu unutulmamalıdır.*"(6)

Doğal olarak yeni durum, toplumsal sınıflar arasındaki ilişki ve çelişkilere yeni bir boyut kazandırdı. Modern sınıfların, niteliksel değişim yaşaması, toplumun sınıfsal ayrışmasını belirginleştirdi. Diğer yandan kapitalist gelişme; Kürt ulusal uyanışını da etkiledi. Somut durum, "Türk ulusu, sınıfların ve etnik zümrelerin kaynaştığı bir toplumdur" iddiasını çürütecek kadar belirgindi. Artık "mızrak çuvala sığdırılamaz" hale gelmişti. Emperyalist burjuvazinin güdümünde gelişmekte olan

burjuvazinin hareket alanını genişletmek için ve diğer yandan gelişen bağımlı kapitalizm karşısında tedirgin olan işçi sınıfının ve küçük burjuvazinin tepkisini etimine etmek ve burjuva cumhuriyet rejiminin Türk kimliğini pekiştirmenin aracı haline getirdiği, Kürt ulusunun reddi politikası doğrultusunda asimile edilen sömürge Kürdistan halkının ulusal uyanışının önünü kesmek için, siyasi yapıda reorganizasyon zorunlu idi. 1960 askeri darbesiyle başlatılan sistemin yeniden yapılandırılması sürecinde; iktisadi ve siyasi alanda komprador burjuvaziye ilerleme olanakları sağlayan ve bu nedenle işçilere ve küçük burjuvaziye de görünürde özgürlükler getiren, ancak Kürtlere bu sözde özgürlükleri dahi çok gören, tam aksine, baskı ve asimilasyon politikalarını daha da yoğunlaştırarak uygulayan yeni bir burjuva parlamenter cumhuriyet yönetimine geçildi. 1924 Anayasasının dar siyasal sınırları genişletilerek uluslararası mali sermayeye ve dolayısıyla emperyalizme bağımlı burjuvaziye özgürce hareket olanağı sağlayacak siyasal düzenleme gerçekleştirildi. Kapitalizmin gelişmesinin ve sözde "burjuva demokrasisinin" önünde engel olarak görülen feodal kalıntıların ortadan kaldırılması gerekçesiyle yapılan düzenlemeler; asıl olarak Kürt ulusunun sindirilmesini sağlayan düzenlemeler oldu. Bu asimilasyon politikalarının, Kürdistan'ın Osmanlı devletinin sömürgesi olması ile birlikte başladığı ve sürdürüldüğü, T.C devletinin Osmanlı sömürgesi olan Kürdistan'ın önemli bir parçasını devraldığı gibi gelenekselleşmiş asimilasyon politikasını da atalarından devraldığı açıktır. Türkiye Cumhuriyet rejiminin her döneminde olduğu gibi 27 Mayıs askeri darbesiyle de Kürt ulusu nasibine düşen payı fazlasıyla aldı. Süregelen asimilasyon politikası yeni uygulamalar devreye sokularak devam ettirildi. Kürtlerin asimilasyon politikasının daha yoğunlaştırılarak sürdürülmesi kararı; yalnızca Güney Kürdistan'da gerçekleşen ulusal uyanış hareketine bağlı değildir. Uygulama kararında; Kuzey Kürdistan'da Kürt ulusal hareketinin etkin eylem ve kazanımlarının rolü oldu. Bu rolün önemi; darbecilerin "amaç" raporunda belirtilmiştir. Darbeciler, 24 eylül 1925 yılında yürürlüğe giren, Şark Islahat Planında öngörülen uygulamaları yetersiz sayarak, planın daha da yoğun gerçekleştirilmesini karar altına aldılar. Asimilasyonun

tam gerçekleştirilmesi için; 27 Mayıs darbesinden sonra kurulan "doğu grubu"nun hazırladığı raporda hedef açıklandı.

"Bölgenin, kendilerini Kürt sananlar lehindeki nüfus strüktürünü Türk lehine çevirmek Karadeniz sahillerindeki fazla nüfusla, memleket dışından gelen Türkleri bu bölgeye yerleştirmek, bölgedeki kendilerini Kürt sananları bölge dışına hicrete teşvik ve bu hicreti finanse ederek, memleketin Türk çocuğu bulunan yerlerine iskan etmek..."

"Türkiye'de kendilerini Kürt sananlar ile, İran ve Irak'taki Kürtlerin irtibatını kesme bakımından bölgeyi, kendilerini Kürt sananların çoğunluğunu dağıtmak üzere, sistemli bir şekilde bölecek iskân sahalarına ayırmak..."

"Dünya entelektüel muhitine Türkiye'de bir Kürt meselesinin mevcut olmadığını anlatılmak...

"Bir üniversiteye bağlı derhal bir Türkoloji Enstitüsü kurularak, kendini Kürt sananların menşelerinin Türk olduğunun ispat olunarak yayınlanmak..."

"Planlanan bölge okulları, köy okulları ve meslek okullarının faaliyete geçirilmesini... Kız ve erkek misyoner yetiştirilmesi ve bunun için hususi müessese kurulmasını... Bölge halkından kabiliyetli ve küçükten asimile edilen gençlere yüksek tahsil imkanları sağlamak..." (7)

Askeri cunta, vakit kaybetmeksizin, Kürtlerin ulusal köklerinin yok sayılması, unutturulması ve Kürt ulusal kimliğinin, dilinin inkâr edilmesi amacı doğrultusunda, siyasi ve hukuki kararlar alarak, uyguladı. Milli Birlik Komitesi, 1 Haziran 1960'ta yani darbeden sadece dört gün sonra birçoğu çevrelerinde saygınlık kazanmış ve **Bu uygulamalara karşı çıkması muhtemel görülen,** 485 kürdün gözaltına alınarak Sivas'ta bulunan sürgün kampına gönderilmesine karar verdi. Bu karar derhal uygulandı. 19 Ekim 1960'ta da yeni bir sürgün kanunu çıkarılarak, bu 485 kişiden, yasal olarak hiçbir suça karışmamış olan 55'i, Sivas'tan alınarak, Antalya, Burdur, İzmir, Muğla, Afyon, Isparta, Manisa, Çorum, Denizli vilayetlerine sürgün edildi.

"Milli kültürümüze, ahlak kurallarına, örf ve adetlerimize uygun düşmeyen, kamuoyunu inciten adların değiştirileceği" hakkındaki 1587 sayılı kanunla, Kürtçe ve Ermenice olan, köy

ve ilçe isimlerinin hemen hemen tümü, uydurulan Türkçe adlarla değiştirildi.

"*Vatandaş Türkçe Konuş*" kampanyası ile Özellikle Kürdistan'ın tüm illerinde, tüm meydan, cadde ve sokaklara, v.s. propaganda afişleri astırıldı.

Uygulamaya sokulan kararnamede (**Madde 14**): "Aslen Türk olan fakat Kürtlüğe temessül etmek (benzemek) üzere olan ve Siirt, Mardin, Savur, gibi ahalisi Arapça konuşan mahallerde Türk Ocakları ve mektep açılması ve bilhassa her türlü fedakârlık ihtiham olunarak (gösterilerek) mükemmel kız mekteplere rağbetlerinin suveri adîde (fazla miktarda) ile temîni lazımdır. Hassaten Dersim, tercihan ve müstacalen (acil olarak) leyli iptidailer (yatılı ilkokullar) açılmak suretiyle Kürtlüğe karışmaktan bir an evvel kurtarılmalıdır." Denildi ve bu doğrultuda; Kürt çocuklarının daha sistemli bir asimilasyona tabi tutulabilmesi için 5 Ocak 1961 tarihli ve 22 sayılı bir yasa çıkarılarak 60 civarında Yatılı Bölge İlkokulu açıldı.

1961 Anayasası ile Türk, Türk Milleti, Türk Devleti gibi kavramlar belirgin bir biçimde öne çıkarıldı: 1924 tarihli Anayasada "Hakimiyet kayıtsız şartsız milletindir" cümlesi, yeni anayasa hükmü (Madde 4) ile **"Egemenlik kayıtsız şartsız Türk milletinindir"** biçiminde değiştirildi; diğer bir hükümle (Madde 54) de : **"Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür"** gibi tanımlamalar ilave edildi.

1960 hareketine "burjuva demokratikleşme ve kurtuluş umudu" ile sahip çıkan küçük burjuvazinin önemli bir kesimi, kısa bir süre içinde darbenin sınıfsal (asli) vasfını anlayarak, tekelcileşen burjuvaziye bağımlılığını ilan etmek zorunda kaldı. 1960 sonrasında Türkiye'de "sermaye ihracının" hızına paralel olarak kapitalizm ilerledi. 1964'ten sonra 1970'lere kadar küresel sermayenin güdümünde yapılanan burjuvazi hızla tekelleşerek büyüdü ve diğer tüm burjuva fraksiyonlarını geri plana itti.

Hemen akla gelebilecek soru şudur: Emperyalizmin ve ona bağımlı gelişen burjuvazinin büyümesinde önemli rol oynayan hükümetin ve siyasi parti önderlerinin, 1960'larda sahneden düşmesi ve hatta telef edilmesinin nedeni nedir? Bu sorunun yanıtı, soruna sınıfsal perspektifle bakanlar için çok açıktır:

burjuvazinin sınıf çıkarları, bazen, siyasi partilerin ve hatta bazı burjuva grupların dahi göz kırpmadan ezilmesini gerektirir.

1960 Askeri Darbesinin Sınıfsal Anlamı

İktisadi egemenliği elinde bulunduran sınıf ya da sınıflar, kapitalist sistem içerisinde olagelen siyasal değişikliklerden, sınıfsal erklerinin tehdit edilmesi ölçeğinde etkilenmezler ve kapitalizm var oldukça; iktisadi egemenliği elinde bulunduran sınıf ve sınıflar siyasal egemendirler. Bu genel kural içerisinde diğer sınıf ve katmanların gerçekleştirdikleri hareketlilik, siyasal sistemde biçimsel değişikliğe neden olsa da egemen sınıf, bu değişikliği kendi lehine çevirme olanağına ve gücüne her zaman sahiptir. Bu durum, tekelci kapitalizmin gelişmesi dışında başkaca bir amacı olmayan siyasi aktörlerin harcanmasına yol açsa da, genel sınıf çıkarları için egemen sınıf, siyasal iktidarı elinde tutmanın tüm yollarını benimser. 1950'ler sonrası Türkiye'de siyasi yönetimi elinde tutan parti ve gruplar, belli geçiş dönemi içindeki görevlerini yerine getirdiler. Ancak, bu partilerin önderleri, yeni dönem için gerekli politik yeteneğe ve "devletin yapısını revize edecek ölçekte" politik güce sahip değillerdi. Çünkü: ***devletin kurucu gücü ve sahibi olduğu iddiasını taşıyan kurumsal unsurlar, (yargı, ordu ve bürokrasi) kendi dışlarında bir gücün devletin yapısına ilişkin bir düzenleme yapmasını hazmedecek durumda değildi ve devletin yeni duruma uygun reorganizasyonunun bu güçlerce yapılması "normal" ve emperyalist sermaye güçleri açısından dizginleri elde tutmaya "uygun" bir yoldu.*** Diğer yandan sanayinin gelişmesinin yarattığı yeni toplumsal koşullar ve yeni sınıfsal ve etnik çatışmaların düzeyi nedeniyle: bu parti ve grupların, bir yandan tekelci burjuvazinin istemlerini ön plana alırken, diğer yandan kapitalist gelişme sürecinde, büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını koruma düşünceleri, yeni dönem için hiç de uygun değildi. Demokrat partinin ve önderlerinin bu yapısı, "genel sınıf çıkarları" için harcanmalarını da "vicdanen" kolaylaştırdı. Asıl olarak, tekelci burjuva iktidarı için yeniden düzenleme bir zorunluluktu ve dolayısıyla bu düzenleme için gerekli görülen "darbe", bazı burjuva parti önderleri-

ni harcamamak uğruna vazgeçilebilecek bir tercih sorunu olamazdı.

1960 askeri darbesi siyasi ve ideolojik arenada güçlü bir sarsıntı yarattı. Sarsıntı genel toplumsal görünümün kavranmasını zorlaştırıcı derin altüst oluş ve aşınmaları beraberinde getirdi. Bazı ham hayalci küçük burjuva politikacının kafasında. 1960 hareketinin tekelcileşen burjuvaziye ve onun hükümetine karşı geliştirilen bir hareket olduğu düşüncesi oluştu. Ancak alınan siyasi tedbirlerin, hiç de anti-tekelci olmadığı; aksine sermayenin tekelci gelişmesinin yolunu açan düzenlemeler olduğu ve "emperyalist sermayenin ihracına" daha geniş boyutlu olanaklar hazırladığı, süreç içinde görüldü.

Diğer yandan bankaların ve komprador burjuvazinin; hükümetlerin, bürokrasinin ve kamu iktisadi kuruluşlarının ekonomiye müdahalesini istememesine(!) karşı, reformist ideologlar ve iktisatçılar, devlet işletmeciliğini ayakta tutmayı, ulusal ekonominin savunulmasının ve anti-emperyalist tavrın göstergesi olarak kabul ediyorlar. Bu reformist politikacı ve ideologlar 1960 hareketiyle, 1923'lerden beri süregelen "devlet işletmeciliğinin" korunduğunu ve dolayısıyla da, bu anlamda 27 Mayıs darbesinin anti-tekelci bir eylemin siyasi ifadesi olduğunu savunmakta ve bu ham hayali yaygınlaştırmaktadırlar. Lenin'in Devlet tekelciliği ile tekelci sermaye arasındaki ilişkiye ilişkin çok doğru tespitiyle açıklamak gerekirse; "*banka kodamanları, umnadıkları bir yerde, devlet tekelinin işe el atmasından korkar görünüyorlar. Ancak şurası da belli ki, bu korku, aynı dairenin iki yönetici bölümü arasındaki rekabetin çerçevesini aşmamaktadır. Çünkü, bir yandan tasarruf sandıklarına istif edilmiş milyarlar kesinlikle yine o aynı kodamanların emrinde demektir; öte yandan kapitalist toplumdaki devlet tekeli, aslında; şu ya da bu sanayi alanındaki iflas sınırına gelmiş milyonerin gelirlerini artırmak ve güvence altına almak için kullanılan bir araçtan başka bir şey ifade etmemektedir*"(8)

1960 hareketiyle emperyalist-kapitalist sermayeye bağımlı gelişen tekelci burjuvazinin, devlet işletmelerini kaldırmaması ve bugün de bazı alanlarda devlet işletmeciliğinin sürmesine karşı çıkmaması bu ilişki yüzündendir.

Şurası bir gerçek ki; Türkiye'de burjuvazi gerçek anlamda, hiçbir zaman emperyalizmden kopmamıştır. Ve Türkiye de gerçekleşen her askeri darbe ve eylemin emperyalist devletlerle, dolaylı ya da dolaysız ilişkisi vardır. Küçük burjuva ve burjuva demokratlar bunu inkar etseler de; incelendiğinde görülecektir ki; Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce ve cumhuriyetin kurulmasından sonra da burjuvazi, emperyalist-kapitalist sistemden köklü bir kopuşu gerçekleştirememiştir; bugün bu ilişki tarzı ve bağımlı, işbirlikçi politik tutum sürdürülmektedir. Çağımızda sömürge ve yarı sömürgelerde burjuvazi devrimci barutunu tüketmiştir. Dolayısıyla bu ülkelerin ordularının emperyalist devletlere karşı bir duruş sergilemesi de olanaksızdır. O halde devletin silahlı gücünün emperyalizme karşı bir savaş gücü olmaktan ötede, kapitalist sistem karşıtı devrimci güçlere ve bağımsızlık isteyen halklara silahını yönelten bir güç olması yadırganmamalıdır. Bu durum: düzen bozuculara karşı devletin saldırısını haklı gören küçük burjuvazinin anti-emperyalist tavrı ve burjuva ulusal devletçilik fikrinin ne türden bir şey olduğunu açıklar.

1960 darbesi, anti-tekelci sınıf ve katmanların geliştirdikleri ve başarıya ulaştırdıkları bir askeri eylem olmayıp, aksine, komprador burjuvazinin tekelcileşme gereksinmelerinden doğan ve emperyalist sermayeye iktisadi serbestlik sağlayan siyasal koşulların oluşturulması doğrultusunda devleti yeniden yapılandırma hareketidir. Ancak diğer yandan, Cunta sonrası kapitalizmin gelişmesine olanak tanıyan parlamenter sisteme geçişe paralel olarak yapılan düzenlemelerin, işçilere kendi işgücünü özgürce satmasına olanak verdiği anlamda; çalışan yığınları –kâğıt üzerinde de olsa- kısıtlı "demokratik" kazanımlara ulaştırdığı da unutulmamalıdır. Bu anlamda 1960 hareketinin, kapitalizmin gelişim yolunu açmasının yanı sıra, çalışan yığınların da kapitalist pazarda "emeklerini" özgürce pazarlama (sız işsiz kalma diye okuyun) olanağı kazandırdığı ve diğer yandan, tüm asimilasyon uygulamalarına karşın; kısıtlı da olsa, kapitalist gelişmenin, Kürt ulusal uyanışının toplumsal koşullarını da yarattığı bir gerçektir. Bu durum, aynı zamanda, askeri darbenin sınıfsal analizi konusunda kafa karışıklığının nedeni oldu. Oysa açıktır ki; "*bugünkü kapitalist üretim*

ilişkileri düzeni altında genel olarak, her siyasi özgürlük, burjuva özgürlüğüdür. Burjuvalar kapitalizm koşullarında, her yerde ve her zaman elde edilen özgürlüklerden kendi malları olarak yararlanmışlardır ve bu kazanımları burjuvazi için elverişli olan belirli ve ılımlı boyutlara indirgeyerek ve devrimci proleter hareketine karşı barış zamanında en ince, fırtına zamanında da en kaba baskıya birleştirmişlerdir."(9)

Askeri Darbe ve Parlamenter Cumhuriyet İlişkisi

1960'lara kadar, büyük ölçekte, "baskı ve zor" araçlarıyla, halkın kapitalist rejime rızası sağlanırken; 1960 darbesiyle yeniden yapılandırılan rejim; işçi sınıfının ve ezilen sömürülen halkın burjuva rejime bağlılıklarının "başka araçlar" da eklenerek (örneğin kitle örgütleri, sendikalar) sağlanmasının iktisadi siyasi zeminini kurdu. Bu nedenle, burjuva rejimin kısıtlı olarak, çalışan yığınlara sağladığı göreceli "özgürlükler" -kağıt üzerinde de olsa- gerçekleşti. Aslında bu durum, DP hükümetinin, halkı devletle barıştırma görev ve işlevinin yeni biçimde sürdürülmesidir. DP hükümetinin geleneksel argümanları kullanarak burjuva devletle halkı barıştırması ve bunu yaparken de halkın desteğini kazanması burjuva devletin kurucusu olan kurumları (Ordu, Bürokrasi ve CHP) ürküttü ve devletin yönetimini elinden kaçırma korkusunu açığa çıkaran bu yakınlaşma, DP hükümetinin devdesi edilmesinin nedenlerinden biri olacak kadar önem kazandı. Ancak Burjuva devletin asli unsurları, halkın devlete yabancılaşmasını en aza indirmek gerekirliliğini de kabul ettiler ve bunun için farklı yöntem ve araçları devreye soktular. Bu kabul kolay olmadı. Ama siyasal zorunluluklar kendini dayatınca, yeni anayasa da, bu yeni duruma uygun biçimlendirildi.

"Ordu millet el ele" şiarı, 1960 askeri darbesinin kendini halka benimsetme ihtiyacının bir ifadesidir. Bu şiarın gerçeklikle uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Çünkü darbeyi ordu yapmıştır ve yanında millet değil; (ki milleti oluşturan farklı sınıfların toplumsal çıkarı da ortak değildir.) burjuva devletin yargı aygıtı, yürütme aygıtının bir unsuru olan bürokrasi ve destekçi güç olarak ta devlet partisi CHP'nin şefleri vardır. Ordu, Yargı ve bürokrasi devletin kendisidir. Toplumsal ger-

çekliği yansıtmayan ama söylem aracı olarak kullanılan "ordu millet elele" sloganı; ordunun millet kavramının içerisinde yer almadığının ve ordunun milletten ayrı bir aygıt olduğunun da itirafıdır. Çünkü iki şeyin ittifakını ilan etmek bu iki şeyin birbirinden ayrı durduğunu da ifade etmektir. Doğrudur: ordu devletin bir aygıtıdır ve milletin bir parçası olan ezilen sınıflar üzerinde zor uygulayan devletin silahlı gücüdür. Sıkça tekrar edilen, "ordu milletin bir parçasıdır" iddiasının da gerçekle bir ilgisi yoktur. Bu slogan, devletle halkın yakınlaşması istemine ilişkin "resmi" söylemin bir parçasıdır. 1960 Askeri darbesi, belirgin biçimde milletin çoğunluğuyla, devlet aygıtları arasındaki "yabancılaşmayı" tüm karşı propagandaya rağmen daha da artırdı. Her dönemde milletin çoğunluğu, kapitalist sisteme rızasını ve bağlılığını; 1960 darbesi ile mağdur durumuna getirilen burjuva sağ partinin devamı olan partiler aracılığıyla kullandı. Çoğunluğun devlet aygıtlarına yabancılaşmasının, kapitalist düzen karşıtı bir forma girmediğini belirtmek önemli ve gereklidir. Toplumun devlet aygıtlarına yabancılaşması; burjuva sistemin sağ ve sol tanımlı partilerinin siyasi arenada yer almasının argümanı oldu.

1960 askeri darbesi, tekelci burjuvazinin yolunu temizlediği gibi küçük burjuva reformcu ve küçük burjuva devrimci akımların boy atması için gerekli ideolojik ve siyasi ortamın da hazırlayıcısı oldu. 1960 darbesinden sonra, kurulan burjuva parlamenter cumhuriyet rejimi; küçük burjuvazinin siyasi ve ideolojik alanlarda at koşturmasının zemini sağlamlaştırıldı. Parlamenter sisteme geçiş dönemi küçük burjuva sosyalist hareketler için "gelişme olanakları" sağladı. Bu nedenle, 1960 askeri darbesine olduğundan farklı anlam yüklenmesi de, ideolojik olarak küçük burjuva reformist ve sosyalist hareketin siyasi ve ideolojik zeminini güçlendirdi. Burjuva parlamenter rejim, sermayenin tekelci gelişmesinin koşullarını güçlendirdiği oranda; tekelci sermaye karşıtı toplumsal güçlerinde siyasi ve ideolojik alanda boy göstermesinin de önünü açtı. Tekelci sermaye karşıtı küçük burjuvazinin siyasi alana bu dönemde hızla ve yoğun girmesinin nedeni budur. Tekelleşmenin küçük burjuvaziyi yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirmesinin yarattığı öfkenin artması küçük burjuva sosyalizminin (Kürt

ve Türk reformist/devrimci tüm hareketlerin) filiz vermesini sağladı ve 1970'lerde dünya ölçeğinde gelişen küçük burjuva sosyalist hareketinin ideolojik etkisi ile hareket ateşlendi. Bu durumun, işçi sınıfı hareketinin devrimci rotaya girmesi önünde bir set oluşturduğu açıktır. Özellikle küçük burjuva aktivist / sosyalist hareketin 1961 anayasasının sağladığı kısıtlı "özgürlükler" temelinde serpilip gelişmesi işçi sınıfı hareketinin devrimci rolünün geri plana atılmasında önemli rol oynadı. Burjuva kurum ve partilerinin birbirleriyle çatışmasına ek olarak; küçük burjuva sosyalist akımların (reformist ve radikal) filizlenmesi ve eylemi, emekçilerin sınıf bilincinin kirlenmesini daha da artırdı.

Burjuva devletin aygıtları arasındaki sürtüşme ya da burjuva siyasi partiler ve gruplar arasında sürdürülen siyasi çatışmanın yol açtığı önemli bir sonuçta; emekçilerin bilinç kirlenmesidir. Askeri cuntalar ile burjuva parlamenter kurumlar arasındaki sürtüşme emekçilerin sınıfsal bilinç körleşmesini artırır. Ya da en azından emekçiler, çatışan burjuva aygıtların birinin tarafında olmayı seçecek kadar sınıfsal bilinçten yoksun kalırlar. Emekçilerin, burjuva sınıfın şu ya da bu siyasal kurumunun gerçekleştirdiği *tavrın* arkasına düşerek sınıf çıkarlarını elde edilebileceğine ilişkin ideolojik algıya sahip olmaları, *sınıf* bilincinin kirlenmesinin *işaretidir.*

Askeri Cuntalar Ne Devrimcidir Ne de Demokrat

Burjuva Parlamenter sisteme geçiş dönemi içerisinde ve sonrasında; 1960 darbesinin sonuçlarından, ideolojik ve siyasi olarak etkilenen küçük burjuva hareketlerin bir kısmının, orduyu, halk devriminin bir unsuru ilan etmesi ve hatta daha da ileri giderek, orduyu, "devrimin temel gücü ve güvencesi" ilan etmesi ya da bazı siyasi grupların orduyu, doğrudan karşısına almamak için özen göstermesi ve hareketin stratejik amacını, 1961 anayasasının "sınırlarını genişletmek" olarak belirlemesi gerçekleşti. Bu belirleme, doğrudan, bu grupların sınıfsal bakış açısına bağlıdır.

Kapitalist devletin temel organlarından biri olan ordunun, "devrimci" olarak görülmesi; sömürge toplumların küçük burjuva siyasetçilerine ve ideologlarına has bir görüştür. Devletin

temel aygıtı olma sıfatına haiz orduyu "sağ" veya "sol" olarak adlandırmak abestir. Ordu, devletin olmazsa olmaz temel taşlarından birisidir ve herhangi bir burjuva partinin adlandırıldığı gibi, solcu ya da sağcı olarak tanımlanamaz. Burjuva devlet biçimleri açısından tartışıldığı taktirde; burjuva demokrasisinin "reddi" ve inkarı olarak, hayatiyet kazanan askeri cunta rejimleri hep "sağ"dırlar. Ordu devrimci değildir; olamaz da; ordu ve bürokrasi statükocudur. Devletin silahlı aygıtı olarak ordu, her burjuva rejimde olduğu gibi, darbe yoluyla da, sömürülen işçi sınıfının devrimci eylemini ve ezilen halkların devrimci kalkışmasını bastırmak ve ezmekle yükümlüdür.

Devrim, var olan egemen sınıf iktidarının, dolayısıyla egemen sınıf devletinin devrilmesini, parçalanmasını içerir. Genel olarak devrim egemen sınıflara ve onun iktidarına karşı ayaklanmayı ifade eder. Bu noktada önemle altı çizilmesi gereken husus; egemen sınıf iktidarına karşı girişilen yıkım eyleminin toplumsal ilerlemeyi amaçlamasıdır. Bu ayaklanmaya katılan sınıf ve gruplar, partiler devrimcidirler. Devrimin tamamlanması; egemen sınıfın toplumsal hegemonyasına (sınıf diktatörlüğüne) son vermekle gerçekleşir. Egemen sınıf iktidarının nasıl yürütüleceğine ilişkin farklılıklara sahip bir burjuva grubun ya da iktidar aygıtının diğer burjuva grupları saf dışı etmesini ve rejimin kendini yenileme hareketini devrim diye adlandırmak sınıfsal yanılsamadır. Burjuva sınıf düzeninde ordu, aygıtı olduğu devleti yıkmak için değil, onu korumak ve onarmak için eylem yapar. Darbeler asıl olarak devletin başına bela olacak sınıf hareketlerinin ve sömürge ulusların kendi kaderlerin belirleme haklarını kullanmasının önünü kesmek, onları sindirmek ve egemen sınıf iktidarının önünü açmak için yapılan eylemlerdir. Bu anlamıyla darbeler, devrim karşıtı hareketleridir. Ordunun burjuva parlamenter rejime, kendini hep düzenin belirleyicisi sayarak, müdahaleci olması da; ne adına olursa olsun, moda deyişle "sağ"dır. Kapitalist sistem içerisinde askeri cuntalar kelimenin tam anlamıyla anti-demokratlardır; demokrasi karşıtıdırlar. Bu rejimler toplumun "ileri" doğru gelişmesini sekteye uğratırlar. 1960 askeri darbesi, basit ifadeyle, devletin silahlı aygıtının, yönetim nöbetini devralmasıdır. Darbenin, generalleri dışlayarak "albaylar" tarafından

yapılması darbenin niteliğini belirlemez. Biçimsel farklılıklar darbelerin özünü değiştirmez.

1960 darbesini gerçekleştiren albayların tutulacak yol konusunda dil birliğinin bulunmaması, emperyalist devletlerin ve NATO'nun askeri cuntanın şeflerinin önüne koyduğu rota: askeri cuntanın nöbeti en kısa zamanda burjuva parlamenter sistemin oyuncularına devretmesini koşullandırdı. Uzun süreli askeri rejimin yapılandırılması koşullarının olmaması, bu doğrultuda girişilen her eylemin "başarısız" kalmasının zemini oldu. 27 Mayıs askeri darbesinin artçılı sayılan ve parlamenter cumhuriyet rejimine geçişe karşı çıkan darbe girişimlerinin (Talat Aydemir önderliğinde gerçekleştirilen eylemlerin) birer "umutsuz eylem" olması bu nedenledir. Nesnel durumu kavramayan ve ordunun sınıfsal niteliğini doğru tahlili edemeyen birkaç subay "sonu başından belli" darbeciliğin bedelini canlarıyla ödedi. Devlet, oyunda mızıkçılık yapan çocuklarını affetmedi. 1960 darbesinin artçılı olan darbe girişimlerini "devrimci atılım" olarak ve bu eylemleri gerçekleştiren subayları da "devrimci" olarak adlandırmak ise, onları öyle görmek için sınıfsal ve özel nedenleri olan küçük burjuva siyasilerin algıları üstüne oturmaktadır.

Ordu ve Bürokrasi Siyasi Gericiliğin Payandasıdır

Önemle vurgulanması gereken nokta: emperyalizm çağında burjuvazinin devrimci vasfını yitirdiği ve işçi sınıfının devrimci gücünü ensesinde hissetmesi nedeniyle ***"siyasi gericileşme eğiliminde"*** olduğudur. Dolayısıyla tüm kapitalist ülkelerde tekelci burjuvazinin "demokrasi" istemi kendi sınıf tavrına ilişkin bir istem olmaktan çıktı. *Tekelci burjuvazinin demokrasi pratiği de, doğrudan işçi sınıfının dayatma gücüne ilişkin bir olgudur. İşçi sınıfının ve ezilen halkın devrimci eylemi; burjuvazinin demokrasi isteminin ve pratiğinin vasfını belirleyen temel unsurdur.* Kapitalizmin egemen üretim tarzı olduğu bir ülkede, burjuva demokrasisinin var olmasını ve yaşamasını herhangi bir burjuva partinin ya da aygıtın kendi rızasıyla gerçekleştirebileceğini ummanın sonu hüsrandır. *Burjuva devletin biçimini belirleyen faktör; ezilen sınıfla ezen sınıf arasındaki çatışmanın seyri ve çatışmanın o an ki durumuna doğrudan*

bağlı güçler dengesidir. Devrimci sınıfın eylemi olmaksızın, bir grubun gerçekleştireceği eylemle tekelci burjuva sisteminin parçalanacağını ya da niteliğinin değiştirilebileceğini ancak ve ancak küçük burjuva siyasileri ve ideologları öngörebilir ve Küçük burjuvazinin tek başına giriştiği her eyleminde hüsrana uğraması ve eylemin tekelci burjuvazi tarafından; kapitalist sistemi güçlendirme olanağına dönüştürülmesi kaçınılmaz gerçekleşir. Kuşkusuz bu eylemlerin yarattığı havanın; işçi sınıfının devrimci yürüyüşünü olumsuz etkilediği de bir gerçektir.

Halkın desteğini arkasına alamayan burjuva sol partilerin; burjuva sağ partilerin hükümet olmaları durumunda; ordunun sopasının gölgesi altında "özgürlük" ve "demokrasi" havarisi kesilmeleri; kafalarının arkasında yer alan "devletin sahibi biziz" yargısının dışa vurumudur ve bu bayların orduyu halkın ordusu gibi gösterme çabaları büyük bir aldatmacanın parçasıdır. Devlet sınıfsal anlamda tanımlanabilir. Bu açıdan burjuva devletin karşıtı; işçi devletidir. İşçi devletinde; işçi sınıfının hegemonyası asıldır. İşçi devriminde; emekçi sınıfın tekil üyesi olarak askerlerin devrime katılması durumunun, işçi-ordu bütünleşmesi olarak algılanması burjuva ideolojisinin bıraktığı mirası sahiplenmektir. Bu yanılsama; işçi devletinde de ordunun işçi sınıfı örgütlerine rağmen özel önem kazanmasına fikirsel zemin hazırlar. Sosyalizm bir devlettir; sönmeye odaklanmış demokratik devlettir ve dolayısıyla devletin bir aygıtı olarak ordu da tıpkı bürokrasi gibi sönecek şekilde organize olmalıdır. Devletin ve devletin iki büyük uru olan ordu ve bürokrasinin basit işleri gerçekleştiren aygıtlar olmaları sağlanacağına, (Evet tersini algılamanın yoğun olduğu noktada belirtmek gerekirse; askeri işler basit işlerdir ve sınıflı toplumlarda, başka uluslara karşı kışkırtıcılık sayesinde var olma gerekçesini bulan ve fonksiyonel durumu abartılan ordunun işlevi basittir. Ve kuşkusuz sosyalist toplumda diğer tüm devlet kurumları gibi ordunun da işlevi daha da basit niteliğe kavuşacaktır.) tam tersine bu aygıtların devasa hal almasının yolunu açıcı girişimlerde bulunmak ve bu girişimin siyasi/ideolojik diline sahip olmak; sosyalizmden vazgeçmenin koşulunu yaratmaktır. Gerçekleşen işçi devletlerinde; ordu ve bürokrasinin,

sosyalizm karşıtı siyasi gericiliğin odağına dönüşmeleri tesadüfi değildir ve bu olgu doğru algılanmalıdır.

Bu durumu belirtmekle, iddia edildiğinin aksine; ordunun ve bürokrasinin, "toplumsal ilerletici güç niteliğine" haiz olmadığını ve ordunun devrimci bir rol üstlenemeyeceğini, ordunun tarihsel rolü ve işlevinin abartıldığını ve dolayısıyla ordunun sınıf savaşlarından "bağımsız" eylemler yapabileceğine ilişkin iddialarla ideolojik kafa karışıklığının özellikle yaygınlaştırıldığını söylüyorum. Bu durumu belirlemek; aynı zamanda, ordunun sınıfsal niteliği, formasyonu ve tarihsel rolü konusunda emekçi sınıfların içselleştirdiği yanılsamalı bilinç durumuna ilişkin bir uyarıdır.

Küçük Burjuvazinin Siyasi Sefaleti; Demokratlıktan Darbeciliğe(!)

Türkiye'de gerçekleşen her askeri darbe öncesi yaşanan ekonomik ve siyasi krizi, güçlenerek atlatan tekelci burjuvazinin, darbe sonrası ekonomik durumuna denk düşen burjuva hükümet programına, yalnızca sosyalistler değil; küçük ve orta burjuvazinin belirli bir kesimi de karşı çıktı. Gittikçe yoksullaşan işçilerin ve emekçilerin yanında, orta ve küçük mal sahiplerinin burjuva hükümetine muhalefetinin ana nedeni; tekellerin güçlenme sürecinin, küçük burjuvazinin mülkiyetini kaybetmesi anlamına gelmesidir. Bu ana nedeni, birtakım ahlaki-felsefi savlarla süsleyen küçük burjuva ideologları, her dönem toplumsal çatışmada siyasi güç olmak için, kendilerini toplumsal kurtuluşun öncüsü ve demokrasi savaşçısı ilan ettiler.

Ancak, diğer yandan büyüme umutlarını hiçbir zaman yitirmeyen önemli sayıda küçük burjuva kesim ise, tekelci sermayenin koltuğunun altına sığındı. Küçük burjuvazinin bu önemli kesimi, her dönemde kendi sınıf akrabaları olan bürokratlarla, generallerle irtibat içinde ve kendi yaşamlarını sürdürebilmelerinin garantisinin kapitalist sistem ve dolayısıyla burjuva devlet olduğu gerçeğinden hareketle; tekelci burjuva iktidarının selameti için her türden burjuva iktidarın dümen suyuna girdiler. Küçük burjuva sınıfın bu önemli kesimi burjuva hükümetlere yandaş olduğu gibi, askeri darbelere de yandaş oldu ya da hayırhah bir tavırla mızıldanarak askeri darbeleri

onayladı. Dünya'nın hemen her ülkesinde askeri cuntaların ve faşist diktatörlüklerin iktidara yürürken büyük ölçüde küçük burjuvaziden destek alması; bu toplumsal kesimin darbelere ilişkin geliştirdiği davranış tarzını açıklamak noktasında önemli bir olgudur. Kuşkusuz askeri cuntaların ve faşist diktaların kurulmasında küçük burjuvazinin aldığı etkin rol nedeniyle, açık dikta rejimlerinin sınıfsal karakteri konusunda çoğu sosyalist ideologun ve siyasinin kafasının karıştığı da doğrudur. Bu noktada anlaşılmayan konu; askeri darbeler, gerçekleştirilirken küçük burjuvazinin desteğini ve hizmeti almasına rağmen, kurulduktan sonra diktaların, o ülkede iktisadi egemenliğin sarsılmaz sahibi olan tekelci burjuvazinin hizmetine girmesidir. Bu durum çoğu küçük burjuvayı hüsrana uğratır; ama küçük burjuvazi her tür hayal kırıklığına karşın, kaderine boyun eğerek, kapitalist sistemin selameti ve burjuva devletin çıkarları uğruna, her tür burjuva iktidarın gerçek sahibi olan tekelci burjuvazinin hizmetine girer. Darbe öncesi, kendisini tekelci burjuvaziye karşı demokrasi savaşımının öncüsü ilan eden küçük burjuvazinin; kapitalist sistemimin tehlikede ve burjuva devletin güç yitiriyor olması gerekçesiyle, askeri darbeleri desteklemesi, olağan bir davranış sayılmalıdır. Küçük burjuvazinin sınıfsal anlamda, arada olma durumu, onun ikircikli (demokratlıktan darbeciliğe dönebilme) vasfının belirleyicisidir. Küçük burjuvazi bu yapısal (sınıfsal) niteliğini değiştirecek güce sahip olmadığı anlamda, kaypak ve ikiyüzlü vasfını da değiştirecek güce asla ulaşamaz. Küçük burjuvazinin demokrasi sevdası da, askeri ve faşist darbe severliği de, doğrudan kendi yaşam kaynağı olan kapitalist sistemi koruma içgüdüsüne bağlıdır.

Küçük burjuvazi, üretim ilişkileri içerisinde konumlanışı itibarıyla kapitalizmden beslenir. Ancak kökünün kapitalizme bağlı olmasına ve kapitalizmden beslenmesine rağmen; aynı zamanda, kapitalist gelişmenin yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bıraktığı ve ezilen sömürülen sınıfların safına ittiği bir toplumsal kesimdir. Bu yaşamsal durumu nedeniyle; toplumsal belirleyici güce sahip iki sınıf arasında sıkışık haldedir. Küçük burjuvazi, üretimden gücünü alan işçi sınıfı ile onu sömüren güce sahip büyük burjuvazinin çatışmasından etkilenir. Çatış-

manın dışında kalmak ister, ama aynı zamanda maddi ve ideolojik çıkarlarının itkisi ile, bu çatışma içerisinde rol alır. Bu konumu, siyasi olarak onu ikircikli kılar. Küçük burjuvazi bu çatışmanın ortasında dayanacağı güç arar ve "sağlam" gördüğü güce sırtını yaslar. Kapitalist sistemde her küçük burjuva, pratik olarak gücü elinde tutan devletin silahlı kurumuna "değiştirici ve koruyucu" bir tanrı gözüyle bakar. Bu nedenle küçük burjuvazi her dönemde generallerin, polis şeflerinin ve bürokratların önünde saygıyla durmayı, minnet borcunun ifadesi olarak gerçekleştirir. Gücün niteliği değil; ona sırtını yaslayıp yaslamayacak oluşu, küçük burjuvanın, bu güçle ilişki tarzını belirler. Bu nedenle küçük burjuvazinin önemli kesimi, belirli bir dönem faşist hareketin bayrağı altında nara atar ya da askeri diktalara çağrı çıkarır. Öyle ki küçük burjuvazinin bu kesimi: bir dönem askeri darbelere, bürokrasiye aşkını ilan ederken bir dönem sonra, hizmet arzusuyla kendini, burjuva demokrasisi (burjuva parlamenter cumhuriyet rejimi) yasalarının koltuğuna kollarına bırakır. Tüm bu farklı duruşlar, onun dönemsel maddi çıkarlarının korunması içgüdüsünün dışa vurumudur. Askeri ve faşist darbeler sonrası kurulan açık diktaların; askeri darbeye çağrılar çıkaran ya da faşist hareketin bayrağı altında uluyan küçük burjuvazinin, iktidar tutkusunu doyuracak düzen olmaması ve pratik anlamda tekelci burjuvazinin çıkarlarına hizmet eden rejim olması nedeniyle: küçük burjuvalar hayal kırıklığı yaşar. Sınıf diktatörlüğü gerçeğini gördüğü andan itibaren, küçük burjuvazinin bir kesimi, darbe karşıtlığına soyunarak demokrasi havarisi kesilir. Bu durum şaşırtıcı değildir. Aynı küçük burjuva grubun kısa aralıklarla farklı tavır göstermesi doğrudan toplumsal konumlanışıyla ilişkilidir. Bu farklı tavır alış durumunda küçük burjuvazinin o an bayrağı altına girdiği gücü her şeye kadir sayması, onun her toplumsal değişim döneminde saf değiştiren olmasının da nedenidir.

Darbeler de dahil her türden burjuva iktidarın hizmetine giren küçük burjuva kesimin ya da halk devrimi saflarında yer alan küçük burjuvaların, güç karşısında boyun eğici, yön ve ağız değiştirici vasıfta olmaları ortak özellikleridir. Bu nedenle her iki tarafta da yer alan küçük burjuvaların, aynı safta birlikte yürüdüğü sınıfla, koşullar değiştiği an ters düşmesi ve hatta

çatışması gerçekleşir. Hangi sınıfla birlikte olursa olsun, küçük burjuvazi harekete öncülük etmeği ister. Ancak sınıfsal güçsüzlüğü, daha güçlü sınıflara öncülük etmesinin engelidir. Toplumsal anlamda kısa soluklu oluşu, harekete öncülüğünün de kısa süreli olmasının nedenidir. Küçük burjuvazinin, siyasi ve fikirsel öncülüğünü zafere kadar sürdürmesi çağımızda mümkün değildir. Uzun süreli savaşta daha güçlü olan sınıfın iradesine boyun eğer. Halk devrimlerinde de küçük burjuvazi, öncülüğü devrimci sınıfa kaptırdığı oranda; ya devrimci iradeye boyun eğer ya da karşı devrimci saflara geçer. Sınıf savaşları tarihi bu tavrın örnekleriyle doludur.

Küçük burjuvazinin bu genel niteliğinin analizinden sonra, özel olarak irdelendiğinde görülmesi gereken gerçek şudur; kapitalist sistem içerisinde tekelci burjuvazi, küçük burjuvazinin her ileri hareketini; kendi potasında eritebildi, eritiyor. Çünkü tekelci burjuvazi, devletin her kurumunun hizmetini ve sisteme ilişkin her değişimi kendi lehine çevirebilme olanaklarına ve güce sahip bir sınıftır. Kapitalizmde, tekelci burjuva egemenliğinin pratik ifadesi budur. Tekelci burjuvazinin iktisadi egemenliğinin açıkça görüldüğü kapitalist bir ülkede, sistem içerisinde gelişen her siyasal olgu ve eylem de tekelci burjuva egemenliğinin dümen suyuna girer. Dolayısıyla iktisadi olarak tekelci kapitalist sisteme yedeklenmesi kaçınılmaz olan küçük burjuvazinin, siyasal olarak da tekelci kapitalist rejimin sınırları içerisinde kalması kaçınılmazdır. Bu durumun gerçekleşmesinde, küçük burjuvazinin güce tapınıcı olmasının ve devleti "kadiri mutlak" güç olarak görmesinin de önemli etkisi vardır. Ancak bu kapitalist sisteme eklenme durumuna karşın, tekelci kapitalist sistem içerisinde her tekelleşme hareketi küçük burjuvazinin tepkisini alır. Küçük burjuvazi bu tepkisini, siyasi güç olarak gösterme yolunu seçer. Bu eylemlilik hali toplumsal ilişkilerin diyalektik gelişmesinin sonucudur. Her toplumsal grup; erime ve yok edilme eylemini, yaşamsal tehdit olarak gördüğü her yerde, bu eyleme karşı harekete geçer. Dolayısıyla bu eylemlilik hali nedeniyle, küçük burjuvazinin anti-tekelci tavrı, burjuva radikal partilerin halesi durumuna gelir.

Kendi başına ayakta kalmasını beceremeyen küçük burjuvazi –özellikle işçi sınıfının nitelik olarak güçlü olduğu yerde ve zamanda, anti-emperyalist, anti tekelci savlarına sözde sahip çıkarken; hızını alamayarak işi, işçi sınıfıyla ittifaka kadar vardırır. Tam da bu noktada; işçi sınıfının gerçek kurtuluşunun zaafa uğraması gerçekleşir. Sosyalist parti programları, cephe programına dönüşerek, işçi sınıfının gerçek çıkarları iğdiş edilir. Kuşkusuz bugüne kadar, işçi partilerinin programlarının devrimci bir çizgide olmaktan çıkarak, bir "ulusal cephe", bir "halk partisi" programına dönüşmesinin altında yatan neden budur. Küçük burjuvazi, sosyalist partilere "kapitalizmi iyileştirme" virüsü bulaştırınca, bu partiler, işçi sınıfının gerçek çıkarlarını temsil eden ilkeleri ödünsüz savunma çizgisinden uzaklaşarak; sistem içi reformist partilere dönüşürler. Küçük burjuvazi toplumsal görevini yerine getirir: işçilerin sınıfsal devrimciliğinin körelmesinde ve siyasi rejime teslimiyet çizgisine ulaşmasında önemli rol oynar. Sosyalist hareket içerisinde, burjuva devlete bakış açısının değişmesi; devletin kurumları arasındaki çelişki ve çatışmalardan medet umulması ve bu çatışmada taraflardan birinin yanında olunması ve hatta devletin silahlı gücü olan ordunun "devrimciliğinin" keşfi(!) bu hastalığın belirtileridir. Sözde gericiliğe karşı, generallerin "cumhuriyeti korumak" için parlamenter sistemi tatil etmesini, utangaç biçimde, ilerletici darbe olarak nitelendirilmek fikri; sınıf devrimciliğinden uzaklaşmanın göstergesidir. İşçi sınıfının, her türlü burjuva devlete (askeri diktalar da dahil) rıza göstermesinde ve burjuvazinin egemenliğine boyun eğmesinde; küçük burjuvazinin siyasi ve ideolojik anlamda, önemli ve özel etkisi olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

Küçük burjuvazinin toplumsal hareket içerisinde her türden yer alma biçimi; asıl olarak, burjuva sistemin kalkanı olma görevini gerçekleştirme eylemidir.

Küçük burjuvaların ve özel olarak askerlerin ve bürokratların yaşamsal amacı, burjuva sistemin, dolayısıyla sistemin koruyucusu olan devletin varlığının sürdürülmesidir. Kuşkusuz burjuva sistemin maddi varlığının doğal sonucu var olan subayların ve bürokratların, kendi varlığının sürdürülebilmesinin koşulu olan sistemi koruması anlaşılabilir bir durumdur. Sınıf-

sal varlığı, doğrudan kapitalist sistemin varlığına bağlı olan küçük burjuvazinin; kendi varlık koşullarını yaratan sisteme ve sistemin mutlak koruyucusu olan devlete sadakati olağan bir davranıştır. Diğer yandan, küçük burjuvazinin, varlığını tehdit eden ekonomik tekelleşmeye ve dolayısıyla siyasi tekelleşmeye karşı çıkması ve tepki göstermesi de olağandır. Ancak bu karşı duruşun ve tepkinin sınırları kapitalizmin yıkılmasına kadar geniş değildir. Siyasi tekelleşmeye karşı demokrasi savaşçısı olarak, siyasi arenada yer alan küçük burjuvazinin, anti- tekelci, ulusalcı ve demokrat tavrı; hiçbir zaman burjuva devlet karşıtlığına dönüşemez. Küçük burjuvazi kendi eylem alanını daraltan siyasi iktisadi eylem ve duruma karşı eylemlilik içerisinde bulunması, eğer gözü ve yüreği körleşmemişse; kendi yaşamsal olanaklarına karşı bir saldırıya dönüşmez. İşçi sınıfının kapitalizmi yıkıcı faaliyetlerinin; kendi yaşamsal alanını tehdit eden ve yaşam olanaklarını yıkmaya yönelen faaliyetler olması itibarıyla, küçük burjuvazi, devrimci eylemlerin kendi sınıfsal varoluşuna karşı bir tehdit olduğunu görür. Bu algılama, kapitalist sistemin maruz kaldığı yıkıcı saldırıya karşı alınacak tedbirlerin yanında olması eğilimini yaratır. Küçük burjuvazi, kapitalist sistemi kurtaracak, onaracak ya da maruz kaldığı yıkıcı tehdidi bertaraf edecek eylemlilikten yana tavır alır. Kuşkusuz bu eylem; çoğu zaman kendi konumuna zarar verse de, sistemin yıkılmasını ve burjuva devletin parçalanmasını önlemek için yapıldığına inandığı ölçüde; rejimi kurtarma iddiasındaki her eylemin yanında olur. Var olma koşullarının ortadan kaldırılması ile sonuçlanacak bir eylemi önleyecek her türlü tasarrufa evet der. Bu tasarruf kısa vadede "özgürlüğünü" kısıtlasa da; Yaşamını sürdürebilmenin koşulu olan sistemin sürmesi uğruna üzerine düşen fedakarlığı yerine getirir. Küçük burjuvazinin, demokrasi yanlısı oluşu; bu durumda, geçici de olsa, yerini darbe severliğe ve cuntacılığa bırakır.

Burjuva demokratik rejim tarafından ve dolayısıyla burjuva parlamenter cumhuriyet rejiminin yasalarıyla ve kurumlarıyla, darbelerin önlenebilir olduğunu varsayması ve diğer yandan, devletin koruyucusu silahlı güçlere ilişkin inancı nedeniyle "devlet tapıncı" olması; küçük burjuvazi için en büyük handi-

kapılır. Her iki duruş halinin temelinde, darbelerin doğrudan işçi sınıfının gücüyle ilişkili olduğunu görmezden gelmek vardır. Önceden de belirttiğim anlamda her iki durum: küçük burjuvazinin o döneme ilişkin konumlanışına bağlıdır. Yani küçük burjuvazi sürekli bir darbe karşıtı niteliğe haiz olmadığı gibi darbe severliği de içselleştirilmiş bir vasıf değildir. Küçük burjuvazinin belirgin vasfı güç tapınıcı oluşudur. Ekonomik, ideolojik, siyasi, askeri bürokratik her güç küçük burjuvazi için tapınacak güçtür. Bu güçlerden sürece egemen olan güç ya da güçler birliği, küçük burjuvazinin kulluğunu, etkin olmayan güçler ise yergisini hak eder. Bu noktada hegemonya belirleyicidir. Bugünün egemen gücünün, yarın egemenliğini yitirdiğinde küçük burjuvazi tarafından yerden yere vurulması kaçınılmazdır. Güç sahibi işçi sınıfı olursa, bugün işçi sınıfını aşağılayan küçük burjuvazi onu tanrı ilan etmekte bir sakınca görmez. Küçük burjuvazi için tanrı, güç sahibi olduğu sürece tanrıdır. Güçlü olmadığı zaman ölüm, tüm tanrılar için bir yazgıdır. Bu nedenle küçük burjuvazinin tanrılar mezarlığı oldukça kalabalıktır. Burjuva devrimleri esnasında, soyluların eteğinde beslenen küçük burjuvazinin, sokağı eline geçiren devrimci gücün şiarını bayrağına yazarak alana çıktığı tarihsel bir gerçekliktir. Burjuva devrimler döneminde özgürlük düşkünü olan küçük burjuvazi, devrimden sonra burjuva düzenin askeri, siyasi, bürokratik ve hukuki koruyuculuğunu üstlenirken; "özgürlük" şiarını da unuttu ve devlet yıkıcılığı ile özdeşleşen devrim kavramının ve özgürlük şiarının gerçek içeriğini, işçi sınıfının da hatırlamaması için, toprağa gömerek üzerine beton örttü.

Emperyalizm çağında tekelci burjuvazinin siyasi gericilik eğilimini frenleyecek, durduracak güç işçi sınıfıdır. Dolayısıyla askeri ve faşist darbeleri önlemek için, işçi sınıfının örgütlü güç olarak demokrasi savaşına girmesi zorunludur. Ya yoksa darbeler burjuva demokratik cumhuriyet yasası ile önlenemez. Darbe karşıtı yasa varsa; darbeler önlenir anlayışı koftur. Demokratik düzeni koruyan yasaların arkasında duracak bir sınıf gücü yoksa; o yasalar hiçbir şeydir. Askeri ve faşist darbeleri kapitalizm yaratır. Tekelci burjuvazinin siyasi gericilik eğilimi her zaman vardır. Ancak bu darbelerin yapılması kaçınılmazdır

demek değildir. Siyasi gericilik eğilimi frenlenebilir. Ancak bunun için işçi sınıfının örgütlü savaş gücünün var oluşu ön koşuldur. Bu durum mevcut değilse, -ki bu darbenin koşullarının en önemlisidir- ve diğer maddi koşullar da oluşmuşsa askeri darbeler gerçekleşir. Demokratik düzenin yasası, darbecileri caydırır anlayışı çürük zemine oturur. Darbeler var olan burjuva düzenin yıkılması değil, değiştirilmesi ve kapitalizmin selameti için sistemin yeniden organize edilmesi için gerçekleşir. Burjuva parlamenter düzenin korunması üzerine yapılandırılmış her yasa ve kurum kendini koruyacak bir sınıfsal güç yoksa; askeri ve faşist darbeler karşısında koftur, çaresizdir. Darbeler; kapitalist sistemin selameti için, burjuva demokratik yasaların ve kurumların her dönemde mutlak ihtiyaç olduğu kuruntusunu yerle bir eder. Bu anlamda, darbeler, burjuva demokratik yasaların her zaman geçerli ve zorunlu ihtiyaç olmadığının da ilanıdır. Askeri ve faşist darbe; burjuva demokratik düzeni, dolayısıyla burjuva düzenin o döneme ilişkin işleyiş yasalarını da kapitalizmin selameti uğruna değiştirir. Her dikta biçimi kendi yasasını oluşturur. Oluşturulan yasa darbenin meşru sayılmasını da içerir. Tüm bu haller; darbelerin başarılı olmasına ve askeri veya faşist diktanın kurulmasına bağlıdır. Ancak maddi (iktisadi, siyasi, ideolojik) koşulları hiçe sayarak, salt iradi istence bağlı olarak darbe için harekete geçen örgütlü silahlı grup; başarısız olduğu zaman; var olan düzeni koruyan yasalar karşısında suçlu konuma düşer, yargılanır.

Tüm askeri darbe ve diktatörlükler döneminde; işçi sınıfının ve Kürt halkının özgürlük eylemlerine karşı geliştirilen açık saldırıya yutkunarak göz yummakta tereddüt etmeyen küçük burjuva ideologları ve kalem efendisi siyasiler, bugün güdük parlamenter cumhuriyetin kendilerine sağladığı olanağı kullanarak kuruyan dillerini nemlendiriyorlar. Bu hiç de şaşırtıcı değil. Günü ve yeri geldiğinde cellat görevini yaptı; günü ve yeri geldiğinde imam (papaz) görevini yerine getiriyor. İmam ve cellat kimliğine bürünenler; ötekilere lanetler yağdırmakta birbirleriyle yarışıyorken, tanrıya (siz kapitalizme diye okuyun) kurban edilmenin en iyi(!) yolunun; kendilerinin üzerinde yürüdüğü yol olduğunu işçilere ve çalışan yığınlara yemin billah ederek anlatıyorlar. Burjuva parlamenter rejiminin iki-

yüzlülüğü ortadadır. Bütün burjuva demokrat, muhafazakar, liberal siyasi parti yöneticileri ve imamlar, generaller, bürokratlar, kapitalist pazar özgürlüğü(!) söz konusu olduğu zaman yeri göğü inletirken; işçilerin siyasi özgürlük haklarını kullanmaya muktedir sınıf olduğunu ve Kürt halkının kendi kaderini tayin etme özgürlüğünü kullanmasının tartışılmaz bir hak olduğunu ağızlarına bile almıyorlar. Burjuva sol parti CHP; işçilerle emekçilerle dalga geçercesine, bir gün önce söylediğinden bir gün sonra dön-geri ediyor. Bu çark ediş tavrı, küçük burjuva sol(!) kitle ve radikal köşe yazarlarınca sessizce geçiştiriliyor. Küçük burjuvazinin bu tavrı kaçınılmazdır. Küçük burjuva demokratlarının ve sol etiketli burjuva önderlerin; sosyalist tavır göstermesini beklemek sınıfsal bir hatadır. Ancak, geniş işçi yığınlarının bu partilerin etkisi altında oldukları düşünülerek, bu partilerin gerçek burjuva yüzlerinin açığa çıkartılması da gerekli bir görevdir. Hele birçok sosyalist partinin ve sözde sosyalist yönetici tarafından parsellenmiş kitle örgütünün, CHP'nin kuyruğuna utangaçça takılma istemi bir gerçekken bu görevin önemi daha artmaktadır.

Emperyalizme karşı "ulusal" bayrak altında toplanmanın, küçük burjuvazinin millici bayrağı altında toplanmak olduğu unutulmamalıdır. Bu politik çizgi aynı zamanda kendi ulusal devleti tarafında ezilen ve asimile edilen ulusların ulusal kimliklerinin reddi ve bu ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkının inkarını içerir. Emperyalist- kapitalist bütünleşmeye ve sömürgeciliğe ve ezilen ulusların asimilasyonuna karşı sosyalistler: Ortadoğu ve giderek Avrupa ve Amerika kıtalarındaki ülkelerin tümünün işçilerinin enternasyonal dayanışmasını sağlayacak birliklerle gerçek anlamda anti-kapitalist ve bağımsız bir savaşım sürdürülebileceğini her koşulda yinelemelidirler. Bu savaşım; aynı zamanda emperyalist sermayenin ve devletlerin izni olmadan, gerçekleşemeyecek olduğu açıkça bilinen, askeri ve faşist darbelere karşı, yürütülecek savaşın güvencesidir.

Bu nedenledir ki sosyalist hareket, ideolojik ve pratik olarak küçük burjuvazinin milliciliğinden ve dolayısıyla devletçiliğinden devrimci anlamda kopmak zorundadır. Bu hayati ve ilkesel bir zorunluluktur.

Küçük burjuva ideologları ve siyasetçiler herhangi bir siyasal değişimin kendi üzerinde yaratığı etkileri ve kendisinin de bu etkilere karşı gösterdiği tepki ve sosyal siyasi davranışları toplumun tümüne mal eder. Küçük burjuvazi kendi davranış değişimini toplumun davranış değişimi, kendi siyasi tercihini toplumun tümünün siyasi tercihi, kendi yenilgisini toplumun yenilgisi ve dolayısıyla siyasal değişimin kendinde yarattığı sosyal durumu toplumunu durumu olarak tanımlar. Kuşkusuz bu yaklaşım; somut durumun algılanmasında ve teorik analizinin yapılmasında sapmalara yol açar. Örneğin küçük burjuvalar Türkiye de yaşanan darbelerin siyasal sonuçları ile tüm toplumun doğrudan ve aktif ilişki kurduğu ve dolayısıyla darbenin yol açtığı siyasal düzenlemelerinde toplumun tümünü doğrudan etkilediği iddiasını sıkça tekrar ederler. Bu yaklaşım tüm küçük burjuva ideologlar ve siyasilere has bir yaklaşım olmasına rağmen; Diğer yandan darbenin yarattığı etki ve yol açtığı toplumsal değişim konusunda; küçük burjuvazinin sağ ve sol siyasetçileri ve ideologları aynı saptamalara ulaşmazlar. 27 Mayıs askeri darbesinin siyasal sonuçları küçük burjuva sağ için ayrı değerlendirilirken küçük burjuva sol için bu değerlendirme farklıdır. 12 Mart ve 12 Eylül ya da Ergenekon hareketi hakkında, küçük burjuvazinin sağ ve sol kanadının ayrı düşünmesi kaçınılmazdır.

İşçi Sınıfının Devrimci Eylemi Askeri Darbeleri Önler

Darbelere karşı savaşımını örgütlemesinde; işçi sınıfının ve emekçilerin devlet ve ordunun sınıfsal karakteri hakkında yanılsamalı bilince sahip olma durumunun sona ermesi önemlidir. Bu olmazsa olmaz. Darbelere karşı savaşımın aktif unsuru olması gereken işçilerin, emekçilerin; devletin, sömürücü sınıfların hizmetinde ve onun egemenliğinin koruyucusu olduğu gerçeğini bizzat pratik içerisinde yaşayarak görmeleri gereklidir. Bu nedenle, işçi sınıfının devlete karşı yıkıcı eylemlere girmesini önleyen her sendikacı, siyasetçi ve ideolog, işçi sınıfının gerçek kurtuluşunun önünde kurulan barikata güç verir. İşçi sınıfının kurtuluşu önünde kurulan barikata güç veren her siyasi parti yöneticisi, her sendikacı ve her ideologun darbelere karşı olduğu iddiası büyük bir yalandır. Küçük burjuvazi sınıf

olarak bu büyük yalanın siyasi ve ideolojik üreticisi ve taşıyıcısıdır.

İşin bu önemli yanını görmemek; burjuvazinin iktisadi ve siyasi güç kazanması anlamına gelen her eylemin, işçi sınıfının devrimci mücadelesini perdelemesine çanak tutmak demektir. Ezilen sömürülen halkın kurtuluşu projesini, burjuva devletin "çağdaş" forma ulaşması uğruna ertelemek –devrimden vazgeçmek- burjuva rejimin sunduğu "avanta payının" önünde diz çökmektir. Çünkü toplumsal değişimlerin, reformlar yoluyla olması hep burjuvazinin lehine olmuştur. "*Buna karşılık, burjuva demokrasisinin gerektiği biçim değiştirmelerinin reformlarla değil, devrimci metotlarla elde edilmesi, işçi sınıfının çıkarları gereğidir; çünkü reformist metot, ulusal organizmanın çürüyen parçalarının duraksamalı ve uzun vadeli ve son derece ıstıraplı ölüm metodudur. Bu kangrenden ilk acıyı çekecek olanlar işçiler ve köylülerdir.*" (10) Türkiye'de, kapitalizmin neden olduğu kangrenin acısını her dönemde çeken işçiler ve köylüler oldu; ama bir farkla: ekonomik ve siyasi olarak güçlü bir burjuva sınıfın egemen olduğu ülkelerin işçilerinin ve köylülerinin çektiği acıdan daha fazlasını yüklendiler ve toplumun yazgısı sayılan ve belli aralıklarla gerçekleşen darbeler kangrenin üzerine tuz ekti. Toplumsal kangreni söküp atacak olan güç devrimci sınıfın örgütlü eylemidir. Devrimden korkanların, kangrenin tüm toplumsal organizmayı sarmasından ve ölümcül acıları çekmekten şikayetçi olma hakları yoktur.

Babür PINAR

EK:

27 Mayıs, Kürtler ve Şark Islahat Planı Kararnamesi

Ümit FIRAT

Şark Islahat Planı'yla başlayan uygulamalar 1960'la yeniden gündeme geldi. Milli Birlik Komitesi, darbeden sonra 485 Kürt şahsiyeti gözaltına alıp sürgün kampında topladı. MEB, Kürtlerin inkarını amaçlayan bir "kitap" yayınladı...

Bu darbeyle Kürtler için bir hayli "yenilik" ve uygulamalar da getirildi. İsyan ve ayaklanmalar sonrası uygulanan etkili ve sert politikalara bir süre ara verilmiş; bir süredir biraz da olsa sakinleşmiş olan bölgede bazı kıpırdanmalar olabileceğine dair algılar gelişmişti. Ülkeyi bir uçurumun kenarından kurtaran kurtarıcılar böyle hissediyorlarmış.

1925 Şark Islahat Planı Kararnamesi

İlk olarak 24 Eylül 1925 tarihli ve "Gayet mahremdir" ibaresi taşıyan *Şark Islahat Planı Kararnamesi* ile iki madde uygulamaya kondu:

- "Aslen Türk olup Kürtlüğe mağlup olmaya başlayan bervech-i âti Malatya, Elaziz, Diyarbekir, Bitlis, Van, Muş, Urfa, Ergani, Hozat, Erciş, Adilcevaz, Ahlat, Palu, Çarsancak, Çemişgezek, Ovacık, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Behinsi (Besni), Arga (Akçadağ), Hekimhan, Birecik, Çermik, vilayet ve kaza merkezlerinde hükûmet ve belediye dairelerinde ve sair müessesat ve teşkilâtta, mekteplerde, çarşı ve pazarlarda Türkçeden maada lisan kullananlar evâmir-i hükûmete ve belediyeye muhalif ve mukavemet cürmile tecziye edilirler." (Madde 13)
- "Fırat garbındaki vilayetlerimizin bazı akvamında dağınık bir surette yerleşmiş olan Kürtlerin Kürtçe konuşmaları behemahal men edilmeli ve kız mekteplerine ehemmiyet veri-

lerek kadınların Türkçe konuşmaları temin olunmalıdır." (Madde 16)

Nitekim bu takımı 12 Eylül 1980 darbecilerinde de devam etmiş, bu kez de 19.10.1983 tarih ve 2932 sayılı **"Türkçe'den Başka Dillerde Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun"**un 2. maddesinde de "Türk Devleti tarafından tanınmış bulunan devletlerin birinci resmi dilleri dışındaki herhangi bir dilde düşüncelerin açıklanması, yayılması ve yayınlanması yasaktır" hükmü konulmuştu.

"Vatandaş Türkçe Konuş"

Darbe sonrasında "Doğu'daki vaziyetin çığırından çıktığı" iddia ediliyordu. Demokrat Parti **(DP)** içersinde bir Kürdistan Hükümeti tesis etmek üzere çalışmalar yapılıyormuş. 27 Mayıs sabahında Silvan'da ilk iş olarak bir evin çatısına Türk bayrağı çekilmiş ve bunu da "Biraz daha geç kalsaydık, Türk vatanı elden gidecekti" diye açıklamışlardı.

Milli Birlik Komitesi, 1 Haziran 1960'ta yani darbeden sadece dört gün sonra birçoğu çevrelerinde saygınlık kazanmış ve aralarında **Faik Bucak**'ın da bulunduğu 485 Kürt şahsiyetini gözaltına alıp Sivas'ta bir sürgün kampında topladı.

19 Ekim 1960'ta da bir sürgün kanunu çıkararak bu 485 kişiden kendileri için daha tehlikeli görülen ve yasal olarak hiçbir suça karışmamış olan 55'ini Sivas'tan alarak, Antalya, Burdur, İzmir, Muğla, Afyon, Isparta, Manisa, Çorum, Denizli vilayetlerinde sürgüne tabi tuttu.

Bakanlık Kürtleri inkar eden bir kitap yayımladı

Milli Eğitim Bakanlığı, **M. Şerif Fırat**'ın *"Doğu İlleri ve Varto Tarihi"* isimli, hiçbir bilimselliği olmayan ve sadece Kürtlerin inkarını amaçlayan "kitabı" **Cemal Gürsel**'in *"Sunuş"* yazısı ile yeniden yayımladı.

Cemal Gürsel yazdığı Sunuş'ta "...Bugün Milli Eğitim Bakanlığımızca ikinci baskısı yapılan bu eserin, bütün Türk aydınları tarafından okunması büyük faydalar sağlayacaktır. Çünkü bu eser, Doğu Anadolu'da oturan, Türkçe'ye benzemeyen bir dil konuştukları için kendilerini Türk'ten ayrı sayan, bilgisizliğimiz yüzünden bizim de öyle sandığımız vatandaşla-

rımızın, su katılmamış Türk olduklarını bir kere daha ispat etmektedir. Hem de inkarına imkan olmayan delillerle."

Muhafazakar çevreler darbeyi alenen kendilerine karşı olması nedeniyle onaylamazken, solcu ve Kemalist çevreler darbeyi desteklediler. Eski sol anlayış ve değerlendirmelerden uzaklaşan ve son yıllarda hiçbir askeri darbenin meşruiyet ve haklılığı olmadığını savunan insanların giderek artıyor olması Kürtler açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1 Lenin, -Emperyalizm- Sol Yay.
2 Lenin, -Emperyalizm-, S. 73, Sol Yay.
3 Akt. Yahya Kemal Tezel, -Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)-, S. 131, Yurt Yay.
4 Lenin, -Emperyalizm-, S. 73, sol Yay.
5 Lenin, -Emperyalizm-, S. 75, sol Yay.
6 Lenin, -Emperyalizm-, S. 75, sol Yay.
7 "Doğu Grubu" raporu-1960 (Can Dündar ile Rıdvan Akar B. Ecevit arşivinden /22 Ocak-2009- Milliyet)
8 Lenin, -Emperyalizm-, S. 45, sol Yay.
9 Lenin, -İki Taktik-, S. 129, Sol Yay.
10 Lenin, -İki Taktik-, S. 129, Sol Yay.

27 Mayıs: İşçiler ve Sendika(cı)lar

"Her darbe ancak, sermaye birikiminin süre giden evresinin sorunları çerçevesinde, değişik sınıf ve sınıf dilimlerinin arasındaki mücadelelerin ve ittifakların doğası incelenerek yerli yerine oturtulabilir."[1] Sungur SAVRAN'ın bu veciz ifadesinden hareketle bu çalışmada 27 Mayıs'a giden süreci işçiler cephesinden incelemeye çalışacağız.

Dönemi kabaca 50'li yıllar olarak tanımlasak da biraz önceye ve biraz sonraya gidiş gelişler yapacağız. İncelediğimiz dönem pek çok açıdan özgünlükler barındırmasına rağmen, işçi sınıfı tarihi çalışmalarında gerektiği kadar yer bulabilmiş değil.

Türkiye işçi sınıfı tarihi ile ilgili çalışmalara baktığımızda; 46 sendikacılığı ve Türk-iş'in kuruluşu kısaca anlatılıp 1960 sonrası döneme geçildiğini görürüz.[2] Bunun nedenleri kuşkusuz bu yazının boyutlarını aşar, ancak bu yok sayma ya da ihmalin üzerine düşünmek bir zorunluluktur.

Bu konuda Hakan KOÇAK şu tespiti yapmaktadır: "Cumhuriyet dönemi işçi hareketinin "asıl" tarihini 1960'lardan itibaren başlatma yönündeki genel eğilimin hem Kemalist hem de sosyalist bakış açısına sahip kesim ve yazarlarda etkili olduğunu gözlemleriz. Kemalist bakış açısına göre ilerici bir

---

[1] SAVRAN Sungur, "Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri" C1 s. 86.

[2] Az sayıda dönem incelemesi vardır ancak buradaki kastımız işçi sınıfı tarihini bütünüyle inceleyen çalışmalardır.

nitelik taşıyan 27 mayıs hareketi ve onun yarattığı yeni anayasa, işçilere geniş haklar tanıyarak işçi hareketinin ortaya çıkmasını sağlamıştır... İşçi hareketi tarihini Marksist yaklaşımla ele alanlarda ise sınıf hareketi büyük ölçüde görünürlüğü ve etkinliği olan eylemlerle (Direnişler, grevler, mitingler, işgaller v.s.) özdeşleştirildiğinden, bunların yoğun olarak ortaya çıkmadığı 50'leri atlayarak yoğunlaşmanın yaşandığı 60'lı yıllara geçmek yönünde fiili bir kabul oluştuğu görülür."[3]

* * *

Türkiye'nin 2. Dünya Savaşı sonrasında emperyalizme eklemlenerek büyüme tercihi incelediğimiz dönem ilişkilerinin temel karakteristiğini teşkil eder. Buradan hareketle savaşın etkileri, içeriden gelen istekler ve uluslararası zorunluluklar pek çok alanda "yeni" sayılabilecek düzenlemeyi de beraberinde getirmiştir. Bunlardan en belirgin olanı kuşkusuz çok partili yaşama geçiştir. Bunun dışında sendikaların kuruluşuna izin verilmesi, sosyal güvenlik ve bireysel iş ilişkilerinin kurumsallaştırılmasına yönelik pek çok düzenlemenin temelleri de bu dönemde atılmıştır.

Dönem aynı zamanda köyden kente göçün yoğunlaştığı bir kentleşme ve işçileşme sürecidir de. Bu anlamda kente göçü zorlayan politikalarda incelenmeye değer.

Devletin genel karakteristiğini oluşturan davranış kalıbı, yani bir yandan yok sayma ve engelleme, olmazsa kontrol altına alma isteği bu dönemde ilişkilerin temelini oluşturur. Bir yandan sendikaların talepleri (grev hakkı) görmezden gelinirken, diğer yandan bireysel iş ilişkilerinin gelişimine büyük önem verilmiştir.

Özetle bu dönem batı tipi emek-sermaye ilişkilerinin kurulmaya başladığı dönemdir.

Dönemin Kısa Bir Anlatımı Politik ve Ekonomik Durum:
2. Dünya Savaşına Türkiye'nin katılmamış olması onun savaşın etkilerini hissetmediği anlamına gelmez. Savaş toplumun

[3] KOÇAK Hakan, "50'leri işçi sınıfının kritik bir uğrağı olarak yeniden okumak" Çatışma ve Toplum Sayı 18 içinde s. 71.

büyük bir kesimini yoksullaştırırken; karaborsacılık, kaçakçılık v.b. yöntemlerle ciddi sermaye birikimlerinin de oluşmasına yaramıştır. Savaş sırasında ücretler hızla düşerken "kârlılıkta" ciddi artışlar olmuştur.

Savaş yıllarında bu koşulların oluşmasını sağlayan iki önemli yasa göze çapmaktadır. Bunlardan birincisi "Milli korunma kanunu"[4] diğeri ise "Varlık Vergisi"[5] adlı kanunlardır. Bu iki yasa bir yandan sermayenin belli ellerde (Müslüman ve Türk) toplanmasını sağlarken; diğer yandan çalışma koşullarını ağırlaştırmış ve ücretleri düşürmüştür.[6]

Türkiye, savaş sonrasında oluşacağı belli olan iki kutuplu siyasette, kapitalist blokta yer alma isteği sonucunda bir takım düzenlemeler yapmak zorunda kalmıştır. Bunlar ekonomide liberalleşme uygulamaları, siyasette de çok partili yaşama geçiş (ekonomik ve siyasi liberalleşme). Bu bağlamda ABD ile yapılan bir dizi görüşme sonucunda 1947 yılında uygulanmaya başlayan Marshall yardımları Türkiye'nin yönünü belirlemiş, mukayeseli üstünlük kuramı gereğince Türkiye Avrupa'nın kalkınmasında beslenme ve hammadde ihtiyacını karşılayacak ülke rolünü üstlenmiştir.

---

[4] 18 Ocak 1940 tarih ve 3780 sayılı milli koruma kanunu pek çok alana ilişkin düzenlemeler getirmekle birlikte; özellikle çalışma koşullarına ilişkin düzenlemeleriyle etkili olmuştur. Kanun başta 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı iş kanunundaki ve diğer kanunlardaki pek çok işçi lehine düzenlemeyi ortadan kaldırmış. Günlük çalışma süreleri 11 saate çıkarılmış. Hafta sonu dinlenmesi kaldırılmış, kadınları ve çocukları koruyucu düzenlemeler askıya alınmış, zorunlu çalıştırma ve iş yerini terk etme yasağı gibi pek çok uygulama devreye sokulmuştur.

[5] 11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı varlık vergisi kanununun amacı "olağanüstü savaş koşullarının yarattığı yüksek kârlılığı vergilemek" olarak belirtilmesine rağmen; kanun uygulamada daha çok gayrimüslimlerin servetlerine el konulmasını amaçlamıştır. Tahakkuk eden vergilerin %87'si gayrimüslim %7'si Müslim mükelleflere yüklenmiş, geri kalan %6 ise değişik kalemlerde olup bunların çoğu da gayrimüslim azınlık ve ecnebilerdi. Bu vergileri ödeyebilmek için satılan mülklerin %67'si Müslüman Türkler, %30 kadarı ise resmi kurum ve kuruluşlar tarafından alındı. Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Varl%C4%B1k_Vergisi

[6] 1938 yılı geçinme endeksi 100 kabul edilince 1943'te İşçi Ücretleri Endeksinde Türkiye ortalaması 141, gıda harcamaları endeksi 406, gerçek ücret endeksi de 34,7'yi bulmuştur. Bkz. SÜLKER Kemal, **"100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri"** s.56.

Marshall yardımıyla ülkeye gelen çok sayıda traktör, makineli tarımı geliştirmiş, bu sayede tarıma açılan arazi miktarı artmıştır. Türkiye'nin 1948 yılı itibariyle sahip olduğu traktör sayısı 1756'dır. 1952 yılına gelindiğinde ülkedeki toplam traktör sayısı 31415'e ulaşmıştır. Daha sonraki yıllarda da artış devam etmiş ve 1960 yılına gelindiğinde ülkede kullanılan toplam traktör sayısı 42 136'ya ulaşmıştır. Buna paralel olarak ta "1950-1960 arasında, tarla arazisi 9.3 milyon hektar (diğer bir deyişle %67 oranında) artmıştır."[7]

1950'de iktidarı devralan Demokrat Parti de bu uygulamaların sürdürücüsü olmuş, 1953'e kadar (iklimin ve Kore savaşının etkisiyle) bu politikalar sorunsuz sürdürülmüştür. 1953 sonrası sistem tıkanmış, bunun sonucunda dış açıklar artmış, döviz sıkıntısı baş göstermiştir.

Bu politikalar tarım sermayesinin gelişmesine oradan hareketle de iç pazarın genişlemesine neden olmuştur. Bunun sonucunda beklenen yabancı sermaye gelmeyince yeniden devletçiliğe dönüş olmuştur. Bu arada iç pazarın tüketim malı ihtiyacını karşılamak üzere sanayi sermayesi gelişmeye başlamıştır.

Ancak Demokrat Parti'nin sanayi sermayesinin taleplerinden ziyade tarımı destekleyen politikalara ağırlık vermesi sonucunda ve gerilen siyasi ortamında etkisiyle darbeye maruz kalmıştır. Özetle Demokrat Parti dönemini şu şekilde bölümleyebiliriz:

1950-53 büyüme dönemi

1953-58 bocalama dönemi

1958-60 IMF politikalarının da uygulandığı, baskının yoğunlaştığı çöküş dönemi

Kentleşme/İşçileşme Süreçleri:

Kentleşmenin yarattığı trajedi ve bir işçileşme meselesi

Kapitalizm geleneksel olarak işgücünü iki kaynaktan devşirir. Bunlar tarım ve zanaatlardır. Zanaatkâr kendi atölyesinde az sayıda üretim yaparken, kendi alanına giren kapitalistin ürettiğiyle rekabet edemeyip işini kaybeder ve kapitalist işletmenin

---

[7] YILDIZOĞLU E. ve MARGUILES R. "**Tarımsal Değişim 1923-1970**" TONAK E:A. SCHİCK İ.C. (der) "Geçiş Sürecinde Türkiye" içinde s.301. Ayrıca diğer tarım makinelerinde ki artışa da ilgili makaleden ulaşılabilir.

nitelikli işçisine dönüşür. Burada yaşanan kısmen trajedi sayılabilir. Ancak yine de zanaatkâr kentte yaşamaktadır, yaptığı işin bir benzerini yapmaktadır ve görece fabrika yaşamına daha kolay uyum sağlar. Ancak kapitalist daha fazla işgücüne ihtiyaç duymaktadır ve bu işgücünü her ne pahasına olursa olsun elde etmek isteyecektir. Bunun için de başvuracağı tek kaynak vardır, o da köylülüktür. Ancak burada bir sorun vardır.

Geleneksel olarak kırda yaşayan, kendi kendine yetebilen, çalışma zamanını genellikle kendi belirleyen (doğanın izin verdiği ölçüde) görece özgür sayılabilecek birini; yaşadığı topraklardan koparıp, kente getirip, kapalı ve pis bir fabrikada günde 10-16 saat çalıştırmak pek öyle gönüllülükle olabilecek bir şey değildir.

Bu durumda yapılacak bir tek yol kalmaktadır: köyü köylüye kapatmak, onun orada yaşamasını imkânsız hale getirmek, bu 16-19 y.y İngiltere'sinde çitleme hareketiyle yapılmıştır.[8] Çitlemeyle köylüler yaşadıkları topraklardan koparılıp kentlere itilmiştir. Bu yaşananlar büyük trajedilere neden olmuştur.

Kapitalizm dünya üzerinde gelişip yaygınlaştıkça köylülerin kentlere itilmesinde farklı yöntemler de geliştirmiştir.[9] Bunların başında kuşkusuz tarımda makineleşme gelmektedir.

Makineleşmeyle birlikte köyde oluşan işgücü fazlasının gidebileceği tek bir yer vardır kent ve eğer şanslıysa fabrikada bir iş bulabilir. İşte Marshall yardımıyla Türkiye'ye gelen traktörler bu işe yaramış uzun zamandan beri sanayinin ihtiyacı

---

[8] Çitleme Hareketi: 16. yy'dan başlayarak 19. yy'a kadar İngiltere'de ekilebilir kamusal toprakların çitle çevrilerek özel mülk haline getirilmesi. Gelişen kapitalizmin ve yükselen burjuvazinin ve de şehirlere akın etmek zorunda kalan köylülerin proleterleşmesinin toplumsal ve ekonomik tabanını oluşturan çit çevirme hareketi 1770'lerden sonra parlamentonun çıkardığı yasaların (Enclosure acts) desteğiyle hızlanarak devam etti ve 19. yy'ın ortalarına kadar İngiltere'nin her yerine uzandı. Çit çevirme hareketi Kapitalizmin köylülüğü tasfiyesi ve Marx tarafından feodal ilişkileri çözerek kapitalizme geçiş sürecini başlatan ilkel sermaye birikiminin örneği olarak kabul edildi. Bkz. http://makinecim.com/bilgi_41350_-Cit-Cevirme-Hareketi-

[9] Bu süreci kentleşme süreci olarak algılama eğilimi baskındır. Bu da genellikle kırın iticiliği/kentin çekiciliği şeklinde formüle edilmektedir. Oysa bugünkü anlamıyla kent tamamıyla kapitalizme özgü bir olgudur ve iki amaca hizmet eder. Birincisi kolay bir Pazar yaratması ikincisi ise yaşayabilmek için ücretli olmanın dışında bir olanak sunmaması.

olan işgücü[10] bu sayede bulunabilmiş ve "kentleşme" hızlanmıştır.

Kent Nüfusundaki Artış ve Bunun Sonuçları

Osmanlıdan devralınan demografik yapı, nüfusun büyük çoğunluğunun kırlarda yaşadığı, kent nüfusunun oldukça sınırlı olduğu bir yapıdır. Cumhuriyetin ilk yıllarında da bu yapı varlığını sürdürmüştür.1927 yılında yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre kentte yaşayan nüfus, toplam nüfusun %24,22'sidir. Bu oran 1950'ye kadar büyük ölçüde korunmuş, kırda yaşayanlar kente yönelmemişlerdir. Ya da kente gelişler geçici olmuştur. Köydeki işlerinden arta kalan zamanlarda kente gelinmiş, geçici olarak fabrikalarda çalışılıp tekrar köye dönülmüştür. Bu büyük bir sorun haline gelmiş ve aşırı yüksek işçi devir oranlarıyla fabrikaların istenen kapasiteyle çalışamamasına neden olmuştur.

1940 yılında çıkarılan Milli Koruma Kanununun işyerini terk etme yasağını düzenleyen ilgili maddesini de bu çerçevede değerlendirmek gerekir. Yani köydeki işleri bittiğinde kente gelip fabrikada çalışmaya başlayan köylü/işçi hasat zamanı fabrikadan ayrılıp yeniden köyüne dönmektedir.[11]Aşağıdaki tablodan da görüleceği üzere 1950 yılına kadar kentte yaşayan nüfusta önemli bir artış olmamıştır.

---

[10] Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak süreklilik*i* olan sanayi işçiliği *oluşmamıştır. Bunun en belirgin göstergesi işçi devir oranlarının* yüksekliğidir. Örneğin Sümerbank'ta 1944 yılı içersinde çalışanların %93.38'i işten ayrılmıştır, yine Kayseri bez fabrikasında 1935-1940 yılları arasında çalışan işçi sayısı 19 761 kişidir. Bu da 5 yıl içersinde kadroların tam yedi kez yenilenmiş olduğu anlamına gelmektedir. Bir başka örnek: Mensucat Santral fabrikasında işgücü devir oranı 1947'de %67, 1948'de %64, 1949'da %73'tür. Bkz. MAKAL Ahmet, "Türkiye'de çok partili dönemde çalışma ilişkileri: 1946-1963" s.110.

[11] İşyerini terk etme yasağı da bu soruna yeterli çözüm olmamış kente gelişler geçici olma özelliğini sürdürmüştür. Bu konuda II. sosyal bilimler kongresinde Murat METİNSOY tarafından sunulan **"Erken cumhuriyet döneminde sosyal politikanın bir aktörü olarak işçi sınıfı"** adlı tebliğde savcılıklara yapılan ihbarlar, kovuşturmalar ve gazete haberlerinden de oluşan pek çok örneğe yer verilmiştir.

1927- 1960 arası nüfus sayım sonuçları[12]

Yıllar	Nüfus	Kent nüfusu		Köy nüfusu	
1927	13.648.270	3.305.879	%24.22	10.342.391	%75.78
1935	16.158.018	3.802.642	%23.53	12.355.376	%76.47
1940	17.820.950	4.346.249	%24.39	13.474.701	%75.61
1945	18.790.174	4.687.102	%24.94	14.103.072	%75.06
1950	20.947.188	5.244.337	%25.04	15.702.851	%74.96
1955	24.064.763	6.927.343	%28.79	17.137.420	%71.21
1960	27.754.820	8.859.731	%33.69	18.895.089	%68.08

1950 yılı bu süreçte kritik öneme sahiptir. Çünkü Marshall yardımıyla gelen traktörlerin etkisiyle tarımda makineleşme hızlanmış ekilen arazi miktarındaki artışa rağmen, büyük bir işgücü fazlası oluşmuş ve köyde yaşayanlar kente itilmişlerdir. 1950-1960 arası tablodan incelendiğinde, kentte yaşayan toplam nüfus 5.244.377'den 8.859.731'e yükselmiştir. Aradaki 3.615.394 kişilik fark 1950'deki kent nüfusuna oranlandığında ortaya çıkan sonuç %68,73'tür. 10 yıl gibi kısa sayılabilecek bir sürede ortaya çıkan bu büyük artış, sanayideki işçi devir oranlarının yüksekliği sorununu çözmüş ve eskinin köylüleri artık kentli işçiye (ve işsize) dönüşmüştür.

Sayılarla İşçileşme

Aşağıdaki tabloda 1950-1960 arası işyeri ve işçi sayıları verilmektedir. Tablodan da görüleceği üzere 1958 yılı[13] hariç sürekli bir artış eğilimini gözlemleyebiliriz.

[12] http://www.belgenet.com/arsiv/nufus.html adresindeki verilerden derlenmiştir.

[13] 1958 yılı Türkiye için kriz yılıdır. IMF politikalarının ilk kez uygulandığı ve Demokrat Parti iktidarının bocalamaya başladığı 27 Mayıs darbesine giden sürecin başlangıcı da sayılabilir.

1950-1960 arası işyeri ve iş kanunu kapsamındaki işçi sayıları[14]

Yıllar	İşyeri sayısı	İşçi sayısı	İndeks 1950=100
1950	9.127	373. 961	100
1951	10.174	427.364	114.28
1952	11.403	488.505	130.62
1953	13.351	556.535	148.81
1954	14.930	583.292	155.96
1955	16.030	604.295	161.57
1956	16.237	645.321	172.53
1957	16.869	681.012	182.07
1958	20.902	671.704	179.58
1959	20.844	754.875	201.81
1960	22.870	824.881	220.52

1950'den 1960'a kadar işçi sayısındaki artışın yukarıdaki tabloda verilen kentleşme oranlarından yüksek olmasının nedenini iş kanunu kapsamına giren işçi sayısındaki artışla açıklayabiliriz. Kanunun ondan daha fazla işçi çalıştıran işyerlerini kapsaması nedeniyle işletme ölçeklerinde yaşanan büyüme sonucu iş kanunu hükümlerine tabi işyeri sayısını ve dolayısı ile işçi sayısını arttırmıştır.

Devletin Çalışma İlişkileri Alanında Örgütlenmesi ve Bireysel İş İlişkilerini Düzenlemesi:

Savaş sonrası dönemde devlet, pek çok alanda olduğu gibi çalışma ilişkileri alanında da yeni konjonktüre uygun olarak kendini yeniden yapılandırma ihtiyacı hissetmiştir. Bu yeniden yapılanmanın çalışma ilişkilerine ilişkin olanlarını bu bölümde inceleyeceğiz.

Bu alanda yapılan ilk düzenleme çalışma bakanlığının kurulmasıdır (1945). Bunu takiben İş ve İşçi Bulma Kurumu kurulmuştur (1946). Aynı yıl Cemiyetler Kanununda yer alan "Sınıf esasına dayanan cemiyet kurma" yasağı kaldırılmıştır. Ardından da 1947 yılında Sendikalar kanunu çıkarılmıştır.

[14] MAKAL a.g.e s.153'deki tablo XIII'e ait verilerden derlenmiştir. Tablodaki veriler sadece iş kanunu kapsamına giren işçilere ilişkin verilerdir. Gerçekte işçi(ücretli) sayısı daha yüksektir.

Belirli bir plan dâhilinde yapıldığını düşündüğümüz bu değişiklikler devletin çalışma ilişkilerini düzenleme isteğinin bir tezahürüdür. Bu temel düzenlemelerin yanında sosyal güvenliğin ve bireysel iş ilişkilerinin de düzenlemesine ağırlık verilmiştir.

Değişen koşullar gereğince sosyal güvenlik alanına ilişkin olarak da şu düzenlemeler yapılmıştır. İş Kazaları ile meslek hastalıkları ve analık sigortalarının kurulması (1945), İşçi sigortaları kurumunun kuruluşu (1946), İhtiyarlık sigortasının yürürlüğe girmesi (1949), Hastalık ve analık sigortası (1950), Maluliyet, ihtiyarlık ve ölüm sigortaları (1957).

Bu dönemde aynı zamanda bireysel iş ilişkilerinin de geliştirilmeye çalışıldığına ilişkin pek çok düzenlemenin yapıldığına tanık oluyoruz. Bu çerçevede iş kanunun kapsamı genişletilmiş kanunun daha fazla sayıda işçiyi kapsaması sağlanmıştır.[15] Ayrıca daha önce sadece işçi temsilcilerine ait olan uyuşmazlık çıkarma hakkı sendikalara da verilmiştir. Bunların dışında bireysel iş ilişkilerine yönelik dönem içersinde şu düzenlemeler yapılmıştır: İşçilere hafta tatili ve genel tatil günlerinde ücret ödenmesine dair kanun (1951), Basın iş Kanunu (1952), Deniz iş kanunu (1954), Öğle dinlenmesi kanunu (1954), Kamu kuruluşlarında çalışan işçilere ikramiye verilmesi hakkında kanun (1956), Yıllık ücretli izin kanunu (1960)

Bütün bu düzenlemeler yapılırken genel yaklaşım işçilerin toplu hak arama yöntemlerine getirilen yasakçı ve geri uygulamalar şeklindedir.[16] Öte yandan bireysel iş ilişkilerine dönem

---

[15] Bilindiği gibi 3008 sayılı İş Kanunu 10'dan fazla işçi çalıştıran işyerleri için uygulanmaktaydı ve bazı iş kolları da kapsam dışındaydı. Yapılan değişiklikler hem bazı işkollarını kapsam içine almış hem de çıkarılan teşmil kararnameleriyle nüfusu 50 binden fazla olan yerleşim yerlerinde 4-9 işçiyi kapsaması sağlanmıştır.

[16] Bunun en açık örneği Grev hakkının tanınmasına ilişkin yasaklarda görülür. 5018 sayılı Sendikalar Kanunu grevi açıkça yasaklamıştır. Bu yasak sonrası sendikaların olmazsa olmaz bir hakkı olan Grev hakkı da tartışılmaya başlanmıştır. Ancak başlangıçta CHP, sonrasında DP bu hakkı sendikalara tanımamıştır. Yapılan tartışmalarda grev hakkını isteyenler "komünistlikle itham" edilmiştir. Bu hakkın işçilerin menfaatine olmadığı hatta grev hakkı tanındığında, "doğal" olarak lokavt hakkının da tanınması gerektiği bundan da işçilerin zarar göreceği öne sürülmüştür

açısından değerlendirildiğinde oldukça ileri sayılabilecek uygulamalar biçiminde olmuştur. Bunun anlamı, devlet bir yandan sanayinin ihtiyacı olan işgücünü bulmakta teşvik edici davranmış, diğer yandan onların bir araya gelip hak arama mücadelesine girmelerini istememiş, onları kontrol altında tutmak istemiştir. Özetle toplu iş ilişkilerinde yasakçı, bireysel iş ilişkilerinde "cömert" davranmıştır.

Örgütlenme Denemeleri:

Cumhuriyetin ilk yıllarında işçi örgütlenmelerine ilişkin açık bir yasak yoktu. 1925 yılında çıkarılan takrir-i sükûn yasasına dayanılarak, pek çok örgütlenmeye olduğu gibi işçi örgütlenmelerine de yasak getirilmişti. Bu durum 1938 yılında değiştirilen cemiyetler kanununa "sınıf esasına dayalı cemiyet kurma"nın açıkça yasaklanmasına kadar devam etti.[17] Ancak savaş sonrasının değişen koşulları CHP'yi de birtakım değişiklikler yapmaya zorladı. Bunlardan biri de 1946 yılında cemiyetler kanununda yapılan bir değişiklikle "sınıf esasına dayalı cemiyet kurma" yasağının kaldırılmasıydı.[18]

İnönü Mayıs 1946'da toplanan CHP olağanüstü kurultayında yaptığı konuşmada bu konuya da değinir ve: "...Biz kendi programımızda, sınıf mücadelesini istemeyen ve sınıf menfaatleri arasında ahenk arayan esasta kalacağız. Vatandaşlardan, sınıf menfaati üzerine parti kurmak isteyenlere kanun yolu ile mani olmayacağız."[19] der. İnönü'nün bu konuşması esas itiba-

---

[17] Buradaki açık yasak sendika ve sendika benzeri örgütlenmelere ilişkindir. Bu yıllarda ve cemiyetler kanunun ilgili maddesinin kaldırıldığı 1946 yılına kadar tekaüt sandığı, ölüm yardım cemiyeti v.b. adlarla çeşitli örgütlenmeler mevcuttur. Ancak bunlar büyük oranda bağımsız işçi örgütlenmesi özelliği göstermezler. Bu örgütlenmeler daha çok ya CHP'nin kontrolünde ya da örgütlenilen işyerinin yöneticilerinin kontrolündedir. Bu örgütlerin listesi için bkz. KOÇ Yıldırım, **"1947 yılında sendika-dışı işçi örgütlenmeleri"** "Türkiye işçi sınıfı tarihinden yapraklar" içinde s.100-120.

[18] 5 haziran 1946 tarih ve 4919 sayılı kanun.

[19] Ulus gazetesi 11 mayıs 1946 akt. GÜZEL M. Şehmus, "Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984" s.147.

riyle "Sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir kitle" olunamadığının, bunun başarılamadığının itirafından başka bir şey değildir.[20]

* * *

Cemiyetler kanununda yapılan değişiklikle birlikte çok sayıda siyasi parti, dernek ve sendika kurulmuştur. Bunlardan Türkiye Sosyalist Partisi (TSP) ve Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi (TSEKP) özellikle öne çıkmaktadır. Bunun nedeni iki parti de kısa bir sürede oldukça geniş kitlelere ulaşmışlar ve işçiler arasında önemli sayılabilecek bir örgütlenme düzeyini yakalamışlardır..

Bu iki partiyi birbirinden ayıran en önemli fark örgütlenme yöntemlerine ilişkindi. TSP İşkolu düzeyinde sendikalar kurup, bunları ulusal düzeyde kurulacak olan Türkiye İşçi Sendikaları Federasyonuna üye yapmayı ve uluslararası düzeyde Dünya Sendikalar Federasyonuna katılmayı hedefliyordu (DSF).[21] TSP'nin bu şekildeki dikey örgütlenme modeline karşın TSEKP hem yatay hem de dikey bir model belirlemişti. Buna göre 16 bölge ve 16 işkolu belirlenmiş, kurulan sendikaların hem bölge birliklerine hem de işkolu federasyonlarına üye olmaları hedeflenmişti. Bu birlik ve federasyonlar daha sonra Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonunu oluşturacak, Konfederasyonda DSF'ye üye olacaktı.[22]

TSP, TSEKP ve bağlı sendikaları sıkıyönetim komutanlığınca kapatılınca ortaya çıkan tablodan hareketle yeni bir sendikalar kanunu hazırlanır.[23] Kanunun asıl amacı işçilerin örgütlenmesini sağlamaktan çok, onları kontrol altına alma isteğini

---

[20] "sınıfsız, imtiyazsız kaynaşmış bir kitle" söylemi *10. yıl* marşına dahi girmiş iddialı bir söylemdir. Bu söylem özetle: Türkiye'nin tıpkı Osmanlı'da olduğu gibi sınıfsız bir toplum olduğunu, esas ayrımın sömüren ülkelerle sömürülen ülkeler arasında gerçekleştiğini iddia ederek, sömürülen ülkelerdeki sınıfsal farklılıkları reddeder.

[21] TSP Türkiye İşçi sendikaları federasyonuna bağlı beş sendika kurmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. "**1946 sendikacılığı**" "Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi" C.I s.170-172

[22] Bkz. a.ge s.172-173.

[23] 20.02.1947 tarihli 5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında kanun.

içerisinde barındırır.[24] Sendikalar kanunu çıktıktan sonra CHP'nin İşçi bürosu aracılığıyla hızla sendikalar kurdurması ve Çalışma Bakanlığı fonlarından onları yararlandırmaya çalışması[25] ardından Demokrat Parti'nin de benzer bir yöntemle kendine yakın sendikalar oluşturmak istemesi[26] Türkiye'de işçi örgütlenmelerini baştan sorunlu hale getirmiştir.

Bu duruma bir de 1951 yılında Türkiye'ye gelen İrving BROWN'un[27] telkinleri eklenince Türkiye'de sendikal örgütlenme baştan bağımsız olma özelliğini yitirmiş, siyasi partilerle ilişki halinde, onların emrinde bir yapıya dönüşmüştür.

Bu gücünü üyelerinden almayan tamamıyla dış müdahalelere açık örgüt yapısı Türkiye sendikal hareketinin temel karakteristiğini oluşturacaktır. Bu durumu M. Şehmuz GÜZEL şöyle açıklar: "...Türkiye'de ilginç ve değişik bir sendikacı tipi doğmuştur. Dünya sendikacılık hareketinde, ilk sendika liderleri, üyelerine daha iyi yaşam ve çalışma koşulları, daha uygun ücretler sağlamak için savaşım vererek, görevde kalabilmişken, yani sendika yöneticisi olmanın yolları mücadeleden geçmişken; Türkiye'de sendika lideri seçilmek, lider olarak

---

[24] Çalışma bakanı Sadi IRMAK sendikalar kanununun görüşüldüğü sırada mecliste yaptığı konuşmada "Devlete karşı, devlet emrinde ve devletle beraber olmak üzere üç tip sendika olduğunu kurulacak olan sendikaların devletle beraber olan sendika tipinde olacağını" belirtir. Bkz. AKKAYA Y. , BULUT S. **"Türkiye'de Sendikal Basın: Demokrasi ve Çalışma Yaşamı (1946-1960)"** s.54.

[25] Bu kapsamda İstanbul'daki işçi sendikaları için 7 Mart 1947 ile 28 Kasım 1949 arasında 11 işçi örgütüne 18 600 TL'lık bir yardım yapılmıştır. Bu miktar dönemin koşulları dikkate alındığında oldukça fazladır. Bkz. GÜZEL age. s.160.

[26] Daha çok CHP'nin kontrolündeki sendikaların bir araya geldiği İstanbul İşçi Sendikaları Birliğinin (İİSB) karşısına DP'ye yakın sendikacılar tarafından 1950 yılında Hür İşçi Sendikaları Birliği Kurulmuştur

[27] 1911 doğumlu olan İrving BOWVN bir süre Amerikan Otomobil İşçileri Federasyonu yöneticiliği yapmış, 2. Dünya Savaşı sonrası Amerikan Sendikalar Federasyonu(AFL-CIO)'nun Avrupa temsilcisi olarak atanmıştır. Sadece Avrupa'da değil; Afrika ve Asya'da da sendikalara yönelik Amerikan politikalarının uygulanmasında önemli roller üstlenmiştir. "Amerikan sendikacılığının büyükelçisi" unvanı yakıştırılan ve CIA ajanı olduğu iddia edilen BROWN'u Seyfi DEMİRSOY Türk-İş'in kuruluş kongresinde "Türk-İş'in kuruluş tohumlarını ekenler arasında yer alan Amerikalı gerçek dostumuz" diye tanıtır.

kalmak için savaşım vermeye, işçiler için iyileştirmeler elde etmeye gerek duyulmamıştır. Türkiye'de sendika yöneticileri, iktidardaki partiye sırtını dayayarak görevde kalabilmek gibi ilginç bir yol bulmuşlardır. Bu oluşumda elbet iktidar partilerinin sadece kendilerine yakın sendika yöneticilerine tahammül ve diğerlerini şu ya da bu biçimde tasfiye etmelerinin de belirleyici olduğu kesindir. Neticede Türkiye'de sendikacılar, savaşımdan değil "siyasi manevralar"dan, "siyasi kanallardan" sorunları çözme alışkanlığı edinmişlerdir."[28]

Buradan hareketle sendikal hareket açısından başlangıç ya da kuruluş evresi olarak tanımlayabileceğimiz, 1947-1952 arası dönemde iki temel unsur belirleyici olmuştur. Başlangıçta CHP'nin sonrasında DP'nin sendikal alana müdahale edip kendilerine yakın sendikalar oluşturma çabası diğeri ise uluslararası ilişkiler açısından İrving Brown faktörü.

1951'de Yunanistan üzerinden Türkiye'ye gelen İrving BROWN, Türkiye'de sendikacılarla çok çabuk ilişkiler kurar. Bu döneme kadar mahalli birlikler şeklinde bir araya gelmiş bulunan sendikalar hızla ulusal düzeyde örgütlenmelere girişmişler bütün örgütlülüklerini buna uydurmuşlardır. Bunda Brown'un sendikacılarla ve DP hükümetiyle yaptığı görüşmelerin etkili olduğu yani Demokrat Parti'yi ve sendikacıları, Türkiye'deki sendikaların konfederasyon çatısı altında birleşmeleri için "ikna"[29] ettiği iddia edilir. Burada BROWN'un amacı kurulacak olan konfederasyonu, savaş sonrasında Dünya Sendikalar Federasyonu'na(DSF) karşı kurulan Uluslararası Hür İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na (ICFTU/UHİSK) üye yapmaktır. Ancak Türk-İş'in ICFTU üyeliği 27 Mayıs darbesinden sonra gerçekleşebilecektir.[30]

---

[28] GÜZEL age. s.160

[29] Bu "ikna" sendikacılar için konfederasyon çatısı altında birleştikleri takdirde Marshall yardımı kapsamında sendikalar için ayrılan fonlardan yararlanabileceklerini söylemesidir. DP için ise tek bir merkezde toplanmış işçi hareketinin kontrolünün daha kolay olacağı şeklindedir.

[30] Sendikalar kanununun uluslararası kuruluşlara üyelikleri Bakanlar Kurulu'nun iznine bağlaması nedeniyle DP bu izni iktidarda kaldığı süre boyunca Türk-İş'e vermemiştir. Bunda DP'nin "zayıf ve kontrol edilebilir bir sendikacılık" istemesi etkilidir Sendikacıların ICFTU üyeliğini ısrarlı bir şekilde istemesine rağmen DP'nin bu istekleri reddetmesine Amerika'nın üstü örtük

Türk-İş[31] kuruluşundan itibaren sürekli siyasi müdahalelerle karşı karşıya kalmıştır. 1952-1960 arası dönemde, CHP- DP arasındaki çekişmelerin tüm etkilerini hissetmiştir. Bu durumu Kemal SÜLKER şöyle özetler: "... Özellikle Demokrat Partili sendikacıların egemen oldukları örgütlerin Türk-İş aidatını vermede çok nazlı ve çok cimri davranmaları. Türk-İş'i bir mali bunalıma itti. Üstelik İsmail İNAN'ın CHP'li oluşu Demokrat Partili Çalışma Bakanlarının ve Çalışma Genel Müdürlerinin pek çok güçlükleriyle karşılaştı. Partizanlık nedeniyle Türk-İş Konfederasyonu içine düştüğü bunalımdan kurtulmayı bir DP'li sendikacıyı başkan seçmede buldu."[32] Bu durum 1957 yılında yapılan genel kurulda daha vahim bir hal alır. Genel başkanlığa aday olan İsmail İNAN diğer aday Nuri BEŞER'den yüzde 50 daha fazla oy almasına rağmen, seçim sistemi değiştirilir ve yeni sisteme göre Nuri BEŞER Genel Başkan olur.[33] Nuri BEŞER ise 27 Mayıs 1960 darbesinin hemen ardından istifa ettirilerek yerine CHP'liliğiyle tanınan Seyfi DEMİRSOY getirilir.[34]

Kurulan Sendikalar ve Örgütlenme Oranları:

1947 tarihli yasayla birlikte başlayan sendikal örgütlenme aşağıdaki tabloda verilmiştir. Tablodan da görüleceği üzere üyelikler sayısal olarak sürekli artış eğilimindedir. Ancak İş

---

onayı da etkilidir. BROWN bir röportajında(ÖZTÜRK K. **"Amerikan Sendikacılığı ve Türkiye...."** S.41) "Türklerde anti-Rus fobinin anti-komünist etkinin önüne geçtiğini" söylemesi, komünizm tehlikesinin olmadığını belirtmesi kanımızca bu onayda belirleyicidir. Zira DSF'ye yönelme olasılığı bulunmayan ve Amerikalılarla ilişkisine göz yumulan bir yapılanmanın "tehlike" oluşturmayacağı açıktır.

[31] 31 Temmuz 1952 tarihinde kurulan Türk-İş ilk kongresini 6 Eylül 1952 de yapar. 1954 yılına gelindiğinde "Türk-İş'e dokuz işçi sendikaları birliği, bir işletme düzeyindeki sendika, yedi federasyon üyedir. Toplam 117 487 işçi Türk-İş'e bağlıdır. Bu 1954'teki toplam 180 387 sendikalı işçinin yüzde 65,13'üdür. Bkz. GÜZEL age. s.164 1960 yılına gelindiğinde ise Türk-İş'in sendikalı işçileri temsil oranı yüzde 72,40'tır. MAKAL age. s.282

[32] SÜLKER age. s. 81.

[33] MAKAL age. s. 282

[34] Bu durum sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Türk-İş yönetimleri her zaman ağırlıklı olarak iktidara yakın sendikacılardan oluşmuştur. Bugünde Türk-iş Genel Başkanı iktidara yakınlığıyla bilinen Mustafa KUMLU'dur.

Kanunu kapsamına giren işçi sayısındaki artışın yüksek olduğu 1953, 1959 ve 1960 yıllarında sendika üye sayısındaki artış oransal olarak düşük kalmaktadır. Sendika sayısının da işçi sayısına paralel biçimde artığını görmekteyiz. Dönem içersinde sendika başına düşen üye sayısı ortalama olarak 500-600'ler dolayındadır. Bu da küçük, dağınık ve işyeri (en fazla da il) düzeyinde bir örgütlenmenin gerçekleştiğini göstermektedir.

Birlik ve federasyon sayılarında ise dalgalanma görmekteyiz. 1951 yılından itibaren artmaya başlayan birlik ve federasyonlar 1955 yılında en fazla sayıya ulaşmakta, sonrasında düşüş eğilimine girerek 1957 yılına kadar gelmekte, ardından tekrar yükselişe geçmektedir.

Kanımızca bu tablo 27 Mayıs öncesinde sendikal hareketin durumunu güzel bir şekilde özetlemektedir. Artan işçi sayısına paralel olarak sendika üyelikleri de artmış, bu da sendika sayısını arttırmıştır. Kuruluş evresinde sendikaların iş yeri düzeyinde örgütlenmelere girişmeleri (dönemin iletişim olanaklarını da dikkate alarak) anlaşılabilir bir durumdur. Buradan hareketle kurulan sendika sayısına paralel olarak birlik ve federasyon sayısında da benzer bir artışı beklemek gerekir. Ancak tabloya baktığımızda bu yönde bir artışı göremiyoruz. Bunun nedeni yukarıda açıklamaya çalıştığımız "Müdahale ve kontrol isteği"dir. Şöyle ki 1951 yılı BROWN'un geldiği yıldır. Ve bu yıldan sonra hem Türk-İş'in kurulması hızlanmış hem de birlik ve federasyon sayısında artışlar olmuştur. Birlik ve federasyonlar artık işçilerin doğrudan müdahale edemediği üst örgütlenmelerdir. Burada asıl belirleyici olan sendikacılar arasındaki ilişkilerdir. Sendikacıların birbirleriyle ve partilerle olan ilişkileri bu örgütlenmelerin artmasına ya da azalmasına neden olmuştur.

1947-1960 arası sendikalar ve üye sayıları[35]

Yıllar	İşçi sayısı	Üye sayısı	%	Sendika sayısı	Birlik ve fed.
1947	289147	33000	11,41	49	
1948	329463	52000	15,80	73	1
1949	344514	72000	20,90	77	2
1950	373961	78000	20,90	88	3
1951	427364	110000	25,74	137	8
1952	488505	130000	26,61	248	16
1953	556535	140000	25,16	275	17
1954	583292	180387	30,93	323	23
1955	604295	189595	31,37	363	27
1956	645321	209155	32,41	376	26
1957	681012	244853	35,95	383	15
1958	671704	262591	39,09	394	18
1959	754875	280788	37,20	417	20
1960	824881	282967	34,30	432	27

27 Mayıs ve Sendika(cı)lar

1960 yılına gelindiğinde sendikal hareket yaklaşık 15 yıllık bir deneyime sahiptir. Sendikal hareket, bir konfederasyona, 27 adet federasyon ve birlik altında, 432 sendikada iş kanununa tabi işçilerin üçte birini örgütlemeyi başarabilmiştir. Bu anlamıyla da dönemin siyasi partilerinin dışındaki en büyük örgütlenmesine sahiptir. Ancak bu örgütlenme başından itibaren ikili bir karakter taşır. Bir yanda CHP'li sendikacılar, diğer yanda DP'li sendikacılar.[36] 1952'de BROWN'un "ikna"sıyla birleşen sendika(cı)ların arasındaki ikilik devam eder. CHP'li sendikacılar göreve geldiğinde DP'li sendika(cı)lar aidatlarını ödemezler. DP'liler göreve geldiğinde CHP'liler başka problemler çıkarırlar.[37]

---

[35] Tabloya ilişkin veriler MAKAL age s. 276, GÜZEL age. s. 163 ve AKKAYA age s. 80'den derlenmiştir.

[36] Bu ikili durum sendika(cı)ların bütününü oluşturmaz. Az sayıda bağımsız durmaya çalışan sendikalar ve sendikacılar da vardır. Ancak dönem içerisinde belirleyici olan bu ikili yapıdır.

[37] Bu ikiliğe en çarpıcı ve en vahim örnek grev hakkı tartışmalarına ilişkindir. Bir sendikanın olmazsa olmazı olan grev hakkı için, 1950 öncesi CHP'li

Sendikal harekette tabandan yukarıya doğru çıkıldıkça partililik kendini artarak hissettirir. Ve Türk-İş'te doruğa ulaşır. İktidardaki DP'nin ve muhalefetteki CHP'nin Türk-İş merkez yönetimini ele geçirme çabalarında, DP iktidar gücünü kullanarak başarılı olur. 1954 Kongresinde Naci KURT'u, 1957 Kongresinde Nuri BEŞER'i Genel Başkan seçtirmeyi başarır. Bu yalnızca DP'nin iktidar gücünü kullanmasıyla olmaz. Aynı zamanda sendikacıların rızasıyla gerçekleşir. İktidar gücüne yaslanmak, ondan beslenmek sendikacıların tercihidir. O nedenle DP'li sendikacıları Genel Başkan seçmişlerdir. Çünkü dönem DP dönemidir. O halde DP'li sendikacılar Genel Başkan olmalıdır. Bu durum 27 Mayıs'a kadar devam eder. 27 Mayıs'tan sonra yeni yönetime uyum sağlamak gerekecektir. Bu refleks hemen gösterilir ve Nuri BEŞER zorla istifa ettirilir. Ve "doğan inkılâp güneşinin ışığında Türk Sendikacılığına gerekli veçheyi vermek için" toplanılır. Toplantıda eski başkan Nuri BEŞER ana tüzüğü ihlal ettiği gerekçesiyle haysiyet divanına verilir.[38] Ayrıca Başbakana destek telgrafı çektiği için Genel Sekreter M. Ali SARI'yı da görevden alır. Bu durum sadece Türk-İş'te gerçekleşmez pek çok sendikada da DP'li sendikacılar ihraç edilir.[39] 19-21 kasım 1960 da Türk-İş 4. Genel Kurulu toplanır ve Genel başkanlığa CHP'li Seyfi DEMİRSOY getirilir. Artık "doğan inkılâp güneşinin ışığında Türk Sendikacılığına gerekli veçhe" verilmiş, yeni iktidara uyum sağlanmıştır.

Sonsöz

2. Dünya savaşı sonrasındaki dönem başlı başına emperyalizme eklemlenerek büyüme tercihinin belirleyici olduğu, bütün

---

sendikacılar Çalışma Bakanlığına grev hakkını istemediklerine dair mektuplar ve telgraflar gönderirken, 1950 sonrasında bu kez DP'li sendikacılar bu hakkı istemediklerini beyan ederler. Tabii ki Grev hakkını isteyenlerde değişir. Önce DP'liler sonra CHP'liler.

[38] Bu kurul Nuri BEŞER'i yönetim kurulu üyeliğinden, sendikası Dok Gemi İş'i Konfederasyon üyeliğinden ihraç eder.

[39] Bu ihraçlar sadece sendikacılarla sınırlı kalmamıştır. Çok sayıda DP'li olduğu iddia edilen işçi de işten atılmıştır. Bu işçiler ancak 1962 yılında işlerine geri dönebilmişlerdir. Bkz. KOÇ Yıldırım. "27 Mayıs'zede İşçiler" s. 21-24.

ilişkilerin ve düzenlemelerin bu bağlamda gerçekleştirilmeye çalışıldığı dönemdir.

Dönem pek çok açıdan çok farklı yöntemler izleyerek de incelenebilir. Ancak bütün incelemelerin sonunda varacağı nokta Türkiye'nin uluslararası tercihlerinin belirleyiciliğidir.

Biz bu çalışmada 1945 sonrası dönemin 27 Mayıs'a kadar olan bölümünü incelemeye çalıştık. Elbette bu incelememiz yazının başlığından da anlaşılacağı gibi işçileri merkeze alarak yapıldı. Nasıl işçileştiler, nasıl örgütlendiler ve nasıl tepkiler verdilerin ipuçlarını yakalamaya çalıştık. Amacımız yaşananların bir tarihini çıkarmak değildi. O nedenle dönem içersinde öne çıkan olayları ya da olguları kısa hatırlatmalarla geçtik.

Dönemin en önemli belirleyeni bir işçi kütlesi oluşturma ve onu kontrol altında tutabilme çabasıdır. Bunda ne kadar başarılı olunabildiğinin yansıması 27 Mayıs'a verilen tepkide bulunabilir.

46 sendikacılığının özgün yanını bir kenara bırakırsak, ondan sonra kur(dur)ulan sendikalar işçilerin kendi tercihlerinden çok partilerin bu alana müdahale isteğinin bir tezahürüdür. Bu da işçilerle sendikalar arasındaki ilişkinin baştan sorunlu hale gelmesine neden olur. Kendi kurmadığı içinde yer almadığı bu örgütlere yeterince sahip çıkmamış, ilişkisini hep karşılıklı yarar biçiminde değerlendirmiştir. O nedenle uyuşmazlık çıkarma hakkı verilince sendikalara yönelmiş oradan iyileştirmeler beklemiştir.

Ancak diğer yandan DP ile ilişkilerini de sürdürmüştür. Çünkü DP ona iş vermiş, çeşitli haklar tanımıştır. Bundan dolayı da sürekli olarak ona ve onun devamı partilere CHP'den daha çok destek olmuştur.

Yaşadığı topraklardan koparılıp kente itilen insanlar. Yeni yaşam alanlarına tutunabilme kaygısıyla hareket ederken; sendika(cı)lar ise örgütleri ayakta tutabilmek adına para peşinde koşmaya başlamışlardır. Bu durum işçilerle sendikacılar arasında bir farklılaşmaya neden olmuştur.

Bu farklılaşmanın üzerine düşünmek gerekir. Daha başlangıç aşamasında bile Çalışma bakanlığının ceza fonlarından yararlanmaya başlayan sendikacılar bunu bir alışkanlık haline getirmişler, sendikaların mali sorunlarını çözmek adına üyelere

değil hep devlete başvurmuşlardır. Sonrasında BROWN'un Marshall yardımı kapsamında sendikalara ayrılan fonlardan bahsetmesi onlara hızla Türk-İş'i kurdurmuştur.

50'li yıllara dair sendikal alanda en çok tartışılan konulardan biride bu paralardır. Çünkü sendikaların gelirleri içerisinde aidat gelirleri, toplam gelirlerin küçük bir kısmını oluşturur.[40]

İşçilerle sendikacılar arasındaki farklılaşmanın bir başka boyutu ise sendikacıların bu alanı bir statü ve zenginleşme aracı olarak algılamasından kaynaklanmaktadır. Sendikacıların partilerle kurdukları iyi ilişkiler partiler tarafından da olumlu karşılanmış ve bu tarz sendikacılar çeşitli biçimlerde ödüllendirilmişlerdir. Bunlardan en bilineni bazı sendikacıların milletvekili yapılmasıdır. Dönem içersinde yapılan üç seçime baktığımızda toplamda 13 sendikacı milletvekili seçilmiştir. Aday yapılan ancak seçilemeyenleri de dâhil ettiğimizde bu sayı daha da fazlalaşacaktır.

Buradan hareketle, 1960 öncesi dönemi kaba bir baskı dönemi olarak algılamak büyük bir eksiklik olacaktır. Sendikacılar da iktidarın tercihlerine rıza göstermiş, onunla çatışmak yerine ona boyun eğip iktidarın yakınında olmanın avantajını kullanmak istemişlerdir. Sendikal hareketteki hâkim eğilim her zaman yüzünü üyelerine değil devlete ve onu yöneten kadrolara döndürmüştür. Ve bu sayede iktidarlarını koruyabileceklerini düşünmüşlerdir. Bu bağlamda sendikacılar, darbeleri de "büyük coşku ve heyecanla" karşılamışlardır.

1960 darbesini "Doğan inkılâp güneşi" olarak selamlayan Türk-İş 1971 darbesini ise "Türk Silahlı Kuvvetlerinin durumu, ortada hiçbir sebep yokken müdahale ettiğini söylemek mümkün değildir... Türk silahlı kuvvetlerinin sessiz kalmasını beklemek O'nun var oluş nedenini, varlığının temel felsefesini

---

[40] Aidat gelirlerinin dışında sendikaların elde ettiği gelirler şunlardır. Çalışma Bakanlığı ceza fonlarından gelen paralar, düzenlenen baloolar, piyangolar ve bağışlardır. Bu gelirlerin elde edilmesinde esas belirleyen dönemin iktidarıyla kurulan iyi ilişkilerdir. Nuri BEŞER anılarında düzenlenen baloların "MENDERES'in himayesi ve huzurlarıyla" gerçekleştiğini, Tekel'den kasalarla parasız içki geldiğini, bu yolla büyük miktarlar sağlandığını belirtmektedir. Bkz. KOÇ Yıldırım, **"Türk-İş Tarihinden Portreler, Eski Sendikacılardan Anılar-Gözlemler"**, Cl. S 180-181 Türk-İş yay. Ankara 1999 akt. MAKAL, age s.294.

inkâr etmesini istemek demektir."[41] Sözleriyle meşrulaştırmaya çalışır. DİSK ise Türk Silahlı Kuvvetlerinin yanında yer almaktan "kıvanç" duyduğunu ilan eden bildiriyle selamlar darbeyi.[42]

12 Eylül 1980'de ise DİSK açıklama yapma şansı bulamadan kapatılır. Ancak Türk-İş Genel Başkanı İbrahim DENİZÇİER "Milletin bağrından çıkan ordunun tam bir bütünlük içersinde milletimize huzur veren davranışı"[43]nı desteklediğini ve yanında yer aldığını ilan eder. Sonrasında toplanan Türk-İş Yönetim Kurulu yaptığı açıklamayla "12 Eylül'den sonra yurdumuzun en büyük işçi kuruluşu olarak Milli Güvenlik Konseyine yardımcı ve destek olmayı bir vatanperverlik sayacağını" belirtir ve darbeciler tarafından kurulan hükümette Genel Sekreterini Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı olarak görevlendirir.

Buradan hareketle, sendikacıların bu tavrına karşı işçilerin tutum alışlarına bakacak olursak; işçilerin gecikmelide olsa darbe mağduru siyasi partileri desteklediğini görürüz.[44]

1960 darbesinin DP'ye karşı yapıldığını hatırlarsak; onun devamı olan Adalet Partisi (AP) 1961 yılında yapılan seçimlerde yüzde 34,80, 1965 yılında yapılan seçimlerde yüzde 52,87 oranında oy almıştır.

1971 yılında yapılan darbenin sola karşı yapıldığını hatırlarsak 1973 yılında yapılan seçimlerde CHP yüzde 33,29, 1977 yılında ise yüzde 41,39 oranında oy almıştır.

---

[41] KOÇ Yıldırım, **"Türk-İş Neden Böyle? Nasıl Değişecek?"** s. 205.

[42] Bildirinin devamı şöyledir: "... Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının tanıdığı hakları en cesur şekilde kullanan Türk Silahlı Kuvvetlerinin çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak, Atatürk devrimlerini hâkim kılmak ve Anayasanın öngördüğü reformları gerçekleştirmek, özellikle Anayasamızın temel ilkelerine yürekten bağlı kalmak yolunda görev başında olduğunu radyolardan ilanı karanlık ufukları aydınlığa kavuşturmuştur." Bkz. IŞIKLI A, **"Sendikacılık ve Siyaset"** CII s.261-262

[43] GENİŞ A, **"12 Eylül 1980 Sonrasında Demokrasi ve Sendikal Hareket"** s.269.

[44] İşçilerin bu tutum alışlarını gözlemleyebileceğimiz bir alan olarak, darbeler sonrası yapılan seçimleri incelemeye çalıştık. Burada işçilerin tavrının sınıfsal bir tavırdan çok ezilen kesimlerin bir parçası olarak, mağdurun yanında yer alma isteği olduğunu/olabileceğini düşündük.

1980 yılında yapılan darbenin eskinin bütün siyasi unsurlarını silmeyi hedefleyen tavrını düşündüğümüzde, 1983 seçimlerinde ANAP yüzde 45,14, Halkçı Parti yüzde 30,46 oranında oy almışlar, darbecilerin açıkça desteklediği MDP yüzde 23,27 oranında oy alabilmiştir. Siyasi yasakların kalktığı göreli rahatlama döneminin olduğu 1991 seçimlerine baktığımızda ise AP'nin devamı olan DYP, CHP'nin devamı olan SHP ve CHP'nin eski genel başkanının partisi olan DSP'nin aldığı toplam oylar yüzde 59'lar civarındadır.

Bu tutum alışlar yakın dönemde yaşanan adına "Örtülü Darbe" ya da "Post modern Darbe"de denilen 28 Şubat'ta da benzer biçimde olmuştur. Dönemin Türk-İş ve DİSK Genel Başkanları açıkça darbenin yanında yer almışlar, hatta darbenin bir parçası olmuşlardır. Darbenin mağduru Refah Partisi(RP) geleneğinin devamı olan Adalet ve Kalkınma Partisi(AKP) 2002 yılında yapılan seçimlerde tek başına iktidar olmuştur.[45]

Sonuç olarak Darbelere yönelik tutum alışta işçilerin ve sendikacıların tutum alışları ayrı ayrıdır. Sendikacılar darbe yapanların yanında yer alıp onlara destek olurken, işçiler ise daha çok darbeyle sorunlu partilere yönelmiş, en azından darbelere açıkça destek vermemişlerdir.

Haydar ÇETİNBAŞ

[45] 28 Şubat 1997 yılında Hükümetin büyük ortağı olan RP hükümetten uzaklaştırıldıktan bir süre sonra kapatılmış(1998), yerine Fazilet Partisi kurulmuştur. Fazilet Partisi de çok geçmeden kapatılır(2001) ve yerine Saadet Partisi ile Adalet ve Kalkınma Partileri Kurulur. İki partinin 2002 seçimlerinde aldıkları toplam oy yüzde 36,92'dir. 2007 seçimlerinde ise iki parti toplam olarak yüzde 48,92 oy almıştır.

Kaynakça

AKKAYA Y., BULUT S. **"Türkiye'de Sendikal Basın: Demokrasi ve Çalışma Yaşamı (1946-1960)"** Yayınlanmamış çalışma 2009.

BAYDAR Oya. (ed.) **"Türkiye Sendikacılık Ansiklopedisi"** C.I Tarih Vakfı yy.

GENİŞ Arif, **"12 Eylül 1980 Sonrasında Demokrasi ve Sendikal Hareket"** s. 261-305 IŞIKLI A.(ed.) **"Türkiye'de Sendikacılık Hareketleri İçinde Demokrasi Kavramının Gelişimi"** İçinde Kültür Bak yy. 1994

GÜZEL M. Şehmus, **"Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984"** Kaynak yy. 1996

IŞIKLI Alparlan, **"Sendikacılık ve Siyaset"** CII Öteki yy. 1995

KOÇ Yıldırım, **"Türk-İş Neden Böyle? Nasıl Değişecek?"** Alan yy. 1986

KOÇ Yıldırım, **"Türkiye işçi sınıfı tarihinden yapraklar"** Ataol yy. 1992

KOÇ Yıldırım, **"27 Mayıs' zede İşçiler"** Mülkiyeliler Birliği Dergisi sayı 164 S.21-24, Şubat 1994

KOÇAK Hakan, **"50'leri işçi sınıfının kritik bir uğrağı olarak yeniden okumak"** Çalışma ve Toplum dergisi Sayı 18 S. 69-86 Birleşik Metal-İş yay 2008

MAKAL Ahmet, **"Türkiye'de Çok Partili Dönemde Çalışma İlişkileri: 1946-1963"** İmge Kitabevi yy. 2002

ÖZTÜRK Kenan, **"Amerikan Sendikacılığı ve Türkiye İlk İlişkiler AFL-CIO'nun Avrupa Temsilcisi İrving Brown ile Söyleşi"** Tüstav yy. 2004

SAVRAN Sungur, **"Türkiye'de Sınıf Mücadeleleri"** C. I Kardelen yy. 1992

SÜLKER Kemal, **"100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri"** Gerçek yy. 3. baskı 1976

TONAK E.A. SHİCK İ.C (der), **"Geçiş Sürecinde Türkiye"** Belge yy. 2. baskı 1992

27 Mayıs ve Kürtler

27 Mayıs 1960'da, 12 Mart 1971 de, 12 Eylül 1980 de, ordu yönetime el koydu. Bu olgularla ilgili pek çok kitap, yazı yazıldı. Doğal olarak başta, olayların nedenleri, ordunun neden yönetime el koyduğu konusu irdelendi. Nedenler arasında, daha çok işçi hareketlerinin, öğrenci hareketlerinin sayıldığı görülüyordu. İdarenin hukuk dışı hareketleri de temel nedenler arasında sayılıyordu. Aslında, bu üç askeri darbenin de önemli nedenlerinden biri Kürt sorunuydu, Kürt milliyetçiliğindeki gelişmelerdi. Bunun dile getirilmemesi Kürtleri, Kürt sorununu, özellikle Kürtlerin bilincine çarptırmamak endişesiydi. Bu konuda bir bilincin gelişmesi, Kürt sorununun, Kürt milliyetçiliğinin gelişmesine hizmet ederdi. Bu bakımdan askeri darbelerin nedenleri sayılırken, Kürtlere, Kürt sorununa ima bile yapılmamasına özen gösterilirdi Ama darbelerin önemli bir nedeni Kürt sorunuydu. Kürt sorununu geriletmek, toplumun gündeminden düşürmek önemli bir nedendi. Bunu 27 Mayıs darbesinde de açıkça görüyoruz.

14 Temmuz 1958'de, Irak'ta, albay Abülkerim Kasım liderliğinde askerler darbe yaptılar. Kral Faysal ve başbakan Nuri Said öldürüldü. Darbeden sonra, Irak Kürdistan Demokrat Partisi Başkanı Mele Mustafa Barzani, peşmergelerle birlikte, Sovyetler Birliği'nden Irak'a döndü. Mele Mustafa Barzani, 1947'de, 500 civarında peşmergeyle birlikte, Sovyetler Birliği'ne iltica etmişti. 1958 sonlarında daha kalabalık bir grup olarak döndüler. Zira peşmergeler oralarda evlenmişler, çoluk çocuk sahibi olmuşlardı. Mele Mustafa Barzani'nin Irak'a

dönmesiyle, Kürdistan Demokrat partisi legal bir parti oldu. Mele Mustafa Barzani Bağdat'ta yönetimde rol aldı.

Irak'taki bu gelişmeler, Mele Mustafa Barzani'nin, Irak'a dönüşü, Kürdistan Demokrat Partisi'nin legalleşmesi, Barzani'nin, Bağdat'da, hükümette görev alması, Türkiye'yi, rahatsız eden olaylardı. Mele Mustafa Barzani, peşmergelerle birlikte, Sovyetler Birliği'nden Irak'a dönerken, Mısır Lideri Cemal Abdülnasır tarafından Kahire'ye davet edilmişti. Bu davet de Türkiye'nin endişelerini çoğalmasına neden olmuştu.

Bütün bunlar, Kürtlerin moralini yükseltici bir etki yarattı. Sadece Irak'taki Kürtlerin değil, Ortadoğu'daki bütün Kürtlerin morali, beklentileri yükseldi. Bağdat'da, hükümet, toprak reformuyla ilgili projeler hazırlamaya başladı. Bu projeleri yaşama geçirmek için çaba gösterildi. Musul'da Türkmenlerin bir kısmı, Hükümetin reformlarına tepki gösterdi. Mart 1959'da, bazı Türkmenler, kendisi de Türkmen olan albay Tabakçalı başkanlığında bir isyan girişiminde bulundu. Hükümet bu isyanı çok sert, kanlı bir şekilde bastırdı. Albay Tabakçalı ve bazı Türkmenler öldürüldü. Bu ayaklanmayı bastıran güçler arasında Kürtler de vardı. Kürdistan Demokrat Partisi o zaman hükümetteydi. Fakat bu olay Türkiye'de Kürtlerin Türkmenleri öldürdüğü şeklinde algılandı. Irak hükümetinin bir operasyonu değil, Kürtlerin operasyonu olarak algılandı.

Nisan 1959'da, Niğde milletvekili Asım Eren, Başbakan Adnan Menderes'in, cevaplandırması istemiyle TBMM'ye bir soru önergesi verdi. Önergede şöyle deniyordu: Musul'da Kürtler, Türkmenleri öldürüyor. Orada öldürülen Türkmen kadar, biz de Türkiye'deki Kürtlere, mukabele-i bilmisil yapmayacak mıyız? Yani aynıyla karşılık vermeyecek miyiz?

Asım Eren'in, "mukabele-i bilmisil" talebinin basında yer alması üzerine, Ankara ve İstanbul'da, üniversitelerde tahsil gören Kürt öğrenciler, bazı Kürt aydınları bu açıklamaya tepki gösterdiler. Asım Eren'in açıklaması üzerine bildiri yayımladılar. Nisan 1959 tarihli bazı gazetelerde, "Doğulu 102 üniversite öğrencesi Kürtlük iddia etti" şeklinde haberler yer aldı. Kürt üniversite öğrencilerinin bu bildirileri, Asım Erden'i telgraflarla protesto etmeleri devleti çok rahatsız etti. Irak'ta Kürt-

lerle ilgili gelişmeler, bu gelişmelerin Türkiye'ye yansıması, Kürtler'de yankı bulması devletin endişesini gün geçtikçe arttırdı. Devlet, bu gelişmeleri engellemenin arayışı içindeydi.

17 Aralık 1959'da, Ankara ve İstanbul'da yapılan çok gizli operasyonlarla ve 50 öğrenci ve aydın gözaltına alındı. Gözaltına alınanlar, birer birer, İstanbul'da, Harbiye hücrelerine konuldular. "40 hücre olduğu için 40 öğrenci tutuklandı" şeklinde bir anlayış var. Tutuklu öğrencilerden Mehmet Emin Batu, hücrede vefat etti. Geriye kalan dokuz kişi tutuksuz olarak yargılandı. Bu davaya 49'lar davası deniyor.

Aynı dönemde görülmekte olan iki kişinin davası da bu dava ile birleştirildi 49'lar davasında Yargılanan 51 kişiydi.

Gözaltına alınanlardan günlerce haber alınamadı. Aileler çocuklarını güvenlik birimlerine soramadılar, sorduklarında tatmin edici cevap alamadılar.

27 Mayıs sabahı. Türkiye'de siyasi içerikli olaylardan dolayı tutuklu olan, gözaltına olan herkes serbest bırakıldı. Kürtler serbest bırakılmadı. Harbiye'deki hücrelerden çıkarılarak normal koğuşlara konuldular.

27 Mayısla ilgili olarak, yayımlanan kitaplarda, Kürtlere döndük gelişmelerden, operasyondan hiç söz edilmez. Bunun nedeni, Kürtlerin ve Kürt dilinin inkarını, imhasını, asimilasyonunu içeren resmi görüştür. Somut ilişkileri Kürtlerin bilincine çarpıtmamak esastır. Bu da bu ilişkilerden hiç söz etmemeyi, yokmuş gibi davranmayı gerekli kılmaktadır.

Bu kısa girişten sonra, 27 Mayıs sonrasında, Kürtlere ilişkin gelişmelere bakmak gerekir.

Devletin, hükümetin, Kürtlere, Kürt diline, Kürt sorununa karşı geliştirdiği politikalar nelerdir? Kürt toplumunda nasıl bir değişim yaşanmaktadır?

1. 55 Ağalar'ın Sürgünü

27 Mayıs 1960'da, yönetime el koyan Milli Birlik Komitesi'nin ilk işi, Kürt toprak sahiplerini, aşiret reislerini, şeyhlerini, Sivas'ta, bir kampta toplamak oldu. Doğu Anadolu'nun Düzeni, Sosyo-Ekonomik ve Etnik Temeller kitabında (Yurt Kitap-Yayın, Şubat 1992, Cilt II s. 453) bu sayı 485 olarak

verilmişti. Kampa konulanlardan biri olan Kinyas Kartal, (1900-1991) 300 kişi olduklarını belirtmektedir.

Haziran 1960'dan ibaren, 4-5 ay kampta, çok olumsuz koşullar altında kalan ağaların, beylerin, aşiret reislerinin ve şeyhlerin 55'i, Türkiye'nin Batı yörelerine sürgün edildi. Kinyas Kartal ve Faik Bucak (1919-1966) 55 ağalardan ikisidir. Müştereken hazırladıkları bir broşürde, Sivas Kampı'nı ve 55 Ağaların sürgünlerini anlatmaktadırlar.

O günkü anlayışa göre, Kürt sorununu temelinde, toprak sahibi ağalar, şeyhler, aşiret reisleri yani feodal sınıflar vardı. Kürt sorununu bunlar kışkırtıyorlardı. Hala Kürtçe konuşulmasının nedeni bu feodalite idi.

Bu feodal kesimler toplumun bağrından sökülüp atılırsa, Kürt sorunu diye bir sorun kalmazdı.

2. Doğu İlleri ve Varto Tarihi Kitabının Tekrar Basılıp Dağıtılması

Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Hormekli Mehmet Şerif Fırat tarafından ve 1948 yılında yayımlanmıştı. Kitapta, Kürtlerin aslının Türk olduğu, "Kürtçe denen dil"in aslının Türkçe olduğu iddia ediliyordu.

Kürtler de Orta Asya'dan gelen bir Türk boyu idi. Ama, Van Gölü çevresinde, Kuzey Mezopotamya'da Kürtleşmişlerdi.

Mehmet Şerif Fırat'ın bu kitabı, 1961'de, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yeniden basılmış, okullara, öğretmenlere, öğrencilere, devlet kütüphanelerine dağıtılmıştı. Bu kitaba, Milli Birlik Komitesi Başkanı ve Devlet Başkanı Cemal Gürsel bir Önsöz yazmıştı. Önsözde, Kürtlerin öz be öz Türk olduğu, "Kürtçe denen dilin aslının Türkçe" olduğu vurgulanıyordu.

O yıllarda Kürtler ve Kürtçe konusunda yoğun bir inkâr vardı. Kürt sözcüğünün hakaret içerdiği, söyleniyordu. Birine hakaret etmek için Kürt dendiği dile getiriliyordu. Cemal Gürsel bir Diyarbakır gezisinde, Diyarbakırlılara hitaben yaptığı konuşmada, "Size Kürt diyenin yüzüne tükürün" diyordu.

Cemal Gürsel, kendilerine "Kürt denilenler"in 70-80 bin kadar bir nüfusu olduğunu söylüyordu.

"Ama, Batı'dan gönderdiğimiz cengaver Türkler, bunlar arasında asimile oldu" diyordu.

3. Bölge Yatılı İlkokulları'nın Kurulması

Kürtlerin Türklüğe asimilasyonu çok önemli bir devlet politikasıydı. Eğitim çağına gelen Kürt çocuklarının ailelerinden koparılarak bu okullarda eğitilmeleriyle Türkçe'nin ve Türk kültürünün egemen kılınması, Kürtçe'nin unutturulması amaçlanıyordu. Bu okulların yapımına 1960'ın sonlarında başlandı. Bitlis'de, Tatvan, Hizan, Mutki, Ahlat, Bingöl'de, Solhan, Kığı, Karlıova, Erzurum'da, Karayazı, Hınıs, Tekman, Muş'ta, Malazgirt, Bulanık, Varto, Van'da, Çatak, Gürpınar, Özalp, Hakkari'de, Beytüşşebap, Şemdinli, Yüksekova, Siirt'de, Eruh, Şırnak, Pervari, Diyarbakır'da, Silvan, Ergani, Lice, Hani, Elazığ'da, Karakoçan, Palu, Keban... gibi yörelerde, Bölge Yatılı İlkokulları'nın yapımı büyük bir hızla sürüyordu.

4. 49'lar davası sürüyor.

49'larla ilgili dava, Ankara'da, Kara Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Mahkemesi'nde sürdürüldü Bu davada, Ankara ve İstanbul'da, üniversitelerde tahsil gören öğrenciler, aydınlar, iş adamları, emekli subaylar yargılanmıştı. Savcı, iddianamede 40 kişi hakkında idam istiyordu. Bu dosyada, Musa Anter, Şait Kırmızıtoprak, Sait Elçi, Nazmi Balkaş, Ziya Şerefhanoğlu, Şevket Turan, Şehabettin Septioğlu, Örfi Akkoyunlu, Mustafa Ramanlı, Medet Serhat, (Bugün bu on arkadaş yaşamıyor.) Naci Kutlay, Yaşar Kaya, Yavuz Çamlıbel, Şerafettin Elçi, Nurettin Yılmaz, Canip Yıldırım, Ziya Acar, Yusuf Kaçar gibi Kürt aydınları yargılanıyordu. İddianamede, 40 kişi hakkında idam isteniyordu. Sanıklar, yargılama sonunda çeşitli cezalara mahkûm edildiler. Naci Kutlay, **49'lar Dosyası**, Fırat yayınları, Kasım 1994, İstanbul, Yavuz Çamlıbel, **49'lar Davası, Bir Garip Ülkenin İdamlık Kürtleri**, Algıyayın 2007, Ankara

5. Barış Dünyası-Doğulu Gençler Tartışması

Barış Dünyası, Nisan 1962 de yayın hayatına başladı. Barış Dünyası aylık bir dergiydi. Dergiyi iktisadi hayatta liberalizmi savunan Ahmet Hamdi Başar (1897-1971) yönetiyordu. Ahmet Hamdi Başar, liberalizmi, siyasal hayatta da savunan bir düşünürdü. Dergi 1962 tarihli ikinci sayısında, 'Doğu Davamız'

Başlıklı bir yazı yayımladı. (s.8-15) Yazıda, siyasal hayata yasakların egemen olduğu, Doğu davasının temelinde de dile, kültüre getirilen yasaklar olduğu vurgulanıyor, yasakların kaldırılması isteniyordu. Daha sonra, Doğu Davamız yazısının Musa Anter tarafından yazıldığı anlaşılmıştı. Barış Dünyası Dergisi'nin ilk 19 sayısında, (1962-1963) Doğu Sorunu ile ilgili yazılar yayımlandı.

Bu yazıya, Yön Dergisi'nde, "Doğulu 15 genç" imzasıyla cevap verildi. Yön Dergisi de 1961 yılı sonlarında yayın hayatına başlamıştı. Yön Dergisi Doğan Avcıoğlu ve arkadaşları tarafından yayımlanan sol bir dergiydi.

Doğulu Gençler, derginin, 13.6.1962 tarihli 26. sayısında, Barış Dünyası Dergisi'ne cevap vermişti.

Doğulu gençler, Barış Dünyası Dergisi'ndeki yazıyı, emperyalizmin bir kışkırtması olarak algılamıştı.

Yazılarında, "esas sorun, toprak ağalarıyla, aşiret reisleriyle, şeyhlerle mücadeledir" deniyordu. 15 Doğulu genç arasında, Sait Kırmızıtoprak (1935-1971) ve Mehmet Ali Aslan da vardı.

Barış Dünyası, Temmuz 1962 tarihli 4. sayısında, "Sağdan Soldan Hücumlar Karşısında Doğu Davamız" başlıklı yazısında, bu yazılara cevap verdi. (s.29-31) Bu sayıda Musa Anter, kendi imzasıyla, "Doğu Kalkınması Üzerine" başlıklı bir yazı yayımladığı görüldü (s.32)

6. Sait Kırmızıtoprak Avni Doğan'ı eleştiriyor.

Avni Doğan, (1892-1965) 3-10 Eylül 1962 tarihli Dünya gazetelerinde, "Barzanlı olayının altında yatan büyük tehlike" başlığı altında, bir dizi yazı yayımlamıştı. Avni Doğan, bu yazı dizisinde, Mele Mustafa Barzani'nin Sovyetler Birliği'nden Irak'a dönüşünün, Kürdistan Demokrat Partisi'nin legalleşmesinin, Kürtlerin yönetimde rol alması gibi olayların, Türkiye için yaratacağı olaylara dikkat çekiyordu. Avni Doğan Şark İstiklal Mahkemeleri'nde görev almış, Milli İstihbarat Teşkilatı'nda, üst düzey görevler yapmış bir bürokrattı. Avni Doğan'ın yazısı, "Tehlike çanı" olarak değerlendirilmişti

Sait Kırmızıtoprak, 1-9 Eylül 1962 tarihli ve 40 sayılı Yön Dergisi'nde, "Kimler İçin Çan Çalıyorlar" başlığı altında Avni Doğan'ın yazısını eleştiren bir makale yayımlamıştı.

7. Kürt Ayaklanmasına Karşı Sınır Takviye Birlik

Irak devletiyle Kürtler arasındaki yumuşak dönem çok kısa sürdü. Albay Abdülkerim Kasım, Türkiye'den, İran'dan, Suriye'den, Sovyetler Birliği'nden aldığı desteklerle Kürtlere verdiği sözler yerine getirmemeye başladı. İlişkiler gittikçe gerginleşti. Bunu üzerine Mele Mustafa Barzani ve arkadaşları Bağdat'tan ayrıldılar, Kürdistan'a çekildiler. 9 Eylül 1961 de hükümete karşı Kürt ayaklanması yeniden başladı.

Bu ayaklanmaya karşı önlem olarak, Türkiye, sınıra takviye birlikler gönderdi. Muş, Bitlis, Erciş alaylarından bazı birlikler, takviye güç olarak, 1962 ve 1963 yıllarında, yaz aylarında, sınırda görevlendirildi. Şemdinli, Yüksekova, Betüşşebap, Uludere, Silopi, Cizre yörelerinde bu birlikler görev yaptılar. 1947'nin yeniden yaşanmaması isteniyordu. 1947 de, Irak tarafından sıkıştırılan peşmergeler Yüksekova üzerinden İran'a geçmiş, sınırda zikzaklar çizerek Sovyetler Birliği'ne kadar ulaşmış. Aras Nehri'ni geçerek Sovyetler Birliği'ne iltica etmişlerdi. Benzer bir durumun yaşanmaması için, önlem alınıyordu. Irak kuvvetleri Kürtleri sıkıştırırsa ve Kürtler sınırı geçerlerse, geçtikleri yerlerde yakalanacaklardı.

8. 23'ler'in Tutuklanması

1963 Haziran'ında, sınıra takviye güçlerin gönderildiği sırada, Ankara'da ve İstanbul'da, Kürt Aydınlarına yeni bir operasyon yapıldı. 23 Kürt adını tutuklandı. 23 Kürt aydını arasında, Musa Anter, Ziya Şerefhanoğlu, Medet Serhat, Sait Elçi, Yaşar Kaya da vardı. Bu beş aydın, daha önceki 49'lar operasyonunda da tutuklanmışlardı. 23'ler operasyonunda tutuklananlar arasında, Edip Karahan, Kemal Bingöllü, Cemal Alemdar, Enver Aytekin, Doğan Kılıç de vardı. 23'ler arasında İranlı ve Iraklı Kürtler de vardı. 19 Haziran 1963 tarihli Cumhuriyet Gazetesi, "Topraklarımızda Bir Kürt Devlet kurmak isteyen 13 kişi yakalandı" şeklinde bir haber vermişti. 23'lerle ilgili dava, Ankara da Genelkurmay Mahkemesi'nde görüldü. Sanıklar,

çeşitli hapis ve sürgün cezalarıyla cezalandırıldılar. Musa Anter'in, Ziya Şerefhanoğlu'nun, Sait Elçi'nin ve Medet Serhat'ın bugün yaşamadıklarını belirtmiştim. Edip Karahan ve Enver Aytekin de bugün yaşamıyor.

9. TBMM'de Hıfzı Oğuz Bekata-Yusuf Azizoğlu Tartışması
Yusuf Azizoğlu, (1917-1970) 26.6.1962- 26.10.1963 arasında hükümette sağlık bakanı olarak görev yaptı.

Bakanlığı sırasında, geri kalmış yörelerde, bu arada Kürt bölgelerinde, sağlık ocakları açmak için çok çaba sarfetti. Yusuf Azizoğlu'nun bu çabaları, hükümette İçişleri Bakanı olarak bulunan Hıfzı Oğuz Bekata (1911-1995)'nın tepkisini çekti. Hıfzı Oğuz Bekata, Yusuf Azizoğlu'nun çabalarını Kürtçülük olarak değerlendirdi. Bu tartışmalar basında da yansıdı. Bekata, bu olayın araştırılması için Meclis Araştırması istedi. 29 Haziran 1963 tarihinde Meclis'e intikal etti. Bunun için bir komisyon kuruldu.

Bu tartışmalar sırasında, Hıfzı Oğuz Bekata, Yusuf Azizoğlu'nun TBMM'de kürsüye çıkıp Türk olduğunu söylemesini istedi. Azizoğlu, kürsüde, "Öz be öz Türk biziz, Doğu'da yaşayanlardır, Türklüklerinden şüphe edenler varsa, Sayın İçişleri Bakanı gibi devşirmelerdir" dedi. Meclis Araştırma Komisyonu Yusuf Azizoğlu'nu aklayan bir rapor yazdı. Rapor Meclis genel kurulunda onaylandı.(Silvanlıların Sesi, www.silvanfarqin.blogcu.com) Yusuf Azizoğlu, halk tarafından sevilen bir politikacıydı. Araştırma raporunun Meclis genel kurulunda onaylanmasında sonra gittiği Diyarbakır'da, yine sevgiyle karşılanmıştı.

Sonuç
Türk düşüncesinin, Türk bilim dünyasının, Türk basınının, Kürt sorunuyla ilgili olarak önemli bir niteliği var. Bazı olayları, bu olaylarla ilgili yorumları, Kürtlerin bilincine çarpıtmamak çok önemli oluyor. Bu, resmi ideolojinin önemle üzerinde durduğu bir konudur. Bu, Kürtlerle, Kürt sorunuyla ilgili bir konu gündeme geldiği zaman, bunlara işaret etmeme, yok sayma, görmezlikten, bilmezlikten gelme şeklinde cereyan ediyor. Buysa, toplumsal ilişkilerin, toplumsal yapının eksik

algılanması gibi bir durum ortaya çıkarmaktadır. Fizikteki birleşik kaplar yasasını toplumsal yapıda da izlemek mümkündür. Herhangi bir toplumsal kurumda bir değişme olduğu zaman, bu değişim öteki kurumlarda da şu veya bu şekilde izlenir. Bunlardan birini görmezlikten gelmek, yok saymak, yapıyı, ilişkileri eksik ve yanlış anlama gibi bir durum ortaya çıkarır. Örneğin Kürt sorunu konusunda getirilen yasaklar, sadece Kürtlerle ilgili olmaz, bütün ilişkilerle, bütün yapıyı belirleyen bir durum ortaya çıkarır.

27 Mayıs sonrası gelişmelere baktığımız zaman, Kütlerle ilgili gelişmelerin çok önemli olduğu, siyasal rejime, siyasal sisteme damgasını vurduğu görülmektedir. Ama, gelişmelerin bu boyutu her zaman, görmezlikten, bilmezlikten gelinmektedir. Bütün bunlara rağmen bu tutumun sürmesi artık mümkün değildir. Kürtler, Kürt sorunu, artık kendisini iyice dayatmıştır, ister istemez dikkate alınmak durumu ortaya çıkmıştır.

İsmail BEŞİKÇİ

Ordu, 27 Mayıs ve Sol

durum

Jakobenist ittihatçılığın, özgül totalitarizmin, ırkçı ve islamcı faşizmlerin, egemen sınıflardan bağımsız olmayan ve silahlı kuvvetler koruması altındaki pragmatik siyasi koalisyonunu niteleyen "Kemalist rejim" elli yıldan bu yana kurgulandığı şekliyle varlığını sürdüremez olmuştur; konjonktürün dayatmasının kaçınılmaz sonucu olarak koalisyonun kurgusundaki *dengenin* modeli zorlayacak biçimde bozulması, rejimin var olan haliyle sürdürülemezliğinin açığa çıkmasına neden olmuştur. Yüzyıllık rejim, her krizinde kendisini restore etmeye yarayan resmi ideolojisinin çürümüşlüğünün, düşkünlüğünün ve düşüklüğünün deşifre olması, küresel emperyalizmin gereksinimlerine yanıt veremez olması nedeniyle yaşayamaz olmuştur. Resmi ideolojinin yönetme gücü egemen ideolojinin sömürüsüne "yetmemektedir". Ve bu bağlamda kemalizmin, "eskiden" olduğunun aksine yinelenemeden yenilenemezse ömrünün sonuna geldiği görülmektedir. Kuşkusuz bu durum tüm "taraflar" için gerçek bir "trajedidir". Açıkça görünen budur; kendisini oluşturan ve tüm krizlerde koruyan siyasi ittifak emperyalizmin yenidünya düzeninden bağımsız olmayan bir şekilde dağılmak üzeredir ve onları bir arada tutan gelecek korkusu ve bu korkuyu niteleyen iktidar tutkusudur. Ne var ki bu şartlarda gelmekte olanın ondan daha iyi olacağını söylemek olanaksızdır. "Eskiden" bir diğeri olmadan varlığını sürdüremeyen ittifak unsurları "diğeri" olmadan var olabilmenin

yollarını olasılıkları arasından arıyor; ittifakı oluşturan bütün unsurların yeniden tek partili ve "tek ordulu" totalitarizmin, 30'lu yılların (=kemalizmin altın yılları!) özlemiyle yanıp tutuştuklarını... çünkü konjonktürün biçtiği rolün ancak bu kıyafetle oynanabileceğini düşündüklerini... liberal maskelerle açılan kapıdan ulaşılan yolun din cilalı bir faşizm olduğunu... ve bu kliğinde yüzyıldan bu yana sırtını kayıtsız şartsız kemalizme/resmi ideolojiye (=devlete) dayadığını, buradan beslendiğini... onun Kemalist rejimin temel unsurlarından olduğunu... ve vesaireyi, vesaireyi söylersek abartmış olmayız. Ya da olasılıkları kullanma rejimi de olan kemalizmin önünde çeşitli olasılıkların bulunduğunu... bu olasılıklar arasında deri değiştirmenin ya da yok olmanın da olduğunu da söylersek abartmış olmayız. Özetle; durum oldukça sofistike...!

sorte

Diğer taraftan "gelmekte olanın" "gidene" göre daha net bir görüntü sergilemesi –ve aslında sergilememesinin olanaksızlığı- geleneklerin ve ideolojik kurgunun ve bu kurguyu destekleyen ritüellerin/pratiğinde etkisiyle onun "...imiş gibi" sanılmasının yoğunluğunu arttırıyor. Başlıca siyasi aktörlerini "ulusalcı" cuntacı faşistlerle "amerikancı" fundementalist faşistlerin oluşturduğu savaş oyunundan ve bu oyun sürecinde yaratılan "cuntacı komplocu darbecilerle" "karşı darbeci komplocu darbeci" karşıtlığından "demokrasi" tanımlamaya çalışan "sol" siyasetin de içinde bulunduğu acz durumunu görmemek olanaksız. Bu durumun sosyal ve politik psikolojide yarattığı anksiyeteye her gün değişik biçimlerde şahit olmuyor muyuz: bu gerilimi en çok da "Türkiye Sol'u" yaşamıyor mu?

sol-kemalizm!

Doksanlı yıllardan itibaren resmi ideoloji ve ona en güçlü argümanları sağlayarak hizmet eden resmi tarih hakkındaki eleştirel yaklaşımlar çözülmekte olanın gizlenemez düşkünlüğünün deşifrasyonunu hızlandırmış ve bu süreç kısa sürede tabulaştırmaların ve bir tabunun olmazsa olmazlarından "dokunulmazlık" ilkesinin zedelenmesiyle sonuçlanmıştır. Gelinen nok-

tanın hukuki değil fiili bir durumu gösterdiğini söylememiz gerekiyor. Hiç kuşku yok ki, neredeyse yüzyıldan bu yana akla gelebilecek –ve insanlık tarihine/siyasi tarihimize kara bir leke olarak geçecek- her türden, her biçimde, her üslupta "zor'la" korunma altına alınmış olanın zırhında açılan deliklerin, anlatılan masalın –ve gerçeğin- deşifre edilmesine aracılık ettiğini bir kez daha dile getirelim. Ne var ki –kralın- tüm çıplaklığına rağmen, ideolojinin varoluş gücünden doğan tepkisel körlük hala umulmadık, beklenmedik bir nicelikte varlığını sürdürmektedir. Varoluşlarının bu biricik öznesine sapkınca bir aidiyet duygusu ile bağlanan yığınların güdülenmiş sürüsel salınımlarının nedenini ise bu bağlamda doğrudan bir çıkar ilişkisine indirgemenin, bu türden bir ilişkinin de varlığını yadsımaksızın, nedenin anlaşılması için yeterli olmayacağını; tepkisel körlüğün veya görmezliğin veya sorgulamazlığın nedeninin antropoloji ve psikoloji tarafından da sorgulanması gerektiğini düşünüyorum. En azından sorunun bu şekilde ele alınmasında da fazlasıyla yarar var ve belki de ancak bu türden yaklaşımlarla "sol'daki" kemalizm hakkındaki yaygın aymazlığı anlayabilmemiz ve tüm düşkünlüğüne ve zafiyetine rağmen resmi ideoloji tapınısının nedenlerini algılayabilmemiz daha kolay hale gelecektir. Bu bağlamda temel sorulardan biri "bizim nasıl gördüğümüz" değil "onların niçin görmediği" ve "hangi nedenle görmemekte ısrarlı olduğu" şeklinde sorulmalıdır. Resmi ideoloji ile "diğerleri/sol!" arasında ne türden bir ilişkinin kurulmuş olduğu ve bu ilişkinin kendisini nasıl yinelediği ve/veya yenilediği her özel duruma özgül olarak tekrar tekrar sorulmalıdır. Doksanlı yıllarda başlayan eleştirel süreç resmi ideolojinin ve resmi tarihin birçok kavramını zor'a ödenen bedeller karşılığında da olsa tartışılır kıldığı gerçeğini bir kez daha dile getirelim. Argümanlar bırakın kendisini kanıtlamayı artık var olmakta dahi zorlanmaktadır. Teker teker yok olup gittiklerini görmüyor muyuz; kemalizmin kimi söylemleri, yaklaşımları ve gösterişli kimi retorikleri bu tartışmalarında katkısıyla unutulmuşluğa terk edilip silinip gitmedi mi ya da amiyane söylemle "tarihin çöplüğünde" çoktan hak ettikleri yeri almadı mı?

"27 Mayıs Devriminin" kaderine de düşen bu olmuştur: unutulmak, terk ediliş... vs. oysa kendini tanımladığı şekliyle "Türkiye Sol'u" için bu tartışmayı yeniden alevlendirmek önemli olmalıdır. çünkü 27 Mayıs'la başlayan kimi tartışmalar, söylemler ya da söylemsel-yaklaşımsal bağımlılıklar hem kemalizmle solun ilişkisini netleştirmekte hem de sol'daki "sol" algısının niteliğinin de açığa çıkmasına aracılık etmektedir.

Bu makaledeki temel savımız "Türkiye Sol'unun, birkaç 'ayrıksı' örneğin hakkı saklı kalmak kaydıyla, 27 Mayıs ile ilgili olarak neredeyse tümüyle Kemalist söylemi benimsediği" şeklindedir. Ayrıksı örnekler solun soruna genel yaklaşımı hakkındaki olumsuz yargımızı etkilemez; diğer taraftan burada konumuz olan "27 Mayıs'ın" solun kemalizmle ortaklaşa andığı ya da ortak bir dile sahip olduğu tek konu olmadığını söyleyebiliriz. Türkiye Solu'nun yalnızca düşünsel değil siyasi tarihinin de önemli bir bölümünü ne yazık ki kemalizme olan etkileşimi oluşturmaktadır. Hatta çoğu zaman "etkileşim" kelimesinin olumsuz durumu anlatmakta yetersiz kaldığını da not edelim.

Kemalizmle "sol" arasındaki çok yönlü ilişkinin siyasi literatüre kazandırdığı bir terimdir "sol-kemalizm." Bu terimin biçimlenmesinde ve kısa sürede anlamını, tanımını olgunlaştırmasında 27 Mayıs'ın yadsınamaz bir etkisi olmuştur. Sol tarafından üretilen/uydurulan bu kavram daha sonraları solun kemalizmle olan ilişkisinde pragmatik kolaylaştırıcı bir unsura dönüştürülmüştür. "Sol" açılan bu ve benzeri kapılar aracılığıyla kemalizme (faşizme karşı... emperyalizme karşı...) "ortak" cephe kurma hayali kurup dururken, rejim/Kemalizm ise bu "ilişkiyi" yegâne kadim muhalefeti ve tek düşmanı olarak görüp tanımladığı "sol"u maniple etmenin ve olabildiğince massetmenin araçlarından biri olarak kullanagelmiştir. Diğer taraftan üretilen/uydurulan bu –ve benzeri- kavramla örnekleyebileceğimiz *durum* Kemalist rejimin sol tarafından algılanış şeklini de açıklar ve kendisini "sol" olarak niteleyenlerin Kemalist rejim kurgusunda var olma arzularını da gösterir. Bir ara not olarak belirtilmesi gerekir ki bu süreçte "sol" hiçbir koşulda kendisinin var oluş nedeni olan sınıf ilişkilerini ya da emek-

sömüren ilişkilerini nedensellik ilişkileri içinde sorgulama gereğini duymaz. Yukarıda söz ettiğimiz türden bir "arzunun" aynı zamanda bir kültleştirme ve fetişisazyonu da nitelediğini belirtmemiz gerekiyor: kutsallığın yeniden inşası... Kendi çabasıyla tutsak edildiği –olduğu- alanda var olmaya çalışan sol, gittikçe bu alanı bir haz objesine dönüştürmüş ve idsel unsurların etkisiyle biçimlenen bir süreç sonucunda genel olarak sol siyaset araçtan amaca indirgenmiştir: sol, sol-Kemalistleşmiştir.

Konumuz bağlamında yapılacak ve hiç de *derin* olmayan okumalarda ise solun 27 Mayıs hakkındaki yorumlarında ve 27 Mayıs ile kendisini ilişkilendirme ve onu sahiplenme konusunda şaşırtıcı derecede ileri gittiğini görürüz. Bunun "stratejik ve taktiksel bir tutum olduğunu" ileri sürmek ise bu zafiyeti ve düşkünlüğü gizleme çabasından başka bir anlam taşımayan trajikomik bir durumdur. Sol, 27 Mayıs üzerinden yapılmaya başlanılan rejim restorasyonunun baş aktörü olmak için ciddi ve ancak "sol" ile ilgisi olmaya uğraşlar vermiş ve bu süreç sonucunda önce 12 Eylül kesin yenilgisi ile karşılaşmıştır. 12 Eylül öncesinde kemalizmle olan ideolojik ve "siyasi ilişkinin" niteliği ile söz ettiğimiz yenilgi arasındaki bağlantı ise kuşkusuz daha farklı bir tartışmanın konusudur. Diğer taraftan 2000'li yıllarda iyiden iyiye açığa çıkan ulusalcılık/yurtseverlik gibi gerici ideolojilerin sol sosla sunulmasındaki anksiyetenin köklerini de 27 Mayıs savunularında aramanın yanlış olmayacağını da dile getirmeliyiz.

kemalizmin 27 mayısı

Faşist bir milletvekili, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idamını Menderes'in idamını anımsatarak "üç bizden üç sizden" diyerek savunuyordu. Bu "savunuda", 12 Mart sürecinde faşist mahkemelerde yapılan devrimci-siyasi savunmalarda 27 Mayıs sürecinin ve anayasasının sahiplenilmesinin, 12 Mart tarafından "bol geldiği için askıya alınan" aslında hukuk diliyle tebdil, tağyir ve ilga edilen 61 anayasasının askeri mahkemelerde savunulmasının ya da yapılan savunularda 61 anımsatılarak "devrimcilerin aslında Mustafa Kemal'in silah arkadaşları olduğunu" iddia etmelerinin etkisi olup olmadığını bilmiyoruz.

Ancak konuya bir "rövanş" mentalitesinde yaklaşımın devletin ve Kemalist rejimin niteliğini ve onun yenilenme-yinelenme sürecini –restorasyon- açıklamaktan uzak olduğunu ve Kemalist rejimi var eden ve varlığını bu kurguda bulan klikler arası mücadelede taraf olmanın, bu süreci ve sonuç itibariyle de devleti/rejimi meşrulaştırdığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan, eğer klikler arası bir rövanş analizine girişeceksek 27 Mayıs'ın rövanşının Ergenekon ile alındığını da söylemek de olanaklı... Aslında 27 Mayıs hakkında bir soru kurgulamak son derece kolay: nedir 27 Mayıs?' Bu soruya verilecek yanıttaki sosyalist vurgu önemli, açıklayıcı ve ayrıştırmacı. Baştaki savımıza dönersek; "Türkiye Sol'u bu soruya yanıt verirken büyük oranda Kemalist retoriğin etkisi altında kalmıştır" yargısına ulaşabiliriz.

Kemalistler 27 Mayıs hakkında ana hatlarıyla ne demektedir? Onların söylemini de dilimize dolayarak dönemi özetleyelim: Öncelikle belirtilmesi gereken konu 27 Mayısın, bir siyaset biçimi olarak kemalizmin sürdürülebilirliliğini sağlayan her türden müdahalelerden yalnızca birisinin adı olduğudur. İlericilik retoriği ve konjonktürel açılımlar restoratif müdahalenin niteliğinin gizlenmesini sağlamaktan başka bir şey değildir.

Mustafa Kemal'in ölümüyle sona eren kemalizmin altın çağını "milli şef" totalitarizmi izler. Ulu önder, milli şef-tek parti kurgusunun, ikinci paylaşım savaşı ardından kurulan yenidünya düzeninin emperyalist sözleşmeleri ve "yerli" sermayenin gelişimi için uygun olmadığının görülmesi ile tümüyle bir muvazaa olan Demokrat Parti iktidarı ile "çok partili" oyunun oynanmasına karar verilir. Aslında bu oyun, çok partili demokrasiye geçiş oyunu, rejimin niteliğinin gizlenmesi için yeterince veri sağlayarak kemalizmin siyasi pragmatizmine yeni kapılar açıyordu. Böylece rejimin kurgusunun temel sorunu ve esasında devletin niteliği/yapısı doğrudan bir tartışma alanının dışına çıkartılarak her dönem ve her durum için uygun bir suçlu bulunmuş olunuyordu. Suçun ve suçlunun devlet kurgusu dışında tanımlanması cezanın meşruiyetinin en önemli nedenlerinden birisini oluşturacaktı. Böylece tanrı Satürn rolüne bürünen Kemalist *devrim* varlığını sürdürebilmek için doğrudan ya da dolaylı olarak günah keçisi ilan ettiği evlatlarını yemekte bir

sakınca görmeyecekti. Ve bu sofistike kurgu nedeniyle "evlatlar" içinde bu durum meşruydu ve varlıklarının yenilenmesi için gerekliydi.

Emperyalist bağımlılıklar nedeniyle yüklümlenen rolün Demokrat Parti aracılığıyla sürdürülemez oluşu rejim için bir sorun oluşturuyordu. Diğer taraftan zorunlu olarak ortaya çıkan ve Kemalist ideolojiyi ve onun söylemlerini tartışan kimi yaklaşımlar bu "sorunun" suçlusunun ilan edilmesini zorlaştırmadı. "DP kemalizmden sapmış, ters yönelişler ortaya koyarak gericiliğe yönelmişti." Bu durumu aşmak, bu "sorunu" çözmek gerekiyordu. "Atatürk ile İnönü'nün temellerini attığı demokrasiyi diktatörlüğe dönüştürme çabası içinde olan Demokrat Parti iktidardan uzaklaştırılmalı ve rejim yeniden rayına sokulmalıydı". (Türkiye kapitalizmin en hızlı geliştiği süreçlerden birisinin 27 Mayıs sonrası olması "rejimin rayında gitmesi" sözünü niteler. Diğer taraftan yapılacak üstünkörü bir gözlemde dahi rejimin bu bağlamda rayında en iyi gittiği dönemlerin 80'li yıllar/12 Eylül sonrası ile 28 Şubat sonrası olduğunu görebiliriz. Rejim kapitalizmin rayında gittiği sürece, kemalizm/devlet, bir demokrasi sorunundan söz etmez, kemalistlerin çıkışı "bireysel" kalır!)

Kemalizm 27 Mayıs'ı nitelerken "devrim" sözcüğünü rahatlıkla kullanır, bunda bir sakınca görmez: 27 Mayıs Devrimi.

27 Mayıs, köklü bir düzen değişikliğinin temellerinin atıldığı, fikir ve eylem birliğinin ve bu birlikteliğin toplumsal değişimi başlattığı sürecin adıdır. Sol-kemalistlere göre 27 Mayıs köklü bir düzen değişikliği için yapılmış bir başlangıçtır, devamı gelmemiştir. Onlar devamının gelmemesindeki suçu gerici partilere –ve bu partilerin peşine takılan yığınlara– atmakta bir sakınca görmezler ve böylece değindiğimiz gibi gerici olarak niteledikleri unsurların Kemalist koalisyonun/rejimin temel bileşenlerinden biri olduğu gerçeğini gizleyerek kemalizmi aklarlar. Resmi ideolojinin egemen ideolojinin birer aracına indirgenebileceği gerçeğini görmezden gelerek durumu gizleyebileceklerini sanırlar. Bu şartlarda ve bu bakışla "devrim" sözcüğü duruma uygun bir dil tutturulabilmek için yeterli bir derinliğe sahiptir. Ancak bu sözcüğün itha-

linin –ya da ihracının- sol'dan had safhada onay gördüğünü de biliyoruz.

"*27 Mayıs şartları oluşmuş bir devrimin bu durumu algılayan ve kaçınılmazlığını gören bir kadro tarafından eyleme sokulmasıdır.*" Bu Kemalist tarih yazımının sürece bakışını ve soldan "resmileştirilen" tarih yazımını da örnekleyen bir özettir. Bu söyleme göre 27 Mayıs'ı devrim yapan unsurların başında onun Kemalist devrimin sürekliliğini sağlayan ve onu daha ileri götürmeyi amaçlayan yapısı gelir. Bir "darbe" ile iktidar ele geçirilmişte olsa bu darbe Kemalist devrimi geri döndürmek isteyen güçlere karşı yapılmış, darbe bu özelliği dolayısıyla (!) devrime evrilmiştir. Burada yeniden "devrim sürecinde suçlu-ihanet tanımlanıp onun cezalandırılması" söylemi işin içine girmektedir. Böylece Atatürk –devrim ve- "*inkılâplarına taraftar olmayanların iradelerinin ona taraftar olanların iradelerine kayıtsız şartsız bağlanarak*" devrimin sürekliliği ve geri dönülmezliği sağlanmış olmaktadır. Rejim/sistem açısından her olumsuz gidişin suçlusunu ve suç unsurunu tanımlamak ve onunla mücadele etmek, resmi bir söylem ve hukuk kazanmış olmaktadır. Bir kez daha tekrarlarsak "resmi söylemin" 27 Mayıs özelinde diline doladığı kelime gericilik olmuş ve ulu önder-milli şef otoritesi rejimin tesisi için zorunlu addedilirken gerici diktatorya vurgusu ile meşruiyet aranmıştır. Türkiye Sol'u bu söylemi "karşı-devrim" söylemiyle içselleştirecektir: sola göre DP dönemi Kemalist devrim sürecine karşı girişilmiş ve "devrimci güçlerin" müdahalesi ile başarıya ulaşamamış bir karşı devrim sürecidir. Ne yazık ki "solun" bu tanımlamasında emek-sömüren ilişkileri tümüyle göz ardı edilmektedir. Bu ilişkiden bağımsız bir karşı-devrim söyleminin siyasi dile hakim olduğu görülmektedir. Başlangıçta, iktidar/muvazaa oyununu göremeyen ve DP iktidarına umut bağlayan, onu demokratik yapılanmaya gideceğini sandığı için destekleyen sol, kısa süre içinde devrim/karşı devrim nitelemesine biat etmiş ve kendisini bu düalizmde taraf olarak bulmuştur. Asgari burjuva demokrasisine olan inancın DP eliyle yıkılmasının arkasındaki nedenler görülmemektedir. Oysa Kemalizm bir taraftan zayıflayan ideolojik argümanları güçlendirip yenilerini oluştururken, diğer taraftan da sermayenin kendi-

sini savaş sonrası toparlaması için emperyalizmle zorunlu işbirliği halinde uygun şartları da oluşturmaktaydı: yenilenen ideolojik dile implante edilen yeni argümanlar sürdürülebilirliğin araçlarını oluşturacaktı. Kim bilir belki de bu yolda DP beceriksizliğinden ve iktidardaki aşkın görgüsüzlükten sonuna kadar yararlanılacaktı?

DP hükümet programında Atatürk'ün adından bahsetmemişti, inkılâpları benimser gözükmüyordu, islamcı gericiliğe –haddinden fazla- prim veriyordu. Menderes kişilik sorunları olan diktatörlük yanlısı bir kişi idi –hâlbuki Atatürk'ün seçtiği bir milletvekilidir-, Menderes gözünü Ortadoğu'ya dikmiş bölge liderliğine oynuyordu, DP parlamentoyu hiçe sayıyordu demokrasiyi geriletiyordu, orduya müdahale ediyordu... Bunlar herhangi bir Kemalistin ve hatta kendisini sosyalist olarak tanımlayan kimi yazarların 27 Mayıs yazılarında bulacağımız ve son elli yıllık tarihimizde yabancısı olmadığımız "suçlamalardan" örnekler... Bu sorunlar Atatürk'e –onun devrimci sürecine- yeniden dönüşü sağlayacak bir darbe ile aşılma yoluna gidilecekti. Atatürk'e dönüş olarak adlandırılan şey ise kuşkusuz rejimin yeni şartlara göre onarılmasından, resmi ideolojinin yenilenerek yinelenmesinden başka bir şey değildi.

27 Mayısın devleti

"Tutucu/gerici bir iktidar devrim sürecini tersine çevirmeye çabalamış/kısmen çevirmiş (karşı devrim) ve bu gidişata devrime evrilecek/Kemalist devrimin sürekliliğini yeniden sağlayacak ilerici/devrimci bir darbe ile son verilmişti." Burada hiç kuşku yok ki Kemalist yazarların hiç de "sol" olmayarak ya da sol'dan tümüyle farklı olarak "devrim" kelimesiyle niteledikleri şey kemalizmin yenilenmesiyle birlikte egemen ideolojinin sürdürülebilirliliğini sağlayan "açılımların" başlatılmasıydı. Çok partili demokrasi oyunu senato ile güvence altına alınırken Anayasa Mahkemesi ve Yüksek Hâkimler Kurulu gibi yapılanmalarla zor hukukunun denetiminin tek elden yürütülmesinin önü açılıyordu. Milli Güvenlik Kurulu'nun 27 Mayıs'ın zorunlu bir sonucu/ürünü olduğu unutulmamalıdır; sol uzun süre tartışmalarında bunu görmezden gelmeyi yeğlemiş hatta bu yapılanmayı yok saymıştır. Diğer taraftan rejim Devlet

Planlama Teşkilatı, Milli Prodüktivite Merkezi gibi yapılanmaları oluşturarak gerekse de grev/lokavtı da içeren iş yasalarıyla emek hareketini kontrol altında tutmayı düşünerek "çağdaş" kapitalizmin gereksinimlerine de yanıt vermeyi hedef seçiyordu. Kısa süreli demokratik hava 27 Mayıs'la ilgili sol söylemi etkileyen yanılsamanın başlıca nedenlerinden birisidir ama bunu tek neden saymak "sol-Kemalizm" vurgusunu da hafife almaktır. Sol tarafından görülmeyen, oluşturulan kurgunun sol ile mücadelede artık çok daha donanımlı olduğudur.

En "yetkin" sosyalistlerin dahi 27 Mayıs sürecinde görmezden geldikleri tek nokta yeni yapılanmanın özellikleri değildi. 50'li yılların sonuna doğru ortaya çıkan ekonomik bunalımın 27 Mayıs ile göreceli aşılması bile o günlerde darbenin niteliğinin doğru okunması için yeterli olabilirdi. 27 Mayısın, kapitalizmin dönemsel-yerel krizinden çıkış için ordu aracılığıyla bulunan bir çözüm olduğu temel gerçeğinin göz ardı edilmesi onun hakkındaki Kemalist yorumların/yaklaşımların yinelenmesinden başka bir anlam taşımayacaktır. Varlığını krize borçlu ve paradokssal olarak kriz yaratmaya mahkûm düzen böylece ideal bir çıkış noktası da yakalarken aslında yaşanan, devlet partisinin temel kurumlarıyla iktidara gelip beceriksiz oyunculara dur demesi ya da onları bir süreliğine sahne gerisine itmesinden başka bir şey değildir. Diğer taraftan, daha sonraki tüm darbelerden hiç de farklı olmayarak 27 Mayıs, nitelik ve nicelik zayıflığına rağmen kitleselleşme ve kontrolün dışına çıkma eğilimi gösterme olasılığı olan, ya da CHP veya DP veya herhangi bir parti tarafından denetlenemeyecek kitlesel muhalefetin zapturapt altına alınmasından başka bir şey değildir. 27 Mayıs devletin re organizasyonunda bir sıçramayı tanımlar ki, böyle bir sıçramanın herhangi bir parti ya da meclis hükümetleriyle gerçekleştirilebilme şansı yoktur. 27 Mayısın "ilericiliğine" yönelik yanılgının temelinde bu öznel sıçramanın kapitalizm/devlet eksenli okunmasındaki zafiyet yatmaktadır.

27 Mayıs darbesinin özneleri, "neden" olarak gericiliğe/karşı devrimciliğe gönderme yaparak birçok sorunu sıralama yoluna giderken, devlet eksenli temel sorunu başarılı bir şekilde gizlemişlerdir. Alınan kararlar ve uygulamalarla, silah zoru ile susturulmuş ortamda devlet yapısı konjonktürel müda-

halelere karşı restore edilip güçlendirilmiştir. Ekonomik programlar ya da ABD-CIA bağlantısı, darbe sabahı tescil edilip ilgili kesimlere güvence verilirken NATO'ya bağlılık andı içilmekte, günden güne artan yoksulluğun düzeltilmesine yönelik uygulamalara gidilmeyeceği yönünde sermayeye de güvence verilmekteydi. Güvencenin temelini ise sermayenin niteliğindeki ve niceliğindeki değişimler oluşturuyordu. Devlet kurgusu bu değişimlere uyumlu hale getiriliyordu. 12 Eylülde faşizm olmadan gelişemeyecek, yenilenemeyecek sermaye yapılanmasının önünü açan bir darbeden başka bir şey değildir 27 Mayıs. Uygulanan ekonomik politikalar kuşkusuz kitlelerin açlığına çare olmak bir yana, onun daha da yoksullaşmasına neden olacak açılımları içeriyordu. Özetle devlet, 60'lı yılların dünya düzenine uyum sağlama çabası içinde refleks olarak kendisini koruyor ve bu süreçte de partilerini tatile çıkarmakta doğal olarak hiçbir sakınca görmüyordu. Konumuz bağlamında sorun bu sürecin "ilerici" olarak nitelendirilmesi ve sol için nirengi noktası oluşturmasıdır.

Milli Güvenlik Kurulu oluşumu, silahlı kuvvetlerin sivil otoriteye karşı mutlak üstünlüğünün sağlanması ve bu durumun korunması için alınan önlemlerle birlikte ordu-sermaye ilişkileri içinde ordunun doğrudan bir sermaye grubu haline gelmesiyle, izleyen darbelerin olası organizasyon sorunlarına karşıda korunması sağlanmıştır. Daha öncede söz ettiğimiz gibi bu model 30'lu yılların CHP'sini arıştırmaktadır ve o yıllara her ne şekilde olursa olsun dönmek bu toprakları yönetenlerin karşı konulamaz temel arzusunu oluşturmaktadır; diğer taraftan bu modeli, ordunun günlük politikaya çoğu zaman bir siyasi parti kimliği-kişiliği-üslubu ile müdahale ettiği düşünülürse başka şekillerde de adlandırmak olanaklıdır. Tekrarlarsak böylesi bir yapılanmanın özellikle "sol" tarafından olumlu bir bakışla değerlendirilmiştir ve örnek olsun bu bağlamda "devrimci subaylar" söylemi, "solun" icazet çabalarından biri olarak ele alınmak zorundadır. Aynı zamanda büyük bir ideolojik sıkıntının da göstergesidir.

Örneğin Hikmet Kıvılcımlı darbenin hemen ardından 28 Mayıs'ta Cemal Gürsel'e telgraf çekerek *"tarihimizde daima kuvvetle çarpan kalbimizin, yiğit ordumuzun kötülüğe baş*

eğdirilişini huşuyla selamlarım. İkinci Kuvayı Milliye Gazamız kutlu olsun. Gerçek demokraside Allah yanıltmasın" diyebilmiştir. Aynı tavır diğer "sol" gruplarda da gözlenmektedir. Örneğin Mihri Belli darbecilerin bir grubuyla ilişki kurma çalışmalarına girişmiş, YÖN dergisi çevresindeki "aydınlarda" ordu üzerinden sosyalist devrim teorileri üretmeye başlamışlardır. Bu tavır, MDD-Yön-9 Mart dönemecinden sonra 28 Şubat darbesi sonrası "restorasyon" söylemi ile "yaşasın laiklik-kahrolsun şeriat" sloganı arasında, devlet muvazaasında yer arayışına devam etmiştir. 60'lı yılların YÖN hareketinde yer alan "aydınların" ve diğerlerinin bugün itibariyle bulundukları konumların gözlenmesi, davranışlarının izlenmesi ve devlet ile olan ilişkilerinin açıklanması sosyalist teori ve etik açısından üzücü olmakla birlikte bir o kadar da öğreticidir.

sol ve ordu

Bugün itibariyle sosyalistler ile –hatta devrimci sosyalistler– ordu (=devlet) arasındaki tanımlandırma-konumlandırma sıkıntılarından doğan "ilişki" yalnızca siyasi bir sapma/yanılgı olma eşiğini çoktan aşmış, ciddi bir ideolojik etik soruna dönüşmüş durumdadır. Bugünkü okumalarımız bu "ilişki" bağlamında 27 Mayısı algılayabilmemiz için açıklayıcı ve öğretici olmaktadır. "Günün koşulları" gibi gayrı ciddi dayatmalar aradan geçen elli yılın ardından bu bağlamda geçerliliğini yitirmiştir! Sorunun doğru tanımlanması gerekir: sorun 27 Mayıs'ı sahiplenen sol'un ideolojinin neresinde olduğu ve hatta bunun da ötesinde ne kadar sol olduklarıyla ilgilidir.

Türkiye örneğinde ya da Türkiye özelinde bu sorunun temelini bir kez daha tekrarlarsak "sosyalistlerin" kemalizmle olan ilişkisi oluşturmaktadır. Kemalizmi tanımlayamamışlar, onun emperyalizm, ulusal mücadele vs argümanlarını onun tanımladığı şekilde benimseyerek gerici bir pozisyona sahip çıkmışlar ve bunu, Stalinci pragmatik "açılımları" ve onun olmazsa olmazı zor unsurlarını kullanarak "sosyalistlere" dayatmışlardır. Bu dayatma tedavisi olanaksız bir urun vücuda yerleşmesiyle başarıya ulaşmıştır. Hastalıklı bir gönül ilişkisinden bahsediyoruz! Bu hastalığın en hastalıklı belirtisi ordunun anti-emperyalist bir güç olarak görülmesi şeklinde kendisini göste-

rir. Bu sol siyasetin, kemalizmin limanında onun "güvenli kollarında" siyaset yapma işini de kolaylaştırır. Süreğenleşmiş bir ittifak arayışı bu "siyasetin" –ya da bu aczin- temelini oluşturur. Devlet kurumunun en tutucu bileşeni olan ordunun sahip olduğu gücün niteliğinin anlaşılamamasının ve bu güçten devrimci bir yarar beklentisi içine girilmesinin açıklamasının saflık ya da cehalet şeklinde yapılması da bu bağlamda durumun vahametini açıklamakta yetersiz kalır. "Dış düşmanlara" karşı emperyalizmin yerel temsilcilerini emperyalizmin kolektif ordusu korur. Kapitalizmin/sermayenin temel koruyanı olarak "ulusal" ordunun başlıca "düşmanı" içeridedir: sosyalistler ve emekçilerdir. Halk onun düşmanıdır. Onun bu işlevinin görmezden gelinmesi ya da görülmemesi sol siyasetin sorunudur. Ordunun yeni bir siyaset kurgusunun aracısı olarak siyasete eklemlenmesi düşüncesi niteliği sorgulanmayan bir iktidarın (=devletin) yeniden inşasından başka bir şeye hizmet etmez. Türkiye'deki "sosyalist" hareketlerin önlenemez gericileşmesinin temel nedenlerinden birisini de 30'lu yıllardan itibaren SSCB'nden ithal edilen bu "ideolojik" siyasi yaklaşım oluşturur.

Tekrarlarsak bu "sol"un anlamak istemediği –aslında küçük iktidarlarını da niteleyen, örgüt için iktidarcıklarının korunmasına içgüdüsel dürtülerle de aracılık eden bu yaklaşım tarzı, bu psikolojik defekttir- bir kurum olarak ordunun ve onun yapısal bileşiminin devlet kurgusu içindeki yeri ve bu "yerin" sınıfsal özelliğidir. Kapitalizmde ve daha da "ileriye" gidersek, devletin ve dolayısıyla ordunun olduğu yerde yapılan "darbelerin" ilerici/devrimci olma olasılığı yoktur. Bir sosyalistin böyle bir olasılıktan bahsetmesi ya da böyle bir olasılığı düşlemesi dahi her darbeden sonra şekilsel olarak iktidara gelen ünlü bir Türk büyüğünün sıkça telaffuz ettiği gibi abesle iştigaldir. Ordu ile kurulmaya çalışılan bu "ilişkinin" nedeni olarak gösterilen ve çoklukla da Kıvılcımlı örneğinde fanatiklerince gündeme getirilen neden olan "stratejik ve/veya taktik" unsurunu ise en hafifinden olmak kaydıyla sol romantizminin primitif tezahürü olarak değerlendirmek en azından "iç çatışmayı" derinleştirmeyebilir!

Gerek 27 Mayıs'ta, gerekse izleyen darbelerde darbenin en etkin ve militarize yandaşlığını küçük-orta burjuvazinin yapması basit bir şekilde sorgulanabilecek değerli bir veridir. Devlet formunun ve kapitalizmin ulusal bileşenlerindeki sarsıntıdan en fazla zarara uğrayacak kesimin küçük burjuvazi olduğunu tekrarlayalım. Küçük burjuvazi her darbe öncesinde kaybedeceklerini korumak amacıyla darbeci müdahaleye sarılmayı ve darbe sonrasında kendisine verilenle yetinmeyi ve bir sonrakine kadar kendisine verileni korumayı başlıca siyasi katılım amacına dönüştürmüştür. Küreselleşmeci kapitalizm yoğunluğunu arttırdıkça onlarında koruyabilecekleri şeyler (=mülkiyet) hızla erimekte ve geriye çeşit çeşit aidiyetlerden başka bir şey kalmamaktadır. Bu türden aidiyetleri yalnızca mülklerinin koruçusu değil aynı zamanda giderek yegâne mülkleridir de! Küçük-orta burjuvazinin ordu ile olan bu gel-gitli ilişkisinin "sol" tarafından içselleştirilmesinin sol için başlı başına bir sorun olduğunun altının tekrar tekrar çizilmesi gerekir. Çünkü bu bağlamda Türkiye'deki yaygın sol siyaset düalist bir yapıya dönüşmüş durumdadır. Bu politik duruş onun sosyalizmden uzaklaşmasına ve sınıflar üstü liberalizme savrulmasına aracılık eder. Varlık nedenini sorgulamayan sol bu savruluşla birlikte hem darbeci hem de –ya da- darbe karşıtıdır. Üstelik bu ikili yapı siyasi duruş ve yöneliş bağlamında paradoksal bir görüntü de sergilemez. Ne var ki bu yapının yeterince deşifre olmasını engelleyen unsurunda göz ardı edilmemesi gerekir; bu unsur tek politik yapının ikili "imiş" sanılmasında yatar, sorun bu "tartışma" ya da siyasette sınıfın nerede olduğudur. Orducu ya da cuntacı bir politikayla ulaşılan cephe anlayışı ile sınıflar-siyasetler üstü bir anlayışla ulaşılan cunta karşıtı demokrasi anlayışı arasında sermaye açısından sonuç anlamı itibariyle hiçbir fark olmadığını, sonu hep yenilgi ile biten onlarca deneyim hala öğretmedi mi? Kemalist cumhuriyeti ya da Kemalist devleti koruma siyaseti/yaklaşımı açısından sermaye açısından bir fark olmadığını ve gerek her ikisini birden gerekse her ikisini ayrı ayrı koruyan darbeler sürecinden sermayenin her seferinde (ve onun devletinin de) başarıyla çıktığını görmedik mi?

Ordu severlik eninde sonunda devlet severliktir; bu "sevgi" iflas etmiş stratejik ve taktik yönelişin sorunlu bir ifade tarzıdır. Ve sosyalistlerin devlet severlik (=lider severlik, önder severlik...) sorunlarıyla yüzleşmeleri acil bir sorun olarak – birçok yüzleşmeyle beraber- önlerinde durmaktadır: en azından "devrimi yeniden düşünmek" yerine "başka bir devrimi" düşünmeye doğru yerden başlayabilmeleri için...

Kıvılcımlı ve diğerleri...

1950 "dönüşümünün" solda kalıcı bir travma yarattığını söylemek abartımıdır? "Demokrasiye geçiş" ya da "çok partili demokrasi oyununun" başlaması ile yaşanan süreç ve bu dönemdeki gelişmelerin solda yarattığı hayal kırıklığı tek adam-tek parti-milli şef dönemine ait pek de sağlıklı olmayan bir amnezinin oluşmasına aracılık ettiğini söyleyebiliriz. Ancak "işi" salt bir unutkanlığa bağlamak eksik kalacaktır, sorunun temelinde –bu unutkanlığı besleyen- resmi ideolojinin temel argümanlarının onun ağzıyla anılması yatar. Böylece bir karşı devrim öznesine kolaylıkla dönüşen DP ve DP konjonktürü üzerinden ve kemalizmin söylemiyle geliştirilen "emperyalizm" ve "antiemperyalizm" yaklaşımı ile "resmi ideoloji" ile dolaylı bir ittifakta kurulmuş oluyordu. DP rejimden soyutlanarak kolay bir düşmana dönüştürülmüş ve emperyalizmin tüm kötülüklerinin günahı onun sırtına yüklenmişti. Tekrarlarsak 1950 yılında başlayan demokrasicilik oyunu ile "Milli Şef" faşizminin konjonktürel dönüşüme uğrayıp Demokrat Parti'nin iktidara gelişi kemalizmle hesaplaşmasını yapmamış-yapamamış sol için öznel –ve özel- bir tür bellek yitimini gösteriyordu. İttihatçılıkla kısmen başlayıp 1920'den itibaren "yenidünya düzenine" uyum politikalarının izlemesiyle yoğunlaşan sosyalist kıyımı-sosyalizm düşmanlığı tümüyle unutulmuş, yok sayılmış onun yerini 1950 ile birlikte DP "diktası" almıştır. DP değişimi 1920'li yıllarda başlayan emperyalizme biat politikalarının zorunlu bir sonucudur ve salt bu niteliğiyle bile kemalizmin devamını, devamlılığını gösterir. Bir sosyalist için iki dönemi birbirinden ayıran yegâne unsur ikinci paylaşım savaşı sonucu emperyalist konjonktürün bölgesel müdahalesindeki nicelik değişikliği olmalıdır. Sonuç itibariyle işi kişi-

selleştirirsek. Tek Adam ya da Milli Şef ne kadar antiemperyalist ise DP'de o kadar anti emperyalisttir: ve milli şef ne kadar Kemalist ise Bayar-Menderes'te o kadar kemalisttir. Unutulmaması gereken unsur kemalizmin esas olarak bir sınıf tercihini nitelemesidir bu nedenle benzer ilişkilendirme *kapitalistleşme* ve sosyalizm-emek düşmanlığı açısından da yapılabilir.

Kıvılcımlı "Kuvayımilliyeciliğimiz" başlığını taşıyan bir yazıyı kaleme aldığında ülkede DP iktidarı hüküm sürmekte ve yeni şartlara uyum zorlukları yaşanmaktaydı. Kurduğu Vatan Partisinin "fikri zeminini" oluşturan bu metin DP'nin uyum politikalarına karşı bir manifesto niteliği taşırken. Kuvayı Milliye olgusunun siyasi ve ekonomik bileşenlerini yok saymaktaydı. Kıvılcımlı'ya göre "halka dayanmayan" ve "halka rağmen" politika yapan CHP sürecinde finans kapital ahlaksızca palazlanmıştı. Kuşkusuz doğrudur, ancak bir nüansın irdelenmesi zorunludur. Kıvılcımlı'nın görmek istemediği "bunun sürecin doğal bir sonucu, işleyişi" olduğudur. Nedeni, onun "Kurtuluş Savaşına" verdiği "değerde" aranabilir mi? Bu sorunun yanıtı tartışılabilir. Ve DP bu sürecin sonucudur ve süreci hızlandırarak devam ettirmek üzere iktidara getirilmiştir: unutulmamalıdır ki genel seçim ve halkoyu kavramları Türkiye gibi ülkelerde çoğu zaman –her zaman!- birer safsatadan ibarettir. (Sosyalistlerin burjuva siyasetini değerlendirirken sıkça seçim sonuçları üzerinden demokrasi yorumlarına ulaşmaları, diğer siyasi katılım yöntemlerini yok sayarak –aslında yoklardır ya da yasaklılardır- demokrasinin en zayıf bileşeni olan seçim-genel oy sürecini başlı başına bir değer olarak görmeleri ayrı bir sorun oluşturur.) Ve Kıvılcımlı DP iktidarı yıllarında bu gidişe "bir dur" demenin yolunun Kuvayı Milliye ruhunun diriltilmesinden –bunu en iyimser yaklaşımla Kemalist halkçılığın tezahürü olarak değerlendirebiliriz- geçtiğini düşünmektedir: *"Aydın, esnaf, köylü, amele, işçi, ilah, Vatandaşlar, hep birden Milli bir iman ve feragatle, 30 yıl evveli Kuvayı Milliyecilik ruhunu diriltebilir ve yaşatabilirse, vatanımızın kısa yoldan cennete dönmesi mümkündür."* diyen Kıvılcımlı'nın dili –ne yazık ki- günümüzün liberal soslu milliyetçi partilerinin dilini ve önerisinin ayrıntılarıyla programlarını anımsatmaktadır.

Halkımızın sol partilerin bu türden çağrılarına pek kulak asmadıklarını biliyoruz. Ve bunun çok sayıda nedeni var: ekonomik, tarihsel, dinsel, antropolojik, genetik, psikolojik vesaire. (İşin gerçeği her taklit aslından kötüdür!) İşte bu durum, biz buna vurdumduymazlık diyelim, öncü bir gücün iteleyici, yol açıcı ve yol gösterici unsur olmasını zorunlu hale getiriyor. 27 Mayıs darbesini bu türden bir heyecanla karşılayan ya da bu yolda heyecanlanmayı uman Kıvılcımlı darbecilere mektup yazarak onlardan bu ruha sahip çıkmalarını istiyor. Ona göre *"halk çocuklarımızın güttüğü ileri gidişimizin vurucu gücü olan ordu"* sömürüye ve emperyalizme bağımlılığa dur diyecek gücü oluşturuyor. Orduya şimdiye kadar hep olduğu gibi "ilerici bir adım atması gerektiğini" söylüyor: *"Ve hele modern tarihimizde, ne vakit askerler siyasetle uğraşmışlarsa, o vakit bu millet az çok doğru, iyi, güzel bir ileri adım atmıştır."* Bu sözler 19 Temmuz 1960 tarihli Milli Birlik Komitesi'ne yazılan mektupta yer alıyor. Ordunun siyasete karışması durumunun dünyanın diğer ülkelerinden farklı algılanması gerektiğini, Türkiye'nin öznel bir durumu olduğunu söyleyen Kıvılcımlı'ya göre 27 Mayıs'la birlikte MBK bir devrim yapıyor ve bu devrimle kurulan İkinci Cumhuriyet doğası gereği *kendiliğinden* bir İkinci Kuvayı Milliye savaşının sonucu oluyor!

Yapının sınıfsal bileşenleri ve örgütsel niteliği dikkate alındığında doğru. Ancak Kıvılcımlı "meseleye" yanlış açıdan bakmakta ısrarlı, belki de umutlu olmak istiyor. Ya da belki de resmi ideolojinin söylediklerini temel doğru kabul edip onun argümanlarıyla emperyalizmle ve onun yerli işbirlikçileriyle mücadele edebileceğini sanıyor ve birçok devrimci yapının da görmek istemediği gibi, 27 Mayıs'ın bu işbirliğinin bir sonucu olduğunu görmek istemiyor ve hatta görmek istememekle de kalmıyor mevzuya *farklı* anlamlarda yüklemekten kaçınmıyor: *"Bugün M.B.K'sı, 6 yıldan beri Vatan Partisi'nin kendisine doktrin yaptığı: İKİNCİ KUVAYIMİLLİYE DEVRİMİNİ başardı. Ekonomik ve sosyal yoldan çıkmaza girildiği için, siyasi yönden, silahla İKİNCİ CUMHURİYETİ KURDU... ...Ama KOMİTE olarak –Halk dilindeki kutlu 'ÜÇLER', 'YEDİLER', 'KIRKLAR' gibi- 'OTUZSEKİZLER' adı ile tarihe geçecek işler yapmaya çağrılı evliyalarsınız."*

Her şeye rağmen Kıvılcımlı'nın orduya dair umudunu uzun süre koruduğunu biliyoruz; umutlu olmaktan başka çaresi kalmadığı için mi? Yetmişli yılların başında komando örgütlenmesini devletin kurgusu dışında değerlendirip finans-kapitalin "Türkiye'de gerçek demokrasinin doğumunu önlemek için" bulduğu bir yol tanımlayan Kıvılcımlı'nın orduyu/silahlı kuvvetleri bu kurgunun dışında tutmaya özel bir önem verdiğini görüyoruz. 12 Mart ile faşizm yeni bir evreye girerken bu seçiciliğin yerini açık uçlu bir tarafgirlik alıyor. Gazetesinde 16 Mart'ta ordunun siyasetle uğraşmasının doğal olduğunu, "*eğer ordu siyasetle uğraşmazsa meydanın finans-kapitalin ahlaksız yağmacılarına kalacağını, subay olana dek yumalı pabuç giyen halk çocuklarından oluşan ordu siyasetle uğraşmazsa parababaları ile hacıağalarının köpeksiz köyde değneksiz gezeceğini,*" vesairelerini yazarken, Sovyet siyasetinin/-ideolojisinin (+resmi ideolojisinin!) üçüncü dünya için önerdiği ordulu modellerin fazlasıyla ve tehlikeli bir biçimde etkisinde kalmış olduğu görülüyor.

Kıvılcımlı'ya göre ordu 12 Mart faşist müdahale sürecinin başında "*Atatürk'ün inkılâpçı yönünü benimsemiş*" görünmekte! Haklı. 12 Mart'la birlikte kemalizm öznel restorasyon sürecinde önemli bir hazırlık adımı ordu aracılığıyla atılmış oluyor... 12 Mart'ta ordunun parlamentoyu fiilen ortadan kaldırması Kıvılcımlı'ya göre bu sürecin önemli ve zorunlu bir aşaması idi, çünkü Türkiye'de parlamento karşı devrimci bir odağa dönüşmüştü; parlamento sermaye mekanizmasının bir aracı olsa da Mustafa Kemal yaptığı müdahalelerle –ve ordusunun yardımı ile– sermayenin emperyalizme biatını engellemişti vesaire... Ve şimdi de ordunun önünde benzer bir görev vardı: "*Parababalığının tek güvendiği Parlamentarizm'in Palavra Mantarizmini yutmayan bir Ordu-Gençlik var. Gençlikte bilinç güçten üstün. Ordu (da) güç bilinçten üstün. Bilincinde gücünde tükenmez kaynağı İşçi Sınıfı'dır ancak bu üç güç gençlik+ordu+işçi sınıfı birleşirse: Büyük Köylü yığınları Tefeci-Bezirgânlığın kanlı penceresinden ve Finans-Kapitalin karanlıkta avladığı oy davarlığından kurtarılabilir. Milli Kurtuluş, gürbüz çağdaş uygarlık düzeyine ulaşabilir. Günün birinci problemi bu gerçekliği Ordu'ya anlatmaktır.*"

Yalnıza kapitalizmin değil yetmişli yıllardaki Sovyet ideolojisinin temel retoriğini oluşturan bazı argümanlara saplantısını bir yana bırakırsak Kıvılcımlı, 12 Mart'tan sonra bile bir "bileşik cephe" hayaliyle oyalanmaktadır. Ve ona göre bu cephede temel belirleyen ordunun "devrimci geleneği" ve bu geleneğin devamlılığının işareti olan "gücüdür". Yaşamı boyunca "işçi sınıfı partisini" temel slogan edinmiş Kıvılcımlı "devrimci" orduyu "işçi sınıfı partisinin" gücünün temel öğesi olarak görmektedir ve ordu içinde devrimci unsurlar olduğunu ve bununda ordunun sınıfsal yapısının doğal bir sonucu olduğunu kolaylıkla ileri sürebilmektedir. Bu algının biçimlenmesinde DP karşıtlığı ile 27 Mayıs sürecinin yarattığı "havanında" etkili olduğunu söyleyebiliriz. Kıvılcımlı sınıflı toplumlarda ordunun temel belirleyenini ve ordunun temel işlevini ve "militarizmin" sistem içindeki kurgulanışını ya bilmemektedir ya da görmezliğe gelmeyi yeğlemekte ya da –kanımca en sakıncalısı budur- "Türkiye'ye özgü durum" mavalına sığınarak resmi ideolojinin körelitici-sığlaştırıcı ideolojik saldırısına boyun eğmiş-bu bağlamda kendisini ona kaptırmış gözükmektedir. Kıvılcımlı bu yaklaşımıyla durumu indirgemekte ve her türden devletin temel bileşeni ve zorun temel belirleyeni olan ordunun sermayenin bir unsuru/uzantısı ve kapitalizmin siyaset araçlarından biri olduğunu yadsımaktadır. Açık bir faşizmde orduyu göreve çağırmak ve dolaylıda olsa militarizme bir değer biçebilmek için bilmediğimiz nedenleri olmalı. Kıvılcımlı'nın 12 Marttan bir hafta sonra yazdıkları bizim bu *cehaletimize* bir yanıt oluşturabilir mi? *"Sonuç, objektif olarak. Bu ordunun daha 10 sene önce bir devrimci politik hamlesi olmuşsa, 10 sene sonra bunun sıfıra indiğini iddia edemeyiz. Sonra hepimiz Türkiye'de yaşıyoruz. Yani, "ordu fosilleri" dediğimiz insanlarla, ordunun devrimci geleneğini temsil eden "ordu gençliğini" bir birine karıştırmak için hiçbir yetenek yok. Tam tersine, eğer gerçekten devrimciysek, o gücün o geleneği bugün bizim için kazanılması gerekir. Kazanmaya gelince: ha, işte o zaman, gayet kritik bir moment içine düşüyoruz. Ya o geleneği, küfür edip, -hiç değilse tahkir edip- karşımıza alacağız. Yahut ondan yararlanmanın, onu kazanmanın yollarını arayacağız. Kazanmak gerek olduğuna göre... Çünkü o güç te*

şakaya gelir bir güç değil. Hani arkadaşlarım, bakın: 'Silahlı mücadele' falandan bahsediyorlar, değil mi? E, silah ta onun elinde. Onu biz nasıl hiçe sayıp ta, devrimcilikten bahsedebiliriz? Bu hayalin son kertesi olur."

[Bir ara not: militarizmin temel yasaları: 1)İdeolojik bir unsur olarak militarizm bir egemenlik sistemini tanımlar 2) Militarizm doğası gereği gericidir. 3) Ordu, devletli sistemlerin temel yapıtaşıdır. 4) Militarizm, en geniş tanımlanmasıyla sömürünün sürdürülebilirliliğinin değişmez garantörüdür. 5) Militarizm kapitalizmin ve emperyalizmin olmazsa olmaz öğesidir. Ya da finans-kapitalin... 6) Uluslararası paylaşım sorunlarında militarizm dışa dönük, iç sömürünün sorun yarattığı süreçlerde ise içe dönüktür. 7) Ancak küreselleşme çağında yerel militarizmin başlıca uğraşını içteki emek sömürüsünün devamlılığının sağlanması oluşturur. Kapitalizmin varlığını tehdit eden ya da sömürü tekerine çomak sokan her hareket militarizmin uğraş alanını tanımlar. Bu bağlamda militarizmin yegâne düşmanı emekçiler-devrimci sosyalistlerdir. 8) Militarizmin sınıfsal besi yeri tekelci kapitalizmdir ve bu durum onu oluşturan-hizmet eden bireylerin sınıfsal kökeninden tümüyle bağımsızdır. 9) Militarizmin maddi kaynağı emek sömürüsünün aktarılmasıyla oluşturulur. Açık ya da gizli "zor" aracılığıyla... 10) Dinci ideolojiler emek sömürüsünün kapitalizmin has dayanaklarını oluşturdukları sürece militarizmin güvenilir müttefikleridir. 11) Militarizm sosyalist demokrasinin düşmanıdır. 12) Bugün militarizm küreselleşmiştir. 13) Bugünkü militarizmin, tüm çok odaklılık çabalarına rağmen, yönetsel merkezi pentagondur. 14) Bunun sonucu olarak siyasetin beyaz saray, ekonominin IMF, Dünya Bankası vs. unsurlar tarafından yönetildiği-belirlendiği yerel örneklerde kurumlar arası çatışmalar sadece ideolojinin kendisini yeniden üretmesine, resmi ideolojinin bu bağlamda kendisini yeniden kurgulamasına aracılık eder. 15) Bu bağlamda bir inisiyatifi olamayanlar için militarizm, "öyleymiş gibi" oyununun birer aktörü olmaktan başka bir şey ifade etmez. Gerisi lafı güzaftır...]

Kıvılcımlı'nın *teorik mücadelesi* ile politik mücadelesi arasında bir çelişkiden söz edilebilir mi? Biz bunu yalnızca bir soru olarak formüle etmekle yetinmek istiyoruz. Onun birçok

çalışması dönemin koşulları dikkate alındığında kemalizmle ayrışıyor gibi görülebilir ya da bu şekilde değerlendirilebilir ve yanlış da olmaz. Kıvılcımlı kemalizmin sınıfsal *özünü* analiz etmekte çağdaşlarıyla kıyaslanmayacak ölçüde ileride bir tavır sergiler; ancak bu kadar çağdaşlarıyla kıyaslanmayacak ölçüde! Ne var ki politik duruşu ile kemalizme yakınlaşmaktan kurtulamaz. Ve bu "yakınlaşmada" temel aracıyı ordu olarak görür. Daha önce de dile getirdiğimiz gibi, yaşamı boyunca "işçi sınıfı partisi" çağrısını yapan ve bu şiarının arkasında ısrarla duran Kıvılcımlı, aynı anda "orducu" söyleminde de ısrarla başı çekme yarışını sürdürme gayretindedir. Bu onu altmışlı yılların "Milli Demokratik Devrim" pragmatizmine yaklaştırır. Böylece hızla reformizme kayar ve ele aldığımız bağlamda reformizm olarak dillendirdiğimiz "şey" eninde sonunda resmi ideolojinin sol yorumundan başka bir şey değildir. Diğer taraftan Kıvılcımlı'nın "orducu" yılları boyunca dikkat çekici ölçüde Kemalist devletin/devletin eleştirisinden/analizinden uzak durmaya özen gösterdiği görülür. Bu "özen", onu, sınıfsal vurguyu minimalize etmeye götürür; öyle ya başlıca düşman finans-kapitaldir! Ve öyle bir an gelir ki finans-kapital Kemalist devletinde düşmanı olacak ve bu düşmanlık devletin kurgusunu zayıflatarak onun içindeki ilerici unsurların devrimi başlatmalarına olanak sağlayacaktır. Kıvılcımlı'ya göre bu süreçteki en önemli rol tahmin edeceğimiz gibi orduya düşmektedir. Bu yaklaşımı ile altmışlı-yetmişli yılların devrimcilerinden ayrılır. (Hiç kuşkusuz bu "ayrım" yetmişli yıllar devrimcilerinin kemalizmden-resmi ideolojiden bağımsızlaştığı anlamına gelmemektedir.) Ordunun –zinde kuvvetlerin- olduğu yerde öncü savaşa yer olmadığını söyler; ona göre bu şartlarda öncü savaş kapitalizmin-emperyalizmin bir tuzağıdır. Ordunun ilerici kalkışmasının kitle hareketi içine mas edilmesi gerektiğini ileri süren Kıvılcımlı'nın bu bağlamda "işçi sınıfı partisi" bileşenleri içinde onların sınıfsal kökenine bakarak ordu "gençliğine" de yer verdiğine şahit olunur; *"Türkiye tarihinde her devrim ordu tarafından yapılmıştır"* diyerek orduya selam gönderir; buradaki yanlış-anlamsız ve hatta gerici "devrim" kelimesi kullanımını bir kenara bırakalım. 12 Mart'ı ordunun kapitalizmi reddi olarak görecek denli

ileri gider: -Kıvılcımlıya göre kapitalizme bir ilişkisi olmayan bir ordu ülkeyi yönetmelidir; bir yönetim zaafı varsa (=faşizm!) bunun sebebi parlamentarizmdir.

27 Mayıs havasının Kıvılcımlı'da yarattığı algı ve duygu durum yanılsamalarını bugün genel olarak "68 kuşağı" başlığı altında değerlendirilen kimi sol akımlarda/söylemlerde de görüyoruz. Örneğin Mahir Çayan'ın savunmasında kendilerini "ikinci kuvayı milliyeci, Mustafa Kemal'in silah arkadaşları olarak tanımlayıp, ABD emperyalizmine karşı savaştıklarını söylediğini" anımsıyoruz; 27 Mayıs'tın ardından başlayan ve 12 Mart müdahalesine kadarki süreçte Samsun'dan başlayıp Ankara'ya yönelen bir "Mustafa Kemal yürüyüşü" yapıldığını ve ardından ABD emperyalistlerinin Dolmabahçe'den "denize döküldüklerini" anımsıyoruz. 12 Mart faşizmine toslayınca bile 27 Mayıs anayasasını savunarak kendilerini ifade etmeye çalışanların, kendilerini kemalizmin diliyle, pratiğiyle, resmi ideolojinin argümanlarıyla ifade etmeye çalışanların 12 Mart'ın ardından 27 Mayıs yanılsaması ile kemalizmle olan ilişkilerini yeniden biçimlendirdiklerini söyleyebiliriz. Kemalizmle olan yüzleşmenin antiemperyalizm ve faşizm gibi kavramların "mücadele" alanının temel belirleyeni olması ile ertelendiğini, ötelendiğini de söyleyebiliriz. Diğer taraftan faşizm ve emperyalizm/antiemperyalizm tanımlamalarının da Kemalist söylemden ithal edildiğini... Belki de sorunlardan birisi de bu...

Şu gerçeği dile getirmekte zorlanmayalım: 68 kuşağının önemli bir bölümü Mustafa Kemal'in "yolunu" izleyerek, onun "silahlarını" kullanarak kendi "hedeflerine" ulaşabileceğini düşünüyordu. Ne var ki ideolojik zafiyet en çok O'nun hedefleriyle kendi "hedefleri" arasındaki farkı dile getirmekte, bu farkı açıklamaktaki sıkıntıda kendisini gösteriyordu. Farklılık, bağımlılıkla nitelenen bir farklılık olmaktan öteye gidemiyordu ve bu durum tüm ideoloji ve pratik alanının bir şekilde körelmesine-körleşmesine de neden olmaktaydı. Sol ideoloji alanındaki bu *kaos* en belirgin dışavurumunu doğal olarak eylem alanında kendisini gösteriyordu. Ancak o yıllardan bugüne dek süreç incelendiğinde kemalizmle bağını, ideolojik bağımlılığını, söylem bağımlılığını koparamamış, kendisini kemalizmden

bağımsızlaştıramamış bir sosyalist hareketten daha sofistike bir durumunda yeniden tanımlanması gerekiyor; belki de tartışmanın içeriğine dahil edilmesi gereken unsurlardan birisi de şu: sosyalist alanda kendisini tanımlayan kemalizm. Dışarıda olmadığı için tanınması, tanımlanması daha zor: Bu anlamda sosyalist alana giren kemalizm ana unsurun iş işten geçene kadar farkına varamadığı bir tümör gibi varlığını geliştirerek ana gövdeyi ya yok etmekte ya da kaldığı kadarıyla kendisine benzetmektedir.

Yetmişli yıllarda "sol" mücadelesine bir meşruiyet arayışına girmişti: üstelik "illegal" mücadelesine! Bu arayış siyasi söylemde ifadesini kemalizmin argümanlarında, onun ritüellerinde buluyordu. Bu süreçte "solun" önemli bir kısmında ikili bir kemalizm algısı oluştu, bu yanılsama ise "gerçek kemalizmi" sahiplenme, onu temsil etme düşüncesinin oluşmasına neden oldu; dolayısıyla kemalizmin pragmatizmi sola evrildi. "Dışarıda kötü Kemalizm vardı, onlar Mustafa Kemal'in ilkelerinden saparak ülkeyi emperyalizmin kucağına itmişler ve bu süreçte faşizmin zorunu kullanmışlardı, oysa kemalizmin gerçeği farklıydı": sol'un temel algısını bu şekilde "basitçe" özetlemek mümkün. "Dışarıda "solu" yok etmeye bağımlı kemalizmle gerçek kemalizm arasında bir fark olduğunu sanmak" pragmatizminin itelemesiyle aynı "şeyin" farklı imiş gibi algılanmasına yol açtı. Tekrarlarsak yetmişli yılların devrimcilerine siyaset yolunu gösteren ve bu yola haklılık kazandıran Mustafa Kemal'in sözleri ve "eylemiydi"; Ve ne yazık ki bunun sonucunda devrimcilik içindeki sosyalizm Kemalizm tarafından hızla massedildi ve geriye yalnızca bu bağlamda niteliği tartışılabilir olan bir devrimcilik kaldı.

Bu durumda 27 Mayıs anayasasına sahip çıkmak doğal gibi görünmektedir! 27 Mayıs sermaye hareketlerinden ve ülkedeki kapitalizm örgütlenmesinden, emek ve sömürünün niteliğindeki değişimlerden bağımsızlaştırılıp Menderes diktatörlüğüne ya da DP gericiliğine indirgenirse ona bir değer biçmekten doğal bir şey olamaz! Egemenler tarafından kurgulanan bu oyunda "DP gerici", "CHP ilerici" sanıldığı ölçüde "resmi ideolojiye de" daha iyi yönetmek için gerekli manevra alanı da açılmış oluyordu. 27 Mayıs'ı kapitalist ilişkilerden bağımsız

değerlendirenlerin izleyen darbeleri de (12 Mart, 12 Eylül, 28 Şubat vs.) doğru değerlendirme olasılıkları azaltıyordu. 60-70 arasında solda darbe, silahlı kuvvetler vs hakkındaki değerlendirmeler büyük ölçüde birbirine yakındı ve kurulan-kurulması düşünülen ya da kurulacağı hayal edilen ittifaklarında etkisiyle ciddi bir resmi ideoloji analizi yapılmış, yapılabilmiş değildi.

Resmi ideoloji, egemen ideoloji ilişkisini anlayamayan, tanımlayamayan sol emperyalizmi de indirgemekte ve karikatürleştirmekteydi. Aslında bu yaklaşım her şeyi kolaylaştıran bir yoldu; "bütün askeri darbelere ya da ülkedeki tüm olumsuzluklara ABD emperyalizmi ve onun yerli işbirlikçileri neden oluyor" dendiği anda, böyle hazır bir reçete ile toplumun önüne çıkıldığı anda artık işin tedavisi kolaydı ve bu işi çözmeye güçlü bir ittifakın öncü unsuru "devrimciler" çözmeye adaydı: ikinci kuvayı milliye birincisinin açtığı yolda, ondan aldığı feyiz ile güven ve meşruiyetle yürüyecekti. İş uzantılarıyla emperyalizm mücadelesine indirgenirken bir taraftan da "namussuz sermaye" gibi kavramlar üretilmekten de geri kalınmıyordu. "Kemalist ordunun" bu mücadele sürecindeki beklenen desteği ordu analizlerinin ve darbelerin nedensellik ilişkileri içinde incelenmesinin önünü tıkıyordu. Darbelerin sınıf ilişkileri ve sınıf mücadelelerinin geldiği nokta dışında değerlendirilmeye başlandığı itibaren anlaşılması hem kolaylaşıyor, fakat diğer taraftan paradoks olmayan bir biçimde zamanla karmaşık bir durum algısı oluşmasının da önüne geçilmiyordu. Türkiye'de sol'un önemli bir kısmı bu yanlışı yapmakta, tekrarlamakta ve yanlıştan dönmemekte bir sakınca görmedi. Bu onun resmi ideolojiye biat durumunun güçlü bir örneğini oluşturuyordu. Tekrarlamakta bir sakınca yok: solun bu yaklaşımı resmi ideolojinin yalnızca "durumu daha iyi idare etmesine" aracılık etmedi, diğer taraftan bu kurgu ona gereksinim duyduğu restorasyon zamanlarında da fazlasıyla kolaylıklar sağladı.

DP-CHP ikiliğini yaratan düzene sol yardım ediyor ve bu yardım süreci sonunda "sol" CHP'nin bir unsuruna dönüştürülüyordu. CHP-DP devamlılığını algılamaktan uzak sol'un bu bağlamda kemalizme "ilerici-devrimci" bir misyon biçmesi de kaçınılmazdı. Anlaşılamayan kemalizmdi, anlaşılamayan kemalizmin kapitalizme biat projesi olan pragmatik bir siyaset

anlayışı olduğuydu. 27 Mayıs sürecinde sol'un büyük bir kısmı DP'yi kemalizmin konjonktürel bir ürünü-sonucu olarak görmedi ve *tuzağa* düştü. Ancak daha vahim olan bir durum vardı bu da 27 Mayıs sürecini ve DP-CHP ikilisini değerlendirirken sınıf'ı olabildiğince yok saymayı yeğledi. DP emperyalizmin bir tercihi olarak Marshall Planının da itelemesiyle tarım ve ticaret burjuvazini desteklemesi ve bu desteğin sonucunda sanayi burjuvazisinin göreli gerilemesi –ya da gereği kadar gelişememesi- ve bu gerilemenin doğası gereği işçi sınıfını doğrudan ilgilendiriyor olmasını, analizlerine katmamayı yeğleyen sol, DP ya da emperyalizme (!) karşı ittifakının arayışını bu yapıdan çıkarmaya çalıştı. Rejimin ikili/çoklu yapısına, rejimi niteleyen ittifaklara gerçekliği olmayan anlamlar yükledi. Bir tarafta DP ve çevresi (emperyalizm ve yerli işbirlikçileri) diğer tarafta CHP muhalefeti; DP "gerici" CHP ise "ilericiydi". Bu durumda gerici ittifaka karşı CHP eksenli muhalefeti (işçiler, Kemalist bürokrasi, aydınlar, öğrenciler vs.) koruyan ve kollayan "ilerici" bir ordu vardı. Türkiye kapitalizminin kabuk değiştirme sürecindeki sancılardan görev tanımı yapıldı, "ikinci kuvayı milliye" için bu şartlar altında yola çıkıldı, kimse birincisinin "ne olduğunu" sormuyordu, sormaya cesaret edemiyordu; belki de bilmiyorlardı kim bilir; soranları bekleyen ise tarihten silme çabası idi. Oysa 27 Mayıs, sanayi burjuvazisinin uluslararası konjonktüre uygun olarak iktidardaki söz hakkı oranının arttırılması anlamını taşıyordu ve darbe sonrası yapılan "demokratik" gelişimler süreçte resmi ideolojinin körleştirici büyüsüne kapılan sol için oldukça göz alıcı bir ilerlemeyi temsil ediyordu. Sol, bu gelişmelerin kapitalizmin doğası gereği olduğunu anlamamakta ısrarlıydı. Anlayamadığı diğer unsurun kapitalizm tarafından verilenlerin kapitalizm tarafından aynı kolaylıkla alınabileceğiydi ki, ilerleyen süreçte kapitalizm geri almaya başladığında daha önce burjuvazi adına hareket eden ordunun şimdi kendileri için yeniden hareket edeceğini umacak kadar da saflaştılar.

Sanayi burjuvazisinin iktidar üzerindeki söz hakkı artık hiç azalmayacak biçimde-düzenli olarak nihayetine dek artacak biçimde belirginleşmiş ve başlarda bu durum işçi sınıfının göreli refahına ve kısa süreli bir takım hakları elde etmesine

olanak sağlamıştır. İşte bu "göreli" unsurun yanlış yorumu 27 Mayıs'a sol tarafından ilerici bir misyon yüklenmesinin yolunu açmış, kemalizme ve onun temel argümanlarına yönelik saplantılı bağımlılıkla da bir fetişisazyona dönüştürülmüştür. Sorun bu yanlışın "devrimci" sol ya da kendisini sosyalist olarak tanımlayanlarca da ısrarla sürdürülmesidir. Bu ısrar 27 Mayıs'ın ardından yapılanlara yüklenen değerle örneklenebilir. Unutulmamalıdır ki, askeri bir darbe ile sağlanan değişim sonucu sanayi burjuvazisi iktidar yapısının temel belirleyeni olmuştur. Darbe sonuç itibariyle burjuvazinin bu kesimlerinin çıkarını temsil eder. Burjuvazi –sanayi burjuvazisi- planlı kalkınma mı istiyor, bir darbenin ardından bu istek yerine getirilir bu göreceli bir "ilericiliği" temsil eder; diğer taraftan aynı burjuvazi 12 Eylül'den sonra "başka türlü" bir sermaye geliştirme modelini tercih etmiş bu istekte darbenin ardından gerçekleştirilmiştir: göreceli "gericilik!" İsteyen, isteklerini/gereksinimlerini gerçekleştiren burjuvazi olduğu sürece tarih bize göreceli ilericiliğin aslında bir gericilik tanımı olduğunu öğretmiştir.

27 Mayıs konjonktürün itelemesiyle işçi sınıfının siyasal alana müdahalesinin önünü açmıştır; bu bağlamda doğru. Ne var ki hemen ardından bu yolun sonsuza dek kapanması için her türlü müdahalede çekinilmeksizin yapılmıştır. En sert müdahale aracı unsurlarının da "ilerici" 27 Mayıs'ın ürünü olduğunu tekrar anımsatalım. İşçi sınıfının siyasal alana müdahalesi ile birlikte "savaşarak" kazandıkları, zar zor belini doğrultan ve bu bel doğrultmasını da ancak devletinin zor araçlarını kullandığı faşizan sömürü yollarıyla gerçekleştiren sermaye sınıfının gelişiminin önünde büyük bir engel oluşturduğu daha ilk andan görülmüştür; en azından "sağ" görmüştür!

27 Mayısla birlikte sol politikalarda "yeniden" ortaya çıkan eğilimi sağın deyimiyle "orduya sızma" unsuru oluşturur. Konjonktürel olarak ortaya çıkan ve kendisini geliştiren ordu içindeki militan sol hareketin niceliği psikolojik ortamın etkisiyle bu bağlamdaki beklentilerin artmasına aracılık etmiş olabilir. Burada böylesine bir beklenti içinde olan kimi yapılanmaların adını anımsamakla yetineceğiz: Talat Aydemir cuntasından bile siyasi yarar uman "YÖN" dergisi çevresi ve onun

ardından gelen "Devrim" dergisi ve "Ant" dergisi çevresi ve özellikle Milli Demokratik Devrimciler. ve her tür cuntadan siyasi yarar beklentisi içinde olan –daha o zamandan beri!- PDA/Aydınlık...

Kıvılcımlı'nın 27 Mayısçılara mektuplarından örnekleri anımsatmıştık: yukarıda saydığımız –ve saymadığımız- birçok isim 27 Mayıs ortamının yarattığı yanlış algılama durumu nedeniyle onun coşkusuna ve çağrılarına eşlik etmiştir. "Ulusal Ordu" gibi bir kavramı geliştirip ordu aracılığıyla iktidara el koyma bir sol politika argümanı oluşturmaya ağırlıklı olarak 27 Mayıs'ın ardından başlar: askeri bürokrasi her türlü konumundan soyutlanarak devrimci cephenin vazgeçilmez bir unsuruna dönüştürülmüştür. İlerici/demokratik ordu kavramının siyasi geleneğimizdeki temellerinin bu yıllarda sağlamlaştırıldığını ve bu süreçte Kemalist söylemin tüm argümanlarının kullanıldığını. ideolojik meşruiyetin (!) ise Sovyet dış politikası ile birlikte –onun güçlü yoldaşı- kemalizmde arandığını rahatlıkla söyleyebiliriz. 27 Mayıs'la birlikte ordu birçok sol siyasi grubun fetiş öznesine dönüşmüştür; onlara göre *"birçok farklı sınıftan/kültür ve etnik gruptan gelen insanları bir arada barındırarak ulus olma duygusunun inşasına önemli katkılarda bulunan ordu/askerler olmaksızın Türkiye ve benzeri ülkelerde gericiliğin tasfiyesi olanaksızdır"*. 27 Mayıs'a ise daha öncede dile getirdiğimiz gibi "gericiliğinin tasfiyesinden" başka bir *anlam* yüklenememektedir. Bu genel bakış sonucu ordu içi olumsuzluklar da emperyalist ABD'nin müdahalesi olarak değerlendirilir. Lenin'in "İki Taktiğinden" zorlama bir yöntemle ithal edilen ve sosyalizme geçiş için ara dönemi tanımlayan "ulusal devrim" söylemi ise siyasi amaca dönüştürülürken bu amaca ulaşmanın başlıca yolu "ordunun *devrimci geleneği* ile cephe kurmak" olarak görülüyordu. Bu "derin teorilerle" uğraşılırken 27 Mayıs'ın tamamlayıcısı 12 Mart gelir; 12 Mart zor denemelerine ve zulüm algısına rağmen başarılı olamaz: bunun nedeni işçi sınıfının güçlenmiş olması ve bu gücün ona verdiği özgüvendir. Devrimci gençlik liderlerinin vahşi bir şekilde katledilmesi işçi sınıfının kendi gücüne olan güvenini sarmak yerine onu pekiştirmiştir. Bunun retrospektif bir bakışla. içimizdeki kemalizm için bir kırılma noktasını oluşturduğunu

söyleyebiliriz. Kemalizm işçi sınıfının siyasi düşmanıdır, *kemalizm işçi sınıfının düşmanlarına siyaset alanını oluşturur.* 70'li yıllarda başlayan kemalizmden ayrışmaya psikolojik olarak –bilinçaltında!- epeyce direnilmiş olmalı. bu direniş hala sürüyor ve bilinç düzeyinde hala tanımlanabilmiş değil; 12 Eylül açık faşizmi bile bu direnişi kıramadı 27 Mayıs'a özlem sürüyor, sürdürülmek isteniyor.

Mahir ve İbo

Son olarak 68 kuşağından iki devrimci liderin 27 Mayıs'a bakışını kısaca özetleyeceğiz. Onların 27 Mayıs/orduya bakışlarında temel belirleyici unsuru Kemalizmin algılanması oluşturmaktadır. Mahir Çayan'a göre Kemalizm, antiemperyalist/ulusal kurtuluşçu küçük burjuva milliyetçiliğidir. Ona göre ülke 60'lar sonu itibariyle emperyalizmin işgali altındadır ancak bu "işgal" Türkiye ve benzeri ülkelerdeki kapitalist gelişmenin doğal sonucudur. Ve dolayısıyla gelinen tarih itibariyle kemalizmin antiemperyalist ulusalcı yolundan sapılmış, ülke gelişmekte olan kapitalizmin de itelemesiyle emperyalizmin yarı sömürgesi durumuna düşürülmüştür. Bu genel yaklaşımıyla Mahir Çayan ile diğer MDD tezleri, Kıvılcımlı vs. arasında anlamlı bir farktan söz edemeyiz. Emperyalizm kapitalizmden bağımsızlaştırıldığı sürece ulusal demokratik devrim nitelemesi ağır basmaktadır. Kendisini MDD'den ayrı tanımlayan Kıvılcımlı'da olduğu gibi Mahir Çayan'a göre de "ikinci milli kurtuluş" savaşı kaçınılmazdır. Politika kemalizmin argümanları ve tanımlarıyla yürütülmektedir. Kemalizmin *"emekle sermaye arasında bocalayan niteliği"* ile onun *"ulusal bağımsızlıkçı antiemperyalist"* niteliğini birbirinden ayıran Çayan birçok çağcılı ve ardılı gibi antikapitalist olunmadan antiemperyalist olunup olunamayacağını bu bağlamda doğal olarak tartışmaz. Çayan'a göre ordu da bu düalist kurguda pragmatik davranır. Ona göre 12 Mart öncesi (buna 27 Mayıs'ta dahil) kendisini *"sol tarafa doğru fırlatan ordu 12 Mart'la birlikte iyice sağa yaklaşır"* 1950'li yıllardan (DP/Menderes) itibaren Amerikan emperyalizminin her şey ile ülkeye girdiğini ve küçük burjuva diktatörlüğü ile birlikte ulusal ekonominin (CHP/Mustafa Kemal-İnönü) yerini oligarşik diktanın gayrı

milli ekonomisinin aldığını söyleyen Mahir Çayan 60'dan itibaren *"emperyalist üretim ilişkilerinin derinlemesine yayılmasına paralel olarak yerli tekelci burjuvazinin de oligarşi içinde emperyalizmin temel dayanağı olduğunu"* belirtir. 27 Mayıs'ın bu "yönüne" vurgu yapan Mahir Çayan'ın bu bağlamda 27 Mayıs'ın siyasi niteliğine ve daha önemlisi de ordunun bu süreçteki işlevine gönderme yapmaması ve bu süreci kemalizmin pragmatik siyasi anlayışından bağımsız değerlendirmesi ilginçtir. 1960 27 Mayıs'ı *reformist burjuvazinin tefeci bezirgân hegemonyasını yıkıp tekelci burjuvazinin iktidara gelmesini sağladığı için bir devrim* olarak niteleyen Mahir Çayan kemalizmi süreçten bağımsızlaştırarak bir şekilde aklar: 1950'de tekelci burjuvazi yeterince gelişmediği için Menderes iktidarına yol açan emperyalizm bu yeni harekâtı ile birlikte tekelci burjuvaziyi temel politik müttefiki sayacaktır. 27 Mayıs'tan 3 yıl sonra ise tekelci burjuvazi reformist burjuvazi (27 Mayıs'ın Milli Birlik Kurulu/Kemalizm!) ile bir yönetim dengesi oluşturur. İlerleyen dönemde reformist burjuvazi –ve onun siyaseti- tasfiye edilecek ve Mustafa Kemal'in ardından başlayan "sağa kayma" tamamlanacaktır. Bu bağlamda yaşadığı dönemi, 60'lı yılların sonunu "karşı devrim cephesinin" en kuvvetli olduğu dönem olarak değerlendirir. Mahir Çayan eleştirilerine rağmen Mustafa Kemal –ve kemalizmi- bağımsızlaştırmaya ve orduyu Kemalist reformcu burjuvanın birer zor aygıtı olarak bu "karşı devrim" sürecinde olası müttefik olarak görmeye devam eder.

İbrahim Kaypakkaya'nın ise konumuz bağlamında resmi ideolojiye yaklaşımı ile yalnızca çağdaşlarından değil ardıllarından da ayrı değerlendirilmesi, anılması gerektiğini düşünüyorum. Onun resmi ideoloji/resmi tarih analizlerinin ve eleştirel yaklaşımlarının "farklılığı" nedeniyle zihin açıcı olduğunu ancak bu durumun zamanında yeterince irdelenmediğinin belirtilmesi gerekiyor. Biz burada onun kemalizme bakışını çok kısa bir şekilde özetleyip bu "farklılığı" bir kez daha anımsatmak istedik. Kemalizmin "daha başından itibaren" emperyalizmle bir ittifak halinde olduğu vurgusunun dile getirilmiş olması ve kemalizmin temel sınıfsal bileşenlerini –halkçılığını?- Türk büyük burjuvazisi ile toprak ağaları sınıfla-

rının oluşturduğunu söylemesi bile rejimin temel argümanlarının sorgulanması açısından "günün söylemi" anımsandığında önemlidir: İbrahim Kaypakkaya'ya göre *kemalizmin ulusal kurtuluşçuluk dediği "şey" sömürge yapının kalkması ancak yarı sömürge yapının devam etmesi, emperyalizmin doğrudan hâkimiyetinin kalkması dolaylı hâkimiyetinin siyasi ve ekonomik "işbirliği" adı altında devam etmesidir.* Kemalizmi bir ittifak projesi olarak gören Kaypakkaya'ya göre *"Kemalist devrim, Türk ticaret burjuvazisinin, toprak ağalarının, tefecilerin, az miktardaki sanayi burjuvazisinin, bunların üst kesiminin bir devrimidir"* Ve devamla: bu ittifak daha başlangıçta İngiliz-Fransız emperyalizmi ile işbirliği yapmış ve bu işbirliği Kemalist iktidarın sol karşıtı politikalarına destek işlevini de görmüştür. Emperyalizmle kurulan bağımlılık ilişkisi Türkiye'nin yarı sömürge/yarı-feodal yapısının devamı anlamına da gelmektedir. Kemalist iktidar yalnızca ulusal yapıdaki orta burjuvazinin değil tüm egemen sınıf bileşenlerinin temsil edildiği bir iktidarıdır. Böylesine yapılanmış bir iktidar kurgusunda egemenlerin çıkarlarına en iyi yanıt veren yönetim şeklinin bir cumhuriyet olacağını söyleyen Kaypakkaya *"Kemalist diktatörlük, sözde demokratik, gerçekte askeri-faşist diktatörlüktür... İşçiler, köylüler, şehir küçük burjuvazisi, küçük memurlar ve demokrat aydınlar üzerine askeri faşist bir diktatörlüktür."* diyerek sözlerine devam eder. "Askeri faşist diktatörlük" söylemi Kaypakkaya'nın rejimin ordusu ve onun niteliği hakkındaki yaklaşımı da özetlemektedir. 1920'lerde İngiliz emperyalizmi ile kurulan bağımlılık ilişkilerinin yerini 30'lardan itibaren ve ardından ikinci paylaşım savaşı sürecinde kısa süreliğine –ve belirsiz bir biçimde- Alman faşizmi ile olan yakınlaşma almış ve savaşın ardından küresel konjonktüre uygun olarak ülke ABD emperyalizmin bağımlılığı altına girmiştir. Değişen iktidar bileşeni yalnızca emperyalizme kurulan ilişkinin öznesidir. Küresel konjonktür ve bu konjonktürün dayattığı emperyalist çıkarlar DP –veya benzeri- bir iktidar kurgusunun zorunlu kılar. DP aracılığı ile 1950'lerden itibaren ABD işbirlikçisi komprador büyük burjuvazi ile toprak ağaları iktidara gelmiş ve CHP döneminde Alman emperyalistleri ile işbirliği yapan egemen unsurlarda kısa zamanda bu akımda kendilerine

yer bulmuşlardır. Proletarya ile küçük burjuvaziyi mas eden reformcu orta burjuvazi ise kısa kararsızlığının ardından yeniden CHP safına katılarak muhalefete devam edecektir. Kaypakkaya'ya göre 27 Mayıs'la birlikte 1950'deki görev değişimi tekrarlanır, 50'de hükümet iktidarını yitiren "klikler" 27 Mayıs'la birlikte iktidarı yeniden eline geçirir. Bu süreçte DP faşizminin baskısına karşı *"demokrasi havariliğine çıkmış orta burjuvazinin ve gençliğin bu yöndeki atılımını kaldıraç gibi kullanır"*. 27 Mayıs "demokrasisinin de" temeli iktidar değişimin ardından orta burjuvazinin kimi taleplerinin egemenler tarafından geçici süreliğine kabulünde yatar. Sonuç olarak *"27 Mayıs hareketine önderlik eden ve sonunda iktidarı ele geçiren sınıf, CHP'ye hakim komprador büyük burjuvazi ve toprak ağaları kliğidir. Orta burjuvazi onun peşinde yedek kuvvet olarak yer almıştır."* Kaypakkaya'nın özetlemeye çalıştığımız analizleri arasında onu 27 Mayıs'tan yola çıkarak yaptığı parlamento vurgusunu da anımsatmak gerekli: Türkiye'deki parlamenter yapı için *"monarşik meşrutiyetten beri var olan parlamento faşizmin suratına örtülen demokratik peçeden başka bir şey değildir"* diyen Kaypakkaya 27 Mayıs'la birlikte parlamentolu rejime dönüşü gerici parlamentoya dönüldü diyerek MBK-ordu güzellemesi yapan kimi sol kesimlere nihai yanıtını vermektedir: *"...parlamento 'emperyalizm ve işbirlikçilerinin hâkimiyet aracı' değildir, 'hâkimiyet aracı' gerici devlet mekanizmasıdır; hâkim sınıflar parlamentodan vazgeçerek de hâkimiyetlerini sürdürebilirler."* Kuşkusuz bunlar günümüzün gerici "sollarına" verilen yanıtlardır da aynı zamanda... Kaypakkaya yazının da "ordu" unsurunun iktidardaki sınıfın birer aracı olduğu dolaylı bir biçimde de olsa sürekli yer alan bir vurgulamadır. Bu bağlamda ordu da tıpkı parlamentonun olduğu gibi –ayrı ayrı ya da birlikte- faşizmin birer aracı kurumundan başka bir şey değildir...

Tolga ERSOY

Basın ve 27 Mayıs Darbesi

27 Mayıs sürecinin basına nasıl yansıdığını ele alan bu çalışma Milli Kütüphane'nin mikrofilm arşivlerine dayanıyor. Darbenin birkaç ay öncesini ve sonrasını kapsayan tarama o günlerde popülerlik ve tiraj bakımından önde gelen Ulus, Akşam, Hürriyet, Cumhuriyet ve Milliyet gazeteleri ve, Kim ve Akis dergileri ile sınırlı. Bu sınırlılık, esas olarak kütüphanenin yetersiz fiziki koşullarından kaynaklanıyor.

Gazete sayfalarındaki haliyle 27 Mayıs darbesi, basının da inkar edilemez katkısı ile olgunlaşıyor. İktidardaki DP'nin giderek artan yolsuzlukları; hazinesine kaynak bulmakta zorlanan bir hükümet; artan enflasyon; şatafatlı ziyafetler ve temel atma törenleri; CHP ve DP'nin birbirleri hakkında verdikleri gensoru önergeleri yüzünden meclisin görev yapamaz duruma gelmesi; DP'nin özellikle CHP'yi hedef alan bir meclis araştırma komisyonu kurup; bu komisyonu, özel hayatı soruşturma, parti kapatma, milletvekilleri ve gazetecilere hapis cezası verme gibi olağanüstü yetkilerle donatan bir kanunu meclisten geçirmesi; basına uygulanan sansür; Nisan ve Mayıs ayları içinde, büyük şehirlerde, çoğu polis tarafından silah kullanılarak bastırılan öğrenci olayları ve son olarak 29 Nisan'da Ankara ve İstanbul'da ilan edilen sıkıyönetim, 27 Mayıs darbesine doğru giden yolun önemli kilometre taşları.

Teker teker atılan manşetlere ve köşe yazılarına geçmeden önce gazetelerin yayın politikalarının, aradan geçen 50 yıla

rağmen hemen hiç değişmeden bugün de devam ettiğini belirtmek gerekir. O günlerde merkez bir çizgide yayın yapan Hürriyet, Cumhuriyet, Ulus, Milliyet, Tercüman vb. gazetelerin günümüzde de yayın hayatlarına bu profillerini, sayfa formatlarını bile bozmadan sürdürüyor olmaları oldukça ilginç. Atılan manşetler; yandaş basına el altından servis edilen bilgi ve belgeler; düzmece ve sansasyonel haberler, yalanlar, söylentiler ve hakaretler; köşe yazarlarının kalıplaşmış yorumları; ön ve arka sayfa mizanpajları vb. günümüzde de neredeyse tamamen aynı. Bu benzerliklere, konumuz olan 27 Mayıs'tan çok da uzaklaşmadan, değinmek gerekir.

1960 yılında basılan gazete sayfaları. Ortak Pazar ile görüşme ve ilişkilerimizin istediğimiz gibi gitmediğine ilişkin haberler ile haftada bir defa; Kıbrıs'ta görüşmelerin çıkmaza girdiği, Türk tarafının haklarının çiğnendiği, Dr. Fazıl Küçük'ün yeter artık dediği ve Makarios'un aleyhimize demeç verdiği haberleriyle haftada ortalama birkaç defa; Kürtlerin, Türklerin bilmem hangi boyundan geldiği yönündeki 'kapsamlı' çalışmalarla ayda bir defa; şeriat tehlikesinin arttığı, tarikat reisi Said-i Nursi'nin devlete meydan okuduğu yönündeki haberler ile gazetesine göre haftada en az üç dört sefer; boğaza nerede köprü yapılacağına ilişkin haberlerle ayda bir defa; Amerika'nın bu sefer hangi askeri yardımı yaptığı ve uzaya hangi peyki yolladığı haberleriyle iki haftada bir; batılı ülke liderlerinin Türkiye hakkındaki müspet demeçleriyle iki günde bir; antrenörlerin ve futbolcuların ellerinde imkan olsa takımlarını hangi seviyelere çıkaracaklarını anlatan röportajlarla her gün; çocuk kanı emen Dolapdere vampiri, karısını doğrayan vicdansız koca, boğaza uçan meçhul otomobil haberleriyle hergün ve son olarak, memleketin veya rejisörün gidişatını beğenmeyen her boy ve pozda artist fotoğraf ve demeçleriyle gazetesine göre günde birkaç kez dolduruluyordu. Kısacası, gerçekleşenden çok önceden tasarlanmış olana önem veriliyor; gerçekleşenler bu çizgiye göre elenerek veya derlenerek basılıyordu. O günlerin mesul neşriyat müdürlerinin bu geleneğini günümüz genel yayın yönetmenleri de pek değiştirmeden sürdürmeye çalışıyorlar.

Yukarıda tanımlamaya çalıştığım bu ortak profilden sapmalar da yok değil. Örneğin, CHP'nin resmi yayın organı durumundaki Ulus gazetesinin ilk üç sayfasında hemen hemen hiç haber yok. Gazete bu sayfalarda sadece İsmet İnönü'nün ve partinin diğer ileri gelenlerinin demeçlerini, DP hükümeti aleyhindeki görüşlerini, Bülent Ecevit'in köşe yazılarını ve mahkeme kararıyla gelmiş tekzipleri yayınlıyor. Ulus gazetesinde yayınlanan tekzip sayısı o kadar fazla ki, gazetenin ön sayfa düzenini de bozduğu için hemen dikkatinizi çekiyor. Valiler, kaymakamlar, belediye başkanları, müdürler vb. mercilerden gelen tekziplerde o gün o şehirde olmadıkları, başka bir ilçenin kaymakamı oldukları ya da bekar değil evli oldukları vb. ispatlanıyor ve gazetede aynı sayfada aynı puntolarla yayınlanması isteniyor. Bu gazetenin haberlerinin, basıldığı Ankara Rüzgarlı Sokak'taki çalışma masalarında üretildiği kısa sürede anlaşılıyor. Ulus gazetesi yalan ve söylenti politikası, kışkırtıcı yayın anlayışıyla o günlerin en sert muhalefetini yapan gazetesi. Gazete 28 Nisan olaylarından hemen sonra kapatılıyor ve alışılmış yayınına, aynı kalemlerle 28 Mayıs'tan sonra da devam ediyor.

Hürriyet gazetesi yukarıdaki tarife en çok uyan gazete. Her devrin gazetesi olma özelliğini hiç değiştirmeden sürdürmeye çalışıyor. Darbe öncesinde 8 sütuna manşet atılarak verilen DP ve Adnan Menderes haberleri, 27 Mayıs sonrasında haliyle bıçak gibi kesiliyor ve yerini yine 8 sütunluk Cemal Gürsel haberlerine bırakıyor. Turan Emeksiz'in de öldüğü Beyazıt ve Ankara'daki olayları haber değeri yokmuş gibi geçiştiren gazete 27 Mayıs baskısıyla birlikte bir anda, darbe öncesi olaylarda ölenlerin mertebesinin şehitlik olduğunu iri puntolarla vurgulamaya başlıyor. Darbenin sabaha karşı 3'te gerçekleştirildiği bilinmesine rağmen gazetenin o günkü nüshasının köşe yazılarından, haber içerik ve başlıklarına kadar çok önceden hazırlanıp baskıya verilmiş olması da düşündürücü.

Cumhuriyet gazetesi bugünkü çizgisine göre daha tarafsız olmaya, CHP ve ordu tarafında olduğu bilinmesine rağmen, DP hükümeti haberlerini verirken temkinli ve yorumsuz olmaya gayret ediyor. Milliyet gazetesi de DP ve Adnan Menderes haberlerini istemeye istemeye veriyor. Taramanın yapıldığı

dönemde, ön sayfaların içeriği bakımından gazeteler arasında en tarafsız görüneni Akşam gazetesi. Akşam, DP haberlerini de, CHP haberlerini de dışardan, 27 Mayıs sabahı mecburen bozulan tarafsız bir üslupla vermeye çalışıyor.

Darbenin gerçekleşmesiyle birlikte varolan farklılıklar, doğal olarak tamamen ortadan kalkıyor. Bütün gazeteler tek bir ağızdan 38 kişilik Milli Birlik Komitesi'ne, komitenin lideri Cemal Gürsel'e övgüler ve devrilen hükümet üyelerine lanetler yağdırıyorlar. Kendi deyimleriyle 'devrim ve hürriyet şehitleri' anıtı için kampanya ile yardım toplanmasına, cenazelerinin ulu önderlerinin yanına defnedilmesine ve sonraki haftalarda ise zor durumdaki darbe hükümeti adına vatandaşın elindeki para ve ziynet eşyasının 'hürriyet için feda olsun' temasıyla toplanıp maliye için önemli bir kaynak oluşturulmasına önayak oluyorlar.

Ulus

Gazeteden ilk başlık Ocak ayında basılan bir sayfadan. ***"Kürtler Türklerin Üçok boyundandır."*** Haber, tarih öğretmeni Fahrettin Kırzıoğlu'nun Türkocağında verdiği konferansta işlediği, Kürtlerin nasıl Oğuz Türklerinin Üçok boyundan geldiği, Farslarla neden ilişkisinin olmadığı tezlerinin anlatılmasıyla devam ediyor.

23 Ocak 1960 tarihinde İsmet İnönü'nün demecinden sekiz sütuna bir manşet. ***"Dürüst seçim teminatını verirseniz rahat edeceksiniz, vermezseniz gene gideceksiniz, hem fena gideceksiniz"***. Sonradan olacakların bilinen ilk işaretleri. Bu nüshanın ön sayfasında 2 tane de büyük tekzip var. 16 Şubat tarihli ön sayfada alt alta iki başlık. ***"İnönü için vur emri nasıl verildi?"*** ve ***"Gedik'in yeri vekil sandalyası değil maznun [sanık] sandalyasıdır"***. Bu sayıda da büyükçe bir tekzip yazısı ön sayfayı kaplıyor. 20 Şubat tarihli baskıda ise ***"D.P. Türkiye'yi dış destek olmaksızın ayakta duramayacak bir hale düşürdü, dış borçların yekunu 12 milyar 475 milyon lira"*** başlığı kullanılıyor ve bir tekzip daha. 25 Şubat baskısında ise ***"CHP'liler DP'nin askeri vasıtalardan istifade ettiklerini vesikalarla ispat ettiler"*** başlığı kullanılıyor. 2 büyük tekzip daha. 29 Mart'ta ise ilk sayfada ***"İhtilal tahrikleri ancak bu***

vakur milletin haklarını çiğneyenlerden gelebilir" deniyor ve ***"Radyoyu nifak ve tahrik vasıtası gibi kullanmak ateşle oynamaktır."*** diye devam ediliyor. Hükümetin Yeşilhisar olayları ile ilgili olarak uyguladığı yayın yasağı yine ilk sayfada veriliyor.

Nisan ayı ile birlikte ön sayfadaki gerilim iyice artıyor. DP'nin CHP hakkında soruşturma komisyonu kurma kararı vermesinden sonra 14 Nisan'da, CHP de DP hakkında meclis tahkikat teklifi veriyor. DP hükümeti, Yenigün, Vatan ve Dünya gazeteleri ile birlikte Ulus gazetesine verilen bütün resmi ilanları keserek kaynaklarını kurutmaya çalışıyor. Hemen ertesi gün İsmet İnönü'nün emekli generallerle İstanbul'da yaptığı önemli toplantıda konuşulanlar anlatılıyor ve ***"Ceniyetin ordu grupu karekter sağlamlığını muhafaza etmektedir."*** deniyor. 18 Nisan tarihinde ise İsmet İnönü meclis genel kurulunda iki konuşma yapıyor. Bunlardan daha önemli olan ikinci konuşmasında, daha sonra hafızalarda yer edecek cümleler kuruyor. Gazete, 19 Nisan baskısında, bu konuşmanın tamamını 3 sütuna başlık atarak veriyor. ***"Demokrasi kurulmuştur, bu istikametten ayrılıp baskı rejimine gitmek tehlikelidir. Bu yolda devam ederseniz ben de sizi kurtaramam."*** 25 Nisan'da kullanılan büyük başlıkta ise, CHP'nin bütün il ve ilçe teşkilatlarından doğrudan İnönü'ye çekilmiş telgraflara atıf yapılıyor. ***"Ayakta ve emrindeyiz".***

Darbe gerçekleştiğinde sansür yüzünden bir aydır basılmayan Ulus, 28 Mayıs sayısında, ***"kara, hava ve deniz silahlı kuvvetleri elele vererek demokrasimizin içine düştüğü buhrana ve vukuu muhtemel kardeş kavgasına mani olmak için girişikleri harekatı kansız bir şekilde başardı"*** haber girişiyle beraber ***"Türk Silahlı Kuvvetleri Bütün Memlekette İdareyi Ele Aldı"*** manşetini kullanıyor.

Bülent Ecevit, Günaydın isimli köşesinde yazısına ***"Karanlık günlerin sona erdi! Günaydın Türk Milleti!"*** girişi ile başlıyor ve ***"Çetin bir medeniyet sınavını, bir hürriyet, haysiyet ve insanlık sınavını, sen, yalnız Türk tarihine değil, insanlık tarihine de şeref sayfaları katacak bir başarı ile geçirdin... Dün Türkiye'de büyük bir inkılâp gerçekleşti, kökleşti. Bu inkılap vatandaş şuurunda boy verdi, gençlik kanı ile***

salandı, ordu eli ile pekişti... Türk milleti dün ordusu ile öğünmekte ne kadar haklı olduğunu bir kere daha gördü... Türkiye halkı, dün sabah uyandığında, güneşin ışığıyla beraber hürriyetin aydınlığına da kavuştu. Bu aydınlığı ona, Türk Ordusu, bir büyük müjde olarak, gecenin karanlığında sessiz sedasız hazırlayıp hak ettiği bir armağan olarak, gün ışığıyla beraber sundu. Sağolasun Türk Ordusu! Günaydın Türk Milleti!" kelimeleri ile bitiriyor.

Yazar Cihad Baban ise, 28 Mayıs tarihli köşesinde *"Atatürk'ün Ruhu"* başlığını kullanıyor. *"22 yıl önce bedenini toprağa verdiğiniz Atatürk'ün ölümsüzlüğünü son bir aylık olaylar kadar hiç bir şey ispat edemez. Eğer bugün, memleketi kardeş kavgasına götürenlerin, elinden bu imkan şerefli ordunun gayreti ile alınabilmişse, bu vatanperver hamlenin sırrını, Atatürk'ün yetişen nesillere kendi hayatı ile verdiği misallerde ve gençliğe emanet olarak teslim ettiği öğüt ve prensiplerde aramalıyız..."* DP'nin iktidara geldiği 1950 yılı kastedilerek *"Aradan tam on yıl geçtikten sonra, ihanet gören demokrasiyi düştüğü demagoji ve ihtiras çukurundan çekip çıkaranlar, Atatürk'ün izinden yürüyen, onun gibi, Türk milletinin kudretine inanmış, Türk milletinin efendiliğine iman etmiş olan Atatürk çocuklarıdır..."* Yazar yazının devamında, rejimin Mısır ve Irak'taki dikta rejimlerinden farklı olduğunu ispatlamaya çalışırken zorlanıyor. *"...Bizim için hürriyet, baştakinin keyif ve mizacına göre ihsan edilip geri alınır bir nesne değildir. Ciğerimiz gibi, kollarımız gibi vücudumuza yapışık olan bir haktır. Türkiye ne Mısır'ı ne Bağdat'ı taklit ediyor. Her milletin şartları ayrıdır; biz kendi esenliğimizi, hürriyet nizamı içinde getirecek bir demokraside aramaktayız. Bunu 1950'de bulduğumuzu zannetmiştik, yanılmış olduğumuzu zaman gösterdi... Bu milleti duygusuz zannederek siyasi hesaplarını bu batıl zan üzerine kuranlar, Türk milletinin olgunluğuna inanmayanlar, fakir bir milletin hürriyeti mi olurmuş? Diyenler, 27 Mayıs sabahı feci surette aldandıklarını görmüşlerdir... Atatürk'ün yaşadığını dünkü gün ilişkilerimize kadar bir kere daha hissettik."*

Bülent Ecevit, 1 Haziran tarihli Günaydın köşesinde ise *"Paylaşılan Sorumluluk"* başlığını kullanıyor. Yazısında o da,

bizdekinin başka ülkelerdeki 2. sınıf darbelerden çok farklı olduğunu kanıtlama peşindedir; bizdeki halis ve 1. sınıftır. *"Türk Ordusu, bütün dünyanın hayranlığını çekecek kadar başarılı, medeni ve meşru bir ihtilal hareketini görülmemiş bir süratle 2 saat içinde bütün yurtta başarıya ulaştırdığı andan itibaren, demokratik rejimin, sosyal müesseselerin ve Cumhuriyet devrimlerinin kurtarılması için faaliyete geçmiştir... Türkiye'deki 27 Mayıs hareketinin, başka birçok memleketlerdeki askeri hareketlerden farkı, halktan ayrı bir askeri darbe değil, haksızlığa, kanunsuzluğa ve ahlaksızlığa karşı, ve bunların getirdiği baskıya ve zulme karşı, halktan doğan isyanın bir devamı ve sonucu oluşunda ve bir küçük subaylar grubu yahut birkaç askeri birlik tarafından değil, bütün Ordunun iştirakiyle yapılmış bulunmasındandır. Bu özellikler, 27 Mayıs hareketinin, halk, ödevlerini ve sorumluluğunu bildikçe, amacından uzaklaşmayacağına en kesin teminattır..."*

Ulus gazetesinin ne kadar kışkırtıcı olduğunu, çizgisini ancak tahrik edici ve yalan haberlerle koruyabildiğini göstermek için birbirine yakın iki günde kullandığı manşetleri vermek gerekir. 30 Mayıs nüshası *"Sabık İktidarın Yarıda Kalan Tertibi"* başlığı ile başlıyor ve altında *"İstanbul Taşlıtarla'da parayla tutulmuş adamlara dağıtılmış yedi bin silah ve asker elbisesi ele geçti, depolar bulundu. Tahrip teşkilatı yakalandı... Memleketimiz ve halkımız büyük tehlike atlattı. Bu silahlarla yüzlerce kişi tevkif ve yok edilecekti... Sahte askerler tarafından yapılacak bu tedhiş hareketi de ordumuza yüklenerek halkla kahraman ordumuz arasındaki sevgi bağlarının koparılmasına çalışılacaktı."* 9 Haziran'da ise ön sayfada 8 sütuna *"Sabık iktidarın Harpokulu öğrencileri için tasarladığı suikast tasarısı dün açıklandı"* manşeti atılıyor ve haberin spotunda *"Gürsel'in subaylarla yaptığı konuşma: Harpokulu makinalılar ve bombayla imha edilecekti. Açıklanan plana göre öğrenciler yürüyüşe çıkarılıp yolda kurşunlanacak veya öğrencilere izin verildikten sonra evlerinden teker teker alınarak imha edilecekti."* deniyor. Neden üretildiği kolayca anlaşılabilen bu düzmece haberler, Yassıada duruşmalarında geçerli birer delil olarak kabul edilecektir.

Doğan Avcıoğlu ise, 1 Haziran tarihli yazısında elitist bir görüş ileri sürer: DP'yi okuma yazma bilmeyen birinin oyu ile profesörün oyunu bir tutmakla eleştirir ve seçkinlerini ülke yönetimine getirmeyen iktidarların başarı şansının olmadığını vurgular. "***Sabık iktidara hakim olan bir kanaat vardı: 'Demokrasi baş rejimdir. Bir profesörün reyiyle, okuma yazma bilmeyen bir vatandaşın reyi müsavidir.' Bu inanışın tabi neticesi, sayıya ehemmiyet verilmesi, bir memleketin özünü teşkil eden aydınların en seçkinlerine, yani susmayan üniversite hoca ve talebelerine, genç subaylara, mücadeleci yazarlara, hülasa Atatürk'ün inkilaplarının bekçiliğini yapmakla vazifelendirdiği aydın gençliğe dudak bükülmesi oldu. Sayı, kalitenin yerini aldı... Bilhassa Türkiye gibi henüz iktisadi gelişme safhasında bulunan, halli zaruri muazzam iktisadi ve sosyal meseleler karşısındaki bir memlekette, cemiyetin en dinamik elemanları, iktidarın şevkle hizmetinde olmadıkça, onu desteklemedikçe, iktisadi ve sosyal kalkınmayı gerçekleştirmek imkansızdı...***" Sonrasında ise, demokrasinin baş rejim olduğu yönündeki yaklaşımları doğru bulduğunu ancak, demokrasinin "***en seçkinlerin iktidara geçmesine imkan verdiği ve iktidar, ordudaki, üniversitedeki, basındaki vs. en dinamik elemanlar tarafından desteklendiği takdirde, Türkiye gibi az gelişmiş bir memlekette payidar olabileceğini***" öne sürer.

Ulus gazetesi, 17 Haziran'da nasıl olduysa yayın politikasıyla çelişen bir habere başlık atar. "***Subaylara 1 yıllık kıdem verilmesi hakkında menfaatçilerin yaptığı menfi propoganda akim kalacaktır.***" ve devamında "***Subaylara birer senelik kıdem verilmesi hususu bazı vatandaşlar arasında muhtelif söylentilerin çıkarılmasına vesile olmaktadır...***" denir.

Gazeteden son manşet, darbenin üzerinden anlamlı bir sürenin geçtiği ve belliki yeni yolsuzluk ve iltimas söylentilerinin çıkmaya başladığı bir tarihten, 9 Temmuz 1960'tan. "***Milli Birlik Komitesi önemli bir tebliğ yayınladı. Özel menfaatleri destekleme ve adam kayırma çağı bir daha gelmemek üzere kati olarak geride kalmıştır. Basın hürriyetinin kıymetini azaltmamak için şahısların vekar ve şöhretlerinin korunmasına mutlaka hürmet edilmesi gerekmektedir.***"

Akşam

Gazeteden ilk manşet, 6 Şubat 1960 tarihli ve 27 Mayıs darbesiyle ilgili değil; ancak, oldukça tipik. ***"1960 gripi İtalya'dan geldi. Hastalık birkaç gün sürüyor ve tehlikeli değil."***

7 Şubat tarihli haber her türlü parti içi muhalefetin bastırıldığı CHP ile ilgili. ***"CHP İl Teşkilatından 14 Kişi İhraç Edildi. Şişli İlçe Başkanı Keçeli İle Oran Yüksek Haysiyet Kuruluna Verildi. Köylü Partisi CKMP'den Ayrıldı."*** Bir sonraki günde ise İnönü'nün ***"Parti içinde ahenk ihtiyacı"*** üzerine bir demeci yayımlanıyor.

Yazar Müşerref Hekimoğlu, yine 7 Şubat tarihli ***"Başkanda Suç Yok"*** başlıklı yazısında, Siirt'te Kürtçeden başka bir dil bilmeyen DP'li ilçe başkanı Halil Çiftçi'nin durumunu ele alıyor. Türkçe değil Kürtçe konuşma 'suçu'nun başkanın değil onu başkan yapan DP zihniyetinde olduğunu vurgulamaya çalışıyor. ***"...Türkçe yerine kürtçe konuşanlar, DP iktidarının hoşgörürlüğüyle gittikçe çoğalıyor, sanıyoruz. Oy kaygusu, demokrasiyi yanlış, daha doğrusu istedikleri gibi anlayanların eline iyi bir silah verdi. Demokrasi var, istediğim dili konuşurum, istediğim kılıkla gezerim diye düşünüyor adam. Sıkıştığı zaman fikir hürriyetini, vicdan hürriyetini bir bayrak olarak kullanıyor. Ama eğitim bakanından geri bir memlekette çok tehlikeli bir gidiş bu... Kürtçe konuşan adamla benim aramda ister istemez bir duvar var. Bu dil ayrılığı ülkü ayrılığına kadar varabilir. Nitekim ben bir şıha oy vermem. Ama o da şıhtan başkasına vermez. Oy verdiği adamı da, batıda beş fakülte bitirmiş bir adam da olsa, gülünç durumlara sokar. Ayakkabısını öpücükleriyle eskitir, ayağının değdiği toprakla yaralarını onarır... Ama suç kimde? Onda mı, bizde mi ? Elbette bizde. Bu topraklar üzerinde yaşayan insanların birleşik ülküsü nedir? Bu ülküyü gerçekleştirmek için ne yapıyoruz? Dilimiz bile birleşik değil. Doğu illerimiz kapalı bir kapı. Bu kapıdan içeri giremiyoruz. Oysa işe buradan başlamamız, buraları kültür müesseselerine kavuşturmamız gerekirdi. Hani nerede? Doğuda bir bölge tiyatrosu kurulamazmıydı? Bir gazete çıkarılamaz mıydı? Aradaki duvarı yıkmak için ne yaptık şimdiye kadar. Tersine, bu du-***

vardan faydalanmak yoluna gittik... Ama dikkat! Bu duvar daha çok yükselirse, bir gün aşmak istesek de aşamayız."

Aradan 50 sene geçmiş olmasına rağmen hala güncel olan, 17 Mart 1960 tarihli bir haber. *"Müşterek Pazara Alınmamız Askıda"*. Manşet. Dışişleri Bakanı F. Rüştü Zorlu'nun dün üye devletlerin elçilerine duyduğu üzüntüyü bildirdiği ve Avrupa Pazarı Müşterek Teşkilatı komisyon dönem başkanı olan Yunanistan'la teknik görüşmelere başlandığı spotuyla devam ediyor.

19 Mayıs tarihinde, 20 günlüğüne kapatılan Akşam gazetesi, 28 Mayıs baskısında darbeyi 8 sütuna attığı büyük bir manşet ve alt başlıkla karşılıyor. *"İkinci Cumhuriyet Kuruluyor. Büyük Millet Meclisi Dün Feshedildi. Orgeneral Cemal Gürsel Millete Teminat Verdi. Anayasayı hazırlayacak olan Ord. Prof. S.S. Onar 'Hayatımın En Güzel İşidir' dedi."* Gazete aynı sayfada, diğer gazetelerle eşgüdümlü olarak 'üniversitede ölen gençlerin aziz ruhları için bir anıt yapılmasını' teklif ediyor ve bağış kampanyası ile para toplanmasını öneriyor.

Yazar Müşerref Hekimoğlu, 28 Mayıs tarihinde *"Ne Mutlu Sana Atam"* başlığını kullandığı köşesinde Atatürk'ün artık rahat uyuyacağını yazıyor. *"Kararını, inancını ilk anda, bütün dünyaya, en inandırıcı dille bildiren Türk Ordusu, tarihine bir şeref sayfası daha yazıyor Atam... Silahlı Kuvvetler birleşiyor, ama silah çekilmiyor, bir damla kan akıtılmıyor. Bundan daha güzel mutluluk olur mu? Ne mutlu bize, ne mutlu sana Atam. Milletini nasıl sevmiş, nasıl tanımışsın, Türk gençliğine, Türk Ordusu'na nasıl güvenmişsin. Yattığın yerde artık rahat uyuyabilirsin Atam. Senin izinde ölenler de rahat uyusunlar. Gözleri açık kalmasın artık. Yarım kalan rüyaları tamamlanacak..."*

Aziz Nesin ise aynı gün, *"Az Gittik Uz Gittik"* isimli köşesinde 28 Mayıs'ı kutsayan yazısına *"Sağ ol generalim, sağ ol albayım, yarbayım, binbaşım, yüzbaşım!" Sağolun yiğit komutanlarım! Var olsun Türk Ordusu !"* girişiyle başlıyor ve, *"kara günlerin acısıyla ezgisiyle değil; halkımızın, aydınlarımızın bu son yiğitçe davranışı karşısında, sevinç gözyaşları dökerek yazıyorum... Atatürk'ün en kutsal varlığımız Cumhuriyeti emanet ettiği ama kendini bilmezlerin çoluk çocuk*

diye küçümsedikleri genç üniversitelim! Temiz alnında taçlanan boncuk boncuk terler, akıttığın mübarek kan boşa gitmedi. O kandan, o terden, yiğit Türk Ordusu, Türk ulusuna pırıl pırıl bir hürriyet armağan etti. Kara cübbeli diye aşağılanan, saygıdeğer hocalarım, yurdumuzun çile çekmiş aydınları, bilginleri, sayın profesörlerim! En kara günlerde alınlarınızda parlayan ışıklar, tükettiğimiz soluk boşa gitmedi. O ışıklardan, o dertlerden, yiğit Türk Ordusu, Türk ulusuna, işte bu nurlu günü yarattı..." diye devam ediyor.

Gazete 29 Mayıs tarihli baskısında, MBK üyeleriyle birlikte yeni kabine üyelerinin isimlerini açıklıyor ve şöyle bir alt başlık kullanma gereğini duyuyor. "***Demokrasiyi Tesis İçin İktidar Deviren İlk Ordu: Türk Ordusu***". Aynı gün yayınlanan köşe yazısında Aziz Nesin, "***Yüreklerimiz Çöp Tenekesi Değil***" başlığı altında kuvvet komutanlıklarından 3 büyük subayın darbe öncesinde nasıl Çankaya'ya çıkıp Celal Bayar'a cumhurbaşkanlığından istifa et dedikleri, eski başbakan, bazı bakanlar ve sabık genelkurmay başkanının telkinlere rağmen neden görevlerini bırakmak istemediklerini anlatıyor ve yazısını şu paragraf ile bitiriyor. "***Bütün bunları niçin yazdım biliyor musunuz? Biz toptan acıyan insanlarız. Yufka yüreğimizde hemen acıma duyguları kıpırdaşır. İşte bundan korkuyorum. Korkuyorum, çünkü, en başta kendim acımaya başladım. Ama acımayalım, suçlular çıksın ortaya...***

Suçsuzların başımızın üstünde yeri. Hırsızlar, kaçakçılar, dolandırıcılar, sahteciler, yalancılar artık çıksın ortaya. Çıksın ki, bundan sonra hiçbir kurnaz, bu kötü yollara başvurmasın... Onlara acımayalım. Onların acımadan bu millete neler yaptıklarını düşünelim. Suçlular, Büyük Türk Milleti'nin merhamet duygularının arkasına sığınmasınlar. Çünkü Türk halkının merhametli yüreği onların saklanmak istedikleri çöp tenekesi değildir."

Akşam, 30 Mayıs günü yaptığı 2. baskısında, İçişleri Bakanı Namık Gedik'in intihar ettiği haberini veriyor. "***Namık Gedik İntihar Etti. Ethem Menderesle aynı odada kalan Gedik pencereye koşup başı ile camı parçaladı ve kendini aşağıya attı, beyni parçalandı.***" Gazete, haberine odada Ethem Menderes'ten başka harp okulu öğrencilerinin de nöbetçi ola-

rak bulunduğunu, Gedik'in ölmeden önce 2 ayrı intihar mektubu yazdığını, bunlardan birinde "Ben Kurtuluyorum" dediğini belirterek devam ediyor. Diğer gazeteler de bu haberi Akşam'ın kullandığı içerik ve tonda, acaba veya yoksa? kaygısına düşmeden aynen veriyorlar.

Gazeteden bir sipariş haber daha. *"Menderes'in ayakkabıları altında Kur'an bulundu... Dindar görünüp türlü yollardan dini istismar eden sabık başbakan, 'fare avcılığı' için 5700 mavzer dağıtmak istemiş."* Haberin kaynağı MBK İstanbul Basın Bürosu.

Gazetenin bir başka köşe yazarı olan Vecihi Ünal, 10 Haziran'daki makalesinde günümüzde de kullanılan bir ifadeyi başlık olarak kullanıyor. *"Ayaklar Baş Olursa"*. Yazar devamında *"...Geçmişten ders almayan ve insanları mideden ibaret birer yaratık sanan gözü dönmüş diktatörlerin kara zincirine, 27 Mayıs sabahı, gün ağarmadan yenileri katıldı. Basın umumi efkarı hazırlayarak görevini yaptı. Aydın gençlik Atatürk'ün kendilerine emanet ettiği Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak için can verdi ve ordu, milletin kurtarıcı meleği olduğunu ispat etti."* diyor.

Hürriyet

Gazeteden ilk manşet 4 Ocak 1960 tarihli ve 6 sütuna atılmış. *"Başvekil 'Hakiki Medeniyete Ulaşmak Kolay Değil' dedi."* Alt başlıkta ise *"Dün Adana'da tezahüratla karşılanan Menderes, beklenen konuşmasında daha çok imar-kalkınmadan bahsetti"* var. Ertesi gün manşete taşınan bir Menderes haberi daha. *"Başvekil:'İmar Köye Kadar Gidecek' dedi. Dün, Adana'da yapılan Spor ve Sergi Sarayını açan Menderes devamlı tetiklerde de bulundu."* 6 Ocak'ta yine başvekilden bir manşet: *"Menderes dün 'Güneş balçıkla sıvanmaz' dedi.. Çukurovalıların bayramına iştirak eden başvekil bugün uçakla Ankara'ya dönecek"*. 11 Ocak'ta kullanılan manşet ise *"Söz düellosu: Başvekil, İnönü'den Cevap Bekliyor."* Aynı günde yayınlanan ilginç bir haber başlığı daha. *"Nurcubaşı Emirdağ'da Oturacak. Dolaşması mahzurlu olduğu için bu husus hükümet tarafından telkin edildi."* ve *"Başvekil, DP'ye Nursi hakkında tevcih edilen iftirayı reddetti."* Sonraki günlerde

başvekilden günümüzdekileri andıran bir demeç. *"Menderes, İnönü'den bazı sualler sordu. Başvekil: 'CHP'nin kavgası bizimle değil, rey vermeyen milletle diyor."*

6 Şubat tarihinden bir başlık. *"CHP'de hizip: İl İdare Heyeti dün istifa etti. Başta Şemsettin Günaltay olmak üzere toptan istifanın, CHP Tahkik Heyetinin 'tavsiyesi' ile yapıldığı bildiriliyor ... CKMP Vilayet İdare Heyetinin 7 azası Partiden çıkarıldı."* 8 Şubat tarihinde ise bir DP mebusu **"CHP durduğu için düştü"** diyor. Bir başka DP mebusuna göre de *"İstanbul'da CHP teşkilatı buzulların çözülmesi gibi dağılıyor."* Tartışmalar günümüzdekilerle aynı kalitede. Bir başka DP mebusunun demeci: *"CHP'liler hem davacı, hem de hakim rolünde..."* Şubat ayında yine Menderes'li ilgili bir başlık. *"Başvekile göre, muhalefet komitacı gibi konuşuyor. Menderes 'Münakaşadan bu yana birbirimize yabancı olduk' dedi"*. Bu haber de IMF'den. 6 Mart tarihli. *"Görüşmeler yapacak para fonu uzmanı dün geldi... Milletlerarası Para Fonu mütehassıslarından ve Avrupa Dairesi Müdür Muavini Mr. Ernest Sturc dün saat 20.48'de uçakla şehrimize gelmiştir..."* Mart ayından bir haber daha *"Eski bir polisin idare ettiği şebeke 320 teneke yağ çaldı... Nakliyeci kılığına giren hırsızlar yakalandı, fakat 'elebaşı' polis kaçtı."*

Siyasi tansiyon, Nisan ve Mayıs ayları içinde, DP tarafından çok geniş yetkilerle donatılan meclis soruşturma komisyonu yüzünden iyice yükseliyor. 19 Nisan baskısından. *"Tahkik Encümeni siyasi faaliyeti durdurdu. Dün Meclis'te kurulan 15 kişilik Encümen gece üç tebliğ neşretti. Tahkikatın seyri ile alakalı bütün haber, resim ve beyanların da neşri yasak. İnceleme neticesine kadar yeni parti teşkilatı da kurulamayacak."* 29 Nisan'daki 8 sütuna manşet. *"İstanbul-Ankara'da örfi idare ilan edildi" "Orgnl. Fahri Özdilek İstanbul, Korgnl. Namık Argüç Ankara örfi idare komutanı oldular... İstanbul'da gece sokağa çıkmak yasak. Eğlence yerleri kapandı."*

Daha altta ise Meclis Tahkikat Encümeni'nin yayınladığı tebliğler yayınlanıyor. 6 Mayıs baskısında kullanılan manşet. *"Ankara'da dün talebeler nümayiş yaptı... Kızılay'daki nümayiş sırasında Cumhurreisi, Meclis Reisi, Başvekil hadise*

yerine geldiler... Nümayişler üzerine Örfi İdare yeni tedbir alıp, yasaklar koydu...Ankara'da 10 kişiyi aşan grupların toplanması yasak. Herkes hüviyet vesikası taşıyacak." Yine Mayıs ayı içinden. *"Örfi idare, yasak beyanlar hakkında bir tebliğ neşretti. Huzur bozucu beyannameleri alıp saklayanlar hakkında takibat yapılacak. Meclis Tahkikat Encümeni de dağıtılan beyannameler için bir tebliğ çıkardı."*

Haberlerin seyrinden Adnan Menderes ve DP'nin diğer ileri gelenlerinin, bir darbe yapılacağı, en azından o andaki gidişe radikal bir yöntemle engel olunacağı yönünde bir istihbaratının olduğu anlaşılıyor. Başbakan ve yetkililer bir anda ağız değiştiriyorlar. Durumu yumuşatıp kurtarmak amacıyla bütün önemli illeri dolaşıp tansiyonu düşürmek istiyorlar. Özellikle Mayıs ayının 2. yarısından itibaren, oluşturup faaliyete geçirdikleri soruşturma komisyonlarının yarattığı olumsuz etkiyi gidermeye çalışıyorlar. 16 Mayıs tarihli manşet. *"Başvekil İzmir'de tezahüratla karşılandı. Menderes istifa etmeyi düşünmediğini söyledi. İzmir'de 37 dakika devam eden konuşmasında başvekil şöyle dedi: Bu Fırtına Burada Bitsin!"* Aynı sayfadan *"Menderes 'Mümkün olduğu kadar çabuk seçime gideceğiz' dedi."* 19 Mayıs. *"Menderes Demirköprü barajını hizmete açtı. Barajın bölgeye hayat verdiğini söyledi."* 25 Mayıs. *"Başvekilin Yunanistan ziyareti dün tehir edildi. Hariciye Vekaleti bunu neşrettiği tebliğle açıkladı. Atina seyahati de ilk müsait fırsatta yapılacak. Yurt işlerinin çokluğu seyahatin geri bırakılmasını zaruri kıldı."* 26 Mayıs. *"Meclis Tahkikat Encümeni işini bitirdi. Başvekil dün, şimdi Encümenin raporunu hazırladığını bildirdi. Eskişehir'de tezahüratla karşılanan Menderes yedi dakika konuşup şöyle dedi: Yolumuz, seçim yoludur."*

Hürriyet gazetesi, darbe haberini 27 Mayıs baskısında sürmanşetten veriyor. *"TÜRK ORDUSU VAZİFE BAŞINDA. Silahlı kuvvetlerimiz bütün yurtta idareyi fiilen ele aldı"*. Manşet altında ise *"Türk Silahlı Kuvvetlerinin Millete Tebliğleri"* başlığı ile 2 tebliğ yayınlanıyor. 28 Mayıs'ta ise yine *"Yurtta tam bir huzur hüküm sürüyor. Yeni Anayasanın hazırlıkları ilerliyor"* sürmanşeti atılıyor. Diğer haber başlıkları ise şöyle. *"BMM fesholundu"*, *"Parti faaliyetleri yasak edil-*

di", "Bütün üniversiteler açılacak", "Kütahya yolunda yakalanan Menderes Ankara'ya getirildi ve istifa etti", "Bayar ise henüz istifa etmedi", "Silahlı Kuvvetler yurtta süratle demokrasiyi kurma kararında". Alt tarafta ise *"Milli Birlik Başkanı Orgeneral C. Gürsel'in Türk Milletine Hitabı"* ve *"Teklif Ediyoruz"* başlığı altında, Nisan ve Mayıs aylarında meydana gelen öğrenci olaylarında ölenler için yapılacak *"Hürriyet Şehidi"* anıtı için bağış kampanyası duyurusu. Hatırlanacağı üzere, gazete hem DP hükümetine yakın durmak hem de tepki toplayıp kapatılmamak düşüncesiyle, İstanbul Beyazıt'ta ve diğer illerde meydana gelen olaylara haber değeri vermemişti.

Hürriyet'te sadece manşetler değil, yazarlar da bir anda darbe cephesine geçmiştir. 31 Mayıs 1960 tarihli köşesinde Tahsin Öztin yazısına *"Yepyeni Çehre, Taptaze Bir Ruh"* başlığını uygun görür. Bütün dünyanın bu gelişmeyi alkışladığını ilan eden yazar, Atatürk'ü Türk milletinin özü ve sembolü olarak niteleyip, onun ardından yönetimi ele alanların ülkeyi babalarının çiftliğine çevirdiklerini vurgular. Sabık DP kadrolarını da şöyle tanımlar. *"Gaflet, iktidar, onların da gözünü bağılandırdı. Hakikati göremez oldular. Onları omuzları üstünde iktidara getiren, milleti yalanla, dolanla oyalamaya, vatan cephesiyle izzeti nefsini rencide etmeye bile utanmadılar. Vatan cephesine girmeyen iş bulamaz oldu. Vatan cephesiz bir vatan evladı, vatanda bile boynu bükük bırakıldı. Oysa ki vatan cephesi her gün kazma atılan bir çukurdu. Son kazma ile beraber bu çukurun içine bir daha çıkmamak üzere kendileri de yuvarlandılar."* Makale şu ifadelerle bitiriliyor. *"...Vatanın, sulhun ve inkılaplarımızın bekçisi şerefli ordu, Türk tarihine altın bir sahife daha ilave etmiştir. Dünya, Orgeneral Cemal Gürsel'in şahsında Türk milletini alkışlıyor."*

Bir sonraki günde başyazar Öztin, makalesine *"İktidarda Yalnız Millet Vardır"* başlığını atarak darbeye selam duruyor. Yazar yabancı ülke gazetelerinden alıntılar yapıyor. Ünlü İngiliz gazetesi Times'ın 30 Mayıs nüshasındaki *"Menderes hükümeti son zamanlarda, gerçekten Türk milleti üzerinde bir baskı kurmuş ve Türkiye'de bir iç harp tehlikesi yaratmıştı."* ve Guardian'ın *"İnkılap Böyle Olmalıdır... Üç gün öncesine*

kıyasla, Türkiye'de hürriyet vardır. Türkler iç rahatlığı ile başlarını şimdi dik tutuyorlar" yorumlarına değinen Öztın. yazısını şöyle sürdürüyor. "*On yıl öncesini düşünüyorum. Duvarları baştan başa dolduran Demokrat Parti'nin 'Yeter!...'leri Halk Partisi'nin yüzünde şamarlaşmış, yüzde doksan sekizle Demokrat Parti dolduzgin hürriyet yolcusu olmuş. 14 Mayıs 1950 çığ gibi... Yaşasın Hürriyet... Yaşasın Demokrat Parti... Yaşasın iyi olan her şey...10 yılda yüzde doksan sekiz nasıl erir, yok olur? Hürriyet bir mefhum hürriyet vicdanda, gönülde yaşayan bir sembol. Nasıl boğulur, nasıl zincire vurulur? Hürriyet bin insan değil ki... Hürriyet milyonlar, hürriyet milyarlar, milyarlar... Milyarlar... Zavallı gidenler, bir iktidar için hürriyeti katletmek istediniz. Tarihin misallerle dolu olduğunu unuttunuz. O sahifeleri ellerinizdeki kitaptan kopardınız. Bugün Türk milletinin sillesi sizi on yıllık sarhoşluğunuzdan uyandırdı. Ama iş işten geçti artık. Türk milletinin sembolü Türk Ordusu, tarihinin en kutsal vazifelerinden birini 27 Mayıs'ta yaptı. İktidarda yalnız millet vardır. Bunu unutanların, bunu hiçe sayanların kaderini 27 Mayıs'ta karara bağlamış bulunuyoruz. Şimdi başımız dik, rahat ve huzur içinde güneşe doğru yürüyoruz.*"

Gazete darbeyi. köşe yazılarıyla beraber haber başlıklarıyla da destekliyor. "*Bütün yurtta hürriyet bayramı devam ediyor. Halk, ordu ile sarmaş-dolaş, her yerde sükunet hakim bulunuyor*", "*Bütün dünya yeni hükümetimizi tanımak için sabırsızlanıyor*", "*İran Şahı, Türkiye'deki inkılaptan çok memnun*", "*Bütün yurt tam bir huzur içinde. Milletten hiçbir şey saklanmıyor*". Beyazıt'ta ölen Turan Emeksiz'i törenden önce yıkayan imam Arif Hoca'dan bir demeç. "*Böyle masum yatan, böyle nurani bir yüze, ömrümde hiç tesadüf etmedim.*" Gazetenin 2 Haziran tarihli sayısının ön sayfasından bir manşet daha. Ankara'da meydana gelen ve polisin silah kullanarak bastırdığı öğrenci olaylarına atıf yapılıyor. "*Ata'dan Utansınlar. 29 Nisan 1960 Cuma günü Ankara'da gençlerin üzerine ateş açtıran çılgınlar, duvarları resimde görüldüğü gibi delik deşik ettiler ve Ata'dan bile utanmadılar. Fakat sonra Büyük Ata'nın ruhu onları yere serdi.*"

Darbe toplum tarafından benimsendikçe ilk günlerdeki coşkulu destek de azalıyor. Haziran ayının ortalarından itibaren daha temkinli haberler verilmeye başlanıyor. 13 Haziran tarihinden bir başlık. ***"Milli Müdafaa Vekili Fahri Özdilek Ankara yolunda 'Kimseyi ilah seviyesine çıkarmayınız' dedi."*** 30 Haziran tarihli bir haber daha. ***"Karşılama ve uğurlama törenleri artık kaldırıldı. Orgeneral Gürsel, el öpme ve tezahürata son verilmesini istiyor. Lüzumsuz kokteyl ve ziyafetler de tertiplenmeyecek."*** Bir diğer başlık. ***"Orgeneral tezahürat istemiyor. Devlet Başkanı: 'Dargınlık giderilmeli ve çok çalışılmalı' dedi."*** Son olarak ***"Şaşalı davetlere paydos... Resmi vasıtalar da keyfi işlerde kullanılmayacak."*** Siyaseten tamamen yok edilememiş olanlar için de çözüm hazır. ***"Refik Koraltan'ın en büyük merakı: Çıplak resimler. Köşkünde yığınla bu kabil resimle müze eşyaları bulundu. Birçok suistimal hadisesi daha dün aydınlandı."*** Bir haber de devrik başbakanla ilgili. ***"Menderes'in kasası: Yolsuzluk evrakı ve vesikalarla dolu. Ayrıca kasada Suzan Sözen'in resimleriyle sayısız kadın çamaşırı da ele geçti."*** Haliyle, bu tür haberlerin yegane kaynağı Milli Birlik Komitesi üyeleri.

Hürriyet gazetesinden yapılan alıntılar, 27 Mayıs darbesi dışındaki birkaç konu başlığı ile bitiyor. ***"Vatandaş Türkçe konuş kampanyası genişliyor. Gençler gayenin gerçekleşmesi için çok azimli"***, ***"Kürt yok, Türk vardır... Rusların Önasya'yı parçalamak için bir Kürtçülük meselesini nasıl ihdas ederek yaşattıkları; Kürtlerin Türk ırkından geldikleri, Sakaların bir kavmi olan Kardük kavmine mensup bulundukları ispatlanmıştır"***; ***"400'den fazla kabzımal dün bayrağa el basıp yemin etti, böylece kötü ruhlu ve vicdansızlar Halde barınamayacak"***.

Cumhuriyet

Gazeteden ilk haber 7 Ocak 1960 tarihinden. ***"İsmet İnönü, genel seçimlere gidilmekte olduğunu söyledi. C.H.P. Genel Başkanı, dün ziyaret ettiği Gazeteciler Cemiyetinde 'Basına, eskiden olduğu gibi, güdümlü bir şekil verilebileceği ümidi yanlıştır, buna zerre kadar ihtimal yoktur' dedi."*** Bu açıklamadan, eskiden basına güdümlü bir şekil verilebildiği sonucu

çıkıyor. 10 Ocak'tan bir manşet. *"Polis, irtica tel'in için Üniversite bahçesinde toplanan gençleri dağıttı. Durumu tespit eden 5 gazete fotoğrafçısı da Emniyet Müdürlüğüne götürüldü; bunlar, makinelerindeki filmler alındıktan sonra serbest bırakıldı."* 12 Ocak tarihinde ise 7 sütuna manşetle, Adana belediye başkanından gelen bir tekzip var. *"Adana'da cop kullanıldığı iddiaları tamamen asılsız. Adana'nın kurtuluş bayramında Başvekili alkışlayanların daha sonra Kasım Gülek'i omuzlara kaldırdığı, jandarma ve polisin coplar kullandığı tam bir hayal mahsülüdür."* Tekzibin altında başbakanın, İnönü'nün Bursa nutkuna verdiği cevabın haberi var. 7 Şubat tarihli bir başlık. *"Basın kanununa yapılacak yeni ilavelere doğru... Yalan haber konulu eski teklif Meclise getiriliyor. Ancak 'mücerret yalan haber' iddiasında hakime tahkik ve tetkik yetkisinin tanınması kabul edildi."* 17 Nisan tarihli bir Encümen-i Daniş haberi. *"İnönü'yü 14 emekli general ve amiral evinde ziyaret etti. CHP Genel Başkanı, Kasım Gülek ve Kemal Satır ile de uzun bir görüşme yaptı. İnönü dün gece Ankara'ya döndü."* 19 Nisan'da kullanılan haber başlığı ise şöyle. *"Dün kurulan Meclis Tahkikat Encümeni işe başlarken 3 yasak kararı verdi 1. Partilerin kongreleri, toplantıları, bütün siyasi faaliyetleri, yeni teşkilat kurmaları yasak 2. Encümenin faaliyeti ile ilgili bütün neşriyat yasak 3. Büyük Millet Meclisinin tahkikat takriri ile ilgili müzakerelerinin neşri yasak."* Tansiyon iyice yükseliyor. 28 Nisan 1960. *"Tahkikat Encümenine ait yeni kanun çıktı, dünkü Meclis görüşmelerinin neşri menedildi. Dünkü Meclis içtimaından sonra DP grubu toplandı, Başbakan Tahran'a gitmekten vazgeçti, yalnız Zorlu gitti."* 22 Mayıs'tan bir örfi idare haberi. *"Ankara'da mektup ve telgrafa sansür kondu. Şehirde gezinti maksadıyla 5 kişinin dahi bir araya gelerek dolaşmaları yasak edildi."* 24 Mayıs'ta kullanılan manşetin konusu ise sivil sansür. *"Tahkikat Encümeninin dünkü Meclis içtimaına dair tebliği. Gündem dışı görüşmenin neşri yasak edildi. Avni Doğan (CHP) ve arkadaşlarının Meclis tahkikatı açılmasını isteyen takrirlerinin yazılması da menolundu."* Darbeden önceki son manşet de 26 Mayıs tarihli ve 8 sütuna atılmış. *"Başbakan 'Komisyon İşini Bitirdi' dedi. Meclis görüşmele-*

rinin neşri yasak edildi." Altında bir kısa haber başlığı daha. "*Emniyet Teşkilatında geniş değişiklikler oldu.*"

Cumhuriyet gazetesi de 27 Mayıs darbesini aynı günde ve ayakta alkışlıyor. "***Memleketin bugünkü buhranına ve kardeş kavgasına mani olmak üzere Kahraman Türk Ordusu Bütün Memlekette Dün Gece Sabaha Karşı İdareyi Ele Aldı. Maksat tarafsız bir idarenin nezaret ve murakabesi altında sür'atle yeni seçimlere gitmek ve bu adil seçimler neticesinde hangi taraf kazanırsa idareyi onun ellerine devretmektir. Askeri idare bildiriyor: Bütün ittifaklarımıza bağlıyız. Natoya ve Centoya inanıyoruz ve bağlıyız. Gayemiz yurtta sulh cihanda sulhtur***". Büyük puntolu bu manşetin altında ilginç bir haber. "***Halkın İhtiyaçlarını Migros ve Askerler Temin Edecek. Halkın evlerinden çıkmayarak ihtiyaçlarını temin edecek vasıtaları beklemeleri bildiriliyor. Silahlı Kuvvetler İdaresinin tebliği: 'Muhterem İstanbul halkına; Vatandaşlarımızın her türlü ihtiyaçları askeri otorite ve Migros Teşkilatı tarafından temin edilecektir. Muhterem İstanbul halkının hiçbir telaşa kapılmadan, sükunetle bulundukları yerden ihtiyaç maddelerini beklemelerini rica ederiz.***"

Başyazar Nadir Nadi 28 Mayıs'taki köşesinde vatandaşı ordunun arkasında kenetlenmeye çağırır. "***Türk Silahlı Kuvvetleri, bu şartlar altında devlet idaresine el koyarak patlamasına ramak kalan kardeş kavgasını önlemeyi bilmişlerdir. Yaşadığımız günlerin ciddiyetini ve her birimize düşen vatan borcunu unutmayalım. Bu borç azımsanmayacak kadar ağırdır. Her şeyden önce, sevgili vatanımızı huzura kavuşturmak uğruna olağanüstü sorumluluk yüklenen kahraman ordumuza güvenelim. Milletimizin göz bebeği, kahraman ordumuzun yaptığı ilk hamlenin vatandaş kanı dökülmeksizin başarılması, bize iyi yarınlar müjdeleyen bir talih eseridir... Yaşasın Türk Milleti! Yaşasın onun kahraman ve şerefli ordusu!***"

Yazar, 10 Haziran tarihli nüshanın ilk sayfasındaki yazısında ise 28 Nisan olaylarında ölen ve defnedilmek üzere Ankara'ya gönderilen gençleri konu yapar. "***Bugün milletçe tarihimizin unutulmaz bir gününü yaşıyoruz. Yurdumuzda hak ve hürriyet ışığının yeniden parlaması uğrunda canını feda***

eden gençlerimizi başkentimizde Atatürk'ün yanına gömeceğiz. Türk üniversitesi ile Türk Ordusu'nu temsil eden aziz ölülerimize yurt düzeyinde, son uykularını uyuyacakları daha layık bir yer bulunamazdı. Körpe hatıraları önünde saygı ve sevgi ile eğiliriz."

Ertesi gün ise N. Nadi köşesinde ***"Onlar İstedi Öyle Oldu"*** başlığını atar ve ***"Baskı rejimlerinin sınırı yoktur. Bu iktidar, bir kere o yola saptı mı, eğer pişman olup da vaktinde geri dönemezse, sonuna kadar yürümeye mecburdur. O yol bir uçuruma çıkar. Tepetaklak yuvarlanmak mukadderdir."*** der.

Bir başka önemli Cumhuriyet yazarı olan Burhan Felek'de 28 Mayıs tarihli makalesine ***"Vazifemiz"*** başlığını uygun görür. Yazara göre ***"Hepimizin vazifesi, bu tarihi ve hayati günlerde bu nizam, kanun ve vazife sembolüne yardımcı olmaktır."*** Felek 2 Haziran tarihli yazısına ***"Demir Perde Gerisine Dönmüştük"*** başlığını atar ve genç Türk ordusunun subay ve komuta kademesinin ***"kültür, malumat ve Batı telakkileri bakımından çok iyi yetişmiş bir zümre olduğunun"*** daha ihtilalin ilk günlerinde anlaşıldığını belirtir. Yazar, yaşanmakta olan zafer sarhoşluğunu şöyle dile getirir. ***"Bugün, doğan hürriyet güneşi, gözlerimizi kamaştırdığı için nereden ve kimlerden kurtulduğumuzu iyice göremiyoruz. Biz şimdi bir şarhoşluk devrindeyiz."*** Yazardan son alıntı ise 10 Haziran tarihli, ***"Hayret ve Dehşet"*** başlıklı yazısından. ***"...Bir memleketi, bir milleti idare edenlerin düşebilecekleri gafletin, cehalet ve dalaletin bu derece derin olabileceği kimin hatırına gelebilirdi? Türk milletinin sağduyusunu temsil eden gençlik ve ordu bizi bu ve kim bilir daha nice bu gibi gaillerden kurtardı. Allah bir daha milleti böyle badirelerden ve idareyi ele alacakları da böyle dalalet ve cinayetlere düşmekten korusun."***

Cevat Fehmi Başkut ise 31 Mayıs tarihli ve ***"Evet, Ölmemiş"*** başlıklı yazısında, zaten bilinen yegane konu olan Atatürk konusunu işler. ***"...Böyle bir adama öldü demeye kimin dili varır ve buna kim inanır ?...Son senelerde kaç defa aklımdan geçti ve kaç defa kendi kendime aynı şöyle söyledim: Atatürk ölmemeliydi. Şimdi ondan başka öldükten sonra dahi bu kadar çok yaşamakta olan bir başka Büyük Adam bulunma-***

dığını düşünüyor ve bu sözün beyhudeliğini anlıyorum... Her tarafta onun resmi, her tarafta onun cesareti ve yılmazlığı, daha mühimi her tarafta onun ülküsü, onun fikirleri, onun ruhu. Sanırsınız bir Atatürk, bin, on bin, yüz bin Atatürk oldu... Böyle bir adama öldü demeye kimin dili varır ve buna kim inanır? 10'uncu Yıl Nutku'nun sonunda: Ne Mutlu Türküm Diyene! cümlesini haykırmıştı. Şimdi bu cümleyi tamamlamanın yeni bir vesilesiyle karşı karşıyayız: Ne mutlu Atatürk gibi bir evlat yetiştirmiş olan büyük millete!"

Yaşar Kemal'de darbenin yarattığı coşkudan payını almıştır. 11 Haziran'da yayınlanan yazısına ***"Zulüm"*** başlığını atar ve okurlarını, sonraki günler için yüreklendirir. ***"Bizim milletimiz güçlü millet, yapıcı millet. Her hareketinde bunu gördük. Temel devrimlere yönelirsek, aydın olarak, asker olarak onun istekleriyle birlikte olursak, çok az, ama çok az bir zamanda ileri bir millet olmamak için hiçbir sebep yoktur. Bunu böylece bilip şimdiden kolları sıvamalıyız."***

Marjinal köşe yazarı Hamdi Varoğlu ise. ***"Kadife Eldivenli Orduya"*** başlığını attığı 4 Haziran tarihli yazısında keskin cümleler kurar. Yazar, kan ve intikam peşindedir. ***"Hürriyet müjdesini, senin kahraman bir subayından aldığım ilk gece gözümün önünden gitmiyor şanlı ordu!... Demir elindeki kadife eldiveni artık çıkar. Çalınan haklar geri alınırken senin demir eline çok muhtacız. Çalınanları, çiğnenenleri, ezilenleri, yok edilenleri kurtaran elin nasıl bükülemez bir el olduğunu, bu memleket de, bütün dünya da görsün!"***

Milliyet

Milliyet'ten ilk başlıklar 4 Ocak 1960 tarihli. ***"Başvekil, mucize yaratıldığını söyledi. Menderes Adana'da 'Bütün müşküller yenildi' dedi."*** ve ***"Bayar 'Siyasi Konuşmanın Mevsimi Değil' dedi"***. Gazete, hükümet sansür uygulamalarını arttırdıkça DP yanındaki konumunu muhalefete doğru kaydırır. 8 Ocak 1960. ***"Başvekil 'Elele Çalışalım' dedi. Menderes Silifkede memlekette bütün hürriyetlerin tam olduğunu söyledi"***. 19 Ocak'tan iki başlık. ***"Kıbrısta Cumhuriyet ilanı geri bırakıldı. Anlaşmaya varılmadığından konferansa dün son verildi. İhtilaf İngiliz Hariciye Vekili ile Makarios arasında çıktı."*** ve

"Amerika Türkiyeye Yeni Silahlar Verecek". Birkaç başlık da 7 Şubat tarihinden. *"14 CHP'li Partiden dün ihraç edildi"*, *CHP tahkikat önergeleri yarın Meclise getiriliyor"* ve *"Vampir dün teşhis edildi"*. Önlemler ve demeçler sertleşiyor. 8 Nisan 1960. *"CHP için Meclis tahkikatı açılıyor. Muhalefeti ayaklanma hazırlamakla itham eden DP grubu her türlü tedbirin alınmasına da karar verdi"*, *"Bir kurmay albay ve bir binbaşı dün istifa etti"*. 19 Nisan sayısında ise ön sayfada 8 sütuna manşet atılıyor. *"Her türlü siyasi faaliyet durduruldu. DP Meclis tahkikatı takririnin kabulü üzerine, dün ilk toplantısını yapan Encümen, 3 tebliğ yayınladı. Meclisin dünkü müzakerelerine ait haber yalnız zabıt ceridesinde yayınlanacak"*. 21 Nisan 1960. *"Ankara'da 5 kişi dün tevkif edildi. İnönü'ye yapılan gösteri dolayısıyla 25 kişinin muhakemesine başlandı"* ve *"Muhalefet dün Meclisi terketti"*. 5 Mayıs. *"CHP Mebusları Meclisi Terkettiler. Hadiseye Avni Doğan'ın verdiği bir takririn okutulmaması sebep oldu"*, *"Yeni Sabah'da Kapatıldı"*.

Gazete okuruna, darbe müjdesini 27 Mayıs baskısında, iri puntolarla veriyor. *"İDARE ORDUDA"*. Spotunda ise *"Silahlı Kuvvetler sabaha karşı bütün yurtta idareyi ele aldı. Hareket hiç bir... ve hiç can kaybı olmadan başladı. Bugüne kadar mesul mevkide bulunan bütün şahıslar Silahlı Kuvvetlere teslim oldu"*. 28 Mayıs sayısında ise *"Meclis Feshedildi. Yeni Anayasa hazırlanana kadar siyasi faaliyet durdu. Hapisteki gazeteciler, subaylar ve talebeler tahliye olunuyor. Kapatılan gazeteler açıldı."* manşeti kullanılıyor. Hemen altta Cemal Gürsel'in bir demeci. *"Diktatör Olmayacağım! dedi. MBK Başkanı millete hitab ederek dürüst bir demokratik nizamın kurulacağını bildirdi"*. 29 Mayıs baskısında ise bütün gazetelerde standart olan *"Hürriyet Şehitleri Anıtı"* kampanyasına geniş yer verilmiş.

Çetin Altan, darbe öncesi ve sonrasında çok heyecanlıdır. 27 Mayıs'ta *"TAŞ"* isimli köşesinde *"Büyük Gün"* başlığını kullanır. *"Bütün Türk vatanperverleri bu muazzam ve şanlı günün sevinci ve heyecanı içindedirler. Çürümüş, süflî politika ve tertiplerinin şahsî ihtiraslarla Türkiye'yi en tehlikeli badirelere, kardeş kavgalarına sürüklemek üzere olduğu bir*

sırada, Türk silahlı kuvvetlerinin medeni bir şekilde devlet idaresine el koymaları ve memleketi karanlık bir akıbetten kurtarmaları, tarihimizin büyüklüğüne yakışan mutlu bir hareket olarak, Milletimize hür ve İnsan Hakları'na uygun yeni ufuklar açmaktadır... Hakiki hürriyetin saati çalınıştır. Atatürk'ün inkılaplarına bağlı olarak demokratik bir memlekette Türklüğün şerefine yakışan bir nizamın temelleri atılmaktadır. Yaşasın Türk Milleti, Yaşasın Türk Ordusu..." Daha sonra olacaklar, 20 gün önce kaleme aldığı makalesinde, yazarın sanki içine doğmuştur, 7 Mayıs tarihli "*TAŞ*" köşesinden. Başlık "*Eski Hatıralar*". "*Bir bando sesinde, bir alay sancağında, bir subay elbisesinde atalarımızdan miras kalan derin bir heyecanı duyarız. Bu bizim vazgeçilmez, kutsal heyecanımızdır. Milli heyecanımızdır... Doğar doğmaz yüzmesini bilen ördek yavrusu gibi, Türk de doğuştan askerliğe vurgundur. Orduyla milletin birbirine bu kadar meczedildiği başka bir memleket yoktur. Öyle günler oluyor ki, sokakta bir asker gördüğüm zaman, göğsüm iftiharla kabarıyor; omuzlarımda dedemin taktığı apoletleri hissediyor; 'Keşke ben de asker olsaydım.' diyorum*".

Yazar bununla da kalmaz: 28 Mayıs'taki yazısına "*Bugün Canım Yazı Yazmak İstiyor*" başlığını atar ve devam eder. "*Yıllar ve yıllar boyu aklımızın erdiği, gücümüzün yettiği, dilimizin döndüğü kadar, tarihlerden örnekler verdik, hukuk prensipleri sıraladık, kinayeli fıkralar anlattık. Kafasında en küçük bir izan fırdası bulunan bir insan bile bu ihanet yolunun geçit vermeyeceğini görür ve geri dönerdi. Hayır bunlar öyle yapmadılar. Anayasayı çiğnediler, hürriyetleri kestiler, hukuk dışı komisyonlar kurdular... Silahlı Kuvvetlerimizin Büyük Ata'nın yıllar arkasından akseden manevi direktifi ile yaptığı bu hareket, demokrasimizin en sağlam teminatı olarak tarihimize geçecek ve hürriyetlerden kendi sefil benlikleri için faydalanmak isteyen gafillere her zaman için unutulmaz bir ders olacaktır... Bize bugünleri taddıran ve bir milletin haysiyetine konmaya çalışan tozları bir üfleyişle temizleyiveren Türk Silahlı Kuvvetleri sağolsunlar. Kardeşkanı dökülmeden yapılan bu hareketin aynı vakar içinde gerçek demokrasinin temellerini atmasını bekliyor, seviniyor, övünüyor,*

övünüyor ve seviniyoruz..." Çetin Altan'dan son alıntı ise 29 Mayıs tarihli. "*...vatan göklerinin memleket aydınları üzerine düdüklü tencere kapağı gibi sımsıkı kapandığı günleri hatırlıyorum... mesleki bilgisi ve gücü olmayan bir takım kölüne beyinli kişiler, klikleşerek ve büyük insanları parayla satın alacaklarını sanarak devleti haraca kesmeye başlamışlardı...Bu günkü hürriyet hareketinin anlattığı manayı kavramak ve onların tahlilini yapmamak için iki haftalık geçmişe eğilmekte fayda umuyoruz. 'Bu mu ihtilal? Bu mu hürriyet aşkı? Birkaç serserinin ayak sesleriyle gidecek adam değiliz biz.' Elbette sizler gidecek adam değilsiniz, götürülecek adamsınız. Ve bu gidişte en şanlı merasim, bir çöp arabasıyla yapıldı*".

Abdi İpekçi'de geleceği görenler arasındadır. 30 Mayıs'ta kaleme aldığı yazısında askerin işbaşı yapmasını nasıl büyük bir umutla beklediklerini anlatmaya çalışır. "*Size iki hafta evvel yazdığınız mektup şu satırlarla bitiyordu: '...Daha anlatmak istediğimiz çok şey var. Onlardan da bahsedeceğimiz gün inşallah çok yakında gelecektir.' Bu cümlenin ifadesi o günkü rejimde çıkan bir gazete için çok tehlikeli bulunmuş ve kelimelerde değişiklik yapılmıştı. Ama mana aynıydı ve arif olan anlıyordu. Bugün gelecekti, yakınlaşmıştı. Biliyorduk ve inanıyorduk.*" Darbeden önceki bir ay boyunca gazete çalışanlarının sinirlerinin nasıl bozulduğunu uzun uzun anlatan yazar şöyle devam eder. "*Bu bir ay, yıllardır artan baskının patlama kıvamına geldiği günlerdi. Ve nihayet bu bir ayın sona erdiği gecenin sabahı, beklediğimiz ve inandığımız rüya gibi güzel günün geldiğini gördük, yaşadık. Matbaada herkes kucaklaşmaya başladı... Ve biraz sonra gelen askeri bir kamyon, diğer meslektaşlarımızla birlikte bizi orduevine götürecek, orada Türk Ordusu'nun en şanlı, en büyük, en medeni, en cesur, en insani başarısını resmen duyacaktık.*" Bir gece yarısı ifade vermek üzere Örfi İdare Kumandanlığı'na götürüldüklerinde bazı subayların kendilerini kucaklayıp bağırlarına bastıklarını ve "*Onbeş gün daha dişinizi sıkın*" dediklerini de hatırlatan İpekçi, bu subayların aynı cümleleri gazetenin kapatıldığı gün de tekrarladığını belirtir ve

yazısını şu cümle ile bitirir. *"Sabrettik, şimdi sevinçten ağlıyoruz."*

Milliyet gazetesine göre darbe, bir ihtilal değil inkılaptır, devrimdir. 4 Haziran 1960'ta yayımlanan başyazı, *"Bu Bir İhtilal Değildir"* başlığı altında bu konuyu işlemektedir. Yazıya göre 27 Mayıs *"...dünya tarihinin şimdiye kadar kaydetmediği, eşi görülmemiş bir inkılap"* tır, yabancı basın da bu hareketi *"zarif ihtilal"*, *"centilmenler ihtilali"* gibi özenle seçilmiş kelimelerle tanımlamaktadır. 27 Mayıs'ı diğer ihtilallerden ayıran en büyük özellik bunun *"meşru"* olmasıdır. *"Ordunun iktidarı devralması keyfi ve mesnetsiz bir kararın neticesinde olmamıştır. Hareket, Anayasa'nın ihlaline ve kanunsuz davranışlara karşıdır. Mesnedini İç Hizmet Kanunu'nun 34'üncü maddesinden almaktadır. Bahis konusu madde Türk Ordusu'nu, Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Anayasa'sını müdafaa ile görevlendirmektedir... Her ihtilalin yarattığı bir kahraman vardır: Nasır, Kasım, Castro gibi...27 Mayıs harekatı ise tek bir şahsın hazırladığı ve gerçekleştirdiği bir iş değildir. Anonimdir. Ordumuzun en alt kademelerinden en yüksek rütbelerine kadar 'isimsiz kahraman' subayların gerçekleştirdiği bir başarıdır. Kahraman yaratmamaya, isimler etrafında reklam yapmamaya bilhassa dikkat edilmiştir. O kadar ki, harekatın genel kurmayı olan Milli Birlik Komitesi'nin üyeleri açıklanmamış, gizlenmiştir. Orgeneral Gürsel bir ihtilal kahramanı olmak iddiasında değildir. Bunu kendisi de sık sık belirtmiştir. O sadece hareketin nihai gayesine erişmesini sağlayacak bir lider, bir vatanseverdir".* Başyazıya göre darbecilerde iktidar hırsı da yoktur. *"27 Mayıs inkılabını gerçekleştiren kuvvet, memleketi kardeş kavgasına sürükleyen parti kavgasında şu veya bu tarafı ilzam etmemiştir. Etmeyeceğini de kesin olarak bildirmiştir. Huzuru kuracak sonra iktidara gelecek partinin tayin işini milletin reyine bırakacaktır. İşte 27 Mayıs inkılabı bu vasıfları dolayısıyla herhangi bir ihtilal değildir ve tarihe müstesna bir hadise olarak geçecektir".*

Gazeteden, darbeden sonra Haziran ayı içinde yayımlanmış son birkaç başlık daha. *"BUZHANELERDEN TOPLU HALDE CESETLER ÇIKTI. Cesetlerin ekserisinin nümayişlerde*

öldürülen talebeler olduğu açıklandı", "İnönü 'Harekattan Haberim Yoktu' dedi. İhtilal hareketini memlekette meşru bir ameliyat olarak kabul ettiğini bildiren CHP lideri, kin duygularının ortadan kalkmasını istedi", "Harpokulunun imha planları açıklandı. Orgl. Cemal Gürsel, bu konuda Bayarın riyasetinde Çankaya'da yapılan toplantının tafsilatını anlattı. Sabık Cumhurbaşkanı 1500 Harbiyelinin imhasında hiçbir mahzur olmadığını söylemiş".

Kim

Haftalık siyasi dergi Kim, diğer birçok gazete ve dergi gibi muhalif yayınları nedeniyle kapatılmış ve darbe sonrasındaki ilk baskısını 30 Mayıs 1960 tarihinde yapabilmiştir. Kapağında Cemal Gürsel'in resmini kullanan dergi, manşet olarak da *"Milletçe Özlenen İnkılap"* ı tercih ediyor.

Yazar Emil Galip Sandalcı, *"Doğan Güneş"* başlıklı makalesinde *"bir gecede, birkaç saat içinde, yeni bir günün ilk saatlerinde bir kere daha vatan topraklarının üzerinde hürriyet güneşi doğdu"* tespitini yapıyor ve devam ediyor. *"Zaferin, özlenen kavuşmanın o tadına doyum olmaz sarhoşluğu, tatlı yorgunluğu, sevinci içindeyiz. Artık 'Yarın bizim. Yarınlar gençlerimizin, çocuklarımızın, milletimizin' diyebilir, istikbale umutla bakabiliriz... 27 Mayıs Cuma günü başımızdan defedilenler de onları harikulade medeni bir hükümet darbesi ile devirenler ve devirenle devrilene müspet ve menfi anlamda destek olanlar da bizdendir... Fakat doğan, sadece hürriyet güneşidir. Açılan sadece ümit kapısıdır. Bundan böyle, hürriyet güneşinin tatlı, besleyici sıcaklığında, bizi yarının hür, medeni, müreffeh ve medeni Türkiye'sine götürecek ciddiyet, objektiflik, fedakarlık, olgunluk gayret ve hassasiyeti göstermek teker teker hepimizin kutsal vazifesidir. Her buhran anında, tarih ve insanlık huzurunda,'büyük millet' imtihanını başarı ile veren bizler, normal şartlar altında da büyük millet vasıflarına sahip olduğumuzu ispat etmenin yollarını öğrenmeliyiz".*

Kim'in bir diğer köşe yazarı ise Sadun Tanju'dur. Yazar, 30 Mayıs sayısında, gençliğe mesaj vermeyi tercih eder. *"Sen ey Türk gençliğinin onurlu evladı! Siz ey zulme mukavemet;*

haksızlığa, hürriyetsizliğe, haysiyetsizliğe mukavemet fikrinin genç, imanlı, kudretli savaşçıları! Siz ey etrafını yıkmayan nehir! Siz ey dalga dalga yayılan heyecan. Siz ey copların, at nallarının, cip tekerleklerinin, kurşunların tehdidinden korkmayan! Siz ey canlarını veren, kollarını veren, bacaklarını veren. Siz ey şehirlerin sokaklarında bir şuurun sancaklarını gezdiren! Siz ey, üzerine gönderilen şiddet vasıtalarını sevgisi ile eriten! Siz ey, kızlı erkekli polis zindanlarında çile çektirilen! Siz ey haysiyetini, şerefini ve fikrini çiğnetmeyen! Siz ey Atatürk'ün gönül verdikleri! Siz ey Cumhuriyetin bekçileri! Siz ey gençler! Öpüyoruz gözlerinizi, alınlarınızı bugün, birer birer. Siz bizim şerefimizsiniz!" Tanju, yazısına Nisan ayında ölenler için, görüş birliği ile dikilmesi önerilen *"Hürriyet Şehitleri Abidesi"* nin fikir babasının İnönü olduğunu belirterek devam eder. *"Sofradaydık. Başkaları da vardı. Günlerden 7 Mayıs'tı. Bir ara İnönü başını kaldırdı, Bülent'e, Özcan'a, bana baktı ve 'en büyük abide onlar için' dedi. Bu abide ne zaman dikilecekti? Çekilecek ne kadar çile vardı? 20 gün sonrasını değil, 12 gün sonrasını bile kim bilebilirdi? Ama İnönü öyle dedi. Sonra ordudan söz açıldı. 'Memleketin en büyük, en toplu idealist grubu ordudadır, ben öyle görüyorum.' dedi. İdealistler birbirlerini buluyorlardı. Görünmez bir bağ, genç kalpler arasında sağlam bir fikir kumaşı dokuyordu. İdealistler kaynaşıyor, büyüyor ve kuvvetlerini hissettirmeye başlıyorlardı. Türkiye'de Atatürk nesilleri artık her şeye hakim oluyorlardı. İnönü, huzurunu ve duyduğu emniyeti bu düşünceye bağlıyordu. Bu kuvvete karşı durulamazdı. Bu kuvvet yanlış bir istikamete akıtılamazdı. 'Kimsenin gücü buna yetmez' diyordu. İnönü, bütün basiret sahipleri gibi 27 Mayıs'ı görüyordu... Atatürk'ün ruhu galip geldi. En ümitsiz zamanda en zor şartları yenen, en ümitli zamanda vatanın üzerine kollarını gerdi. Atatürk'ü bekliyorduk. Geldi".*

Başyazar Ali İhsan Göğüş ise aynı gün, *"Okuyuculara Mektup"* başlıklı yazısına *"Şanlı Türk Ordusu mazisine yaraşır bir vakar ve asalet içersinde kansız bir iktidar değişikliği yaptı"* girişi ile başlıyor ve orduya yönelik abartılı bir övgü ile devam ediyor. *"...Sayın devlet ve hükümet başkanı, Milli*

Birlik Komitesi Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in radyo ile yaptığı ilk konuşmasında ve sonraki beyanlarında belirttiği gibi kardeşi kardeşe kırdırmak isteyen muhteris ve gözü dönmüş politikacılara doğru yolu anlatmak bir türlü kabil olmamış, sarf edilen gayretler hep neticesiz kalmıştır. Ordu son dakikalarda duruma müdahale etmekle bir felaketi önlemiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri çilelerle, ıstıraplarla uyanan bir gecenin sabahında bütün vatanı ve milleti huzura, ferahlığa, saadet ümitlerine hazırlamış, her şey birkaç saatin içinde değişmiştir. Beklenen, dualarla tekrar edilen, özlenen emeller tahakkuk etmiştir. Ordu, millete sulh içinde yeni bir zafer daha sağlamış, Türklüğün gururunu yükseltmiştir". Başyazara göre Türkiye tam bir batılı devlettir; zulme mukavemet hakkını bu derece efendice, medeni dünya ölçüsünde emsalsiz bir şekilde kullanmıştır. *"Dünya siyasi tarihinde, şimdiye kadar hiçbir ordu, demokrasi namına duyduğu endişelerle, böylesine mükemmel bir teşebbüsü gerçekleştirmiş değildir".* Göğüş, makalesinin sonunda, 27 Mayıs'ın bayram ilan edilmesi gerektiği fikrini de ortaya atıyor. *"Millet, ordusu ile iftihar ediyor ve onun hazırladığı hürriyet ve emniyet havası içinde istikbale daha emin adımlarla ilerleyeceğine iman ediyordu. 27 Mayıs bunun için milli bayramdır".*

Orhan Ergüder ise *"Zindandan Kurtulurken"* başlıklı yazısında, orduyu hakem sıfatını yakıştırır. 27 Mayıs öncesinde gazetecilerin gördüğü zulmü ve kaba kuvveti anlatan yazar şöyle devam eder. *"...Kaba kuvvet, 'Ben HUKUK'um!' diye bağırıyor. Polis takibi, dayak, telefon dinlenmesi ve nihayet kırmızı mühür, yani zindan! Ve sıhhatli kafaların tahmin dahi edemeyeceği daha bin bir baskı, bin bir işkence!...Bir büyük seyirci, bir büyük hakem, konuşmanın bittiği ve dövüşün başlamak üzere olduğu noktada, kaba kuvvet sahiplerinde ahlaktan ve akıldan zerre kalmadığının serahatle tespit edildiği anda ortaya çıkıyor. Kandan uzak, dehşetten uzak, zordan uzak. Türk'ün bütün 'temizliği', bütün hakseverliği, bütün dürüstlüğü ile! Çocukluğumuzda gelişigüzel ezberlediğimiz bir söz birden bütün doğruluğu ve bütün haşmeti ile zihnimizden ve kalbimizden fışkırıyor: "Ne Mutlu TÜRKÜM Diyene!" ...Şimdi tek tek hepimize düşen vazife, Büyük Ha-*

kem'in aklına, cesaretine ve memleketçiliğine layık olabilmektir. Zalimlerin başlıca hedeflerini teşkil etmiş olanlarımız da dahil, hepimiz, işe 'kin'den, 'garaz'dan uzak kalarak başlamalıyız. Hislerimiz, heyecanlarımız, aklımızla ve şuurlu bir memleketçilikle hudutlu olmalıdır. Dün, memleketçilere düşen vazife 'mukavemet' idiyse, bugün aynı memleketçilere düşün vazife, 'itaat', 'itidal' ve 'kardeşlik'tir. Bu dergiyi ele alınız. Bakın, biz ne düşünüyoruz: Kim, kapatılmıştı. İşte artık açıldı. Şu anda bizim için mühim olan, geride bıraktığımız bir ay değil, önümüzdeki uzun yıllar ve onların vadettiği aydınlık ve aydınlık içindeki vazifedir".

Kim dergisinden alıntıları, şair Behçet Kemal Çağlar'ın 28 Nisan'da Beyazıt'ta ölen Turan Emeksiz için 23 Mayıs'ta kaleme aldığı, ancak dergi kapatıldığı için zamanında basılamayan bir şiirinde kullandığı bazı dizeleri aktararak bitirelim. ***"Namık Gedik didik didik olasın, Her parçanı bir çalıda bulasın, Çakılasın bir kazığın üstüne, Korkuluktan beter hödük olasın", "Zeki derler budalanın birisi... Bumin ayısı...Şahin mi leş kargası ne mi bu", "Bir tek umut sende kaldı amanın, Türk Ordusu, Türk Ordusu yetiş gel...".***

Akis

Derginin imtiyaz sahipliği ve başyazarlığını, İsmet İnönü'nün damadı olan Metin Toker yapmaktadır. Haftalık dergi, olayların arttığı ay sonunda, 27 Nisan sayısından sonra kapatılmıştır. Ve yayınına ancak 27 Mayıs darbesi ertesinde başlayabilecektir. Dergide, kapatılmadan bir önceki 20 Nisan 1960 nüshasında, hükümete yönelik olarak kinayeli, imalı yazılar yazılmıştır. Örnek olarak sunulan 14. Louis dönemi Fransa'sından, Napolyon'un Elbe adasına sürülmesi ve o meşhur yürüyüşle Paris'e dönüşüne kadar sıralanan olaylar dizisi ile aslında Türkiye'de gerçekleşenler ima edilmekte ve ibret alınması istenmektedir. Dergi yazarlarının görüş birliği ettiği konu, istibdat rejimlerinin sonunun hep kötü olduğudur.

Akis, darbeyi 29 Mayıs'ta basılan sayısıyla karşılıyor. Üzerine boydan boya çarpı çekilmiş bir Adnan Menderes resmi. Altında ise ***"Adnan Menderes. Sabık Başbakan"***. Dergi, ***"Kendi Aramızda"*** başlıklı sunuş yazısında, okurlarıyla yeni-

den kucaklaşmanın sevincini ve kapatılma gerekçelerini sıralamaya çalışıyor.

Başyazar Metin Toker'in yazısının başlığı ise *"Bugünkü Vazifemiz"*. Toker yazısında, darbe sürecinde İsmet İnönü'nün rolünü ve değerini kaleme alıyor ve 1945'ten o güne kadar olan süreçteki 3 önemli gelişmeyi vurguluyor. Bunlardan ilki, İnönü'nün aldığı, çok partili rejime geçme kararıdır. Toker'e göre kayınpederi *"Diktatör, bir gecekondu diktatör değil. Kuvveti herkes tarafından bilinen bir ordu gözünün içine bakıyor. En yüksek generalinden en küçük subayına, bütün komuta heyeti ilk işaretinde ondan yana taraf tutmaya hazır. Zira adam vatanı elleriyle kurtarmış olan biri..."* dir. Yazar devamında, İnönü'nün önünün açılması gerektiğini ve yerinin sadece basit bir parti liderliği olmadığını ima etmektedir. İkinci önemli olay ise 14 Mayıs 1950 seçimleridir. *"...Sene 1950. Millet iradesini belli ediyor ve ömrünün otuz yılı en yüksek mevkilerde geçmiş, kuvvet sahibi, kudret sahibi diktatör kalbinde esefin zerresini taşımaksızın makamını yeni sahibine devrediyor. Diktatör o makama pamuk tarlasından gelmiş de değil. Elinde kılıç, bileğinin hakkıyla oturmuş, sayısız hizmetler yapmış. Buna rağmen milleti kendisini kusurlu, rakiplerini daha ehliyetli bulmuş. 'Demokrasinin icabı budur' diyor ve kendisine yapılan en göz kamaştırıcı tekliflere dönüp bakmaksızın muhalefet safına geçiyor. Niyeti mücadelesine devam etmek, milletine hakiki değerini göstermektir. Ama 1950 mücizesinin tek mimarı o değildir. Dört, beş sene müddetle milleti, demokrasi sahasında en ufak bir tecrübesi bulunmadığı halde olgunluğun en mükemmel numunesini vermiş, iktidarıyla ve muhalefetiyle parlak bir imtihan geçirmiştir. Sinirlerin gerildiği, ihtiyatsız politikacıların söz sahibi olduğu günler gelip geçmiş, fakat her şey daima tatlıya bağlanabilmiştir. Bunu sağlamak için iktidar ileri gelenleri hiddetlenirken, muhalefet ileri gelenleri infiallerinden fedakarlık yapmışlar, elbirliğiyle davayı yürütmüşlerdir"*. Bu sürecin 3. önemli gelişmesi ise 27 Mayıs 'ihtilali' dir. *"...Şimdi, 1960 yılının bu güzel baharında dünya tarihine millet olarak yeni bir mucize ilave etmiş bulunuyoruz. Türk Ordusu tam zamanında ve son derece kesin tarzda müdahaleyle memleketi bir*

felaketin eşiğinden geri çevirmiştir. Hadisenin bu tarafının fevkaladeliği yoktur. Orduların vazifesi zaten budur. Ama müdahalenin mucip sebepleri ve cereyan şekli, kurulan idarenin ilk icraatı Türk milletinin on beş sene içinde üçüncü harikulade hareketini başarmak üzere bulunduğumuzu göstermektedir. Eğer millet olarak 1945 ve 1950'deki olgunluğumuzu 1960'ta da tekrarlayabilirsek cemiyetimizin de hakikaten en ileri seviyeye erişmiş olduğunun parlak delilini dünyaya göstermiş sayacağız. Bu, hepimizin omuzlarımıza büyük bir vazife yüklemektedir. Büyük, ama büyüklüğü nispetinde şerefli bir vazife".

Dergi, 29 Mayıs sayısında, tutuklanan DP ileri gelenlerinin acz içindeyken, uykulu, sakallı veya iç çamaşırlı vb. resimlerini ve; güya Çankaya köşkünde ve DP'li vekillerin köşklerinde yapıldığı iddia edilen bazı özel partilerle ilgili dedikoduları basarak rakiplerine fark atma peşindedir. Hangi kaynaktan servis edildiği kolaylıkla kestirilebilecek bu haber ve söylentiler için belden aşağı ifadesi bile terbiyeli kalır.

Aynı sayıda ***"Taraf Edilen Ev"*** başlığıyla yayımlanan imzasız yazıda, İsmet İnönü'nün darbe günü nerede ve ne durumda olduğu anlatılıyor. Kullanılan resmin altında ise ***"Huzur içinde bir lider"*** notu var. Pembe Köşk, 27 Mayıs'tan sonra başta general ve subaylar olmak üzere bir vatandaş seli tarafından adeta akına uğruyor ve kutsanıyor. Bu durumdan İsmet Paşa'da Cemal Paşa'da memnundur. ***"İhtilalin ertesi günü, sabahın erken saatinde Orgeneral Gürsel kendisini telefonla aradığında İnönü en samimi şekilde başarılar diledi ve yeni idareye elinden gelen yardımı yapacağını bildirdi. Orgeneral Gürsel aynı akşam Başbakanlıkta tertiplediği basın toplantısında bu muhaverenin haberini gazetecilere verirken memnunluğunu gizlemiyor ve Paşa'nın da kendilerini haklı, ideallerini memleket menfaatlerine uygun bulması karşısında şevklerinin arttığını belli ediyordu"***. Akis'e göre İnönü artık ***"tezahürat yapılıp sükun bozulmasın diye evinden mümkün olan nispette az çıkmaya çalışıyor"*** ve onun nazarında ülkenin ihtiyacı da ***"demokratik nizamın normal işlemesinin sağlanmasıdır; yoksa, kendisinin seçim dışı yolla iktidara gelmesi değil"*** dir.

Bir sonraki 5 Haziran sayısında ise, darbeden bu yana gelişen olaylar ***"Yurtta Olup Bitenler"*** başlığı altında değerlendiriliyor. Yine aynı kaynaktan servis edilen 'bilgiler' ele alınıyor. Tabi, abartının dozu da darbe öncesine göre oldukça artmıştır. Bunlar arasında, o sıralar ordunun bile elinde olmayan en modern silahlarla donatılmış yedi tabur büyüklüğünde hazır bir kıta olduğu; bu kıtanın DP'nin bir emrine baktığı ve görevinin merkez garnizonundaki normal askeri birlikleri bertaraf etmek olduğu; harp okulu öğrencilerini İzmir civarındaki kamplara götürecek trenin bombalanarak havaya uçurulacağı; kıta görevi için tayini çıkan teğmenlerin kurşuna dizileceği; üniversite profesörlerinin yok edileceği ve Tarım Bakanlığı binasının bodrum katının, silah deposu olarak kullanıldığı iddiaları da var.

Akis, aynı sayıda, İnönü'nün, darbedeki kendi rolünü belirsizleştirmek amacıyla verdiği bir demecini yayınlar. Başlık ***"İsmet İnönü'nün 27 Mayıs'taki Rolü"*** dür. Makalenin isimsiz yazarı, darbe olacağını 'büyük bir önsezi' ile önceden 'tahmin eden' İnönü'nün ***"Hiç kimseyi inandıramıyorum. Ama temin ederim ki, hareketten zerrece haberdar değildim"*** dediğini aktarır. Paşa, röportajında şöyle devam etmiştir. ***"Ben onlara bu milletin baskı rejimine tahammül etmeyeceğini, çıkar yol bırakılmadığına göre ihtilalin meşru hale getirildiğini söyledim. Şimdi, böyle söylemiş bulunduğum için hadiselerden haberdar olduğumu sanıyorlar. Halbuki bunlar milletini iyi tanıyan bir insanın teşhislerinden başka şey değildir. Onlara Türk milletini hiç tanımadıklarını da defalarca hatırlatmıştım. Tanımamakta ısrar ettiler ve başlarına bu geldi".***

Gazete ve dergilerden aktarılanlar burada bitiyor. Bunlar bir filmin önemli kareleri gibi. Taranan yediyüze yakın gazetenin, derginin sayfa ve manşetleri bir araya getirilip film şeridi gibi oynatıldığında ise, bazı başka sonuçlar da çıkarılıyor.

1. 50 yıl önce, günümüz teknolojisinin çok azına sahip olan bir basında, 27 Mayıs darbesinin hazırlanışı ve sunuşundaki bu uyum ve mükemmel eşgüdüm tesadüfi olamaz.

2. Darbe kararı, Mayıs ayı sonunda kendiliğinden gelişen bir sosyal tepki sonrasında değil, çok daha önceden verilmiştir. Faal ve emekli generallerin görüşmelerinde, üniversite profesörlerinin bildirilerinde, İnönü'nün de katıldığı Encümen-i Daniş toplantılarında vb. gidişatı önlemenin tek çıkar yolunun darbe olduğu çözümüne varılmış ve bu karar basına empoze edilmiştir.

3. 27 Mayıs öncesinde oluşturulan karmaşa ve sonrasında yaratılan coşku genellikle gazetelerin ilk sayfalarında kalmakta, sokağa aynen yansımamaktadır. Basının iddiasının aksine, darbenin yaygın bir kitlesel destekle yapıldığı da doğru değildir. 27 Mayıs sürecinde gelişen olaylar ve gösteriler esas olarak İstanbul, Ankara ve İzmir illeriyle ve öğrenci kitlesiyle sınırlıdır. Darbe sonrasında da, bu üç il dışındaki bölgelerde, bırakın yöre halkını, darbeyi gerçekleştiren birliklerin bile, bu askeri harekâtın neden yapıldığına dair net bir bilgileri yoktur.

4. 27 Mayıs'ın bir devrim olduğuna yaygın olarak inanılır: birilerinin devrildiği gerçekten doğrudur. Yine de bu bir inkılap değil, darbedir. Ama devrim yakıştırmasında ısrar edilecekse de bu, olsa olsa Babıali'nin işbirlikçilikte yaptığı bir devrim olabilir.

5. Darbe sürecinde basının kulağımıza fısıldadığı bir hikaye vardır. Bu öyküde 27 Mayıs öncesinde, kötü adam lanetlenmekte ve hep ***"Olur mu böyle olur mu? Kardeş kardeşi vurur mu?"*** konusu işlenmektedir. Askeri harekat sırasındaysa öykünün kahramanı olan iyi adam, kötü adamı yenerek ülkesini ve halkını kurtarmaktadır. Çok değil, (Adnan Menderes ve arkadaşlarının darağacına gönderileceğinin kesinleştiği) darbeden hemen sonraki birkaç ay içinde ise, pişmanlık hakimdir ve tuhaf bir şekilde tema da değişmiştir. Artık kahramandan pek söz edilmez. ***"Olur mu böyle olur mu? Kardeş kardeşi asar mı?"*** konusu işlenmeye başlar. Bizi toplum olarak uzunca bir süre uyutmayı başarmış olan bu masalın yazarı da, kahramanı da, okuru da kusurludur.

6. Film şeridi tekrar tekrar oynatıldığında ise, darbeyi gerçekleştirenlerin hedeflerinin Adnan Menderes ve DP hükümetini devirmekle sınırlı olmadığı sezinleniyor. Askeri harekâtın hazırlanışı, kapsamı ve süresi ile hedefi arasında büyük bir

orantısızlık var. Dikkatler neden ısrarla ve ısrarla, kabine üyelerine ve icraatlarına çekiliyor? Tersinden bakıldığında ise, hiçbir direnç göstermeyen, halk desteği de olmayan ve 2 saat süren basit bir askeri harekâtla tamamen bertaraf edilebilen, ne de olsa ***"kardeş"*** sayılan bir hükümet ve üyeleri aleyhinde uzun süre bu kadar fırtına koparmaya gerek var mıydı? Birkaç ay önce ağızbirliği ile devrik başvekil ve kabine üyelerini ***"sefil, soysuz"*** ilan eden basın neden şimdi onları ***"kardeş, vatansever"*** ilan ediyor? Filmin akışıyla esas amacın buzdağının üstünde değil, altında olduğu anlaşılıyor. Cunta açısından bu amaç, örneğin SSCB veya Yunanistan'dan gelmesi muhtemel bir dış tehdide karşı mevcut ***"milli birlik ve beraberlik ruhu"*** nu pekiştirmek veya sil baştan yenilemek; ya da basına yansımayan bir iç tehdide, örneğin potansiyel bir kalkışmaya engel olmak olabilir. 60'ların başında Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkiler, buradaki bir hava üssünden havalanıp Kafkasya üzerinde istihbarat toplarken Kruşçev'in emriyle düşürülen bir Amerikan casus uçağı yüzünden oldukça bozulmuştu. SSCB'nden gelecek bir savaş tehdidi veya Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da muhtemel bir Kürt ayaklanması; değilse de bölgenin Batı'ya entegrasyonunun ve asimilasyonun hızlandırılması, suyun altında gizlenen esas nedenler olabilir.

Renan ACAR

"Adımız Andımızdır"

27 Mayıs Sürecinde *Ulus* Gazetesi ve Ulus İnşası

Giriş

Türkiye'nin siyasal hayatında çok partili düzene geçişin öncesinde ve sonrasında yaşanan gerilimler, devleti ve milleti kurucu rol üstlenen CHP içi kaymalar, DP'yi oluşturan ana etkenler özel olarak ele alınmıştır. DP'nin 14 Mayıs ile başlayan "Söz Milletindir!" hamlesini dönemler halinde inceleyen çalışmalar farklı disiplinleri karşı karşıya getirmiş ve Türkiye'de merkez sağın rejimin resmi söylemine karşı geliştirdiği dil masaya yatırılmıştır. Ne var ki, yine bir disiplinlerarası çalışma olarak 1950-60 döneminin 'yayın' faaliyetlerini hesaba katarak basındaki hareketlilik üzerinden bir siyasi analize gitmek, diğer araştırmalar kadar rağbet görmemiştir. DP-CHP kutuplaşmasının ilerleyen safhalarına ve en nihayetinde iki partinin söz düellolarına karşı bir basın organının nasıl tutum takındığı, siyasi çemberin neresine tutunduğu soruları gölgede kalmıştır. Bu sorulara verilebilecek yanıtların kısa ve öz olma ihtimali de basın üzerinden yürütülebilecek bir söylem tartışmasının ancak ve ancak siyasetin genel işleyişinin türevi olmasından kaynaklanabileceği yargısından ileri gelebilir. 1950-60 dönemi açısından bu yargıyı sürdürürsek, özellikle DP'ye yakınlığıyla bilinen *Zafer* ve CHP'nin yayın organı konumundaki *Ulus* gazetelerinin tutumları, ilgili gazetelerin manşetlerinin taranmasıyla sınırlı kalabilir. Maksat DP- CHP gerilimini iki partinin koridorlarında dolaşarak okumaksa, kuşkusuz bu gazeteler ancak manşetlerinin çekiciliği kadar dipnotlarda yer bulabilecek.

tartışmaların basit birer ileticiliğine indirgeneceklerdir. Bunun yerine gazetelerin yazı ve yazar akışının sistemin genel işleyişinden kopmadan ve ilgili yayın organının siyasi bağlantılarını hiçe saymadan kendi içinde özerk bir değerlendirmesini yapmak istiyorum. Bu sayede bir fikir dergisinin benzer bir süreci kemikleşmiş yazar kadrosuyla ve daha seyrek aralıklarla çıkmasından kaynaklanan anı yakalayamama, olaya soğuma ihtimalleri yerine, ana kırılmaları ve CHP'nin darbe öncesi değişebilen söylemini daha net görebileceğimi sanıyorum. *Ulus* Gazetesi'nden çıkarılabilecek yorumların CHP'ye mal edilebilecek açıklıkta oluşu ve manşetlerin önemli bölümünün zaten parti yönetiminin demeçlerinden derlenmesi, gazetenin bir sayfasının CHP soru önergelerine, bir sayfasının parti teşkilatlarına ait haberlere ayrılması bizi 'parti- yayın organı' özdeşliğine götürebilir. CHP ile kurulan bu direkt bağlantı, gazetenin yazar profiliyle de göz önüne serilebilir. Ne var ki, yukarıda da belirttiğim gibi, parti demeçleriyle manşetlerdeki bu dil 'ikizliği'nin bir tehlikesi de görece yapısalcı bir yaklaşıma saplanıp kalarak *Ulus*'u 27 Mayıs sürecinde CHP'nin basit bir iletkeni, hatta maşası olarak okuma eksikliğidir.[1] *Ulus*, 'etkilenen', 'belirlenen' ve işlevi gereği 'etkilendiğini ileten' yönlerinden sıyrılarak 'etkileyen, yeniden üreten' bir çerçevede de görülebilmelidir. Bu yazıda manşetlerin ve belirli yazarların DP muhalefetinin bir adım ilerisine geçmeyi deneyeceğim. *Ulus*'un 27 Mayıs sürecindeki konumuna; orduya değişen aralıklardaki bakışına ve 'inkılabın mantığı'ndan yoksun, belirli bir programa ve ciddi yapısal eleştiriye dayanmayan iktidar alternatifi arama ümitlerinin Kemalizm ile bağlantılarına, onu 27 Mayıs sürecinde yeni bir ulus inşası yoluyla yeniden üretmeyi düşleyen tutumuna değinmeye çalışacağım. DP iktidarına yöneltilen eleştirilerin odağına oturan karikatürler, köşe yazıları, yazı dizileri, teşkilat ve bürokrasi haberleri bu yazının ana malzemelerini oluşturacak. 27 Mayıs'a giden yolda Ocak ayından itibaren ne tür yaklaşımların gazete bünyesinde cereyan ettiğini tartışacağım.

---

[1] Bkz. KONYAR, Hürriyet (1998). *Ulus Gazetesi, CHP ve Kemalist İlkeler*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Ulus'un DP'ye yönelik tüm eleştirilerinin tabanına yerleşen "plansız ve popülist kalkınma, milli iradeden yoksunluk, partizanlık, kendisine millet tarafından verilen emanetin değerini bilememe, kendisini yetiştiren CHP ocağından kopan asi ve büyümeyen çocuk" tamlamaları sanırım analize ışık tutabilir niteliktedir.

Gazetenin genel siyasi ortamdan özerk, içeriden bir okumasının yapılabilmesi ve bu okumanın CHP ile ilişkilendirilebilmesi için, parti içi haberlere ve DP'nin uyguladığı öne sürülen çıplak şiddetin gazeteye aktarılış biçimine özel olarak eğilmeye çalışacağım. Çıplak şiddetin 'yayımlanması'nın parti merkez ve teşkilatlarına dönük 'ortak mağduriyet, ezilmişlik' söylemi sayesinde 'türdeşleştirici' yüzünün darbeye olası etkilerini tartışacağım. Bu türdeşlik algısının ilerleyen aşamalarda daha büyük bir ayrışmayı belirleyip 'millet' düzeyinde ülkede ikili bir ayrıma gidip gitmediğini, gazetenin ajitasyon içerikli haberlerle "DP- millet" olarak genişletilen ayrımı bizzat belirleyip belirlemediğini sorgulayacağım.

İkinci bölümde ise, Ocak-Temmuz 1960 döneminde *Ulus* ve CHP öncülüğünde DP kalkınmacılığına getirilen eleştirilerin niteliği tartışılacak, erken seçim talebini darbe ihtimalinin her zaman önünde tutan gazete kadrosunun kalkınmacı dönemle bürokrasi ve partizanlık arasında kurduğu ilişki irdelenecektir. Bürokrasiye getirilen alternatif bir yaklaşımın *Ulus* ve CHP özelinde nasıl yankı bulduğu, partizanlığın organik toplum tasarımına ve dolayısıyla milli bütünlüğe tehdit olarak sayılmasının Kemalizm açısından değeri bu bölümün diğer sorunlarından birisini oluşturacaktır.

1. Demokrat Parti Şiddetinin ve Partizanlığının 'Yaratıcılığı'

Ulus Gazetesi'nin Ocak-Temmuz 1960 gündeminde belirleyici rol oynayan etken, parti yönetiminin mecliste ve yurtiçi gezilerinde; parti teşkilatlarının ise şehirlerde çıplak şiddete maruz kalmalarıdır. Şiddet içerikli haberlerin gazetede sürekli yer bulması, CHP'lilerin bir tehdit altında demokrasi savaşımı veriyor olmalarına yorulur. Şiddetin gerek meclis içinde 'aykırı' söz söyleyen CHP milletvekillerine, bir ili ziyaret eden parti

yönetimine DP ocakları ve Vatan Cephesi üyelerince yöneltilmesi, gerekse bu müdahalelerin polis ve valilik tarafından engellenmeyişi, siyaset yürütmeyi zora sokan bir kriz olarak yansıtılır. Bu süreç içinde şiddetin artış gösteren hali, meclis ve taşra teşkilatları arasında paralellik göstermektedir. Mecliste kendisine söz hakkı tanınmayan, konuşmaları radyo eliyle kesilen, itirazları şiddet yoluyla engellenen partililerin yanında teşkilatlarda rahat bırakılmayan, binaları DP sempatizanlarınca basılan, tahrip edilen, yurt gezilerinde şehre sokulmak istenmeyen CHP, her yerden kuşatılmışlık içinde sunulur. DP şiddetinin bu sınır tanımaz niteliği, devlet kurumlarının partizan yönelimleriyle bağlantılandırılır; sempatizanların müdahalelerine karşılık vermeyen polis ve emir-komuta merkezi olarak vali, ciddi eleştiriye tabi tutulur. Ne var ki, bu eleştiri, bir modern devlet örgütlenmesinin masaya yatırılması anlamında 'polis erki'nin eleştirisi değil, özünde cumhuriyetin kurumu olan emniyetin yetki ve sorumluluklarının bir hükümet tarafından bürokrasinin kendi kuralları dışına çıkartılarak haksız biçimde kullanılması yönündedir. Kurumların özünden ziyade son on yıldaki yozlaştırılma öyküleri, salt DP yönetiminde olmalarından ötürü gündeme taşınır. Bu sayede iktidarın yoğun baskısı altında hem merkezde hem de yerel örgütlenmelerde hareket edemeyecek konuma itilen, kendi kurduğu rejimin ilkelerini başka bir partiye teslim etmiş olmanın on yıllık burukluğunu 'partizanlık' ve 'çıplak şiddet' mağdurluğuyla açıklamaya yönelen bir yayın çizgisi sürdürülür. Ocak ayından itibaren erken seçim çağrısı yapan[2] ve bu çağrıya uygun biçimde yurt gezilerine ağırlık veren CHP'yi izleyen gazete, parti otobüsünün Konya girişinde taşlanmasını ve polisin bu

[2] *Erken seçim* çağrısı, DP iktidarının çaresizliği ve bu çaresizlikten bir çıkış yolu olarak önerilir. CHP Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, 21 Şubat'ta "Menderes kendi siyasi hayatını, demokrasinin istikbalini korumak istiyorsa tek vazifesi kalmıştır, o da beklemeden istifa etmektir" derken; İnönü, 22 Şubat'ta "Bu iktidar gidecek, değişecektir" manşetinin ardından verilen haberde "Rejim bahsinde Demokrat iktidarın vatandaşlar arasında huzuru temin etmesine imkan yoktur, zaten vatandaş münasebetlerinde en hazin olan taraf, huzuru ve iyi geçinmeyi bozan, zehirleyen taraf yalnız kendileri oldukları halde, bu davada, iktidar başkanının iftiralarla kendi politikasını yürütmekte ısrar etmesidir" demektedir.

kanunsuz eyleme tepkisiz kalmasını rejim temelinde değerlendirir. Menderes'e alkış tutmanın serbest sayıldığı hoparlörle ilan edilirken, İnönü'yü alkışlayan vatandaşların atlı polislerce zorla dağıtılması, "örf ve âdetlere uygun" olması beklenen karşılama törenine aykırı bir eylem olarak yorumlanır.[3] Çıplak şiddetin DP'nin çekim alanına giren polis eri elinde orantısız kullanımı ve bunun CHP'lilere yöneltilmesi 'ahlakilik ve kanunilik' çerçevesinde sorgulanır. Kanunun "örf ve âdet" ile eşleştirilerek sunulması, siyasetin ahlak penceresinden okunuşu, kendi çizdiği kurallarla bürokrasinin ilkelerini ve rejimi buluşturmaya çalışan, fakat ilkelerin elinden kaymakta olduğunu gören partinin bu denklemi ahlakla yeniden örmek istediğini göstermektedir. Bir 'kanun ve nizam' partisi olarak CHP'nın anarşiye bakışını Turhan Feyzioğlu şöyle özetler:

> "*Anarşi*, Uşak'ta vatan kahramanı İnönü'ye çiçek atılması değil, çiçek atanlara saldıranlara polisin, zabıtanın müdahale etmemesidir."[4]

Konya'da CHP teşkilatına ateş edilmesi[5], Aydın'da CHP il kongresine mani olunmak istenmesi, CHP Ocağı açılışının jandarma tarafından zorla dağıtılması, dağıtılan kongrede kadınların coplanması[6], DP Gençlik Bürosu'nun talebe ve gençlik teşekküllerine baskısı, devlet yardımı edinebilmek için DP teşkilatlarından izin kâğıdı alma mecburiyetinin getirilmesi[7], CHP'ye oy veren bazı doktor ve öğretmenlerin merkez emrine alınması[8], taşrada vatandaşların DP'ye geçmeleri için zorlanmaları[9], DP yönetimince CHP'lilerin telefonlarının PTT'ye dinletilmesi[10], Kayseri'de DP emriyle üç CHP'linin polisçe

---

[3] *Ulus*, 9 Şubat 1960.
[4] 16 Şubat 1960.
[5] 12 Şubat 1960; tekzip metni, 18 Nisan 1960.
[6] 7 Mart 1960.
[7] 19 Şubat 1960
[8] 11 Mart 1960.
[9] 14 Mart 2007.
[10] 24 Mart 1960

vurulması[11], İnönü'nün Kayseri gezisi sırasında vurulması emrinin askere DP tarafından verilmesi[12], Kayseri il sınırından başlayarak şehir merkezine dek süren tahrik ve teyakkuzda bulunma hali[13], Yakup Kadri'nin Ankara'ya dönen İsmet İnönü'ye 'Geçmiş olsun mu diyeyim, M. İnönü'den (Harbi) dönüşünüzü tebrik mi edeyim?' sorusu, DP İl Başkanı'nın ve DP tesirindeki valinin CHP'lilerin yolunu kesmeleri[14], DP'nin 'son koz' olarak radyoda İnönü'nün konuşmalarının tamamını yayınlatmaması[15], DP'nin siyasete yönelik yıldırma ve çıplak şiddet içeren hamlelerinin ötesine geçerek, İnönü'nün karizmasını "sağlığındaki bozulma ve ağır hastalık söylentisi" ile zedeleme uğraşısı[16], olay çıkmaması için çaba harcayan CHP'lilerin mecliste saldırıya uğramaları[17], *Ulus*'a verilen resmi ilanların kesilmesi[18], DP'nin "yalan ve iftira dolu kampanyalarla insan haklarını da hiçe sayarak demokrasiye ve kanuna dayalı bir uygarlık arayışının tarihi seyrini değiştirmeye, tek parti rejiminin ilkelerini diriltmeye" yönelmesi[19] gazetede çıplak şiddetin ne denli önemsendiğini ve bu şiddetin parti teşkilatlarıyla mer-

---

[11] 25 Mart 1960.
[12] 5 Nisan 1960.
[13] 7 Nisan 1960.
[14] 17 Şubat 1960.
[15] 13 Nisan 1960.
[16] 9 Nisan 1960.
[17] 18 Şubat 1960.
[18] 14 Nisan 1960.
[19] *Ulus*, 18 Nisan 1960. Burada bahsi geçen 'tek parti rejimi' ifadesi, erken cumhuriyet dönemine özgülenmemektedir. *Tek parti*, olumsuzlanan ve ahlaki bir yargıyla, özünde demokrasi ve insan hakları karşıtlığıyla, tepeden inmeci bir otoriter yönetimle bağdaştırılmaktadır. Tek parti, Türkiye'de tarihsel bir kesitin adlandırılmasından ziyade, şahıs düzeyindeki 'hukuksal iktidar' analizlerine takılıp kalmaktadır. Kemalizm, *Ulus*'un bu döneminde, milletin isteklerini kavrayan ve onunla bütünleşen bir ideoloji olarak yansıtılır. DP ise bu ilkelerin "kıymet"ini bilemeyen, ülkeyi "Vatan Cephesi-Nifak Cephesi" gibi "suni" ayrımlarla bölen, partizan işleyişiyle farklı sese tahammül edemeyen siyasi hareket olarak yansıtılır. Tek parti rejiminden kasıt, Türkiye tarihi açısından Jön Türkler, aynı dönemde ise sürekli ön plana çıkarılan De Gaulle Fransası'dır. Bkz. Namık Zeki Aral, "İktidar Partisi", *Ulus*, 17 Şubat 1960. Kemalist erken cumhuriyet dönemi bir nevi 'altın çağ' halesiyle, romantik bir güzellemeyle resmedilir. DP, her hamlesinde 'asr-ı saadet' devrinin örnek uygulamalarına sahip çıkmamakla eleştirilir.

kez arasında ciddi bir 'kader birliği', 'birbirine tutunarak karşı koyma' vesilesi olduğunu göstermesi bakımından önemli *mağduriyet sembolleri*ndendir. DP'nin 'hukuk ve ahlak dışı' müdahaleferinin, devlet kurumlarını kendi emelleri doğrultusunda partizan bir yapılanmaya sevk etmesinin, şiddet içerikli haberlerle daha meşru kılınmaya çalışıldığı söylenebilir. Şiddet, hem parti içi türdeşliği ve ortak mağduriyeti pekiştirir, hem de hukuk ve ahlak 'adına' konuşmanın zeminini kurarak partililerin ötesinde, ulusa da mal edilebilecek bir tür popülizmin ve milli iradeyi 'yeniden' tesis edebilecek olası bir meşruiyetin zeminini hazırlar.

KABA KUVVET MUDAFAA EDİLEMEZ

Kayseri'den dönen C. H. P. tahkik heyetinin beyanatı

DP, ilk seçimde halkın şamarını yiyecektir

Tahkik Heyeti'nin izahat aldı

Kayseri'de saldırıya uğrayan ve yaralanan CHP'liler fotoğraflanmış... CHP Tahkik Heyeti'nin beyanatı: "DP ilk seçimde halkın şamarını yiyecektir." *Ulus*, 28 Mart 1960.

Bülent Ecevit, *Ulus*'taki köşesinde, gelişmiş Batı ülkelerindeki örneklerle evrensel bir demokrasi kültürü çizmeye çalışır. DP uygulamalarını bu örneklerle karşılaştırır.[20] Ecevit'e göre; "demokrasinin en geniş haliyle uygulandığı yerlerde polis, yaşamın her alanına müdahale etmez, halkın sisteme tepkisi de buna bağlı olarak daha sınırlı ve oturmuştur. Devlet içi bir örgütlenme olarak polis, hükümetlerden özerk ve onların siyasi bağlantılarından bağımsız işleyişe sahiptir. DP iktidarında ise bu işleyiş tersine dönmüştür. Kendisine karşı hareket eden her toplumsal gücü bir tehdit olarak algılayan DP'nin polise orantısız, ölçüsüz müdahalede bulunacak talimatlar vermesi, rejimi

[20] "Polis ve Silah", 14 Şubat 1960.

yönelmek istediği gelişmiş demokrasilerden geride bıraktırmıştır." İnönü'ye yönelik saldırıları kapsayan "Uşak Davası" hakkında yazan Ecevit, "Bir memleket büyüğünü selamlamak için kışın soğuğunda yollara dökülen vatandaşları polis atlarının nallarıyla tekmeletip copla dövdürmek, polise vatandaş kırbaçlatmak hiçbir hukuk devletinde akıldan geçirilmeyecek iktidar hamleleridir" biçiminde görüş bildirmiştir. DP kaynaklı şiddeti güncel bir örnekle eleştiren Ecevit, 'DP yandaşı olan-olmayan' ayrımının daha sonra alacağı adlandırmalara ortam hazırlamış olur: Afrika Kurtuluş Hareketlerinin gündemde bulunduğu bu dönemde Ecevit, tutulan partiye göre polis müdahalesinin değiştiğini vurgulayabilmek adına "apartheid" rejimine başvurur. Ecevit için, Afrika'da hüküm süren ırk ayrımı neyse, Türkiye'de partizan idarenin etkisine aldığı polisin vatandaşın toplantı ve gösteri yürüyüşlerine müdahalesi de odur.[21] Sadun Tanju, polisi kendi emelleri doğrultusunda kullanan DP yönetimine "iktidar kabadayıları" yakıştırmasında bulunur.[22] Modern devlet içi bir yapılanma olarak polis erkinin eleştirisine gitmeyip, evrensel demokrasi kültürü içinde meşru şiddet tekelinin partizanlıktan özenle uzak 'tutulan' idare tarafından tesis edilebilmesinin yollarını sorgulayan Ecevit'in yazısı, şiddeti devletten ve bürokrasiden sıyırarak onu bir partiye özgülemekte, şiddeti DP'nin polisi 'akıldışı' kullanımıyla bağdaştırmaktadır. Yakup Kadri, Kayseri'de DP emriyle polis tarafından vurulduğu iddia edilen üç CHP'li vatandaş haberinin ardından, "polis rejimi"nin sürmesinin ülkede öncelikle polisin ve hükümetin güvenilirliğine zarar vereceğinden bahseder.[23] Devletten kaynaklanan şiddetin ancak 'kötü' niyetli ve demokrasiyi içselleştirememiş mecralarca yolundan saptırılabileceği, idarenin salt hukukla rayına sokulabileceği, kanun ve onun sağlayacağı nizamın milli iradeyi, bütünlüğü sağlayacağı fikri, kapsamlı devlet eleştirisini gölgeler. Gazetenin yazar profilinin zaten böyle bir sorununun olmadığı da iddia edilebilir. Örneğin, *Yakup Kadri* de "Uşak Davası"nı konu edindiği bir yazısında DP'li milletvekilinin görülmekte olan dava hakkında

[21] 28 Mart 1960.
[22] "Politika ve Ötesi", 25 Mart 1960.
[23] 25 Mart 1960.

mecliste konuşurken meseleyi bir anda ört bas etmeye yönelik sözler sarf ettiğini, haklıyı haksız göstermeye çalıştığını, "Şark milletlerini ilerlemekten alıkoyan münakaşayı bir mugalatanın karanlığında boğma alışkanlığına yöneldiği"ni savunur: "Bu menfur zihniyetin hak ve adaletle, hukuk devleti, amme vicdanı ile bir ilgisinin olmaması gerekir. O, durduğu noktanın ötesini göremez; görse de partizan zihniyetiyle onu tanınmaz hale sokar."[24] Hukukun ahlaktan yoksun kanunsuzlukları ve dolayısıyla düzensizliği önleyebileceği düşüncesi, CHP Milletvekili Fahri Karakaya öncülüğünde verilen kanun teklifiyle zirveye ulaşır. "*Demokraside Vatandaş Ahlakını Koruma Kanunu*" adını taşıyan teklifin Gerekçe'sinde, nüfus artışı sonucunda vatandaşın ihtiyaçlarına cevap verebilecek, büyüyen bir idarenin vatandaşa yakınlığının nasıl sağlanabileceği sorusu gündeme taşınır. Gerekçe'nin devamında bu kanunun siyasette partizanlık yapmadığı için ilden ilçeye dönüştürülmeye (Kırşehir örneği ve Osman Bölükbaşı) kadar sürüklenen yönetim birimlerinin, beldelerine köprü yapılması karşılığında toplu oyu istenen vatandaşın sorunlarına çözüm bulunacağı umulmaktadır.[25] Hukukun ahlakı içinde barındıran efsunlu değneğinin her değdiği yerde topluma ve siyasete 'doğru'yu, 'akılcı' olanı göstereceği düşüncesi, yeni bir kurucu iktidarın temel söylemlerinden birinin öncüsü sayılabilir. Gazetenin de olumladığı biçimiyle bu yeni pozitivizm, demokrasiyi dışlayan DP popülizmiyle mücadelede kullanılabilecektir. Ecevit, 'zorbalık-kanun tanımazlık' ilişkisini tabiatın düzenine varacak kadar genişletir, "kanunun gerçek sınırının tabiat olduğunu" savunur. Ona göre, "kanunun gerçek sınırı anayasa değildir, tabiattır. Bir kurul, anayasaya aykırı düzenleme yapsa dahi tabiatın kendisini kuşatan zırhını parçalayamaz. Yönetim zorba olsa dahi, bir kanun tasarlayacaksa bunu tabiatla ilişkilendirmeli, hem koruyanı hem de korunanı gözetmelidir. Yöneten, bu dengeyi bozmaya kalkarsa -ki DP bu noktadadır- tabiat onu çıplak ve güçsüz hale sokar, iktidar çaresizce parçalanır."[26] Bu ana hattı görmeyen idareye karşı zaten "nizama bürünmüş nizamsızlık-

[24] 19 Şubat 1960.
[25] 14 Şubat 1960.
[26] "Zorbanın Budalası", 22 Nisan 1960.

ları kahretmeye azimli olan seçmen vatandaş"[27] ile bütünleşilecektir. Şiddetin taşrada bizzat DP üyeleri eliyle ya da polis aracılığıyla uygulanması, bir noktadan sonra sembolikleşir, DP'ye yönelik asılsız haberler 'öfke'yi kalıba sokar, siyasallaştırır; *Ulus*, ilerleyen günlerde savcılık kanalıyla ilk sayfadan yayınlayacağı tekzip metinlerini yeni bir şiddet içerikli müdahale haberinin yanında verir.

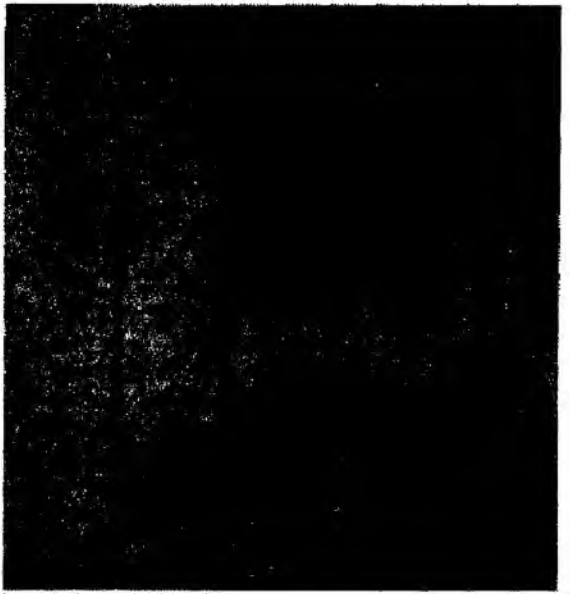
'Haber-tekzip' sarmalında dönen haberlerin yine şiddet açısından özelliği *Ulus* ve CHP'nin bizatihi hukukun ve bürokrasinin toplumu kurucu rolüne yaptıkları vurgudur. Bir "kanun ve nizam partisi"[28] olarak sunulan CHP, ülke genelini saran DP müdahaleciliği eleştirilirken iktidarın karşısına hukuk ve partizanlıktan arındırılmış bir bürokrasi hedefiyle çıkartılır. Bürokrasinin liyakat ilkesine göre işlemesi gereken ve kendi kurallarını önceden belirlenmiş bir sisteme göre yürütmeyi hedefleyen şeması, *Ulus*'a göre DP dönemiyle beraber sarsıntı geçirmiştir. DP, uygun gördüğü isimleri her kademeye yerleştirerek, milletvekillerinin KİT'lerdeki idare meclisi üyeliklerinin eşzamanlı devam etmesine müsaade ederek[29] bu ideal liyakat şemasını sarsmış, demokrasinin bürokrasiyle birlikte işleyecek çemberini yarmıştır. Cumhuriyet açısından bir "kayıp" olan DP iktidarı, partizanlığın ve devlete "sızmışlığın" on yıllık tablosu içinde aktarılır. Güncel örnekler, 1950-60 döneminin kesintisiz sürekliliğinde, on yıllık döneme dair olumsuz genellemelerle okura sunulur.

DP partizanlığı eleştirisinde basın-yayın organları önemli yer tutar. DP yöneticilerinin iktidara gelmeden verdikleri demeçler, devlet radyosunun yansızlığı ve basın organlarında ifade özgürlüğünün teminat altına alınması yönündedir. Bu demeçler, on yıllık sürecin sonunda geriye dönük biçimde yeniden okunur ve *Ulus*, özellikle radyonun etkileyici konumunu hesaba katarak, DP ve Vatan Cephesi'nin sesi haline getirilen devlet radyosu yayınlarını mercek altına alır.[30] Yazar

---

[27] 15 Şubat 1960.
[28] 26 Şubat 1960.
[29] 4 Mart 1960.
[30] Bu retrospektif okumanın üç noktasını Yüksek Adalet Divanı Kararları'nda görebiliyoruz. Bkz. *Yüksek Adalet Divanı Kararları* (2007). "Radyo

kadrosu, manşetler, karikatürler. CHP milletvekillerinin meclisteki konu hakkında verdikleri soru önergeleri gazetede geniş yer bulur. Yakup Kadri, 'demagoji' kavramı üzerine yürüttüğü kısa tartışmada, DP'nin 1950 öncesi tutumunun "demokrasi, insan hakları ve hayatı ucuzlatma" ile ilgiliyken, bugün bu başlıklardan uzaklaştığını savunur. Toplumu ikiye ayıran Vatan Cephesi oluşumunu, içi boş vaatlerle dolu kalkınma ve imar hareketlerini demagojiyle ilişkilendirir.[31] CHP ve *Ulus* penceresinden bakıldığında, "hapse atılan yazarlar ve yayını durdurulan gazeteler çağı"nda ülkeye nefes aldırabilecek en önemli gözenek radyodur.

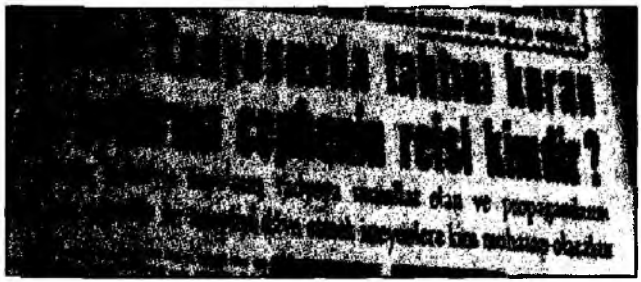

Vatan Cephesi'ne kimisi zorla kaydedilen ve isimleri radyodan açıklanan üyeler, 23 Mart 1960.

Davası Kararı Gerekçesi". İstanbul: Kabalcı Yayınları. Esas No: 960/20, s. 678-95.

[31] "Demagoji neye, demagog kime denir?", 15 Şubat 1960.

Radyonun kamusal rolünün dışlanarak CHP aleyhine propagandaya yöneltilmesi, yeni Vatan Cephesi üyelerini takdim etmesi, Menderes'in açıklamalarının tamamını verirken CHP'li vekillerin ve "Genel Başkan İnönü"nün -İsmet İnönü'ye CHP Genel Başkanı denmeyip "Genel Başkan (İnönü)" ya da "İsmet Paşa" dendiği çok sayıda manşet var- konuşmalarını yarıda kesmesi, DP'nin israfla ve gösterişle dolu on yıllık bütçe harcamalarını anlatan CHP'li Ferit Melen'in konuşmaları yarıda kesilirken maliye bakanının konuşmasının tamamının yayımlanması[32], "millet malı olan radyonun kuvvetlerce işgal olunduğu"nun[33] kanıtlarındandır.

Ulus'un 27 Mayıs sonrasında da sıkça kullanacağı "devlet radyosunda partizanlık" argümanı.[34]
"Devlet Radyosunda tahını kuran bu uydurma cephenin reisi kimdir?". 22 Şubat 1960.

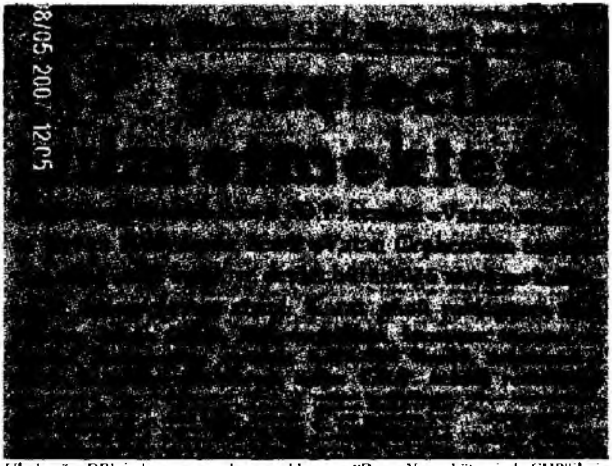
Özcan Ergüder, "her şeyi toz pembe görmeye kendisini alıştırmış DP'lilerin bu renge halel getirecek herhangi bir sözü duymama azmiyle (Ferit) Melen'i dinlemediklerini, kapısına 'DP Radyosu' yazılabilecek devlet radyosundan da halka dinletmek istemediklerini" bildirir[35] ve "Madem ki iktidar muha-

[32] "Demokrat Borçlar", 20 Şubat 1960.
[33] 17 Şubat 1960.
[34] Yassıada Duruşmalarında "radyo-partizanlık" ilişkisini inceleyen ve *Ulus*'un 1960'taki radyo konulu argümanlarına yakın duran bir çalışma için bkz. SOM, Can (2008), *Parazitli Demokrasi: Demokrat Parti'nin Radyo Davası*. İstanbul: Cumhuriyet Kitap.
[35] 21 Şubat 1960.

lefeti konuşturmuyor, o halde iktidar muhalefetin sözlerinden korkuyor. Bu, konuşandan çok konuşmayana kuvvet verir"[36] der. Ecevit, "devletin normal cihazları" olarak sınıflandırdığı - Althusser özelinde teorik bir tartışma yürütmüyor- kanunla sınırlandırılmış zor kullanma tekeli ve anayasayı "radyo, partizanlık ve plansızlık" ile karşı karşıya getirir. Ecevit'in yorumunda "milli vicdan"ı içeren devletin normal cihazları, aynı zamanda insan haklarıyla bütünleşmektedir. DP, milli vicdanla eşleştiriten "devletin normal cihazları"na aykırı düşecek hamlelerde bulunmuş, kendisine karşı gelişen tepkiyi sindirmek adına radyoyu, polisi partizan bir yöne sevk etmiştir.[37] "Hayal ve ihtimallerin bile ülkeyi 'Vatan Cephesi-nifak cephesi' olmak üzere ikiye ayıran DP tarafından sansürlenmek istenmesi", *Ulus* tarafından toplumun ikiye bölünmesine yol açacak bir gelişme olarak aktarılır. 4 Mart 1960'ta CHP'nin hazırladığı, basına yönelik "ispat hakkı"nı içeren yasa teklifi, ikili bir ayrım üzerinden gazete sütunlarından duyurulur. Bu teklife meclisin göstereceği tepki, "diktatörlük ile hürriyetçi bir rejim arasında yapılacak tercih"tir. Hürriyetçi ve demokratik bir rejimin dayanması gereken "alenilik" ilkesinin basın hürriyetiyle tamamlanması, CHP ve *Ulus* açısından radyo aygıtını elinden kaybetmiş bir partinin -CHP'nin- sesini duyurmak için kullanabileceği son araç olma özelliğini de taşır. Cephe ayrışmasının ötesinde basının ciddi sınırlamalara maruz kaldığı bir dönemde CHP ve *Ulus* açısından demokratik yönetimin zemini kadar, propaganda yapılacak bir alanın da bulunması gerekmektedir. İşte bu dar, sıkıştırılmış alanı bir nebze olsun açacak ya da seçim döneminde devlet radyosundan sesini duyurmasını sağlayacak bir düzenleme, partinin ve gazetenin profiline bakıldığında, yasallık ve meşruluk taşıyacaksa ancak hukuk yoluyla mümkün görünmektedir. DP iktidarından önce Menderes ve arkadaşlarının özenle üzerinde durduğu, CHP'yi eleştirdiği devlet radyosunun tek yanlı yayın yapmaması ilkesi, DP döneminde tersi yönde işletilmiş ve CHP bu kez 'mağdur' konumuna sürüklenerek benzer açıklamaları yapmak durumunda

[36] Özcan Ergüder, "Bütçe Görüşmeleri ve Radyo", 21 Şubat 1960.
[37] "'Devletin normal Cihazları' ve DP", 7 Nisan 1960.

kalmıştır. Esasında 'ispat hakkı' da ilk kez Hürriyet Partisi tarafından hazırlıkları yapılan bir yasa teklifiydi ve erken seçim sürecinde propaganda faaliyetlerini duyuramayacak olan CHP için zaman açısından stratejik değer taşıyordu. CHP yönetimi açısından basının elinde bulunacak 'ispat hakkı', iktidarlardan bağımsız biçimde, kamuoyuna "gerçeği söyleme"nin aracısı olacaktı. Yasa teklifinin gerekçesinde, teklifin rejim açısından yaratacağı "diktatörlük- demokrasi" ayrımı anlatıldıktan sonra, 'kötülerin günahlarının bilinmesi hem lüzumlu hem de faydalıdır' ifadesi kullanılmıştır.[38] Böylesi bir 'görev'in ispat hakkı ile beraber işlenmesi ve DP baskısına karşı direnişin merkezine basın yoluyla yayılmanın konması, dönemin şartları göz önünde tutulduğunda, meclis dışında hükümeti yıpratma ve daha rahat, meşru yollardan yeni bir popülizme sarılmakla ilişkilendirilebilir.

Ulus'a göre DP'nin basına ve radyoya yaklaşımı: "Basın-Yayın bütçesinde CHP'lilerin sert tenkidleri: *DP gazetecilere zulmetmektedir*.", 29 Şubat 1960.

[38] 4 Mart 1960.

Gazetelerin kapatılması, yazarların hapis cezası almaları, *Ulus*'ta ilk sayfadan verilirken, bunun bir "demokrasi mücadelesi" olduğu her fırsatta hatırlatılmakta, DP bu yönden de demokrasi ve özgürlük yanlılarının karşısında olmakla eleştirilmektedir. *Vatan* Gazetesi yazarı Ahmet Emin Yalman'ın, *Tercüman* Gazetesi yazarı Peyami Safa'nın, *Akis* Dergisi yazı işleri müdürünün yazıları nedeniyle hüküm giymelerinin ardından Yakup Kadri, basına yönelik müdahaleler altında "vicdanların hapsolduğu"nu[39], DP idaresi altında ülkede bir tür "cezaevi rejimi"[40] yaşandığını belirtecektir.

En az "Vatan Cephesi-nifak cephesi" ayrımı kadar sertleşecek bir ayrıma imza atacak *Ulus*, mücadeleyi "millet ile milletin haklarını gasp etmeye çalışan bir avuç azınlık" arasında görecektir. Yakup Kadri, milli iradeye karşı gelerek devlet hizmetini üstlenirken milletin kaynaklarıyla vatandaşı etkilemeye çalışanları karşı kategoriye sokmuş; Ecevit ise, Türk milletinin "karakteristik" özelliklerini anakronik ve araçsal bir okumaya tabi tutarak "haysiyetine bağlı, haklarını korumasını bilen, geniş görüşlü, açık sözlü millet" tanımıyla DP'nin on yıllık iktidarında Türk milletine kattıklarını/kaybettirdiklerini karşılaştırmıştır.

Vatan Başyazarı Ahmet Emin Yalman cezaevinde... *Ulus*, 53 yıllık gazetecinin 15 aylık cezasını ciddi sağlık sorunları altında çekeceğini, "önemli hastalıklara musap!" olduğunu yazıyor. 8 Mart 1960.

[39] "Hapsolan Vicdanlar", 8 Mart 1960.
[40] "Cezaevi Rejimi", 12 Mart 1960.

Ecevit'e göre, DP bu "karakteristik" özelliklere uymayan, "yönetimi süresince eleştiriyi göğüsleyemeyen ve müsamahayı bitiren tavırlarıyla milli irade'nin karşısına dikilmiş, *kendisine tevdi edilen emaneti* doğru kullanamamıştır." Yakup Kadri ve Ecevit'in yorumları, bir yandan gazetenin iç tutarlılığını sağlayıp "*Milli Muhalefet Cephesi*"ne açılan yolda *Ulus*'un tavrını netleştirirken, diğer yandan erken seçim isteyen CHP'ye "2000 yılına kadar iktidardayız" karşılığını veren DP'li Tevfik İleri'ye de bir yanıt niteliğindedir.[41] "Kanun ve nizam partisi" olarak takdim edilen CHP, bu mücadelede DP'nin ana kadrosundan kopmuş Fuad Köprülü'yle sıkı temas kurmuş. *Ulus* ise DP ile mücadelenin "tarihi vazife" olduğunu bildirerek *"Milli Muhalefet Cephesi"* kurulmasının çağrısını yapmıştır.[42] Köprülü, "parti ayrılığı nedeniyle İnönü'ye muhalif olmanın doğal karşılanabileceğini, ne var ki hiçbir Türk'ün Atatürk'ün arkadaşı ve Garb Cephesi kumandanına laf söylemeye cüret edemeyeceği"ni belirtmiştir.[43] Köprülü, devamında, "bu mücadelenin bir partilerarası çekişme olmadığını, bunun bir 'ideal savaşı' olduğunu, ideal savaşından alınacak neticenin İnönü'ye şükran borcunu ödemekle eş tutulması gerektiğini" savunmuştur.[44] Eski DP'li Bakan ve sonra CHP'ye katılan Prof. Fethi Çelikbaş ise, İstanbul Belediyesi'ndeki yolsuzlukları anlattığı bir konuşmasında "Halk sıkıntıdadır ve ümidi CHP'dedir" demektedir.[45] Osman Bölükbaşı, Köprülü'ye paralel biçimde,

---

[41] 16-18 Mart 1960.

[42] Sadun Tanju, DP içindeki bu ayrışmayı partiyi kuran ilkelerin çöküşü, köprülerin atılışı olarak özetler. "Köprüler Atılınca", *Ulus*, 29 Mart 1960.

Eşzamanlı olarak parti teşkilatlarında DP'den CHP'ye geçenlerin ya da CHP'ye yeni kaydolan üniversiteli öğrencilerin haberleri yayımlanır. Gerek partilerin kurucu kadrosunda, gerekse teşkilatlarda yaşanan bu kaymalar, DP'nin kan kaybetmesi, CHP'nin ise seçimde elde edeceği başarının belirtisi olarak gösterilmiştir. Yukarıda aktardığım gibi, *Ulus*'ta özellikle Mart ayından itibaren tekzip metinlerinin sayısında ciddi bir artış gözlemlemek de mümkündür. CHP'ye geçiş yapan isimler hakkındaki tekzipler birkaç gün içinde DP yönetimi tarafından savcılık kanalıyla gazeteye ulaştırılmıştır. Kısacası, iki parti arasındaki üye çekişmesini *Ulus*'un ana sayfasından takip etmek mümkündür.

[43] 15 Nisan 1960.

[44] 20 Nisan 1960.

[45] 17 Mart 1960.

eleştiriye tahammül edemeyen DP'nin Kırşehir'i ilçeye dönüştürmesine karşılık, *Ulus*'un kendisine verdiği destekten yararlanarak, gazeteye "vatanseverlerin basiretleri, uyanıklıkları ve tesanütleri nöbettedir" demecini vermiştir.[46]

Bu 'teyakkuz' halini, her şeyin farkında olan parti ve lider İnönü imajını millete hatırlatan gazetenin 23 Nisan kutlamaları öncesinde ayrı önem taşıdığını sanıyorum. Zira 23 Nisan, milli iradeye, egemenliğe yapılan vurgunun en üst düzeye çıktığı, ayrışmanın İnönü öncülüğünde bir "milli kurtuluş mücadelesi" olarak algılatılmaya çalışıldığı güne denk düşmektedir. "Milli Muhalefet Cephesi"nin yurt gezileri sürerken, 23 Nisan ile beraber ülkedeki ikili ayrışma doruğa tırmanacaktır. Mücadele, *Ulus*'un teşhisiyle, "milletin şahlanmış iradesine boyun eğecek, kaba kuvvetin tesirine inanmış biçare partizanlarla millet arasında yürütülecektir. Yürüttüğü hukuk mücadelesinde bütün yurt İnönü'nün yanındadır."[47]

Ulus, 23 Nisan 1960'ta manşetini "Yeryüzünde mücadele eden tüm milletlerin mücadeleleri hayırlı olsun" diye atar ve diğer yandan "milli hakimiyete uzanan eller kırılacaktır" notunu düşer. Milli mücadelenin böylesine evrensel bir atıfla taçlandırılması aslında içe dönük mesaj taşımaktadır. *Ulus*, milli iradenin sekteye uğramasından, toplumun kutuplaşmaya sürüklenmesinden sorumlu tuttuğu DP yönetimine karşı tüm toplumsal güçleri birleştirmek için 23 Nisan'a özel bir önem atfetmektedir. İnönü, "İster içeride gayr-ı meşru haldeki idare, ister vatanı istilaya kalkışan yabancı bir kuvvet olsun, her ikisi de *aynı* derecede yıkıcıdır ve *aynı* şiddetle karşılanmalıdır" beyanatını vererek milli hakimiyetin prensiplerini anlatmıştır.[48]

---

[46] 21 Nisan 1960.
[47] 10 Nisan 1960.
[48] 23, 24 Nisan 1960.

1957 Genel Seçim Sonuçları, *Ulus*, 12 Mart 1960.
Muhalefetin DP'yi aştığı iller : 365 Milletvekili / Diğer İller: 245 Milletvekili
Toplam: Muhalefet (4.768.689 oy) / DP (4.394.893 oy)
(Muhalefet partilerinin kazandığı illerin aynı renkle -kırmızı- gösterilmesi, "Milli Muhalefet Cephesi" söylemiyle uyumlu)

Halka 'anlatılması gereken bir kavram' olarak milli hakimiyet, gazetenin tutumundan da anlaşılacağı üzere, 'tehlike'nin farkında olma halini sürekli canlı tutar, dış ve iç düşman arasındaki ayrımı -taktik icabı bir süreliğine- kaldırır. Milli iradenin teşekkül ettiği andan beri istilacıların tehdidi altında olduğu, milli irade için düşmandan sonra gayr-ı meşru irade ve idareyle savaşıldığı hatırlatılır[49], bir anlamda Kurtuluş Savaşı atmosferi ve birliktelik inancı, ihtiyacı '*Kahraman İsmet Paşa*' imgesiyle yeniden üretilir. İnönü'yü ziyaret eden emekli subayların kendisine şükranlarını sunmaları, Köprülü ve Bölükbaşı'nın dirsek temaslarıyla meseleye "milli bir çerçeve" katmaları, her geçen gün sayıları arttığı bildirilen CHP üyesi üniversitelilerin huzursuzluklarını ve "görev için hazır olduklarını"nı İsmet İnönü'ye bildirmeleri[50], yurt gezisi sırasında yaşlı bir yurttaşın DP rozetini yere atarak DP'ye zamanında üye olduğu için "paşa"dan af dilemesi[51], gazetenin CHP'ye oy vermenin artık "vatan borcu"[52] olduğunu savunması, darbeye iki ay kala siyasal kutuplaşmayı keskinleştiren olaylar olarak karşımıza çıkar.

[49] *İsmet İnönü'nün Ulus'a demeci*, 24 Nisan 1960.
[50] 16 Nisan 1960.
[51] 22 Mart 1960.
[52] 27 Mart 1960.

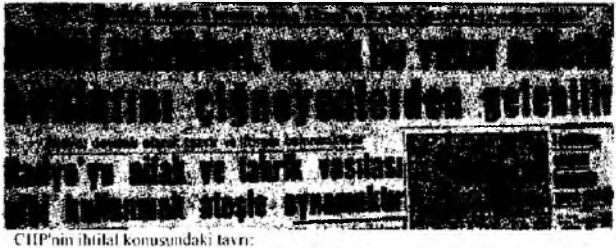

İnönü, partizan idarenin karşısına millet iradesini çıkarıyor: "Tertipler milletçe bertaraf edilecektir." *Ulus*, 17 Mart 1960.

Bölünmede DP-CHP geriliminin ötesinde, meşruiyetinin söndüğüne inanılan DP iktidarının karşısında milli irade savunmasının "ölüm kalım savaşımı" olarak aktarılması, belki de en çok üzerinde durulması gereken noktadır. Milli iradenin fetişleştirilmesi ve bunun "partizanlık, hukuk tanımazlık, ahlaki iradeden yoksunluk, demokrasi karşıtlığı" ile altının doldurulması, haklı mağdurluğun ve baskıya uğramışlığın olağan sonucu sayılır. *Ulus*, DP'yi ülkeden atılması gereken düşman olarak kodlamaya başlar. Başta CHP'liler olmak üzere tüm DP muhaliflerini (Vatan Cephesi *versus* Milli Muhalefet Cephesi) mücadele azimlerini birleştirme gayesi güder: *"Dün istiklal mücadelesinde babalarımız, bugün hürriyet mücadelesinde biz varız!"*[53] İnönü'yü ülkeyi düşmandan kurtaran ve rejimi kuran komutan/paşa olarak resmeden, demokratik parlamenter rejimin üstünde, siyasetötesi bir kahramanlıkla bezeyen, halkını düşmana karşı "bir" olma ve ayrılıkları aşma konusunda yüreklendiren gazete manşetleri, kırk sene öncesinin milli mücadele ruhunu tekrar yakalamayı ister. Bu dil, parlamenter demokrasinin kanallarını istediği an "topyekûn milli mücadele" atmosferi yaratarak, olağanüstülük durumunu olağanlaştırarak tıkayabilecek bir otoriter devletçiliğe işaret ediyor. Büyük yöneticisinin ve devlet partisinin elinde kanun ve nizama uydurularak tekrar arzu edilen işler hale kavuşturulacak, kısa bir

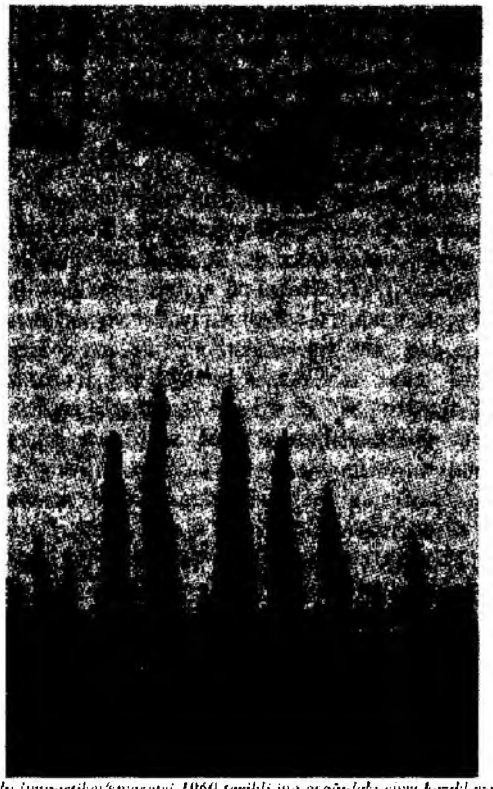
[53] 25 Nisan 1960.

"ayar denetimi"nden geçirilebilecek Türkiye demokrasisi ile karşılaşıyoruz. *Ulus*, haberlerinde ne CHP ne de gazete özelinde darbeye açıktan davetiye çıkartmasa da, II. Milli Mücadele atmosferini yaratarak toplumsal yarılmanın zeminini zaten oluşturmuştur.

CHP'nin ihtilal konusundaki tavrı:
"İhtilâl tahrikleri, ancak bu vakur milletin haklarını çiğneyenlerden gelebilir".
Ulus, 30 Mart 1960.

Ulus Gazetesi, askeri müdahale iddialarına her defasında 'hayır' yanıtını verse de, haberleri sunarken kullandığı dille esasında müdahalenin psikolojik ayrışma ortamını yaratmıştır. Gazeteye göre, tarihi mücadelenin yeniden "millet ile milletin haklarını gasp etmeye çalışan azınlık" arasında cereyan etmesi, sorumlulukların Cumhuriyet'in kuruluşundan beri değişmeden korunmasını, fakat tarihten daha fazla ders alınması gerektiğini hatırlatır. Özgürlük uğruna mücadelenin Kurtuluş Savaşı ile eşleştirilmesinden ve ayrışmanın iyiden iyiye belirginleştirilmesinden sonra (Milli Muhalefet Cephesi/Vatan Cephesi-siyasetötesi kimliği öne çıkan Milli Mücadele ve Lozan kahramanı İsmet Paşa-siyasetin bir unsuru olmaktan ziyade ülkeyi "kuran/kurtaran" parti olarak CHP) iktidarın salt "hukuk nizamı"yla, askeri darbe olmadan ve sandıkta verilebileceğinin güvencesini kim sağlayabilir?

DP mavolu jimnastikçi'siyasetçi 1960 tarihli ipe aşağıdaki sıvrı kazıkların saplanmadan ulaşmayı çabalıyor:
Kazıklar, DP liyelerinin Yassıada'da başına bela olacak. DP'lilerin partizanlıkla eleştirildikleri başlıklar:
"İspat Hakkı, Pahalılık, Radyo, Basın Kanunu, Seçim Kanunu, Hâkim Teminatı", *Ulus*, 17 Mart 1960.

Daha ilginci, erken seçim taleplerini Ocak ayından bu yana sıralayan CHP'*nin* milli iradeyi *yeniden tesis* ederken Kemalizmin "kaynaşmış, imtiyazsız, sınıfsız kitle" şiarını sadece DP karşıtlığı ve bir anlamda onun şiddet politikasından beslenen mağdurluğuyla sağlama imkânı var mıdır? 'Altın çağ'ı, "asr-ı saadet"i ya da *Ulus*'un deyimiyle "Ataçağ"ı geri getirme fikrini özlemle savunan bu *romantik pozitivist* tavrın

olası iktidarı için tartıştığı, üzerinde ayrıntısıyla durduğu bir programı var mıdır? CHP iktidarının ya da 'ihtilal' sonrasındaki rejimin 'inkılap'a dönüşebilme olasılığı *Ulus*'ta tartışılmış mıdır? Bu soruların yanıtını diğer bölümde gazetenin aynı dönemde eleştirdiği "DP kalkınmacılığı" üzerinden aramaya çalışacağım.

2. Demokrat Parti Kalkınmacılığının Kapsamlı Olmayan Eleştirisi: *İhtilal*den *İnkılaba* Uzanan Bir Yol Görünür mü?

Ocak-Temmuz 1960 dönemi açısından; *Ulus*'un DP'ye yönelik eleştirilerinde yukarıda ele alınan şiddet ve partizanlık söylemi üzerinden parti merkez ve taşra teşkilatlarıyla başlayan, daha sonra tüm milleti kapsayacak bir türdeşlik içeren "haklı mağduriyet" temasındaki geçmişi özlemle arayan romantik dili, "kalkınmacılık" bahsinde görülemez. *Ulus*'ta şiddete ve partizanlığa maruz kalmakla ilişkilendirilen mağduriyet, ekonomi politikasında bu kez verilere yaslanılarak yansıtılmak istense de, DP eleştirisi kamu maliyesi alanında zayıf kalır. Popülist bir dille halkın gündelik tüketim mallarındaki fiyat artışının on yıllık periyodu ağırlıkla işlenir.

Şubat sonu ve Mart başının mecliste bütçe görüşmelerine ayrılması, gazete sütunlarında ekonomiye ağırlık verilmesine neden olacaktır, fakat bu dönemde dahi meclis görüşmelerinin ve CHP milletvekillerinin soru önergelerinin haberleştirilmesinin dışında, derinlikli ekonomi analizlerine rastlayamıyoruz. DP kalkınmacılığının plansızlığa dayanan yönü *Ulus*'ça eleştirilir, ancak kapsamlı bir analize gidilmediği gibi, olası CHP iktidarında bu eksikliklerin nasıl düzeltileceği de tartışılmaz. Bu ortamda sürekli erken seçim çağrısı yapılır ve kısır bir döngü içinde Hazine kaynakları, bütçenin tahsisi, bölüşüm ilişkileri partizanlık vurgusuna takılır. Gazete, partizanlığı her alanda olduğu üzere ekonomi alanında da kalkınamamanın merkezine yerleştirir. Sonuçta, ister istemez, DP'nin kaynak israfının ve yönetim zafiyetinin önlenmesi halinde ekonominin düzlüğe çıkartılabileceği otomatizmine varılır. Sanki tüm kurtuluş ve kalkınma yolları DP'nin gitmesine çıkmaktadır..!

Ulus, CHP merkezinden derlediği haberlerinde makro ekonomik göstergelerde bütçe açığına, dış ticaret oranlarına, top-

lam borç yüküne, vergilerin sektörlere göre dağılımına önem vermektedir. Parti üyelerinin açıklamaları esas alınarak ülke ekonomisinin gidişatı takip edilmekte ve bu demeçler, tüketim mamullerinin fiyat artış oranlarının DP iktidarının on yıllık dönemi üzerinden hesaplanması suretiyle birleştirilmektedir. Karşılaştırılan veriler bir ya da 2 yıllık dönemler olmaktan çıkmış, ekonomik veriler on yıllık periyoda yayılmıştır. Bütçe açığı, Şubat verilerine göre 500 milyon TL, 1950-59 dönemi ithalatı yıllık 427 milyon TL dolaylarında seyretmiştir. 1960 varidatının 7.300 milyon TL olabilmesi için GSMH'nin %21'inin vergilerden oluşması gerekecektir. Halbuki 1955'ten beri bu oran %12 olduğundan, kalan %9'luk kısmın kitlelere yük olarak bineceğinin haberi verilmiştir.[54] CHP'li Ferit Melen, DP'nin vergi-kalkınma arasındaki ilişkiyi sağlıklı kuramayarak girişimcinin sırtına yük bindirdiğini, üretimi düşürdüğünü belirterek yeni bütçede sanayi elektriğinden, çiftlik akaryakıtından alınan vergilerin düşürülmesini savunur. Damga resmi ve harçların şirket kurmayı engellediği savunularak girişimin öldürüldüğü belirtilir. KİT'lerin gelir-gider kalemlerinin devlet bütçesinde yer almamasının, sene sonunda Merkez Bankası'nı zarar finansmanının tespiti açısından zorladığı eklenir. Hıfzı Oğuz Bekata, altın ve dolar fiyatlarındaki yükselişe, tedavüldeki para miktarındaki artışın enflasyonu tetikleyişine, fiyat istikrarının bozuluşuna dikkat çeker.[55] Gazetedeki bu eleştiriler, DP'nin kalkınmada plancılığa verdiği değerden ziyade, CHP'li vekilleri kürsüde konuşturmadığı, devlet radyosunda yayınlarını kestiği ve kaynakları partizan harcamalara aktardığı yönündeki yorumlara kaydığı müddetçe ekonomi başlıklı konuların ekseni değişir. *Ulus*, bu kez ya makro ekonomik dengeler üzerine ciddi analizler yapmak yerine DP'nin popülist siyasetine ve antidemokratik hamlelerine odaklanır ya da CHP'lilerin görüşmelerdeki popülist söylemini ana sayfadan aktarır. Selim Soley, "Ben sadece yetim haklarını ayaklar altından biraz yukarıya çıkartmak için mücadele ediyorum" beyanatını verir.[56]

---

[54] 9 Şubat 1960.
[55] 12 Şubat 1960.
[56] 11 Şubat 1960.

Vakıflar Genel Müdürlüğü bütçesini DP harcamalarına aktarması[57], bir "milli dava" olarak görülen milli eğitim'in bütçe görüşmeleri sırasında öğretmenlere haklarını vermemesi, bursları artırmaması ve sonunda 1950'ye göre bütçenin on yıllık performansında vergi yükünün beş misli artması iddia edilerek bunun sorumluluğunun siyasi-partizan bütçe (siyasi terimini gazete partizanlık ile eşanlamlı kullanıyor) yaptığı düşünülen iktidara bina edilmesi gazetede yankı bulur.[58]

D.P. liler Cumhurbaşkanlığı Bütçesinde muhalefeti konuşturmadılar

nönü'nün açıklaması

Dünün «Beyaz tren» tenkidcileri bugün geçmişi aratacak bir ihtişama daldılar

MECLİS BÜTÇESİNDE CHP SÖZCÜSÜNÜN TENKİTLERİ

DAĞDAYAN BİR YILDIR

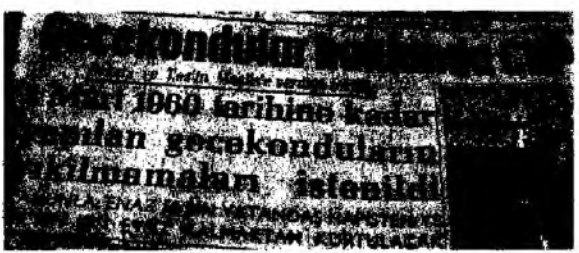
Mecliste Bütçe Görüşmeleri..."DP'liler Cumhurbaşkanlığı Bütçesinde muhalefeti konuşturmadılar" *Cumhurbaşkanlığı Bütçesi'ni eleştirmek isteyen CHP'lilere imkân tanımayan DP'lileri CHP Grup Sözcüsü Sağıroğlu, Abdülhamid devri zihniyeti anlayışına kaymakla kıyaslıyor:* "Vaktile 'Yıldız' kelimesini söylemek yasaktı. Şimdi de Cumhurbaşkanının adını bu kürsüden anmak yasak ediliyor." *28 Şubat 1960*

Bütçeye güvenoyu vermeyen CHP, erken seçim konusunda diretir ve "buhran" ile "düzlüğe çıkma" arasındaki tercihi seçmenin belirleyeceğini savunur. Ayrıca CHP yönetimi, DP'nin çarpıtarak ve partizanlaştırarak uyguladığı ekonomi politikasının kökenlerinin/ilkelerinin kendisine ait olduğu savını kullanır. *Ulus*, 1936 yılında hayata geçirilen ilkelerin özünün bozularak DP tarafından devam ettirildiğini aktarırken; DP, ekonomi politikasının özgün yanını "CHP'nin uyuşuk enflasyon politikası yerine dinamik, yatırıma dayalı, kredi hacmi yüksek anlayış" olarak ifade eder.[59]

Bu noktada ilginç olan husus, erken seçimde direten CHP'nin ve yayın organı *Ulus*'un bütçe yönündeki karşı görüş-

[57] 1 Mart 1960.
[58] 29 Şubat 1960.
[59] 7 Mart 1960.

lerini belli program dahilinde yansıtmayarak, konuyu mutlak surette DP partizanlığına dayalı harcamalara ve özellikle Vatan Cephesi'nin ülkede yarattığı huzursuzluğa çevirmeye çalışmasıdır. Çarpıcı bir örnek olarak DP'nin konut politikası tartışılabilir: CHP, bütçe görüşmeleri sırasında üzerinde durduğu konut politikası ve özelde gecekondu sorunu ile ilgili *Ulus*'ta DP'ye yüklenmiştir. İktidar partisinin bir konut politikası olmadığından, kaçak yapılanmalara seçim döneminde göz yumulduğundan ve bazı bölgelerde tapu dağıtma işlemleri yapıldığından bahseden gazete, ilerleyen günlerde, CHP'nin geçici bir süre gecekondu sakinlerinin konutları tahliyesine yönelik düzenleme yapılmaması talebini sütunlarına taşıyacaktır. Seçimin yaklaştığı hissi ve buna yönelik iktidar-muhalefet ayrışmasında gecekondu sorunu iki partinin bir süreliğine dokunmamak ve birbirine sataşmamak üzere uzlaştığı istisnai unsurlardan birisidir. Aynı günlerde İnönü, gecekondu bölgelerine geçerek "burada yaşayanlar"[60]ın sorunlarını dinlemiş, göçmenleri de kapsayacak yeni bir açılım üzerinde çalıştıklarını anlatmıştır.

CHP'nin ve *Ulus*'un halka açılma hamlesinde "gecekondu sorunu"...
"Gecekondular hakkında CHP: (Milletvekilleri) Bekata ve Tez'in Meclis'e verdiği teklifle 1 Mart 1960 tarihine kadar yapılan gecekonduların yıkılmamaları istenildi.", *Ulus*, 23 Mart 1960.

Yakup Kadri'ye göre, İnönü'nün gecekondu ziyareti sırasında söyledikleri, "onun bu sosyal meseleyi önemsediğini" göstermesi açısından yeterlidir..! "Menderes'in tapu dağıtıp

[60] 23 Mart 1960.

gönül okşadığı bir devirde, *İnönü* soruna kalıcı çözüm getirmeyi hedeflemektedir."[61]

C.H.P. liler D.P. nin askeri vasıtalardan istifade ettiklerini vesikalarla ispat etti

CHP'liler, Milli Savunma ve İçişleri Bakanlıkları Bütçe Görüşmelerinde konuşmalarına mani olunmasından yakınıyor, bütçe kalemlerinden ziyade DP'lilerin kanlı malları nı parti ihtiyaçları için kullanmalarını gündeme taşıyor...

"DP Askeri vasıtaları emrinde kullanıyor: CHP'liler DP'nin askeri vasıtalardan istifade ettiklerini vesikalarla ispat ettiler." Ulus, 25 Şubat 1960.

Kalkınma anlayışı açısından dikkat çekici unsur, CHP'nin planlı kalkınma olmadan popülizm yoluyla gerçekleşen icraatları eleştiren tavrına DP'nin yanıtıdır. DP, seçim gezileri sırasında "CHP kafilesinin geçtiği her yolun, içtiği her suyun kendi dönemlerinde yapıldığı"nı beyan ederek icraatını fetişleştirirken; CHP kanadı, tarihsel arka plana yaslanarak "DP'nin milletvekili çıkarttığı her şehri savaşta kurtaran kişinin İsmet 'Paşa'" olduğunu vurgulamıştır.[62] DP icraatlarını "yoz, hurdacı" kalkınma olarak eleştiren *Ulus* ve CHP çevresi bir muharebe alanından türetilen zafer duygusuyla siyaset yapmaya çalışır, devlet ve millet kurtarma/yaratma nosyonunu siyaset'inin ilkesi haline getirir. Siyaset, bir anlamda tarihle imtihan edilir. CHP, çok partili demokrasiye geçilse de muhalefet olmaya henüz alışamamıştır. Parti, ülkeyi düşmandan kurtarmanın ve yeni devleti kurmanın siyasetin de hamisi olmayı beraberinde getireceği yanılsamasını aşamamıştır. Dengelerin tersine dönebileceğinin, muhalefete düşülebileceğinin ve kalkınma hamlesinin farklı bir partinin gözünden okunabileceğinin kavranması, belki de bürokratik kanalların kurucu parti olarak CHP'nin

[61] 21 Mart 1960.
[62] 9 Şubat 1960.

elinden kayma tehlikesi geçirdiği zaman gerçekleşebilecektir. Partizanlığa yapılan vurgunun kalkınmayı neden önceleyeceği, kalkınma tartışmalarının neden önünde sonunda partizanlığa ve bürokrasi kanalına yöneldiği sorusunun cevabı da burada duruyor olabilir. Hatta kalkınmacılığın bürokrasinin bizatihi ilkeleriyle topluma yön veren biçiminin buluşması anlamında CHP'nin DP'ye eleştiri getirmesinin anlamı da burada yatıyor olabilir. Bürokrasideki 'yansız' olma halinin millet tasarımındaki tepedencilik, biriciklik açısından taşıdığı anlamla DP eleştirisini, her tartışmanın nihayetinde bürokrasiye sızarak organik toplum tasarımını gölgeleyebilecek bir partizanlığa yönelmesi tehlikesini birlikte düşünmenin faydalı olacağını sanıyorum. "Düzen ve ilerleme"nin alternatiflerinden biri olarak partizanlığın yaratacağı kaymalar, toplum ve devlet örgütlenmesinde hesaplanamayan, kestirilemeyen farklılıklar yaratabilir. Yine bu açıdan, kalkınmada "farklı" bir söylemin kurulmasının CHP'de yarattığı rahatsızlık, "ana fikirleri ve siyasetçileri CHP içinden çıkmış olmak"la kapatılmaya çalışılır. DP'nin kalkınma anlayışı, 1936 CHP tasarısının bir tür bozulmuş devamı olarak yansıtılır. Ayrıca, CHP'nin büyük kurucu tarihselliğinden kök aldığı savunulan DP söylemini üreten DP ileri gelenleri, CHP okulundan çıkan bir zamanın "genç evlatları" olarak küçümsenir, DP kadrosu ve icraatları *sıradanlaştırılmak* istenir... *Sıradanlaştırma, Ulus*'ta Emil Galip Sandalcı'da belirginleşir: Adnan Menderes, bir Başbakan'dan ziyade devleti/milleti kuran ihtişamından kaynaklanan, ışığı hiç sönmeyecek CHP'nin bir zamanlar "genç, çalışkan fakat bu kadar yükseleceği umulmayan evladı"[63] olarak tasvir edilir. CHP'nin ve *Ulus*'un siyasetin üzerinde salınıp duran bu 'tarih ipoteği', Menderes tasvirindeki babacan paternalizmle, *belirleyen fakat belirlenmeyen* bir edayla birleşerek bürokrasiye herhangi bir alternatif kurucu otoritenin sızmasını istemez.

Ulus, 27 Mayıs sürecinde seçimleri ve parlamenter sistemi ön plana alan tutumunu darbenin işlerlik kazanmasıyla yeniden kurmaya yönelmiştir. 27 Mayıs ve devamında ordunun rejimin yılmaz bir bekçisi, toplumu düzenleyen gücü olduğu ısrarla

[63] Emil Galip Sandalcı, "Bir Bu Eksikti", 1 Mart 1960.

vurgulanır. 27 Mayıs öncesinde ordunun siyasetin dışında tutulmasının kendi saygınlığı açısından da faydalı olacağı görüşü *Ulus*'ta ağırlık kazanmış bir yargı iken, ordu mensupları, 27 Mayıs'la beraber her zamankinden fazla ilgi görmeye başlayan, toplum mühendisliğini de içeren bir kimlikle karşımıza çıkarlar. DP'nin bırakmış olduğu düzenin toptan ilgasına, bir tür *tabula rasa*'sına gidilerek, bu partinin siyaset yapma usulleri dahi belleklerden silinmeye çalışılır. *Menderes*'in lüks düşkünlüğü sadece siyaset temelli yorumlanmaz. *Ulus*, meydanı 'boş' bulmanın avantajını da kullanarak İstanbul'da Menderes'in kaldığı otelin faturalarının da Hazine'ye ödetildiğini yazar, sabık iktidar mensuplarını "memleket parasını harcayan düşük kişilikler" olarak sunar.[64] Darbe öncesi Vatan Cephesi ile ilişkilendirilen para aktarma mevzuları, Yassıada yargılamaları öncesinde kişisel harcamaların ön plana çıkartılmasıyla yeniden gündeme oturur.

İstanbul'da başlayıp Ankara'da tırmanışa geçen, üniversite gençliğinin DP'ye tepkisini ortaya koyduğu ve polis şiddetiyle karşılaştığı 28-29 Nisan Olaylarının aynı günlerde haber konusu yapılmasını yasaklayan ordu, gazetenin Temmuz ayında bu olayı bir yazı dizisi halinde aktarmasını engellemez. *Ulus*, gençlerin tepkilerinin oluştuğu yerde hükümet-ordu çatışmasının da bulunduğunu belirterek süreci "askerle beraber hareket eden gençlik, hükümeti lanetliyordu" biçiminde işler. Beyazıt Meydanı'ndaki arbedelerin "hürriyet muharebesi" olduğunu belirten gazete, partizan idarenin gölgesindeki eli silahlı polisle elinde taş tutan öğrencileri karşı karşıya getirir. 28-29 Nisan Olaylarının gazetedeki işleniş biçimi, askerle gazete arasındaki yakınlığı göstermesi bakımından değer taşımakta, partizan idarenin hâkimiyetindeki polisin yerine gençleri koruyan ordu mensubunun "Bir gencin bir yeri çizilirse bu süngüleri size yuttururuz" sözleri öne çıkarılmaktadır.[65] Milli Birlik Komitesi (MBK), emir-komuta zinciriyle, "DP kalıntısı" saydığı karşılama ve uğurlama törenlerini törpüler, Cemal Gürsel için "her ayağını bastığı yerde kurban kesilmesi"ni yasaklar, el öpmek

[64] 2 Temmuz 1960.
[65] 1 Temmuz 1960.

isteyenlere "mani" olur. Darbe öncesinde gazetenin en çok işlediği konulardan "devlet radyosunda partizanlık" sorunu. Radyo Müdürü Binbaşı Nusret Altuğ nezaretindeki heyetin imtihanla radyo sanatkârı almasıyla 'hallolur'. Gazete, bu uygulamayı "Sezar'ın hakkı Sezar'a!"[66] başlığıyla duyurur, son on yılın buhranını müdahalesiyle durduran ve demokratik düzeni emniyet altına almak için çaba sarf eden ordu yüceltilir.[67] 1950-60 döneminde iktidardan gerektiği kadar yardım göremediği düşünülen Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün ve diğer kültür müesseselerinin faaliyetleri yeniden canlandırılmaya çalışılır. bu sayede sekteye uğradığı düşünülen milli iradenin, bir kayıp olarak nitelenen DP döneminin ardından yaraları sarılır. Milli Kültür Dernekleri kurularak bunlara Halkevleri'nin eski binaları tahsis edilir.[68]

Ordu içinde yönetimin ne zaman devredileceğine dair tartışmalar süredursun, *Ulus* bu süreci iyimserlikle karşılar ve demokratik düzeni emniyet altına alan ordunun bundan sonraki idarelere "sağlam, iyi bir malzeme" bırakacağını söyler. Ordu, sadece DP'nin siyasal hayattan dışlanmasını değil, özlenen idare ve vatandaş etiğinin de Cumhuriyet'e kazandırılması için öncü rol üstlenecektir. "Malzeme", "kurma", "enkaz" kavramlarıyla dolu şantiyedeki toplum mühendisliğinin "iyi malzeme"den kaştı, yeni bir vatandaş etiği ve partiden arındırılmış idare olsa gerek... Kültür kurumlarının hayata geçirilmesi, demokrasinin bilinçli yurttaş profiliyle işlerlik kazanacağının düşünülmesi, yeni eğitim hamlelerini gerektirmiştir. Ordu, cehaletle mücadele edilmesi ve eski günlere geri dönülmemesi için binlerce subayını köylerde seferber ederek okuma-yazma kursları başlatmıştır.[69] Vatandaş etiği yoluyla, özlenen erken cumhuriyet dönemi, romantik bir dille yakalanmaya çalışılırken, partizanlığa "bulaştırılmış" köylerin bu eğitim sürecine nasıl eklemlendirileceği de hesaplanmıştır.

---

[66] 1 Temmuz 1960.
[67] Sadun Tanju, "Ordu ve Siyaset", 6 Temmuz 1960.
[68] 3 Temmuz 1960.
[69] 7 Temmuz 1960.

Vatandaşı eğitime 'katma' faaliyetinin başlı başına bir sorun olarak belirmesi, ordunun siyasetin üzerinde ve onu belirleyen bir konuma yerleşmesiyle mümkün görünmüştür. Sorun, sadece MBK'nın yeni siyasal sistem içindeki pozisyonu olmayıp, genel olarak ordunun topluma düzen verme işlevinin nasıl gerçekleşeceği noktasında düğümlenince, yerel siyasetle merkezden yürütülen siyasi faaliyet arasında ciddi bir gerilim yaşanacağı kaçınılmaz gerçek olarak düşünülmüştür. DP'nin Vatan Cephesi aracılığıyla köylere, bucaklara ulaşması, destek toplaması, bu eğitim sürecine direniş gösterilmesi sonucunu doğurabilecek, siyasete bulaşmış kitlelerin eğitimle paklanması özel bir görev halini alacaktır.

MBK'nın ve bazı aydınların siyaset'in kendisine soğuk bakmalarından da kaynaklanan tutumları, 7 Temmuz 1960'ta tüm siyasi partilerin ocak ve bucak teşkilatlarının kapatılmasına neden olmuştur. Haber, İnönü'nün "CHP'nin tüm ocak ve bucak tabelaları inecek!" talimatıyla duyurulmuştur.

Yeni yıl bütçesinin görüşülmesine dün B. M. Meclisinde başlandı. Maliye Bakanının
D. P. Türkiye'yi dış destek olmaksızın ayakta duramıyacak bir hale düşürdü
Son 9 yıllık devre içinde yükselen rakamlar arasında irtifa rekorunu borç rakamları işgal etmiştir : Demokrat Borçlar
Dış borçların yekûnu : 12 milyar 475 milyon

Bütçe Görüşmeleri ve 'israfçı' DP...
Ferit Melen: "DP Türkiye'yi dış destek olmaksızın ayakta duramıyacak bir hale düşürdü", *Ulus*, 20 Şubat 1960.

Ulus, bu süreç hakkında net bir yorumda bulunmaktan kaçınırken, gazetede Ecevit'in aykırı sesi yükselmiştir. Ecevit, "ocak ve bucak teşkilatlarının kapatılması kararının demokrasiye özgü katılım unsurunun bitirileceği anlamına geldiğini, bunun da ancak ve ancak DP benzeri biçimsel demokrasi yanlısı, halkı sandıkta görmek isteyen partilerce kabul görebileceği"ni belirtmiştir. Köylüye danışmamanın ve siyaseti merkezde

kodlayarak ülke geneline yaymanın, siyaseti çirkin ve zararlı bir faaliyet olarak düşünen bazı aydınlara özgülenebileceğini düşünen Ecevit, MBK'nın bu kararı alırken işin içeriğini bilen, yerel coğrafyayı tanıyan aydınlara danışmamasını eksiklik sayar.[70] Bu yakınmanın ardından MBK, yeni bir çizgiye yönelerek, içeriğini "27 Mayıs İnkılabı"nın belirlediği siyaseti pilot bölge olarak Ankara köylerine tanıtmaya başlar.[71]

Eğitime 'katma'nın bir sorun olarak algılanmasıyla birlikte siyasetten uzaklaştırılması gereken kitlelerin de *yeni* ve 'makbul siyaset' biçimine kanalize edilmeleri ayrı bir sorun olarak belirmiştir. Siyasetin kapsamını belirleyen ordunun ve dirsek temasında bulunduğu CHP'nin nasıl bir yol izleyebileceği erken seçim ve darbe öncesinde ayrıntılı biçimde tartışılmadığından, ihtilalin heyecanının sönmesinden, bunun bir inkılap kadar kapsamlı olamamasından endişe duyulmaktadır.

27 Mayıs sonrası MBK çevresinde ekonomi politikası da eklektik düzeyde tartışılmakta, uluslararası bağlantılar korunarak dış kredi ve uzman destekleri alınmaya çalışılmaktadır. Yeni dış ticaret rejimi açıklanarak "fiyat istikrarının sağlanacağı" duyurulur. ABD'den serbest bırakılan yardım öncelikle milli savunmaya ve KİT'lere aktarılacaktır.[72] Gazete etrafında dönen tartışmalarda ise, 27 Mayıs sonrası ekonomi tartışmalarına dair en nitelikli yazı dizisinin Doğan Avcıoğlu'na ait olduğu söylenebilir.[73] DP dönemi iktisadi politikalarının ayrıntılı tahliline gidilen bu dizide 27 Mayıs sonrası iktisadi anlayışının nasıl olması gerektiği tartışmaya açılır. Avcıoğlu, DP'nin kredi tahditlerini genişletip kamuda gereksiz harcamalara gittiğini, *zirai ihracatın mamul mal* fiyatlarını arttırdığını, talepteki daralma sonucunda 27 Mayıs sonrası kredi limitlerini aşan bankaların kredi hududuna dönmek istediklerini, fakat alacaklarını tahsil etme sorunu yaşadıklarını anlatır. Alınacak bu dersle, *uzun vadede*, yeni ekonomi politikasının temelini oluşturacak sanayinin rasyonelleştirilmesi için, piyasa mekanizmasını değil, ufak iş yerlerinin birleştirilmesini ve yeni yatırımlarla iş-

[70] "Politikasız Demokrasi", 7 Temmuz 1960.
[71] 8 Temmuz 1960.
[72] 5 Temmuz 1960.
[73] "1958 ve İşsizlik", 2 Temmuz 1960.

gücünün başka sahalara aktarılmasını önerir. Önerinin temelinde DP kalkınmacılığına alternatif olarak sunulan planlı kalkınmacılığın ilk örneklerini görmek mümkündür. Bu önerinin planlı kalkınmanın da ötesinde küçük işletmeciliğin kontrollü, dayanışmacı gelişimini savunan bir neo-korporatizme yöneldiğini söylemek de mümkündür. Üreticiyi kendi imkânlarıyla üretime ve devlet kontrollü bir emek örgütlenmesine teşvik eden sürecin işletilmesi halinde, kapitalist, dışa açık bir liberal kalkınmanın dışında ithal ikameci ve büyümeyi sınırlı tutan bir rejimin hayata geçirilebileceği düşünülmektedir. Bu büyüme perspektifinin uzun vadede bölüşüm ilişkilerine olumlu yönde yansıyacağı tahmin edilmekte, ordunun da savunduğu "gönüllülük" içeren yeni bir milli iradeciliğin (*voluntarism*) temeli atılabilmektedir.

Ulus, akademik dünyaya karşı duruşunda, 147'ler Olayı'ndan önce askeri rejimin bilime ve üniversiteye bakışını haber veren çizgisini paylaşarak bilimde bağımsızlık bahanesiyle "neme lazımcılığa sarılan" bir üniversite anlayışının kabul edilemeyeceğini, "bilim adamlarına musallat olan ayrıksı otların temizlenmesi gerektiğini" bildirmiştir. Gazetenin 'makbul bilim' arayışı, ilerleyen aylarda üniversitelerde yaşanacak uzaklaştırma olaylarının habercisi olarak okunabilir.[74]

Sonuç

Ulus, Ocak-Temmuz 1960 döneminde, çıplak şiddetten mağdur olan, zor durumda bırakılan, kötü işleyen idarenin partizan eğilimleri karşısında mazlumluğa itilen, ülkenin her yanını kapladığı düşünülen mazlumluktan eşit oranda ezilmişlik duygusu üreten bir ideolojik işlev üstlenmektedir. Gazetenin parti içi tüm ayrışmaları yatay kesmeye ve kendisini DP karşısında hukuku ve ahlakı beraber işleten 'haklı mağduriyet'i ile tanımlama derdi, bu ideolojik yönelime daha fazla ışık tutabilir. *Ulus*'un parti teşkilatları ve merkez organları arasındaki hiyerarşinin her alanına buladığı bu 'türdeş mağdurluk' söylemi, benzer bir yönelimle DP sempatizanları dışındakilere yeni bir 'ulus' formu verme uğraşısı içinde de kendisine yer bulur.

[74] 2 Temmuz 1960.

Menderes'in ülkede bir "*Vatan Cephesi-nifak cephesi*" ayrımı yaparak siyasetini sürdürmesine getirilen eleştirilerin ardından, *Ulus* öncülüğünde "milletin haklarını gasp eden bir avuç azınlık-millet" ve "Milli Muhalefet Cephesi-DP" ayrımına gidilmesi, özel olarak 'gasp etme' ve 'çıplak şiddet' eylemlerinin merkezi konuma yerleştirilmesi, olası CHP iktidarının kapsamlı program hazırlıklarına gitmek yerine bu ana ayrıma odaklanılması, 27 Mayıs rejiminin gerek ordu, gerekse sivil CHP kanadında darbeden inkılaba geçişin nasıl olabileceği yönündeki tartışmaların esasında geçmişe yönelik ne kadar cılız kökleri bulunduğunu göstermesi açısından ilgi çekicidir.

Orduda ve CHP'de bu dönemde "inkılabın mantığı"nın bir türlü oturtulamamasından kaynaklanan sancıları aşmanın yolu, kapsamlı olmayan düzenlemelerden geçirilir ve ordu, sekteye uğradığı düşünülen milli iradenin yeniden tesisi için düzenleyici rolü üstlenir. Partizanlığın kaynağı olarak görülen alanlar, 'yansız' bir ordu bürokrasisiyle donatılır, imtihanla personel alımı DP rejimine karşı işletilen ilk liyakat rejimi örneği olarak sunulur. *Ulus* da bu sürece moral destek sağlayarak bürokrasiye karşı gelişebilecek alternatif bir iktidarın önüne geçmenin, yeniden milli birliği sağlamanın huzurunu "yayar". Kalkınma hamlelerinin cılız gelişen neo-korporatist önermeleri arasında 'milli birlik' fikri, gönüllülüğü besleyeceği, Kemalizmin erken dönem "asr-ı saadet"ine, "altın çağ"na ya da *Ulus*'un ifadesiyle "Ataçağ"ına ulaşmayı sağlayacağı düşünülen bir değer olarak gazete tarafından yüceltilir. Darbe öncesi yaşanan gelişmeler, *Ulus* açısından bu kez görece rahat ve 'sansürsüz' bir dille aktarılır. Gelişmelerin odağına yerleşen ordunun düzenleyici hamleleri, DP döneminin olumsuzlanmasıyla pekiştirilir.

Okay BENSOY